

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ім. М.В. ПТУХИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФТОМОВА ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

УДК 364.662:336.153.2(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**БІДНІСТЬ ТА НЕРІВНІСТЬ: МОЖЛИВОСТІ ЗНИЖЕННЯ
ЗАСОБАМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.С. Фтомова

Науковий керівник: Лібанова Елла Марленівна, доктор економічних наук,
професор, академік Національної академії наук України

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Фтомова О.С. Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В Птухи НАН України, Київ, 2020.

Дисертаційна робота є комплексним дослідженням по формуванню цілісного наукового підходу до засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності і нерівності, яке виконане керуючись концепцією інклюзивного зростання, на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання), що дозволило сформувати ефективний дизайн фіскальної політики у середньостроковій перспективі за наявних умов сучасної України.

В роботі узагальнено і запропоновано класифікацію підходів до вимірювання бідності і нерівності. Сформовано висновок про доцільність застосування теоретико-методологічного підходу до розгляду економічних категорій «бідність» і «нерівність» як двоєдиного об'єкта теоретичного осмислення, аналізу і моделювання, а також формування державної політики. Також запропоновано розглядати рівень життя, бідності, нерівності, економічного зростання та фіскальних важелів в контексті єдиної системи взаємопов'язаних факторів, які мають як позитивний, так і негативний вплив один на одного.

Обґрунтовано переваги дослідження бідності і нерівності у вимірі інклюзивного зростання. Економічний розвиток є інклюзивним, якщо він веде до зменшення рівня бідності та зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей.

Виокремлено, в якості основних, такі функції держави, що спрямовані на зменшення рівня бідності та нерівності: 1) забезпечення належного рівня життя

через забезпечення стабільного економічного зростання, розвитку інфраструктури, регулювання інфляції, забезпечення зайнятості та мобільність на ринку праці; 2) справедливий перерозподіл доходів та благ; 3) справедливий розподіл податкового навантаження. Виділено поняття ефективної композиції оподаткування.

Обґрунтовано доцільність дослідження впливу фіскальної політики на рівень життя та нерівність населення через три основні канали впливу: 1) розвиток людського капіталу; 2) ринок праці; 3) інвестування та оподаткування.

Проаналізовано ретроспективу розвитку процесів бідності та нерівності в Україні. Доведено, що на протязі останніх десятиріч їх рівень поступово зростає і на сьогодні є вищим порівняно із багатьма європейськими країнами. Серед категорій населення з найвищими показниками бідності виділено домогосподарства з дітьми, молодь, населення старшого віку, безробітні. Непокоїть соціальний розрив між містами та сільською місцевістю через менший початковий капітал і обмежений доступ до якісної та розвиненої інфраструктури у сільського населення.

Проведено демографічний та економічний аналіз фіскального впливу на рівень життя в контексті трьох основних каналів фіскальної політики (людського капіталу; ринку праці; інвестування і оподаткування), що дало змогу виділити переваги та недоліки в українській системі порівняно із європейськими країнами.

Аналіз економічного зростання виявив, що в Україні рейтинг інклюзивності економічного росту у 2018 році був найнижчим серед європейських країн. Доведено, що економічне зростання не веде до зменшення бідності та нерівності і не є інклюзивним для всіх прошарків населення та для всіх економічних агентів в країні.

Еволюція соціальної, фіскальної та економічної політики в Україні не є взаємно підтримуючою. Оскільки проведені раніше економічні реформи та політики, що позитивно впливали на економічне зростання, не впливали безпосередньо на скорочення бідності та вели до зростання нерівності в Україні.

Виявлено, що оподаткування в Україні значно зменшує стимул приватного сектору до інвестування порівняно із європейськими країнами. Проте система податкових пільг є в значній мірі прогресивною і в більшості випадків сприяє зменшенню бідності та нерівності. Домогосподарства, що знаходяться на дні розподілу доходів, отримують більшу частину своїх грошових активів від трансфертів різних типів. Але перерозподіл доходів в Україні має обмеження через бюджетний дефіцит. Проблемою в Україні є вкрай негативний вплив корупції та великого неформального сектору на довгострокову динаміку процесів подолання бідності, нерівності та збільшення ефективності фіскальної політики.

В роботі на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання) здійснено оцінювання фіскальної політики в контексті ефективності її окремих інструментів щодо впливу на рівень бідності та нерівності. Серед чутливих фіскальних інструментів слід виокремити: оподаткування доходів підприємств та доходів на додану вартість, оподаткування доходів фізичних осіб, а також державні видатки на інвестування. В роботі досліджено специфіку їх імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки і таким чином серед них визначено найбільш ефективні у часі фіскальні інструменти.

Проведене прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні за різних умов показало, що вибрані на основі кореляційного та імпульсного аналізу фіскальні інструменти доходів та видатків мають різний вплив на динаміку бідності і нерівності. Обґрунтовано, що найефективнішою із всіх сценаріїв є політика комбінованих реформ державних видатків та надходжень. Таким чином зроблено висновки, що за існуючих економічних, політичних та адміністративних умов нерівність та рівень бідності в Україні при існуючій фіскальній політиці буде продовжувати помірно знижуватись. Фіскальні інструменти, а саме збільшення доходів на додану вартість та збільшення видатків на соціальний захист і

інвестування, прискорять зниження бідності та нерівності, але за умови продуманої політики комбінування цих реформ.

Проведене дослідження засвідчило, що наразі фіскальна система в Україні потребує радикальних та комплексних змін, оскільки наявне економічне зростання не є інклюзивним, а державна політика перерозподілу не є ефективною і не веде до суттєвого зниження рівня бідності та нерівності в країні. Обґрунтовано необхідність переглянути роль та ефективність діяльності уряду, запровадження нової моделі фіскальної політики, а також розробки стратегії економічного розвитку, яка б вела до інклюзивного економічного зростання та сприяла зменшенню нерівності та подоланню бідності.

Рекомендується реструктуризація витрат бюджету на користь охорони здоров'я, а також витрат на користь інвестицій як економічну інфраструктуру, що включає в себе транспортні сполучення, так і соціальну інфраструктуру, а саме удосконалення та оновлення навчальних закладів, лікарень, швидких допомог, будинків тривалого догляду, надання соціального догляду.

Запропоновано підвищення ефективності функціонування державного апарату та критичний перегляд структури державних витрат.

Серед заходів по детінізації економіки пропонується: спрощення податкового законодавства; зниження оподаткування малого підприємництва, усунення бар'єрів вступу у формальну економіку; впровадження більш гнучкої схеми прийому та звільнення працівників. На прикладі зарубіжних країн доведено важливість залучення додаткових форм інвестування в розвиток інфраструктури, таких як публічно-приватне партнерство та залучення іноземних донорів.

Ключові слова: бідність, нерівність, економічне зростання, фіскальна політика, інклюзивне зростання, податкова політика, соціальна підтримка, ринок праці, людський капітал, інвестування, інклюзивне зростання, тіньова економіка, корупція.

ABSTRACT

Ftomova O.S. Poverty and inequality: corrective effects of fiscal policy. – The manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of the candidate of economic science with the specialization 08.00.07 – demography, labour economics, social economics and policy. – Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, NAS of Ukraine, Kyiv, 2020.

This thesis is a comprehensive research study on the formation of a holistic scientific approach to the use of state fiscal policy with the aim of reducing poverty and inequality, based on the concept of inclusive growth, and utilizing statistical analysis and econometric modeling (correlation analysis and VAR modeling of macroeconomic scenarios), which create a structure to design effective fiscal policies in the medium term under current Ukrainian economic and political conditions.

The paper summarizes and proposes the classification of approaches to measuring poverty and inequality. A tripartite inclusive economic approach to research poverty, inequality and economic growth as one interconnected mechanism was designed. The paper also considers the standard of living, poverty, inequality, economic growth and fiscal instruments in the context of a united, interconnected system of factors that have both positive and negative effects on one another. The benefits of the study of poverty and inequality in measuring inclusive growth are substantiated. Economic development is inclusive if it leads to poverty reduction and increased social mobility by reducing inequality of opportunity. The following are the main functions of the state aimed at reducing poverty and inequality: 1) ensuring a decent standard of living through sustainable economic growth, infrastructure development, inflation regulation, employment and labor market mobility; 2) fair redistribution of income and goods; and 3) fair distribution of the tax burden. The concept of effective tax composition is highlighted.

The paper substantiates the impact of fiscal policy on living standards and inequality through three main channels of influence: 1) human capital development; 2) the labor market; and 3) investment and taxation. The historical dynamics of poverty and inequality in Ukraine are also analyzed. The paper establishes that, over the last decades, poverty and inequality has gradually increased and is today higher than in many European countries. Categories identified with the highest poverty rates are households with children, young people, the elderly, and the unemployed. The social inequality gap between urban and rural areas is significant due to lower start-up capital, and limited access to high-quality, developed infrastructure for rural populations.

This demographic and economic analysis of the fiscal impact of the three main channels (human capital; labor market; investment and taxation) on poverty and inequality reveals the advantages and disadvantages of the Ukrainian system in comparison with the European countries. Macroeconomic analyses establish that in 2018 the rating of inclusive growth in Ukraine was the lowest among European countries. This demonstrates that economic growth in Ukraine does not lead to a reduction in poverty and inequality and is not inclusive for all citizens and for all economic agents in the country.

In recent decades, social, fiscal and economic policy in Ukraine has not been harmonized. Economic reforms and policies that had a positive impact on economic growth in the past did not have a direct effect on poverty reduction and instead led to increased inequality in Ukraine. This study found that, in comparison with other European countries, the tax system in Ukraine reduces incentives for private sector investment. However, the system of tax benefits is largely progressive, and in most cases contributes to reducing poverty and inequality. Households at the bottom end of the income bracket receive most of their cash assets from transfers of various types. But any redistribution of income in Ukraine is limited by budget deficits. In addition, corruption and a large informal sector in Ukraine have a negative effect on long term dynamics of poverty, inequality and fiscal policy efficiency.

Utilizing econometric modeling (correlation analysis, VAR models, scenario modeling), fiscal policy is evaluated in the context of the effectiveness of fiscal individual instruments on poverty and inequality. The most sensitive fiscal instruments for Ukraine were identified: corporate income taxes, personal income taxes, value added taxes, and government expenditure on investment. Impulse response analysis to positive fiscal shocks revealed the most effective fiscal instruments in terms of poverty and inequality reduction going forward.

The forecasting of poverty and inequality development under various fiscal scenarios, which were specified based on correlation and impulse analysis, showed that different fiscal instruments do not have the same effects on the dynamics of poverty and inequality. Based upon this forecasting, the most effective of all scenarios is the policy of combined reforms of public expenditures and revenues. The forecasting further shows that under current economic, political and administrative climate with unchanged fiscal policy, inequality and poverty in Ukraine will continue to moderate. However, a sound policy of combining fiscal reforms which include an increase in government income from value-added taxes, and an increase in government spending on social protection and investment, will accelerate the reduction of poverty and inequality in Ukraine.

The paper established that the fiscal system in Ukraine is currently in need of a radical and integrated change, as existing economic growth is not inclusive, and state redistribution policies are not effective and do not significantly reduce poverty and inequality. Therefore, there is a critical need in Ukraine to review the role of government and the effectiveness of its policies; and to introduce a new model fiscal policy as well as a new, comprehensive economic development strategy that would lead to inclusive economic growth and contribute to poverty and inequality reduction.

Recommendations include the restructuring of budget expenditure, and in particular on health care; investment on economic infrastructure (with an emphasis on transportation) and social infrastructure (by upgrading educational institutions, hospitals, ambulances, long-term care facilities, and social care providers). It is suggested to

increase the efficiency of functioning of government institutions and to critically revise the structure of government expenses.

Addressing the issue of the shadow economy in Ukraine, recommended measures include: simplification of the tax legislation system; tax reduction for small entrepreneurs; removal of barriers to entry into the formal economy; and introduction of a more flexible scheme for the hiring and dismissal of employees. In addition, it is important to follow the example of other European countries in attracting new, additional forms of investment in infrastructure development, such as public-private partnerships and foreign donors.

Keywords: poverty, inequality, economic growth, fiscal policy, inclusive growth, tax policy, social support, labor market, human capital, investment, inclusive growth, shadow economy, corruption.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лібанова Е. М., Фтомова О. С. Особисті перекази мігрантів: оцінка масштабів та наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2019. № 3 (37), С. 11–30. (1,1 друк. арк., з них здобувачу належить 0,4 друк. арк., проведено аналіз аспектів трудової міграції та міжнародної динаміки особистих переказів мігрантів). *Scientific Indexing Services, Index Copernicus (Польща), Polish Scholarly Bibliography (PBN), Ulrich's Periodicals Directory, РИНЦ (RISC, РФ), EZB – Elektronische Zeitschriftenbibliothek, Google Scholar, ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, CrossRef, «Наукова періодика України», Інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки».*
2. Фтомова О. С. Бідність та ринок праці в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 6 (26). С. 52–58. (0,64 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*
3. Фтомова О. С. Вплив фіскальної політики на зменшення рівня бідності та нерівності в Україні та країнах ЄС після глобальної фінансової кризи 2007 року // Економіка. Фінанси. Право. 2019. № 8. С. 13–20 (0,68 друк. арк.). *Scientometrics base Index Copernicus.*
4. Фтомова О. С. Розвиток людського капіталу в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 7 (27). С. 63–70. (0,62 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України;*

Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

5. Фтомова О. С. Вплив інвестування та оподаткування на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 8 (28). С. 73–81. (0,67 друк. арк.) ISSN 2520-2294, *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

6. Фтомова О. С. Бідність та нерівність в Україні: основні причини та фіскальні можливості впливу // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 9 (29). С. 48–56. (0,75 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

7. Фтомова О. С. Фіскальні реформи в країнах Європейського Союзу, їх вплив на рівень бідності та нерівності // *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2019. No 35, Vol. 3. P. 3–5. (0,28 друк. арк.). *Elibrary.ru; InSlideShare; Issuu; Calameo.*

8. Фтомова О. С. Вплив корупції та тіньової економіки на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС // Електронне наукове видання Публічне адміністрування та національна безпека. 2019. № 3 (5). <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-3-5151> (0,6 друк. арк.). *PBN, Polish Scholarly Bibliography; Google Scholar; Ulrichsweb Global Serials Directory; Scientific Indexing Services; C-Z3; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); IZOR; CiteFactor; Cosmos; AcademicKeys; Jornal Factor; JIFACTOR; Crossref.*

Опубліковані праці в інших виданнях:

9. Banerji A., Ftomova O., et al. Labor and product market reforms in advanced economies: fiscal costs, gains, and support: case studies of Finland, Germany, Ireland, the Netherlands, and the United Kingdom (IMF staff discussion note, TA 2 to SDN/17/03) / Authorized for distribution by V. Gasper, M. Obstfeld, and P. M. Thomsen. 2017. 74 с. (5,1 друк. арк., з них здобувачу належить 0,88 друк. арк. У підрозділі «Великобританія» досліджено розвиток реформ на ринках праці та товарних продуктів у Великобританії, фіскальні витрати на реформування та прибутки від упровадження реформ, с. 59–72).

10. Фтомова О. С. Рівень життя, бідності та нерівності в Україні та країнах Європи // Тези доп. ХLI Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 30 травня 2019. Харків – Відень – Берлін, 2019. С. 70–76. (0,28 друк. арк.).

11. Фтомова О. С. Еволюція поглядів на проблему дослідження економічного розвитку, нерівності та добробуту населення // Тези доп. ХLII Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 27 червня 2019. Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень, 2019. С. 57–61. (0,23 друк. арк.).

12. Фтомова О. С. Визначення пріоритетів та обмежень у застосуванні державної фіскальної політики в сучасних умовах // Тези доп. ХLIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 29 серпня 2019. Харків – Відень – Берлін. С. 14–19. (0,26 друк. арк.).

13. Фтомова О. С. Економічний розвиток та інклюзивне зростання в Україні: проблеми та перспективи розвитку // Зб. тез наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. «Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien», 23 серпня 2019. Відень, 2019. С. 36–40. (0,17 друк. арк.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ БІДНОСТІ ТА НЕРІВНОСТІ МЕТОДАМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	25
1.1 Бідність та нерівність: причини виникнення та можливості регулювання.....	25
1.1.1 Визначення понять бідності, якості та рівня життя, нерівності та їх чинників.....	25
1.1.2 Показники рівня життя, бідності та нерівності	47
1.2 Державні важелі зниження бідності та нерівності.....	50
1.2.1 Визначення функцій держави та фіскальної політики у подоланні проблем бідності та нерівності.	50
1.2.2 Еволюція поглядів на проблему дослідження ролі держави та фіскальної політики з точки зору подолання проблем бідності та нерівності.....	59
1.2.3 Пріоритети та обмеження у визначенні та застосуванні фіскальної політики.....	63
1.3 Взаємовплив бідності, нерівності, економічного розвитку та бюджетних можливостей.....	69
Висновки до першого розділу	79
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА БІДНОСТІ, НЕРІВНОСТІ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	85
2.1 Загальна оцінка бідності, нерівності та фіскальної політики в Україні та країнах Європи.....	85
2.1.1 Загальна оцінка бідності та нерівності в Україні та країнах Європи	85
2.1.2 Загальна оцінка фіскальної політики в Україні: порівняльний аналіз з країнами Європи.....	97
2.2 Демографічна та економічна оцінка України порівняно із європейськими країнами з точки зору трьох основних каналів впливу фіскальної політики на рівень життя.....	107

	14
2.2.1 Канал 1 – Розвиток людського капіталу	107
2.2.2 Канал 2 – Ринок праці.....	115
2.2.3 Канал 3 – Інвестування та оподаткування.....	122
2.3 Оцінка впливу фіскальних реформ на бідність та нерівність	136
2.3.1 Оцінка фіскальних реформ в країнах ЄС та їх вплив на рівень бідності та нерівності.	136
2.3.2 Оцінка впливу негативних факторів на бідність, нерівність та ефективність фіскальних реформ	144
Висновки до другого розділу	151
РОЗДІЛ 3. ПРОГНОЗ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА СЕРЕДНЬОСТРОКОВУ ПЕРСПЕКТИВУ	163
3.1 Аналіз рівня бідності та нерівності в Україні за чинної фіскальної політики.....	163
3.1.1 Аналіз кореляції рівня бідності та нерівності в Україні з фіскальними інструментами.....	163
3.2 Прогнозні оцінки динаміки бідності та нерівності в Україні до 2025 року за різними сценаріями фіскальної політики	171
3.2.1 Прогноз динаміки бідності та нерівності за чинної фіскальної політики та за різними фіскальними сценаріями	171
3.3 Рекомендації щодо адаптації в Україні європейського досвіду державної політики щодо зниження нерівності та бідності.....	182
3.3.1 Загальні підсумки попередніх досліджень, можливості адаптації в Україні європейського досвіду у цих напрямках.....	182
Висновки до третього розділу	195
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

СБ – Світовий Банк

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СЕФ – Світовий Економічний Форум

МОП – Міжнародна Організація Праці

ЄС – Європейський Союз

ЄК – Європейська Комісія

ДССУ – Державна служба статистики України

МСПУ – Міністерство соціальної політики України

МФУ – Міністерство фінансів України

МІУ – Міністерство інфраструктури України

НБУ – Національний банк України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ЄБС – Європейське бюро статистики

ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

ІР – Індекс інклюзивного розвитку

ГІЛК – Глобальний індекс людського капіталу

ІЛК – Індекс людського капіталу

ІЛР – Індекс людського розвитку

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ППП – Податок на прибуток підприємств

ПДФО – Податок на доходи фізичних осіб

ПДВ – Податок на додану вартість

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема зменшення рівня бідності та нерівності тією чи іншою мірою зустрічається в усіх країнах світу. Але кожна країна має свої специфічні проблеми, притаманні саме її економічному, політичному, демографічному та соціальному розвитку. Тому критичними є питання визначення не тільки чинників бідності та нерівності, а також ефективності та дизайну фіскальних інструментів для конкретної країни за її конкретних умов. Фіскальна політика є одним із найважливіших інструментів уряду щодо впливу на рівень та якість життя, нерівність, рівень бідності та на економічний розвиток загалом у країні. Важливу роль у цьому питанні відіграє державний перерозподіл доходів через податкову та видаткову складові фіскальної політики. Метою такого перерозподілу має бути зменшення нерівності за доходами та зниження чисельності населення, яке перебуває в бідності. Уряд може впливати на ці явища через надання державних послуг, трансфертні платежі, загальні державні витрати на інвестування. В Україні, незважаючи на економічне зростання і порівняно високі державні видатки, рівень бідності та нерівність усе ще лишаються високими. Загальний рівень та якість життя населення також є набагато нижчими, ніж у сусідніх європейських країнах. Це не тільки уповільнює економічне зростання, а й сприяє трудовим міграційним відтокам населення з України. Отже, дизайн фіскальних інструментів, що наразі використовуються в Україні, не є ефективним. Постає необхідність реформування фіскальної політики для її осучаснення, забезпечення відповідності потребам українського суспільства, зменшення бідності та нерівності, підвищення загального рівня та якості життя населення, сприяння стабільному економічному розвитку.

Різним аспектам подолання проблем бідності та нерівності, розробки концептуальних засад їх визначення, пошуку нових та вдосконалення чинних механізмів, дослідженню проблем розвитку фіскальної політики, її впливу на

економічне зростання та подолання бідності й нерівності присвячено ряд наукових праць таких зарубіжних науковців, як Дж. Бенес, Б. Ейченгрін, Ф. Енгельс, Д. Кейнс, С. Коннолі, Ф. Крауз, С. Кузнец, В. Кумхов, Г. Ленскі, М. Ліптон, К. Маркс, А. Мунро, П. Ж. Прудон, М. Равалліон, Е. Реклю, Т. Садка, А. Сен, Г. Спенсер, М. Стрітен, П. Флора, Л. Харольд, А. Дж. Хейденхеймер та ін. Серед вітчизняних науковців слід зазначити праці О. Балакіревої, В. Броницької, А. Колота, І. Кравченко, Е. Лібанової, О. Макарової, М. Міщенко, Г. Міщук, М. Огай, А. Реут, В. Саріогло, С. Тютюнникової, Н. Холод, Л. Шангіної, Л. Шевченко, В. Юрчишина. Діяльність таких міжнародних організацій, як Світовий банк (СБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітній економічний форум (ВЕФ), Організація Об'єднаних Націй (ООН) спрямована на формування рекомендацій для країн, що розвиваються, з метою подолання бідності та нерівності.

З моменту становлення України як самостійної держави бідність і нерівність перебувають у центрі наукових інтересів українських учених. Одними з перших у цьому ряду стали роботи Е. Лібанової, в яких було закладено теоретико-методологічне підґрунтя бачення проблеми бідності в Україні. Дослідженню нових видів бідності присвячені роботи Л. Черенько, бідності за житловими умовами – О. Васильєва, С. Полякової, В. Шишкіна. Явище бідності серед працюючого населення досліджували О. Грішнова, А. Колот, Л. Лісогор, О. Цимбал. Проблеми нерівності розглядаються у наукових розвідках А. Гвелесіані, А. Колота, Л. Черенько, О. Чуприни. Дослідження сутності людського капіталу подано у роботах Г. Беккера, Т. Шульца, їх послідовників М. Блауга, Е. Денісона, Дж. Кендрика, Дж. Мінцера, а також вітчизняних дослідників О. Грішнкової, І. Каленюк, В. Куценко, Е. Лібанової, Л. Семів та ін.

Проте в наукових дослідженнях недостатньо уваги приділяється оцінюванню та розробці нових напрямів фіскальної політики на основі моделювання варіантів взаємовпливу фіскальних інструментів, економічного розвитку, рівня бідності та

нерівності. Недостатньо розробленими залишаються питання удосконалення методологічних підходів до оцінювання ефективності фіскальних інструментів з погляду їх впливу на зменшення рівня бідності й нерівності, а також розробки таких фіскальних політик, які були б направлені на підвищення рівня та якості життя всіх верств населення й одночасно не перешкоджали економічному зростанню. Теоретична важливість і практична значущість окреслених питань обумовили вибір теми, мету й завдання наукового дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідних робіт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, зокрема за темами: «Інноваційні перспективи структурних трансформацій на ринку праці в умовах модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0113U005060, 2013–2015 рр.), у межах якої дисертантка дослідила детермінанти структурних трансформацій ринку праці та специфіку їх прояву в Україні, проаналізувала шляхи удосконалення фіскальних важелів впливу та взяла участь у розробці напрямів регулювання ринку праці в умовах інноваційних змін; «Конкурентоспроможність робочої сили: методологія та практика оцінювання» (номер державної реєстрації 0115U004583, 2016–2018 рр.), у межах якої дисертанткою висвітлено питання щодо конкурентоспроможності робочої сили, досліджено організаційно-економічні, нормативні та інституціональні аспекти забезпечення конкурентоспроможності робочої сили; «Рівень життя, бідність, багатство та нерівність в Україні: вимірювання, моделювання, прогнозування» (номер державної реєстрації 0118U005424, 2018–2019 рр.), у рамках якої дисертанткою здійснено макроекономічне оцінювання міжнародного досвіду щодо застосування методів оцінки рівня життя населення, сформовано й обґрунтовано систему показників рівня життя населення з погляду впливу фіскальної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування напрямів реформування фіскальної системи України для

покращення рівня життя населення, зниження бідності та нерівності, удосконалення науково-методологічних підходів до визначення найефективніших фіскальних заходів в сучасних умовах. Відповідно до цієї мети в роботі були поставлені та вирішені такі завдання:

- систематизувати вітчизняні й зарубіжні дослідження з проблематики бідності та нерівності;

- проаналізувати та систематизувати наявні вітчизняні й зарубіжні дослідження з проблематики розвитку фіскальних політик і визначення їх впливу на рівень бідності та нерівність;

- визначити тенденції та особливості розвитку бідності й нерівності в Україні порівняно з європейськими країнами;

- встановити особливості організації фіскальної системи в Україні, визначити основні проблеми забезпечення її ефективності;

- сформулювати методологічні підходи й оцінити ефективність фіскальної політики з огляду на її вплив на рівень бідності та нерівність;

- змодельювати шляхи реформування фіскальної політики за різними сценаріями; оцінити запропоновану модель фіскальних реформ та визначити пріоритетність фіскальних засобів в українських умовах;

- розробити рекомендації щодо напрямів поточного та перспективного реформування фіскальної політики в Україні залежно від їх пріоритетності та можливостей реалізації в умовах сьогодення, зокрема ґрунтуючись на сучасних міжнародних підходах до визначення ефективності та впливу фіскальних інструментів на рівень бідності й нерівність.

Об'єктом дослідження є бідність та нерівність в Україні та європейських країнах.

Предметом дослідження є вплив фіскальних інструментів державних доходів і видатків на рівень життя й нерівність в Україні та європейських країнах.

Методи дослідження. Теоретичними й методологічними засадами дослідження є праці закордонних та українських учених у сфері демографії і соціальної політики, економіки праці, економічної теорії, сучасної макроекономічної науки, фіскальної політики; фундаментальні монографічні роботи та міжнародні дослідницькі проекти, присвячені питанням боротьби з проблемами бідності та нерівності, впливу фіскальної політики на рівень життя і нерівність; матеріали зарубіжних та українських періодичних видань і міжнародних конференцій.

Для розробки окремих положень у дисертаційній роботі застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи: *аналізу і синтезу, аналогій, системного аналізу* – для систематизації наукової інформації щодо сутності економічних категорій «бідність», «нерівність», «рівень та якість життя», «фіскальна політика», їх типів, видів і форм, а також вивчення зарубіжного досвіду щодо державного регулювання методами фіскальної політики процесів розподілу соціальних благ з метою мінімізації явищ бідності та нерівності й аналізу вітчизняних напрацювань у цій сфері; *індукції та дедукції* – для обґрунтування факторів, які впливають на розвиток бідності та нерівності, а також на розвиток фіскальної політики; *системно-структурного аналізу* – для аналізу впливу фіскальних інструментів на рівень життя та перерозподіл у країні; *системний підхід* – при формуванні триєдиного інклюзивного макроекономічного підходу до дослідження бідності, нерівності, економічного зростання, а також засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності в Україні; *абстрактно-логічний* – для формування висновків дослідження та рекомендацій; *статистичний* – для оцінки рівня й динаміки розвитку бідності та нерівності, а також інших економічних показників, які прямо або опосередковано впливають на ці явища; *кореляційного аналізу* – при дослідженні впливу окремих видів фіскальних інструментів на динаміку рівня бідності, нерівності, економічного зростання з метою виокремлення найбільш чутливих інструментів; *векторної авторегресії (VAR-*

моделювання) – для моделювання процесів взаємозв'язку бідності, нерівності, економічного зростання з метою дослідження специфіки імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки; *сценарного моделювання* – з метою визначення найбільш ефективного поєднання інструментів фіскальної політики для зниження рівня бідності та нерівності в державі.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти України; матеріали Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, СБ, Європейської Комісії, Європейського бюро статистики, МВФ, ВЕФ; Програми розвитку ООН; Інтернет-ресурси, наукові праці зарубіжних та вітчизняних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором запропоновано цілісний науковий підхід до формування засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності. Керуючись концепцією інклюзивного зростання, автором сформовано триєдиний інклюзивний макроекономічний підхід до дослідження бідності, нерівності та економічного зростання, визначено найбільш чутливі інструменти фіскальної політики з погляду зниження рівня бідності та нерівності на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання), що дало змогу сформувати ефективний дизайн фіскальної політики у середньостроковій перспективі за умов сучасної України. Найбільш суттєвими результатами, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, є такі:

уперше:

– сформовано науково-методичні підходи до сценарного моделювання рівня бідності та нерівності залежно від варіювання змісту фіскальних реформ за чотирма сценаріями у середньостроковій перспективі, що дало змогу виявити найбільш ефективне поєднання інструментів фіскальної політики;

– розроблено науково-методичні підходи до моделювання на основі моделі VAR процесів взаємозв'язку бідності, нерівності, економічного зростання та досліджено цей взаємозв'язок з погляду імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки, що дало змогу визначити найбільш ефективні у часі фіскальні інструменти;

удосконалено:

– науково-методичні підходи до дослідження впливу фіскальних інструментів на динаміку рівня бідності, нерівності й економічного зростання через моделювання цих процесів методами кореляційного аналізу, що уможливило побудову статистично значущих залежностей між зазначеними показниками та ранжування за чутливістю інструментів фіскальної політики;

набули подальшого розвитку:

– науковий підхід, згідно з яким доцільно диференціювати три канали прямого впливу фіскальної політики на бідність та нерівність, а саме, через розвиток людського капіталу, ринок праці, інвестування та оподаткування;

– розгляд інклюзивності як макроекономічної категорії, яка впливає на ефективність фіскальної політики щодо зниження рівня бідності, нерівності та загального зростання рівня життя в країні, що дозволяє підвищити ефективність державної фіскальної політики через урахування взаємодії бідності, нерівності та економічного зростання.

Практичне значення одержаних результатів Практичне значення сформульованих у роботі теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій щодо удосконалення методології визначення ефективності фіскальних важелів у боротьбі з проблемами бідності та нерівності, а також напрямів реформування фіскальної політики полягає в тому, що вони можуть бути використані за основу для вдосконалення системи державної фіскальної політики України з метою зменшення рівня бідності та нерівності, підвищення рівня життя

населення через стабільний економічний розвиток та справедливий перерозподіл суспільних благ.

Упровадження результатів дисертаційної роботи підтверджено довідкою Міністерства соціальної політики України (вх. №452 від 15.10.2019 р.). Основні положення роботи використано в процесі вдосконалення нормативно-правової та методологічної бази формування соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя та подолання бідності впродовж 2018–2019 років; розроблено пропозиції щодо побудови і функціонування комплексної системи оцінки взаємозв'язку динаміки бідності, нерівності й економічного зростання та інструментарію щодо прогнозування відповідних показників, які були використані у процесі реалізації Стратегії подолання бідності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-р, при розробленні Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2019 р. № 849 і схваленої постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 р. № 188-IX, та в інших нормативно-правових і стратегічних документах. Основні положення та результати дисертаційної роботи впроваджено в діяльність Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» впродовж 2018–2019 рр. (довідка №77023-07/255 від 01.08.2019 р.), а саме, розроблені науково-методологічні засади комплексної оцінки впливу фіскальної політики на рівень бідності та нерівність в Україні, на базі світового досвіду обґрунтовані концептуальні положення щодо її конфігурації. Запропоновано моделі взаємозв'язків інструментів фіскальної політики, зокрема, податків на доходи фізичних осіб, на доходи підприємств, на прибуток, на додану вартість та видатків на соціальне забезпечення, із рівнем бідності та нерівністю, темпами економічного зростання. У практиці роботи ДННУ «Академія фінансового управління» впродовж 2018–2019 рр., зокрема для підготовки аналітичних матеріалів, використано аналітичні й економетричні результати аналізу впливу фіскальних інструментів на рівень бідності та нерівність,

пропозиції щодо подолання бідності та зниження нерівності, результати аналізу світового досвіду використання фіскальних інструментів у різні економічні періоди.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є оригінальним одноосібно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи, висновки та пропозиції доповідалися й обговорювалися на XLI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Харків – Відень – Берлін, 30 травня 2019 р.); XLII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень, 27 червня 2019 р.); XLIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Харків – Відень – Берлін, 30 липня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien» (Відень, 23 серпня 2019 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 13 наукових праць, в яких автору належить 6,46 друк. арк., серед них: 1 колективна робота у закордонному виданні (особистий внесок – 0,88 друк. арк.), 7 статей у наукових фахових виданнях України (з них одноосібних – 6; таких, що опубліковані у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах – 5), 1 стаття в науковому періодичному виданні іншої держави, 4 публікації у матеріалах міжнародних конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації викладено на 196 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 56 рисунків і 9 додатків. Список використаних джерел налічує 141 найменування на 13 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ БІДНОСТІ ТА НЕРІВНОСТІ МЕТОДАМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Бідність та нерівність: причини виникнення та можливості регулювання

1.1.1 Визначення понять бідності, якості та рівня життя, нерівності та їх чинників.

Проблема бідності в тій чи іншій мірі зустрічається в кожній країні світу. Для багатьох міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй та Світовий Банк питання скорочення бідності є однією із першочергових цілей. Боротьба з бідністю, забезпечення базових потреб населення та скорочення нерівності мають бути одними з головних цілей уряду. На жаль, на сьогодні в багатьох країнах уряди не можуть ефективно вирішувати ці проблеми і на заваді цьому стоять такі фактори, як високий рівень корупції, неефективність державних політик, ухилення від сплати податків, заборгованість, умови надання кредитів, а також відтік людського капіталу.

Осмилення феномену бідності з погляду представників філософської, соціологічної, економічної науки має довгу історію. Починається вона з робіт видатних філософів античності – Платона, Аристотеля, Сенеки, Аврелія, Діонісія, Ареопагіта, які присвятили свої роздуми формуванню онтології та аксіології суспільної нерівності і бідності. Ретроспективно можна виділити два основних підходи, а саме соціал-дарвінівський та соціал-зрівняльний (егалітарний) стосовно рефлексії та дослідження сутності і причин бідності і соціальної нерівності. Представники соціал-дарвінівського спрямування – Г. Спенсер, П.Ж. Прудон та ряд інших науковців, вважали явища бідності і нерівності не тільки цілком природними і неминучими, а бажаними і суспільно корисними. Оскільки розглядали прагнення отримати додаткові блага в якості важливого стимулу для

підвищення рівня продуктивності виробничої діяльності як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. На противагу ним, представники егалітарного підходу (К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Реклю та ін.) вважали бідність хворобою суспільства, з якою необхідно боротися, у тому числі шляхом переходу від приватної до суспільної власності на засоби та результати виробництва.

Сучасні підходи до вивчення бідності і нерівності використовують раціональні ідеї обох підходів, виходячи з того, що соціальна нерівність як соціальне явище характеризується як негативними, так і позитивними аспектами. Серед вітчизняних науковців – економістів, соціологів та політологів, які досліджували особливості формування нової соціальної структури українського суспільства, причини, наслідки і шляхи подолання бідності, формували методики її вимірювання, слід назвати С. Башкірова, В. Броницьку, О. Васильєва, А. Колота, Е. Лібанову, М. Міщенко, С. Полякову, А. Реут, Н. Холод, С. Тютюнникову, О. Чуприну, Л. Шангіну, Л. Шевченко, В. Шишкіна, В. Юрчишина та ін.

Поняття бідності є багатограним і включає в себе як економічні аспекти, так і соціальні та політичні [1]. В науковій літературі існують різні підходи визначення бідності, зокрема: а) відсутність або недостатність певного об'єму матеріальних цінностей та грошей або б) стан браку соціально прийнятної для конкретного суспільства суми грошей або матеріальних цінностей. Іншими словами, бідність – це стан людини, первинні потреби якої такі як їжа, одяг, житло, не забезпечені в повній або частковій мірі. Так, наприклад, М. Ліптон та інші [2] наполягали, що визначальним фактором недостатнього харчування є саме низькі доходи.

Проте існує науковий підхід, за яким бідність розглядається у широкому контексті. Так, зокрема Е. Лібанова зазначає, що бідність, в її широкому розумінні – це стан невідповідності між досягнутим масовим (середнім) рівнем задоволення потреб і можливостями окремих груп та шарів населення. Але водночас бідність пов'язана і з нерозвиненістю самих потреб, прагненням задовольнити матеріальні

потреби на шкоду духовним та соціальним, руйнацією (розривом) соціальних зв'язків. Це призводить не лише до низького матеріального забезпечення певних сукупностей населення, а й до специфічної системи їх цінностей та пріоритетів, до формування особливого соціального світу і особливої культури – так званої субкультури бідності, способу життя, що дисонує із загальноприйнятим у суспільстві. Отже, бідність – це не тільки (радіше не стільки) матеріальні нестатки [3].

Відповідно при вимірюванні бідності не можна спиратися на набір характеристик одного виду. В науковій літературі неодноразово наголошувалось на потребі у формуванні підходу, що полягає у багатовимірності при оцінці рівня бідності. Наразі дослідження наукових підходів до вимірювання бідності дозволяє виділити чотири основні напрями: 1) абсолютна концепція бідності; 2) відносна концепція бідності; 3) суб'єктивна концепція бідності; 4) дериваційний підхід до вимірювання бідності (рис. 1.1).

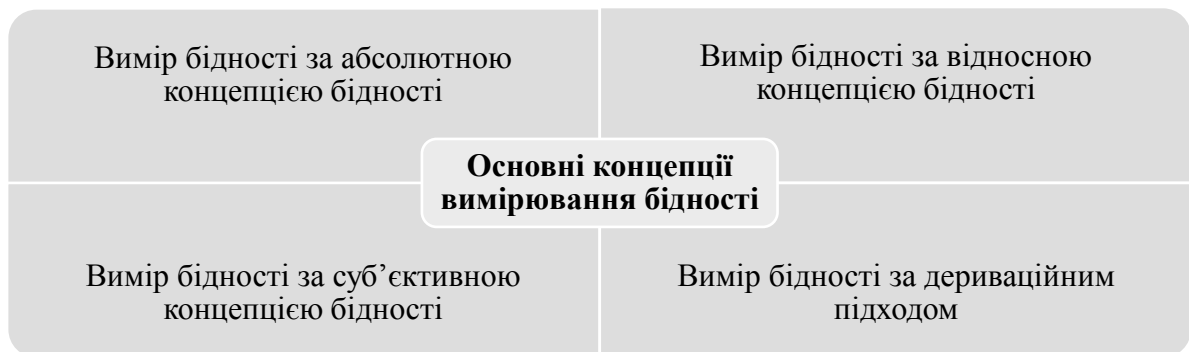

Рис. 1.1. Класифікація підходів до вимірювання бідності

Джерело: Складено автором.

Визначення абсолютної бідності спирається на зіставлення доходів, необхідних для задоволення певного набору мінімальних потреб людини, з доходами, які він має. Абсолютна бідність виражається, зокрема, у нездатності сім'ї задовольнити основні потреби в їжі, одязі, житлі. Отже абсолютна бідність трактується як неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що

визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів. Використання в соціальній політиці категорії абсолютної бідності спирається на встановлення урядом країни набору найнеобхідніших товарів (іноді тільки харчових, іноді і харчових, і нехарчових, включаючи послуги), вартість якого становить порогове значення, межу бідності. Абсолютно бідною вважається людина, доходи якої знаходяться нижче цієї межі [3, с. 44].

Таким чином, концепція абсолютної бідності тісно пов'язана з поняттям межі бідності. Абсолютна бідність вимірюється як кількість людей або домогосподарств, чий рівень споживання або доходу перебуває за межею бідності. З такого погляду абсолютна бідність – це стан, коли людина не має достатніх ресурсів для підтримки мінімального фізичного здоров'я. Нерідко вимірюється рівнем споживання калорій або якістю харчування. В міжнародному порівнянні поріг абсолютної бідності є приблизно однаковим, на відміну від інших видів бідності, і є легшим для подолання. В межах цієї концепції також іноді виокремлюють показник крайньої бідності. Крайню бідність визначають як повну відсутність засобів, необхідних для задоволення основних особистих потреб, таких як їжа, одяг та житло.

Із розвитком індустріалізації, зростанням продуктивності праці, покращенням рівня суспільних благ та зростанням їх доступності загальна частка населення, яке живе в абсолютній бідності, в світі постійно зменшується. Кращі умови життя неодмінно ведуть до поліпшення стану здоров'я, освіти, а також зростання можливостей для всіх верств населення.

Згідно з концепцією відносної бідності остання визначається як неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Таким чином, до бідних верств населення відносяться ті, хто не з власної волі позбавлений благ, які більша частина населення вважає необхідними: належного житла, їжі, одягу, здоров'я (внаслідок неможливості вести здоровий спосіб життя, своєчасно лікуватися,

відпочивати, займатися спортом тощо), брати участь в суспільному житті так, як це прийнято в оточуючому соціальному середовищі [3, с. 47]. Відносна бідність зустрічається в кожній країні і вважається постійно зростаючою, а також такою, що практично неможливо викоринити. Цей вид бідності виникає тоді, коли людина не має певного мінімального рівня життя у порівнянні з рештою населення країни, або не має змоги користуватись певним мінімальним життєвим рівнем, визначеним урядом і яким користується більшість населення країни. Саме тому поріг відносної бідності є плаваючим та залежить від рівня розвитку країни.

П. Таунсенд, який є фундатором відносної концепції бідності, вважав, що при скороченні ресурсів, які знаходяться у розпорядженні сім'ї або індивіда, відбувається відмова від участі у різного роду діяльності, що вважається культурою для даного суспільства. Ця виокремлена межа, що поділяє суспільство на багатих і бідних, знаходиться у певній умовній точці, по досягненню якої відбувається диспропорційне зменшення ресурсів. Межа бідності за Таунсендом, визначається з кількості тих, хто потерпає від різного роду негараздів і рівень доходів яких складає 50–60 % від середнього.

Із розвитком індустріалізації, зростанням продуктивності праці, покращенням рівня суспільних благ та зростанням їх доступності загальна частка населення, яке живе в абсолютній бідності, в світі постійно зменшується. Кращі умови життя неодмінно ведуть до поліпшення стану здоров'я, освіти, а також зростання можливостей для всіх верств населення.

Таким чином, на відміну від абсолютної бідності відносна бідність трактується як невідповідність певним середнім показникам споживання. При визначенні відносної межі бідності орієнтуються на певну пропорцію середнього (медіанного) особистого доходу, який має в своєму розпорядженні окрема особа. Тобто, абсолютна бідність визначається відповідно до прийнятої в країні межі бідності, а відносна – за майновим розшаруванням населення (наприклад, бідними вважається певна частина – від 10% до 30% – населення з найнижчими доходами).

Вище наведені концепції спрямовані на пошук об'єктивного підходу до вимірювання бідності, проте існує напрямок наукової думки, згідно до якого тільки сам індивід може визначити, чи є він бідним. У цьому випадку йдеться про суб'єктивну концепцію бідності.

Суб'єктивну бідність розуміють як таку, що визначається за самооцінкою; тобто людина тоді є бідною, коли вона сама так себе ідентифікує [3, с. 42].

Для визначення критерію суб'єктивної бідності аналізують уявлення населення про обсяг ресурсів (доходів), необхідних для задоволення мінімальних потреб. Технічно це може бути реалізованим, наприклад, при проведенні вибіркового обстеження населення (домогосподарств). За його результатами визначається, який рівень доходів забезпечує прожитковий мінімум і запобігає бідності, а також як населення класифікує своє матеріальне становище.

Слід зазначити, що три перелічені вище підходи, а саме абсолютної, відносної і, певною мірою, суб'єктивної бідності, зорієнтовані на визначення бідності по доходах. В той час як, згідно з деприваційним підходом до вимірювання бідності, бідними вважаються індивіди, чиє споживання не відповідає прийнятому в суспільстві стандарту, у яких немає доступу до певного набору благ і послуг. Тобто, йдеться про розширення трактування бідності, оскільки при цьому підході до вимірювання бідності враховується наявність різних ознак обмеженості доступу до базових соціальних благ, тобто депривації.

П. Таунсенд ввів у науковий обіг поняття багатомірної депривації і розумів її як «стан не вигідного становища індивіда, сім'ї або групи на тлі локального співтовариства, суспільства або нації в цілому, який можливо спостерігати і довести» [4]. До її складу автор разом з матеріальною депривацією (що характеризувалася показниками харчування, забезпечення одягом, житловими умовами, предметами довготривалого користування, місця і стану середовища проживання, умов і характеру праці), включав і показники, що характеризують соціальну депривацію (характер зайнятості, особливості проведення дозвілля,

освіти тощо). П. Таунсенд фактично відмовився від використання вузького поняття складу споживання як сукупності конкретних споживчих благ і волів використовувати замість нього таке поняття як «стиль життя», під яким розумів певну сукупність норм соціальної поведінки індивіда, а також певну сукупність споживання, що властива для конкретної держави.

Таким чином, оцінювання бідності, що враховує наявність обмежень у доступі (бідності за можливостями) спирається на прямий аналіз ступеню задоволення потреб в конкретному суспільстві. Сам перелік позбавлень визначається або експертним шляхом, або за допомогою опитувань думок населення [3, с. 49].

Перелік підходів до вимірювання бідності однак буде не повним, якщо лишити поза увагою такий аспект як час перебування у стані бідності. В цьому зв'язку виділяються два види бідності: тимчасова та хронічна (застійна) бідність.

Застійна бідність, як правило, призводить до більш тяжких наслідків і часто-густо є результатом одночасної дії цілого комплексу факторів. Вона також асоціюється з принциповою неможливістю для родини чи окремого громадянина самотужки вирішити свої проблеми і подолати матеріальні негаразди. Тимчасова бідність може бути результатом дії одного чи кількох чинників: 1) суцільного падіння рівня добробуту населення внаслідок раптових соціо-політичних, економічних чи природних зрушень; 2) тривалої заборгованості з виплат зарплат, пенсій, стипендій тощо; 3) сезонних коливань цін і відповідно сезонних коливань харчової безпеки окремих верств населення (виключно в країнах із загально низьким рівнем життя) [3, с. 49].

Загалом аналіз основних концепцій оцінювання бідності дозволяє виділити основні класифікаційні підходи до її вимірювання (рис. 1.2), які можуть застосовуватися як окремо, так і комплексно. Серед основних класифікаційних ознак слід виокремити: класифікацію за дихотомією «об'єктивність» - «суб'єктивність» у формуванні критерію рівня бідності; за видом статку, що

оцінюється; за наявністю можливості доступу до суспільних благ; за часом перебування у стані бідності.

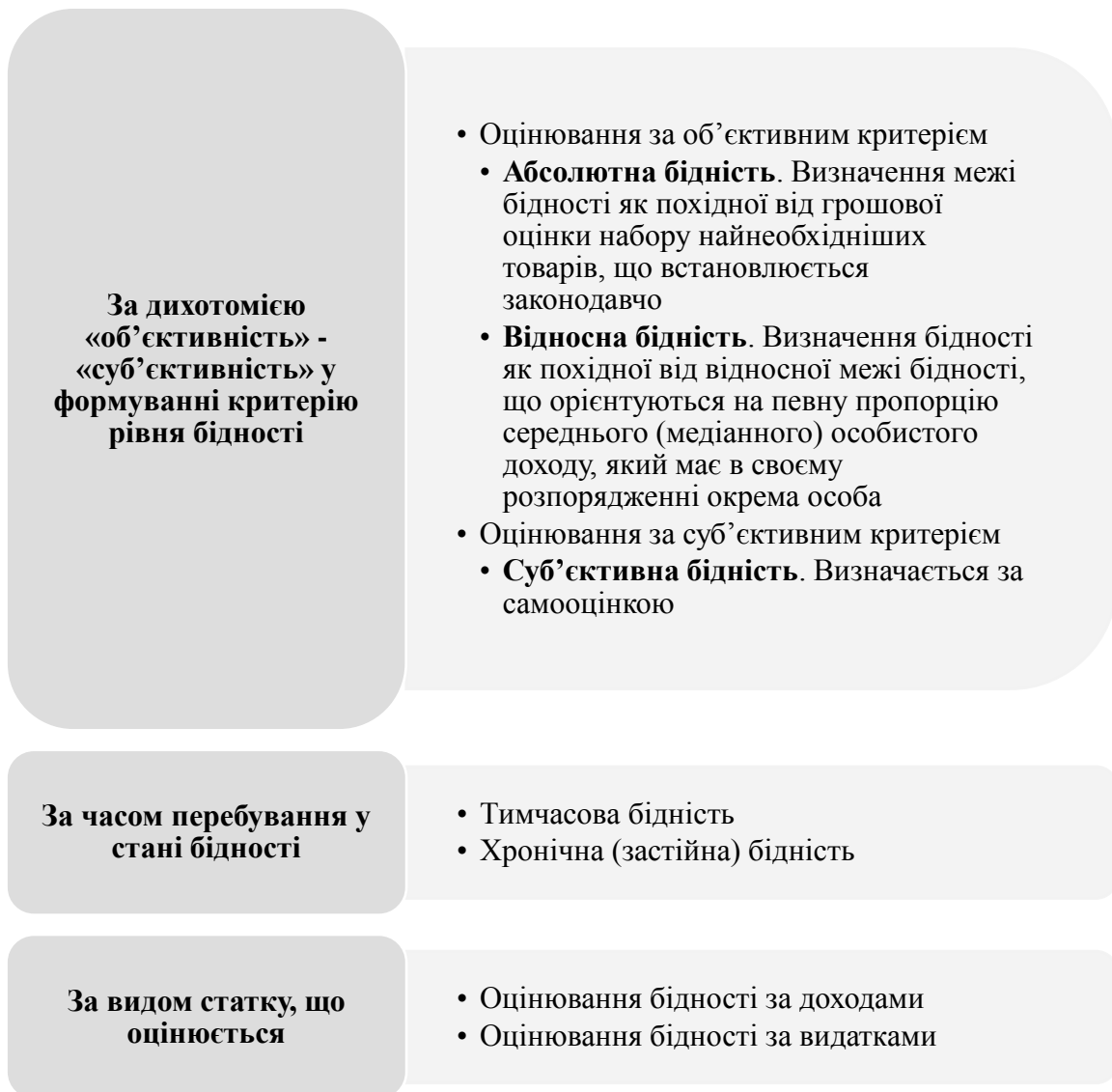

Рис. 1.2. Класифікація підходів до вимірювання бідності

Джерело: Складено автором.

До прикладу в роботах Л. Черенько [5] наголошується на необхідності ідентифікації чотирьох нових проявів бідності для України, які можуть трансформуватися чи вже трансформуються у відповідні нові її форми. Для цього автор виділяє в якості ознаки бідності комплекс обставин, які її можуть

спровокувати. Так, по-перше, це бідність через захворювання або медична бідність; по-друге, бідність за ознакою житлових умов; по-третє, бідність за ознакою заборгованості; по-четверте, раптова бідність через втрату майна та джерел для існування, якої зазнали як вимушені переселенці, так і сім'ї, постраждалі внаслідок бойових дій на територіях проживання.

Таким чином, аналіз основних підходів до бідності дозволяє сформулювати висновок про наявність не тільки об'єктивного, а і значного суб'єктивного компонента у вимірювання бідності.

Населення сприймає бідність не лише як стан існування на межі фізичного виживання, який об'єктивує абсолютний рівень бідності. Але бідність – це стан, коли індивід не може забезпечити більш-менш гідне існування з урахуванням соціальних норм і загально визнаних стандартів у суспільстві. Тому наразі можна говорити про обмеженість концепції бідності за доходами, як абсолютної, так і відносної. Слід враховувати, що величина доходів значною мірою залежить від повноти їх обліку. Для України як країни з великими обсягами тіньової економіки це застереження є вкрай важливим.

Саме виходячи з такого розуміння бідності, багато науковців і міжнародних інституцій при формуванні підходів до її вимірювання враховують не доходи населення, а показники споживання. В цьому контексті споживання виступає як певний об'єктивний результат, який не потребує розрахунків наявного та дискреційного доходу. Воно показує, що виявилось доступним для споживання і було об'єктивно спожито, а не потенційно могло таким стати. До того ж для України як країни з розвинутим аграрним сектором, важливо зважати і враховувати високу сезонність у надходженні доходів від цього виду діяльності, тоді як споживання коливається менше. Однак для країн з суворими зимами існують недоліки при розрахунку рівня бідності і по споживанню, зокрема в Україні. Через високу вартість енергоносіїв показники витрат населення також піддаються значним коливанням через необхідність сплачувати за опалення.

Слід зауважити, що наявність статків загалом, незалежно від того вимірюються вони за доходами або витратами, не відбиває повною мірою рівень життя. З цього приводу Е. Лібанова зазначає, що вимір доходів – це не вимір ступеню задоволення потреб. Цілий ряд чинників, наприклад, відсутність можливостей задоволення потреб або їх несформованість (зокрема, внаслідок відсутності пропозиції) можуть перешкоджати задоволенню таких базових потреб як освіта або адекватна медична допомога навіть у доволі забезпечених людей. Найголовнішою вадою підходу, що спирається тільки на доходи, є те, що величина доходів, які є в розпорядженні особи, нічого не говорить про її спосіб життя [3, с. 48].

Всі наведені вище наукові опрацювання ведуть до думки про необхідність застосування багатовимірного критерію, певної збалансованої системи показників задля вимірюванні бідності.

Так, з цього приводу М. Равалліон [6] стверджував, що для ефективного визначення рівня бідності необхідно використовувати підхід, за якого доцільно враховувати чотири види економічних показників, а саме: 1) реальні витрати на одну дорослу особу, 2) неприбуткові показники, наприклад, доступ до неринкових товарів, 3) показники розподілу домогосподарств, наприклад, кількість дітей та 4) показники особистих фізичних характеристик, які накладають обмеження на здібності або можливості осіб. Іншими словами, справжній показник бідності залежить не тільки від показників монетизованого доходу, але і від показників, які допомагають визначити інші аспекти добробуту, які не пов'язані із фінансовими показниками.

В науковій літературі зустрічаються різні підходи до визначення чинників бідності. Чинники в кожній окремій країні можуть відрізнятись, оскільки залежать від економічного, географічного, політичного та демографічного стану. Виділимо окремо деякі основні чинники:

– безробіття. Безробіття, в тому числі довгострокове, та неповна зайнятість –

це одні з основних факторів, які ведуть до бідності. Відсутність постійного доходу приводить до того, що люди не можуть сплатити навіть витрати на прожитковий мінімум;

– інфляція на продукти харчування та продукти першої необхідності. Зростання цін на товари першої необхідності є критичними саме для найбідніших верств населення, в той же час зростання загальної інфляції негативно впливає на середній прошарок та веде до його збідніння. Ріст інфляції веде до зростання безробіття і, таким чином, ще більше прискорює зростання бідності. Зменшення цін на продукти харчування та першої необхідності дозволить найбіднішим верствам населення перерозподіляти свої витрати на користь довгострокових товарів і поступово зростатиме добробут;

– рівень здоров'я та доступ до медицини. Зростання захворюваності веде до зниження робочої активності та доходу. Недоступність медичного обслуговування ще більше загострює проблему бідності;

– доступ до освіти. Належний рівень освіти позитивно впливає на рівень зайнятості, розмір доходу, а також мобільність на ринку праці, таким чином, прямо веде до зменшення бідності;

– недостатнє фінансове планування. На сьогодні, в умовах глобального старіння населення велика кількість старшого покоління опиняється на межі бідності завдяки недостатньому грошовому доходу, відсутності фінансових накопичень та зростанню витрат на медичне обслуговування;

– урбанізація. Економічна міграція населення із сіл у міста створює передумови для зростання бідності. Збільшення кількості робочої сили в містах веде до зниження заробітної плати та збільшення вартості життя. В сільській місцевості вплив урбанізації відчувається більш жорстко, тому що населення, яке там залишається, складається в основному з літніх людей, жінок та дітей;

– регіональні та політичні умови. Нерівномірний економічний розвиток регіонів в країні, неконкурентноспроможність промисловості, а також конфлікти

та вимушена міграція негативно впливають на добробут населення;

– корупція у владі та внутрішня нестабільність. Корупція затримує, спотворює та уповільнює економічне зростання в країні. В той же час відсутність довіри до уряду та низька його ефективність, відсутність правопорядку, належного середовища та законодавства для ведення бізнесу сприяють зростанню бідності.

Держава може впливати на всі вищезазвані чинники через створення нових робочих місць, створення ефективної системи соціального захисту, забезпечення рівного доступу до освіти та медичного обслуговування, субсидування та розвиток сільського господарства та інших галузей економіки, а також забезпечення справедливого перерозподілу добробуту в країні.

Оскільки чинники або їх комбінація розрізняються по країнах, важливо щоб фінансова політика враховувала та орієнтувалась саме на ті чинники, які б допомогли запобігти або зменшити динаміку зростання бідності в конкретній країні за конкретних умов та конкретного часу. Тобто, була цілеспрямованою та ефективною. Уряд має приймати такі міри, які б дозволяли, з одного боку, допомогти економічно активному населенню активізуватись на ринку праці та стимулювати економічний розвиток, а з іншого, підтримувати ті категорії населення, які не можуть працювати.

Розуміння феномену «відносності» при вимірюванні бідності веде дослідників до висновку, за якого фактично визнається принципова неможливість її подолання, оскільки масштаби відносної бідності залежать не стільки від рівня життя, скільки від ступеню майнового розшарування населення. Завжди, за будь-якого рівня добробуту, в будь-якій країні існують групи населення, які з різних причин вимушено мають доходи, істотно нижчі від середніх або типових. Відповідно завжди існує відносна бідність, і навіть егалітарні системи розподілу доходів, як свідчить історичний аналіз, тільки скорочують, але не нівелюють зовсім нерівномірність розподілу.

Отже, поняття бідності і нерівності є тісно пов'язаними, особливо, коли йдеться про відносну бідність. Незважаючи на економічний розвиток, в багатьох країнах все більш актуальним постає питання зменшення нерівності. Дослідження нерівності перебуває в центрі інтересів філософської соціологічної, політологічної, економічної наук. Кожна з них вносить вагомий внесок у дослідження сутності цього феномену, додає свій вимір у побудову «багатомірної моделі» нерівності. Це безумовно збагачує знання про нерівність як наукову категорію, проте створює певну термінологічну незгодженість. Зокрема в науковій літературі можна зустріти дефініції «соціальна нерівність», «соціально-економічна нерівність», «економічна нерівність», які за своїм змістом здебільшого співпадають, проте існують деякі специфічні риси у їх смисловому навантаженні в залежності від того, до представника якого наукового напрямку належить автор, який використовує ці терміни.

Так, представники соціологічної науки найбільшу увагу приділяють дослідженню соціальної стратифікації суспільства – розподілу суспільства на групи, що займають різне місце в суспільній ієрархії. Для цього соціологічна наука сформувала доволі широкий перелік критеріїв, які можуть бути покладені в основу соціальної стратифікації. Їх можна групувати чотирма основними ознаками: дохід як головний критерій стратифікації, обсяг влади, рівень освіти та престиж професії (роду заняття). І здебільшого користуються терміном «соціальна нерівність».

Соціологічна наука виділяє два основні методологічні підходи до тлумачення природи соціального розшарування: функціональний та конфліктний. Представники функціонального підходу (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, К. Девіс, У. Мур та ін.) вважають соціальну нерівність справедливою і корисною, оскільки вона виступає мотивом до високопродуктивної діяльності. Їх опоненти — прихильники конфліктного підходу (зокрема, К. Маркс та М. Вебер) — навпаки, наголошують на її несправедливості, що заважає повною мірою реалізувати людський потенціал. Причиною такого незбігу серед інших є різне розуміння

сутності соціальної справедливості. Можна виділити два значення цієї категорії: рівність результатів — права індивідів на отримання благ для задоволення власних потреб мають бути рівними, незалежно від їх зусиль і здібностей (використовується в конфліктному підході); рівність можливостей — кожен має однакові шанси досягти в житті певних результатів завдяки своїм здібностям та зусиллям (властивий функціональному підходу) [7].

Економічний підхід є більш вузьким і при проведенні відповідних досліджень науковці використовують терміни «соціальна нерівність», «соціально-економічна нерівність», «економічна нерівність» або просто «нерівність», які мають практично ідентичне смислове навантаження.

Так, на думку О. Балакіревої, однією з найбільш досліджуваних форм соціальної нерівності є економічна нерівність або диференціація за економічними критеріями, котрим суспільствознавці давали різні назви – як узагальнюючі, так і такі, що зазначали частини цілого: багатство, майно, власність, капітал, доход, економічна влада, відношення до засобів виробництва тощо. Саме цей тип нерівності марксистки називають базовим, таким, що породжує всі інші її вияви. Нерівність у доступі до матеріальних ресурсів найчастіше стає темою для дискусій та причиною політичної боротьби між групами. Від економічної нерівності економісти відштовхуються в пошуках «великого компромісу» між досягненням більшої рівності й мінімальними втратами у ефективності, вона є приводом для постійних невщухаючих дискусій між прихильниками збільшення рівності та тими, хто вважає економічний егалітаризм мало не різновидом психічної хвороби, а стурбованість нерівністю – «наївним і в своїй основі інфантильним антропоморфізмом». Дослідження економічної нерівності тісно пов'язані з вивченням бідності, соціальної справедливості та формування соціальної політики [8].

О. Балакірева визначає: «Економічна нерівність являє собою різницю в рівні економічного добробуту між різними особами або групами осіб. При дослідженні економічної нерівності основна увага зосереджена на дослідженні розподілення

грошових доходів на уявній шкалі «багатство – бідність», яке властиве конкретному суспільству – серед груп населення в середині країни або між країнами» [8]. В тій же монографії авторка надає практично ідентичне визначення соціально-економічній нерівності, під якою «розуміють відмінності між людьми та окремими групами людей за розмірами одержуваних ними доходів і накопиченого багатства» [8].

Наприклад, в роботі [9] автори використовують термін «нерівність» і надають йому спочатку доволі лаконічне визначення: «у загальному розумінні нерівність характеризує нерівномірний розподіл обмежених ресурсів, отже, вона завжди буде з'являтися у доступі до тих ресурсів, які за різних обставин стають обмеженими. Таким чином, чим більш обмеженими є ресурси в суспільстві, особливо ресурси для задоволення базових потреб людини, тим більше проявів нерівності ми можемо спостерігати у різних площинах – від статусних характеристик до географічних. І чим більше цих проявів, тим складніше знайти порозуміння в суспільстві задля руху в напрямі прогресу». В той же час, далі користуються терміном нерівність і в широкому значенні, практично тотожному «соціальній нерівності» в її соціологічному трактуванні: «нерівність – це соціальна характеристика певного суспільного стану індивідів, окремих верств населення, яка відображає їх громадянський статус, політичні й юридичні права, ставлення до засобів виробництва та його результатів» [9]. А поняття соціальної нерівності розглядають «як форму соціальної диференціації, за якої окремі соціальні групи перебувають на різних рівнях вертикальної соціальної ієрархії, і, відповідно, мають нерівні життєві шанси та можливості задоволення матеріальних та духовних потреб, а отже, нерівний доступ до обмежених ресурсів. Основні механізми соціальної нерівності лежать у площині власності, влади та розподілу праці, проте в перехідних та нестабільних суспільствах більшої ваги може набувати стихійна, неконтрольована соціальна диференціація, яку можна кваліфікувати як економічно необґрунтовану складову нерівності».

У даному дослідженні автор зосереджує увагу на економічній нерівності, використовуючи далі по тексту роботи термін «нерівність» розуміє нерівність пов'язану з диференціацією за економічними критеріями і її наслідками.

Дослідженню нерівності доходів присвячено ряд наукових праць таких відомих зарубіжних вчених як Арнольд Дж. Хейденхеймер, Сімон Кузнец, Герхард Ленскі, Петер Флора, Сара Коннолі, Алістер Мунро, Франц Крауз, Л.Харольд та інші). Серед вітчизняних дослідників дослідженню нерівності присвятили свої роботи такі науковці як Е. Лібанова [3], О. Макарова [10], А. Колот [11], О. Балакірєва [8], А. Гвелесіані [12], М. Огай, І. Осипова, А. Реут, В. Саріогло, В. Шишкін, Л. Черенько [13], [14], С. Полякова

Аналіз теоретичних підходів до виокремлення окремих типів економічної нерівності дозволяє сформулювати загальний висновок, що науковці розрізняють нерівність: 1) доходів; 2) багатства (нерівність, що враховує не тільки поточні доходи, але і відображає різницю у вже накопичених статках); 3) споживання (видатків).

Як зазначає з цього приводу О. Макарова [10, с. 45], диференціація доходів населення є найважливішою характеристикою соціально-економічного стану суспільства. Вона свідчить про міру відмінності часток кожного члена суспільства у загальному суспільному доході. Характеристики диференціації відображають невідворотні соціальні відмінності за групами та категоріями населення у залежності від ролі кожної з них у суспільному виробництві та присвоєнні його результатів, характеру трудової діяльності, особливостей способу життя тощо.

Нерівність у доходах визначає нерівність у видатках та споживанні, породжує бідність та соціальне відторгнення. Високий рівень диференціації доходів, надмірний розрив між багатими та бідними, фактична відсутність у значної частини населення можливостей повноцінного харчування та доступу до якісних послуг освіти та охорони здоров'я провокують соціальне відчуження та визначають полярні ціннісні орієнтації та поведінку окремих груп населення. Така

ситуація загрожує виснаженню людського капіталу, появою агресії та нестабільності, активізацією протестних настроїв та девіантної поведінки [10].

Проте в науковій літературі зустрічаються й інші підходи до визначення нерівності, зокрема такі як концепти нерівності, визначені ООН [15]. А саме нерівності доходів, нерівності багатства, нерівності освіти, здоров'я та харчування. Це дозволяє виділити основні два напрями: нерівність можливостей (нерівний доступ до зайнятості, освіти) та нерівність результатів у різних матеріальних вимірах добробуту людини (рівень доходу, рівень освіти, стан здоров'я).

Узагальнення основних концепцій до вимірювання нерівності представлено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Класифікація основних концепцій до вимірювання економічної нерівності.

Джерело: Складено автором.

Таким чином, про рівність можливостей можна стверджувати в тому випадку, коли результати життя залежать лише від факторів, за які люди можуть вважатися відповідальними, а не від несприятливих ознак, які знаходяться під контролем людини. Рівність результатів можлива за обставин, при яких люди

мають схожі економічні умови. Таким чином, нерівність, з точки зору можливостей, стосується забезпечення загального початкового місця, а нерівність результатів залежить як від обставин, що не підлягають під контроль, так і від таланту та зусиль.

На рисунку 1.4 представлена класифікація підходів до вимірювання економічної нерівності, що ґрунтуються на виокремленні таких класифікаційних ознак. По-перше, можливість доступу до суспільних благ і матеріальних цінностей (ресурсів), у складі якої доцільно виокремити такі підознаки: можливості щодо доступу до певного переліку соціальних благ і послуг, який є актуальним для умов даної країни або моніториться в межах участі у міжнародних програмах розвитку (зокрема йдеться про доступ до освіти, медичної допомоги, якісного житла тощо); можливість доступу до місцево локалізованих соціальних благ у розрізі типу поселень (місто–село), регіонів або країн (зокрема про диференціацію у якості інфраструктури міст і поселень нижчого таксонометричного рівня; якості доріг, шкіл, лікарень, закладів соціального обслуговування тощо); можливість доступу до матеріальних цінностей (ресурсів), таких як грошові ресурси (більш високий рівень заробітних плат за певним переліком професій і кваліфікаційних рівнів, до кредитних ресурсів, певних видів природних ресурсів, питної води, продовольства тощо). По-друге, за рівнем споживання суспільних благ і матеріальних цінностей (за нерівністю у споживанні соціальних благ та за майновою нерівністю). По-третє, за дихотомією «об’єктивність» – «суб’єктивність» у формуванні критерію рівня нерівності.

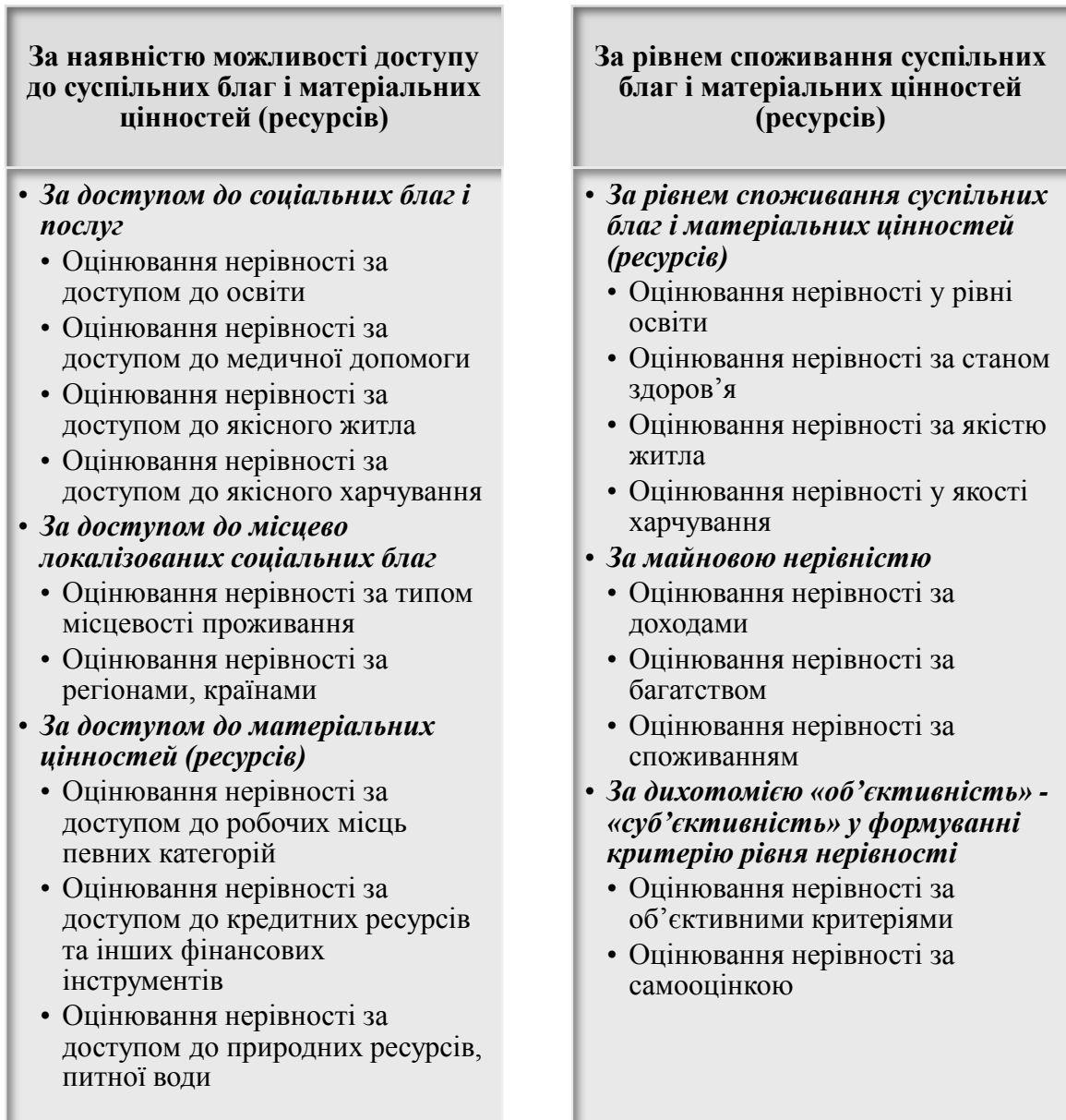

Рис. 1.4. **Класифікація підходів до вимірювання економічної нерівності**
Джерело: Складено автором.

Нерівність та її чинники розрізняються між країнами. В багатьох розвинених країнах нерівність зростала в основному за рахунок зростання нерівності у заробітній платі (річній та погодинній). Серед основних **чинників нерівності** є: глобалізація, різниця в оплаті праці, регресивне оподаткування, більше інвестиційних можливостей для багатих прошарків населення, гендерна дискримінація, спекуляція з природними та земельними ресурсами тощо.

Проведене теоретичне дослідження щодо визначення змісту, підходів до вимірювання економічних категорій бідність і нерівність дозволяє сформулювати висновок про тісний зв'язок між ними та доцільність застосування теоретико-методологічного підходу, за яким доцільно розглядати економічні категорії бідність і нерівність як двоєдиного об'єкту теоретичного осмислення, аналізу і моделювання, а також формування державної політики.

До того ж слід додати, що економічні категорії бідність і нерівність тісно пов'язані з категорією рівня життя. Загалом рівень життя як макроекономічна категорія відображає рівень багатства, доходу, доступності матеріальних благ, рівень комфорту життя, рівень бідності та нерівності. На рівень життя впливають такі чинники як рівень валового внутрішнього продукту та темпи національного економічного зростання, рівень інфляції та вартість товарів і послуг, рівень зайнятості, кількість робочого та вільного часу, доступність належних умов життя, розвиненість інфраструктури, якість навколишнього середовища, доступ до якісної медицини та освіти, економічна і політична стабільність та безпека в країні, а також політична та релігійна свобода. Тобто, при оцінюванні нерівності в суспільстві необхідно зважати на сформований у певній країні рівень життя населення.

Рівень життя тісно пов'язаний з поняттям якості життя. Якість життя, в свою чергу, відображає рівень загального добробуту населення країни, його негативні та позитивні сторони, іншими словами, відображає рівень задоволеності населення своїм життям. Це поняття включає в себе рівень міжнародного розвитку країни, рівень охорони здоров'я, політичну та релігійну свободу, зайнятість на ринку праці.

С приводу змісту підходів до визначення рівня життя населення точиться певна наукова дискусія, більшість науковців з цього приводу сходяться на висновку щодо необхідності багатовимірного підходу. Так, наприклад, серед науковців, які підтримують ідею економічного розвитку, М. Стрітен [16] стверджував, що загальний розвиток веде не тільки до зростання доходів

домогосподарств, але і до загального покращення та задоволення людських потреб. Такий результат можна спостерігати не тільки на рівні домогосподарств, але і на рівні регіонів та на рівні країн. Також А. Сен [17] стверджував, що рівень життя визначається "можливостями" і "функціонуванням", де можливості вказують на свободу, якою може користуватися людина у відношенні до функціонування, яке, в свою чергу, визначає, що людина може зробити. Такий підхід чітко вказує не тільки на проблеми бідності, особливо на проблеми нерівності в країні, оскільки враховуються також не тільки показники рівня доходів, але і освіти, і тривалості життя та інші. Цей підхід підтримують і сучасні економісти, наприклад, у концепті «індексу людського розвитку», що запропонований ООН [18], на макроекономічному рівні враховуються не тільки показники реального ВВП на душу населення, але і здоров'я, тривалості життя, освіти. Такі багатовимірні підходи допомагають в певній мірі оцінити рівень життя в країні та зрозуміти позитивні та негативні тенденції, які його визначають. Таким чином, при визначенні якості рівня життя населення необхідно враховувати економічні, соціальні та фізіологічні параметри. Серед них виділимо наступні:

- зайнятість та фінансовий дохід. Наявність роботи та стабільного доходу дає можливість забезпечувати основні потреби населення, накопичувати багатства та допомагає бути більш стійкими в часи економічної кризи;

- житлові умови. Важливу роль у якості життя населення відіграє наявність належних житлових умов. Витрати на житло нерідко займають значну частину доходу домогосподарств, таким чином, обмежуючи витрати на інші сфери життя, такі як відпочинок, освіта та інші. Хороші житлові умови, необхідні для забезпечення здорового розвитку, надають людині відчуття безпеки, приватності, особистого простору;

- здоров'я. Один із найцінніших аспектів людського життя, що забезпечує активну участь населення у соціальній сфері та на ринку праці. В багатьох країнах

витрати на здоров'я займають велику частину доходу домогосподарств та нерідко є недоступними для бідних верств населення;

– освіта. Рівний доступ до освіти значною мірою зменшує нерівність у суспільстві, відкриває додаткові можливості для довгострокового розвитку людини та допомагає різним верствам населення краще адаптуватись до соціальних та економічних змін в країні. Освіта збільшує перспективи знайти кращу роботу на ринку праці, позитивно впливає на трудову мобільність та професійне зростання;

– екологія. Навколишнє середовище, забруднене хімічними відходами та шумом, негативно впливає на психічне та фізичне здоров'я населення;

– безпека. Високий рівень злочинності, ризик дорожньо-транспортних пригод та природні катаклізми приводять до втрати майна, здоров'я, фізичних страждань, стану підвищеного стресу та тривожності. Тому важливою передумовою для добробуту та підтримки здоров'я є особиста безпека людини;

– баланс праці та приватного життя. Збалансоване життя населення прямо впливає на добробут та якість життя, сприяє підвищенню продуктивності на робочому місці та дозволяє людям залишатися здоровими і щасливими. Тут критичну роль відіграють такі фактори як розвинена система догляду за дітьми, розвинена транспортна система, яка зменшує тривалість проїзду, відпустка для догляду за дитиною для чоловіків;

– розвинена інфраструктура. Для багатьох людей розвинена транспортна мережа є необхідною для задоволення основних щоденних потреб, таких як доступ до ринку праці, освіти, здійснення покупок тощо. Мобільність відкриває додаткові можливості для особистого розвитку, пошуку кращої роботи, робить доступнішим відпочинок;

– культура, дозвілля та спорт. Культурні та спортивні заходи дозволяють підтримувати соціальні зв'язки, сприяють поширенню здорового способу життя, урізноманітнюють відпочинок.

1.1.2 Показники рівня життя, бідності та нерівності

Зупинимося більш детально на визначенні показників, які використовуються для вимірювання рівня життя, бідності і нерівності. В літературі існує багато підходів до вимірювання та оцінки рівня бідності, рівня життя і добробуту населення та нерівності. Один із підходів, що найчастіше зустрічається, є вимірювання монетизованого доходу населення та його рівня споживання. Цей підхід широко використовується для міжнародного аналізу багатьма організаціями, в тому числі Світовим Банком, завдяки доступності даних для більшості країн. Але використання тільки монетизованих показників обмежує повне відображення реального стану добробуту населення. Тому, зважаючи на те, що кожний окремо взятий показник відображає тільки певний, обмежений набір характеристик, як вже зазначалося вище, важливо мати комплексний підхід.

Міжнародні науково-дослідні установи нерідко розробляють свої визначення показників якості рівня життя та бідності. Так, наприклад, ОЕСР для порівняння добробуту між країнами розробили «Індекс кращого життя» [19]. В нього входять одинадцять показників матеріальних умов та якості життя, а саме: житло, матеріальний дохід, зайнятість, спільнота, освіта, навколишнє середовище, громадянська взаємодія, здоров'я, рівень задоволення життям, безпека, баланс праці та життя тощо.

Індекс людського розвитку. Цей показник відображає не лише економічний розвиток країни, а також стан та розвиток населення. Він включає в себе такі характеристики як тривалість життя та стан здоров'я, рівень знань та освіти, а також дохід на душу населення, розрахований на основі ВВД або ППП. Індекс розраховується та опубліковується в звіті «Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй» [18].

Індекс економічної свободи. Індекс розраховується та опубліковується в звіті «The Wall Street Journal and The Heritage Foundation – Індекс Економічної свободи»

[20]. Цей показник включає в себе основні показники свободи та обмежень для економічної реалізації громадян, наприклад, право на власність, мобільність праці, капіталу і товарів та інші.

Індекс інклюзивного розвитку (IDI) [21] – показник, який розраховується щорічно Світовим Економічним Форумом. Це оцінка економічної ефективності 103 країн світу. В оцінці враховується не тільки ріст ВВП, а й те, як країни виконують одинадцять вимірів економічного прогресу, і базується на трьох стовпах 1) економічний ріст та розвиток; 2) інклюзивність; 3) рівність між поколіннями, тобто ефективне управління природними та фінансовими ресурсами.

Нижче приведені інші показники, які широко використовуються у світовій практиці для міжнародного аналізу.

ВВП на душу населення. Це один з найбільш використовуваних показників для відображення рівня життя населення країн. Його часто використовують для міжнародного порівняння завдяки доступності даних, а також порівняно однакової методології розрахунку ВВП. Цей підхід має свої обмеження, серед яких:

- враховується тільки монетарний сектор економіки. Таким чином, якщо суттєва частина економіки країни є тіньовою, то результат не буде відображати реальну ситуацію;

- не враховується нерівність або розподіл доходу серед населення.

Рівень бідності. Це співвідношення кількості людей, доходи яких нижчі за межу бідності. Розрізняють також за віковими групами: дитяча бідність (0–17 років), бідність працездатного віку та бідність літніх людей (66 років і більше). Проте, дві країни з однаковими показниками бідності можуть відрізнятися залежно від рівня відносного доходу бідних.

Відносний рівень бідності розраховується як частка населення, дохід якого нижчий, ніж 50% від середнього доходу по країні.

Ринковий дохід включає в себе доходи від заробітної плати, капіталу, доходи від соціального страхування, пов'язані з працевлаштуванням, та трансферти з некомерційних організацій та інших домогосподарств.

Наявний дохід розраховується як сума ринкового доходу та виплат по соціальному забезпеченню, мінус внески, пов'язані із зайнятістю, податки на доходи і багатство та внески на соціальне забезпечення.

Мінімальна заробітна плата встановлюється законом як мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну або годинну норму праці.

Прожитковий мінімум являє собою вартісну оцінку споживчого кошика, що містить мінімальні набори продовольчих та непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності.

Показники нерівності можна розділити на:

– показники нерівності доходів:

а) Коефіцієнт Джіні. Цей показник є одним з найбільш використовуваних для міжнародного аналізу нерівності та добробуту націй. Він відображає розподіл доходу серед резидентів країни. Коефіцієнт має значення від 0 до 100, де нуль відповідає досконалій рівності (тобто все населення країни має однаковий дохід), 100 – відповідно відображає абсолютну нерівність розподілу добробуту.

б) показник зміни частки у доходах населення по децилях та/або квінтилях;

– показники нерівності можливостей:

а) показники рівня здоров'я, освіти, людського розвитку за групами населення згідно з рівнем доходів;

б) показники доступу до основних послуг.

Таким чином, в роботі проаналізовано основний економічний зміст категорій бідності і нерівності, досліджено основні сучасні концепції вимірювання бідності і нерівності та чинники, що їх провокують. Доведено, що доцільно розглядати

бідність і нерівність як двоєдиний об'єкт дослідження: теоретичного осмислення, аналізу і моделювання, а також формування державної політики. Враховуючи їх економічну сутність бідність і нерівність доцільно розглядати у взаємозв'язку із рівнем життя населення. Для цього в роботі докладно досліджено показники, які використовуються для вимірювання рівня життя, бідності і нерівності.

1.2 Державні важелі зниження бідності та нерівності

1.2.1 Визначення функцій держави та фіскальної політики у подоланні проблем бідності та нерівності.

Держава відіграє важливу роль у сучасному суспільстві. Її роль визначається в конституції кожної країни. Так, наприклад, в Конституції України зазначено що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», а також забезпечення права на «достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло», охорону здоров'я, освіти, безпеку. Таким чином, забезпечення належного рівня життя населення є пріоритетною функцією нашої держави.

Стабільне економічне зростання, розвинена інфраструктура та система соціального забезпечення, максимальна зайнятість та мобільність на ринку праці ведуть до зростання реальних доходів населення та сприяють підвищенню рівня життя в цілому. Рівень цін прямо впливає на рівень реальних доходів та загальний рівень добробуту населення. Тому уряду кожної країни необхідно намагатися утримувати низький рівень інфляції та не допускати дефляції, яка уповільнює розвиток економіки країни і має негативний вплив на рівень життя. Необхідно

значити, що для стримування інфляції більш ефективним є застосування монетарної політики, через яку центральний банк впливає на грошову пропозицію країни. Монетарна політика, на відміну від фіскальної, має більш швидкий ефект і так само як фіскальна політика, може бути стимулюючою або стримуючою. Тому, зазвичай, фіскальна та монетарна політики застосовуються разом в різних комбінаціях залежно від стану країни та її економічних цілей. Монетарна політика полягає в збільшенні або зменшенні центральним банком грошової маси в країні. Основним інструментом монетарної політики є зміна державної процентної ставки, яка в подальшому впливає на всі інші процентні ставки в економіці. Таким чином, коли процентні ставки є високими, попит на гроші знижується, інфляція знижується і економіка охолоджується. У випадку зниження процентних ставок грошова маса країни збільшується, економіка починає нагріватись і виходити або уникати стану рецесії.

Фіскальна політика – це регулювання урядом країни рівня власних витрат та надходжень з метою контролю та впливу на економічний розвиток. Уряд застосовує політику державних доходів та видатків заради впливу на економічний ріст, стабілізацію економічного розвитку та бізнес циклів, контролю рівня інфляції, зменшення безробіття, а також подолання бідності в країні. Іншими словами, фіскальна політика застосовується кожного разу, коли уряд приймає рішення щодо споживання товарів та послуг, розподілу трансферних платежів, збору та структури податкових зборів, а також інвестування.

Фіскальна політика є важливим інструментом управління економікою через її здатність впливати на загальний обсяг виробництва, тобто валовий внутрішній продукт. Вплив фіскальної політики стимулювання полягає у підвищенні загального попиту на товари та послуги. Якщо економіка перебуває в умовах рецесії, з невикористаною виробничою потужністю та високим безробіттям, збільшення попиту приведе до зростання обсягу виробництва, залишаючи при цьому ціни незмінними. І навпаки, якщо економіка повністю зайнята, така

політика матиме менший вплив на загальну продуктивність, але більший вплив на ціни і рівень життя населення. Це важливо враховувати з точки зору боротьби із бідністю.

Фіскальна політика впливає на економіку через зміну стимулів економічних агентів. Оподаткування будь-якої діяльності, як правило, перешкоджає цій діяльності. Наприклад, висока гранична ставка податку на прибуток знижує стимул населення до отримання доходу. Таким чином, знижуючи рівень податків або навіть підтримуючи його існуючий рівень, але при цьому зменшуючи граничні податкові ставки та зменшуючи дозволені відрахування, уряд може позитивно впливати на зростання випуску продукції. В літературі зустрічається думка, що зниження податкових ставок значною мірою впливає на обсяг пропозиції робочої сили, а отже, на випуск в цілому.

Цілі та інструменти фіскальної політики розрізняються в залежності від економічного розвитку та стану країни. Загальні для всіх типів країн цілі – це надання населенню державних товарів та послуг, забезпечення безпеки, освіти, медичного обслуговування. Якщо в короткостроковому терміні уряд намагається допомогти економіці, послабленій в період спаду бізнес циклу або змінами цін на газ, то зазвичай використовується стимулююча політика збільшення видатків та зменшення податків. Якщо ж метою уряду є забезпечення стабільного розвитку економіки, демографічних змін в довгостроковій перспективі та зменшення рівня бідності в країні, то зазвичай використовується політика, спрямована на збільшення пропозиції в сфері освіти та покращення інфраструктури. Так, наприклад, країни з низьким валовим доходом збільшують витрати на охорону здоров'я. Розвинуті країни звертають більше уваги на проблеми старіння населення та пов'язане з цим реформування пенсійної системи. Країни з багатими природними ресурсами намагаються побудувати проциклічну фіскальну політику, тобто заощадити кошти під час економічного буму, таким чином, запобігаючи негативним наслідкам у випадках падіння цін на світовому ринку.

Серед інструментів фіскальної політики виділяють оподаткування та державні витрати. Оподаткування є основним джерелом надходжень до державного бюджету і включає в себе доходи від податків, приріст капіталу від інвестицій, доходів від приватизації та інших надходжень. Оподаткування прямо впливає на реальний дохід населення та на рівень його споживання. Податкова система має бути ефективною, нескладною на адміністративному рівні, мати широку базу та помірні граничні ставки. До державних витрат відносять субсидії, трансфери, державну заробітну плату, різноманітні програми соціальної підтримки населення, державні проекти громадських робіт. Державні витрати, на відміну від оподаткування, не зменшують дохід населення та організацій, а, навпаки, підтримують зростання доходу, стимулюють зростання споживчих витрат, підвищують попит та економічне зростання в цілому.

Зазвичай обговорення фіскальної політики зосереджується саме на впливі змін у державному бюджеті на загальне економічне зростання в країні. Проте важливим фактором є те, що основні економічні та соціальні наслідки будь-яких змін у державному бюджеті відчуваються окремими групами населення, особливо найвразливішими. Так, наприклад, скорочення податків для сімей з дітьми підвищує їх наявний дохід. Таким чином, наслідки будь-якої фіскальної політики не є однаковими для різних верств населення. За часів економічного спаду та зростання податків саме середній прошарок населення, що складає найбільшу групу, як правило, платить більше податків, ніж багатший прошарок.

Фіскальна політика є основним інструментом перерозподільчої функції держави. Це відбувається за рахунок здійснення монетарних платежів (таких як податки та трансфери), забезпечення послугами (такими як медичне забезпечення та освіта) та стимулювання інвестування та зайнятості (через оподаткування та політику витрат). Тобто роль фіскальної політики у перерозподілі доходу є критичною.

Як вже зазначалось вище, для перерозподілу використовуються такі

інструменти як податки, а саме їх види і комбінація, та державні видатки – як трансфери, так і інвестування. Податкові системи розрізняються в різних країнах. Так, наприклад, є система з фіксованою процентною ставкою податку на особистий річний дохід. Існує система сплати податків за шкалою, що базується на розмірі річного доходу. Різні види податків та податкових ставок впливають на розподіл податкового тягаря між багатими і бідними прошарками населення.

Податки являють собою обов'язковий державний фінансовий збір, який накладається на платника податків, фізичну чи юридичну особу для фінансування державних видатків. Існують прямі та непрямі податки. Непрямі податки зазвичай збираються посередником, наприклад, магазином, від імені особи, яка фактично має платити.

Податки зменшують купівельну спроможність населення і прямо впливають на його дохід та рівень життя. Таким чином, розрізняють прогресивне та регресивне оподаткування. При прогресивному оподаткуванні багатше населення сплачує більший відсоток, ніж бідніші верстви. Регресивне, навпаки, вимагає від бідних сплачувати більший відсоток своїх доходів, ніж багаті.

Незважаючи на те, що кожна країна має свою податкову систему, всі види податків можна розділити на такі категорії:

- податок на прибуток (включає в себе податок на приріст капіталу, корпоративний податок, податок на дивіденди, подарунки, спадщину та інші);
- податок на заробітну плату;
- податок на власність;
- податок на споживання (включає в себе 1) загальні податки, такі як податок з продажів, податок на додану вартість, податок на оборот та інші, 2) акцизний збір, 3) поточні податки, такі як податок на алкоголь, нездорові продукти харчування, фінансові операції, на паливо та інші);
- тарифи, тобто податки на міжнародну торгівлю;
- ефективні податки (являють собою державну політику, при якій

надходження відбуваються за рахунок втрат населення, наприклад, інфляція).

Таким чином, перерозподіл доходів громадян є важливою державною функцією, спрямованою на подолання бідності та покращення рівня життя всього населення країни. Завдяки податковій політиці та соціальним програмам уряд має можливість запобігати несправедливому розподілу доходів в країні. Зменшуючи рівень економічної нерівності населення, держава підвищує рівень споживання і, таким чином, стимулює економічну активність в країні. Це відбувається завдяки так званому ефекту вирівнювання доходів, тобто різниці між бідними та багатими верствами населення у схильності до споживання. Завдяки перерозподілу доходів на користь бідніших верств частка домогосподарств із більшою схильністю до споживання в національному доході зростає, а частка забезпеченого населення з меншою схильністю до споживання скорочується. В результаті збільшується агрегована схильність до споживання, що веде до зростання сукупного попиту в країні і як результат – стимулювання економічного розвитку.

Оскільки фіскальна політика являє собою один із прямих інструментів, використовуваних державою для перерозподілу доходів, то зупинимось окремо на понятті податкового навантаження.

Показники податкового навантаження дають відповідь на широкі соціальні та економічні питання стосовно впливу податкової політики країни на перерозподіл доходів і багатство нації в цілому. Вони є індикаторами того, наскільки добре податкова система країни відповідає одній з її основних цілей, а саме, справедливості у політиці збору надходжень до бюджету.

Перерозподіл податкового навантаження має відбуватись таким чином, щоб система в цілому була справедливою та неупередженою. Розрізняють вертикальний та горизонтальний аспекти справедливості. Вертикальна справедливість відображає розподіл податків серед платників з різними економічними можливостями. Горизонтальна справедливість відображає те, як податки розподіляються серед платників з однаковими економічними

МОЖЛИВОСТЯМИ.

Перенесення зборів з прямих до непрямих податків, а також розширення бази ПДВ та податку на доходи фізичних осіб позитивно впливають на економічне зростання та стабілізацію державних фінансів. Робити це необхідно за рахунок зменшення податкових витрат, а не підвищення ставок на доходи податку та зборів соціального страхування.

Так, наприклад, податок на заробітну плату включає в себе збори на соціальне страхування як з роботодавця, так і з працівника. Рівень цього податку впливає, з одного боку, на рішення організацій щодо прийому на роботу нових працівників, а з іншого – на мотивацію для працевлаштування з боку самих працівників.

Для міжнародного порівняльного аналізу оптимального податкового рівня використовують порівняння податкового рівня однієї країни з середнім податковим навантаженням групи інших країн, враховуючи їх економічну подібність та розбіжність.

Розрізняють два види фіскальної політики: стимулюючу та стримуючу. Стимулююча – це політика, спрямована на стимулювання економічного зростання. Вона застосовується найчастіше. Зазвичай її застосовують під час економічного спаду або рецесії, коли уряд або скорочує податки, або збільшує витрати, або застосовує обидва підходи. Погляди прихильників стимулюючої політики базуються на вченні Джона Мейнарда Кейнса, видатного британського вченого 19-го ст., засновника сучасної макроекономіки. У «Загальній теорії зайнятості, відсотків та грошей» [22] Кейнс стверджував, що зниження виробництва в приватному секторі, яке сталося завдяки спаду економічної активності, має бути компенсоване саме за рахунок збільшення державних витрат. Кейнс вважав, що в короткостроковій перспективі створюваний дефіцит є необхідним для стимулювання економічної активності, а в довгостроковій – має забезпечити зменшення зростання державного боргу. Іншими словами, тимчасовий дефіцит

бюджету матиме позитивний ефект, якщо буде спрямований на збереження функціонування економіки на її повну зайнятість.

Уряд може збільшити власні витрати на інвестування або соціальну підтримку. Вважається, що збільшення державних витрат приводить до створення нових робочих місць, проте деякі економісти вважають, що держава не має значного впливу на створення робочих місць, отримує більшу частину свого доходу від оподаткування приватного сектору, тому політика підтримки та розвитку приватного сектору є більш ефективною. Прихильники економічної теорії попиту вважають навпаки, що збільшення видатків є ефективнішим за зменшення податків, тому що гроші йдуть прямо до населення, яке витратить їх на продукти харчування та купівлю речей, що виробляються приватним сектором. Цей вид політики прямо впливає на населення завдяки державним проектам громадських робіт, програмам допомоги по безробіттю, а також соціальним харчовим проектам. Стримуюча політика – це політика, спрямована на уповільнення економічного зростання, а саме зменшення рівня інфляції. Уряд може використовувати фіскальну політику для збільшення податків, щоб вилучати гроші з економіки, або стимулювати зменшення державних витрат і тим самим зменшити обігові кошти. Негативними наслідками такої політики в довгостроковій перспективі є уповільнення економічного росту та зростання рівня безробіття. Цей вид політики широко використовується під час економічних криз та спадів бізнес циклів. При застосуванні стримуючої політики уряд зазвичай збільшує податки та скорочує витрати. При цьому критичним є питання ефективності державних заходів, їх виваженості та цільовій спрямованості.

Державне фіскальне втручання в економіку країни розділяють на два основні види: використання автоматичних стабілізаторів та застосування фіскальних стимуляторів. Автоматичні стабілізатори не потребують ніяких додаткових дій з боку держави. Вони діють у прямому співвідношенні з бізнес циклом економіки, тісно пов'язані із розміром державного сектору та зазвичай є більшими в

розвинених країнах. Фіскальні стабілізатори не потребують, на відміну від стимуляторів, запізнілого терміну реалізації та усуваються самі собою, коли економіка виходить із стану кризи. Так, наприклад, під час зменшення розміру ВВП зменшуються податкові надходження до бюджету внаслідок зменшення прибутку підприємств та доходів працівників. В той же час соціальні видатки та допомога по безробіттю зростають. Під фіскальними стимуляторами розуміють впровадження додаткових витрат, таких як субсидій, програм підтримки зайнятості та зменшення рівня податків. .

Після світової рецесії 2008–2009 року враховуючи фіскальний стан та пов'язані з ним фінансові ризики МВФ [23] закликав країни до реалізації фіскальної стратегії в наступних напрямках: фіскальні стимулятори матимуть тимчасовий ефект на дефіцит; стратегія середньо-термінового розвитку має включати в себе зобов'язання внесення змін у фіскальну політику на початку виходу економіки із кризи; структурні реформи мають бути означені та направлені на економічне зростання; країни, які в середньому та довгостроковому терміні мають демографічні проблеми, повинні розробляти чіткі стратегії медичного забезпечення та пенсійних реформ.

Як вже зазначалось, держава, через застосовування фіскальної політики, прямо впливає на рівень загального попиту в країні. Для виміру цього впливу, а також аналізу фіскального стану економіки, використовуються такі показники як загальний баланс¹ бюджету та дефіцит. Ці показники вимірюють загальний внесок державних фінансових потоків в загальний попит та баланс «зберігання–інвестування». Серед показників державного дефіциту необхідно виділити загальний баланс, первинний баланс, дефіцит та його фінансування, а також динаміку державних запозичень. Серед показників стану державного боргу важливими є показники загального боргу, зовнішнього боргу, коротко- та

¹ Загальний баланс бюджету може включати в себе гранти, а також доходи від природних ресурсів або фінансові витрати донорів.

довготермінового боргу. Після світової фінансової кризи 2008–2009 року обидва показники відчутно зросли у більшості країн світу. Це зумовлене перед усім спадом економічного росту та податкових надходжень до бюджету, а також різким зростанням витрат на підтримку населення та економіки.

Питання ефективності та справедливості є ключовими при розробці композиції податкових надходжень. Під ефективністю зазвичай розуміють вплив податкової системи на загальний добробут населення та організацій. Існують різні підходи до визначення ефективної композиції оподаткування доходів чи споживання. Оподаткування споживання, на відміну від оподаткування доходу, є регресивним та є тяжчим для бідніших верств населення. Збільшення податку на дохід не застосовується широко, тому що має негативний вплив на інвестування. Цікаво, що співвідношення податків на доходи та на споживання в розвинутих країнах вдвічі вищі, ніж в країнах, що розвиваються. Іншими словами, розвинені країни отримують пропорційно вдвічі більше доходів від податку на прибуток, ніж від податку на споживання. Також дохід від податку на дохід фізичних осіб в розвинутих країнах в чотири рази перевищує податок на прибуток підприємств. Це пояснюється різницею у доходах від заробітної плати між двома групами країн, ефективністю фіскальної адміністрації та рівнем корумпованості влади.

Існують інші, непрямі фактори, що впливають на оподаткування. Так, наприклад, зниження податкової ставки на імпорт приводить до збільшення оподаткування внутрішнього споживання. Це відбувається завдяки зростанню конкуренції з боку іноземних товарів та послуг, зменшенню захисту вітчизняної промисловості та скороченню бюджетних надходжень.

1.2.2 Еволюція поглядів на проблему дослідження ролі держави та фіскальної політики з точки зору подолання проблем бідності та нерівності

Фіскальна політика відіграє критичну роль у вирішенні питань зменшення

бідності та нерівності. Відомо, що фіскальні заходи є впливовим інструментом і майже завжди ведуть до зниження нерівності [24]. В країнах з розвинутою економікою заходи фіскальної політики зменшують нерівність доходів до сплати податків і трансфертів приблизно на третину. Витрати на освіту та охорону здоров'я мають великий вплив на нерівність. В країнах, що розвиваються, вплив фіскальних заходів на нерівність є меншим завдяки нижчим та менш прогресивним податкам та витратам [25]. Що стосується зниження рівня бідності, то існують різні приклади, іншими словами, фіскальна політика не завжди веде до зниження бідності, іноді навіть може стимулювати її зростання. Економічна класифікація заходів фіскальної консолідації включає в себе як сферу витрат, так і надходжень. Заходи, які стосуються державних витрат, це зазвичай скорочення поточних витрат, соціальних програм, інвестування. Заходи, які стосуються державних надходжень, зазвичай включають в себе збільшення податків.

В світовій економічній історії існували різні підходи до використання фіскальних інструментів. До Світової Депресії 1929–1939 років вважалось, що державне втручання має бути обмеженим. Так само і перед світовою фінансовою кризою 2007–2009 років багато країн зменшили розмір та вплив уряду на економіку. Але після 2007 року країни повернулись до більш активного застосування фіскальної політики (Рис. 1.5). Після світової фінансової кризи 2008–2009 років багато Європейських країн застосовували різні фіскальні заходи для подолання наслідків економічного спаду. Були застосовані такі інструменти як втручання в підтримку фінансової системи, збільшення видатків на підтримку та стимулювання економічного росту в умовах рецесії, а також підтримку населення та зменшення впливу кризи на найбільш вразливі групи населення. Після світової фінансової кризи 2008–2009 років багато Європейських країн застосовували різні фіскальні заходи для подолання наслідків економічного спаду. Були застосовані такі інструменти як втручання в підтримку фінансової системи, збільшення видатків на підтримку та стимулювання економічного росту в умовах рецесії, а

також підтримку населення та зменшення впливу кризи на найбільш вразливі групи населення.

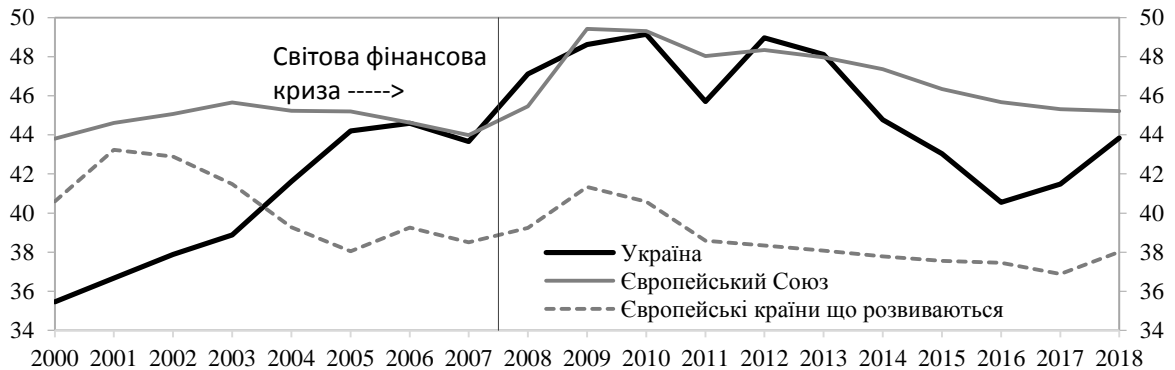

Рис. 1.5. Загальний обсяг державних витратів в Україні та країнах Європи до і після світової фінансової кризи, % ВВП.

Джерело: побудовано за даними [26].

Світова фінансова криза 2008–2009 років підкреслила важливість застосування фіскальних інструментів та поставила нові питання в їх використанні, такі як допустимий розмір державного дефіциту, боргу, а також ефективність використання державних фінансів. Джон Мейнард Кейнс [22] стверджував, що зниження споживчих витрат в часи рецесії необхідно компенсувати збільшенням державних витрат навіть за рахунок державного дефіциту. Він вважав, що держава має підтримувати належний рівень сукупного попиту в країні для запобігання високого рівня безробіття. Після досягнення повної зайнятості ринок може повернутися до «laissez-faire» підходу² і з часом борг буде сплачений. Якщо додаткові державні витрати приведуть до зростання інфляції, уряд має збільшити податки і, таким чином, вивести надлишкові гроші з економіки. Кейнс наголошував на можливості виникнення вторинної вигоди від збільшення державних витрат під час рецесії, а саме «ефекту мультиплікатора». Згідно з цією теорією, один долар державних витрат збільшує загальний економічний обсяг виробництва більш, ніж на один долар. Інші економісти, на відміну від прихильників теорії Кейнса, вважають, що державний дефіцит

² Підходу невтручання.

становить загрозу економічному зростанню. Занадто великий борг, спричинений постійним дефіцитом, в кінцевому рахунку змушує уряд підвищувати податки, здійснювати інфляційну монетарну політику або не виконувати свої боргові зобов'язання. Крім того, продаж державних облігацій витісняє приватних емітентів з ринку капіталів та може привести до спотворювання ціни та процентних ставок.

Важливим є питання спрямованості використання запозичених коштів. Кейнс підкреслював важливість того, що стимулювання економіки має бути спрямованим на створення нових робочих місць, підвищення обсягів виробництва та збільшення кругообігу капіталу. Кожна країна має правильно визначити для себе пріоритети витрат державних коштів в період економічного спаду та зростання рівня безробіття. Так, наприклад, збільшення фінансових трансферів населенню приведе до зростання рівня споживання домогосподарств і, як наслідок, допоможе повернути в бюджет частину податків. Збільшення державних видатків на товари і послуги позитивно вплине на сукупний попит за рахунок додаткового попиту з боку державного сектору та подальшого росту доходів та витрат у приватному секторі. Стимулювання споживчих витрат приведе до зростання сукупного попиту завдяки ефекту мультиплікатора. Субсидії ж, як правило, впливають на збільшення доходів та витрат у приватному секторі економіки, а також стимулюють зростання приватних інвестицій. Тобто, для того, щоб державні витрати стимулювали зростання сукупного попиту в країні, вони мають бути спрямовані на збільшення споживання товарів і послуг, трансфертів населенню та субсидій підприємствам. Уряди кожної окремої країни мають вирішувати індивідуально, які саме суспільні блага будуть мати в їхніх країнах додану вартість і потребують стимулювання в даний час, за даних економічних умов.

Останнім часом важливим постало питання міжнародної координації фіскальної політики та вплив її наслідків на інші країни, особливо в умовах монетарних союзів. Важливим є те, що багато досліджень проведених різними міжнародними організаціями [27], [28], [29] доводять, що збільшення державних

витрат в одній країні значно впливають на інші країни. Одним із прикладів такої координації є «Пакт стабільності та зростання – SGP» [30] – угода, складена між країнами ЄС, які користуються однією валютою (євро). Ця угода була запроваджена у 1997 році, її метою було встановлення правил забезпечення того, щоб усі залучені країни допомагали підтримувати вартість євро, застосовуючи фіскальну відповідальність. Кожна країна повинна виконувати 2 умови: (1) підтримувати щорічний дефіцит бюджету, який не перевищував 3% ВВП, (2) мати державний борг, нижчий 60% ВВП. З часом ця угода розвивалась та доповнювалась згідно з вимогами економічного розвитку та разом із розвитком правил економічного врядування ЄС.

1.2.3 Пріоритети та обмеження у визначенні та застосуванні фіскальної політики

Визначення пріоритетів, як політичних, так і економічних для впровадження фіскальних реформ є нелегким завданням, особливо для країн з перехідною економікою та тих, що розвиваються. Критичними є наявність політичної волі уряду у просуванні таких реформ, а також вживання необхідних заходів для укріплення фіскальної адміністрації. В сучасних умовах міжнародної лібералізації руху капіталу та зниження торгівельних бар'єрів формування податкової політики в країнах з перехідною економікою та тих, що розвиваються, становить нелегку задачу. Зазвичай такі країни, особливо за умов напруженості на інтегрування в світову економіку, потребують збільшення рівня податків. Важливо, щоб така політика не перешкоджала економічному розвитку, особливо за умови зростання податку на доходи фізичних осіб. В той же час, якщо існує великий неформальний сектор, частка податкових надходжень від доходу фізичних осіб до бюджету буде невеликою. В таких випадках необхідне скорочення залежності бюджету від податків на зовнішню торгівлю. В той же час на міжнародному рівні існує проблема податкової конкуренції. Країни, що розвиваються, намагаються

використовувати різні види податкових пільг задля стимулювання зарубіжних інвестицій. Така політика може привести до небажаних результатів, якщо не матиме системи добре продуманих та цільових податкових пільг.

Таблиця 1.1

Заходи перерозподілу державних фінансів за видами країн.

В країнах з розвиненою економікою
Впровадження перевірки подальшої потреби коштів у отримувачів державної допомоги. За умови зростання доходів і зменшення потреби у додатковому фінансуванні подальше поступове припинення виплат з метою уникнення негативного впливу на зайнятість.
Поступове підвищення пенсійного віку пов'язане із тенденцією старіння населення. Для бідних прошарків, чия тривалість життя може бути коротшою, в тому числі за станом здоров'я, надання адекватних умов життя та соціальної підтримки.
Покращення доступу бідних прошарків населення до вищої освіти та забезпечення їх доступу до медичних послуг.
Впровадження структурних прогресивних ставок на оподаткування доходів фізичних осіб.
Зменшення регресивних податкових пільг.
В країнах, що розвиваються
Консолідація програм соціальної допомоги та поліпшення їх адресності. У міру покращення адміністративних спроможностей державного апарату впровадження та розширення програм грошових переказів
Розширення бази безвнескових соціальних пенсій на основі перевірки потреб населення.
Покращення можливостей отримання вищої освіти для бідних прошарків населення та забезпечення їх доступу до медичних послуг.
Розширення бази оподаткування доходів фізичних осіб.

Джерело: Складено за даними [31].

При визначенні фіскальної політики як податків, так і витрат в країні має бути враховане збалансування її цілей, а саме ефективності та перерозподілу [31]. Серед факторів, які впливають на це, є те, яку роль виконує держава, політична економія, адміністративні спроможності. Звісно, кожна окремо взята країна має свою композицію. Виділяють наступні фіскальні заходи перерозподілу (табл. 1.1) для країн з різним рівнем економічної розвиненості з точки зору їх впливу на стимул до праці та збереження, а також зменшення державних витрат на ефективність. Перерозподільчий ефект державних витрат залежить від розміру та

складу державних витрат, а також способу фінансування витрат, прогресивності податкової системи.

Іншим нелегким завданням є фінансування податкових реформ. Зазвичай це потребує додаткових ресурсів, які, в свою чергу, мають бути набуті таким чином, щоб мати найменший негативний вплив на населення та економічне зростання країни. З боку державних зборів переважними заходами є розширення податкової бази, тобто скасування податкових пільг та пільгових податкових ставок для певних видів доходів; зміна прямих податків на непрямі та впровадження податків на майно; а також покращення адміністрування державних доходів. Впровадження податків на захист навколишнього середовища може суттєво збільшити державні доходи. З боку державних видатків переважними заходами є впровадження цільового призначення витрат та підвищення їх ефективності. Наприклад, ліквідація узагальнених субсидій, таких як на енергію, допоможе у боротьбі з нерівністю. У випадках, коли держава не має можливостей для збільшення доходів або скорочення видатків, необхідно зосередитись на бюджетно-нейтральних реформах, тобто стимулювати економічне зростання через зміну структури складу податків та витрат.

Нерідко проблеми фінансування фіскальних реформ ведуть до зростання державного дефіциту та боргу, фінансування якого є критичним питанням для багатьох країн нашого часу. Зазвичай фінансування відбувається за рахунок продажу державних облігацій, збільшення податків, додаткового випуску грошей. Найбільш використовуваним є продаж державних облігацій. Внутрішні облігації випускаються у вітчизняній валюті і на відміну від зовнішніх, міжнародних облігацій, не підлягають валютному ризику. Хоча держава, на відміну від приватного сектору, має дуже низькі шанси дефолту, облігації все ж являються ризиком для їх власників, тому економічна стабільність країни прямо впливає на рівень процентної ставки продажу облігацій. Прикладом цього є такі країни як Японія, США, державні облігації яких, незважаючи на велике співвідношення

національного боргу до ВВП, залишаються на сильних позиціях на міжнародному ринку. Наступним за поширенням видом додаткового фінансування державних видатків є збільшення податків. Підвищення податкових ставок під час рецесії приводить до негативного ефекту завдяки зменшенню споживчого попиту. Політика, спрямована на зменшення податків, навпаки, стимулює зростання споживчих витрат та заощаджень приватного сектору, а, отже й зростання сукупного попиту та економіки в цілому. З часом, із зростанням економічної активності і досягненням високого рівня зайнятості податкові надходження до державного бюджету автоматично зростатимуть і потреба у бюджетних витратах зменшиться. Третім видом додаткового фінансування державного бюджету є використання монетарних інструментів, а саме політики кількісного пом'якшення. Відповідний досвід накопичений у США, Великобританії, Японії, Європі, де центральними банками створювались спеціальні електронні гроші для придбання державних облігацій. Цей підхід підлягав критиці багатьох економістів, які вважають, що з часом, створені додаткові гроші, повністю ввійшовши в економічну систему, призведуть до інфляції. Варто зазначити, що Кейнс та його послідовники також вважали застосування такої монетарної політики під час рецесії неефективним. Існують дві теорії, які доводять, чому це не приведе до позитивного економічного ефекту. Перша – це «пастка ліквідності». Коли в економіці збільшується грошова маса, тобто держава друкує більше грошей заради стимулювання загального попиту, процентна ставка знижується. При низькому рівні процентної ставки населення радше зберігатиме кошти готівкою, ніж у державних облігаціях. Але з часом попит на гроші зупиниться, тобто подальше збільшення об'єму грошей не впливатиме на процентну ставку, а, отже, і на економіку в цілому. Друга теорія – це «нееластичний попит на інвестування». Зниження процентної ставки стимулює інвестування, оскільки компанії більш схильні запозичувати та витратити більше грошей. Але під час рецесії зростає безробіття та знижуються споживчі витрати, а компанії та підприємства бояться

збільшувати свої витрати та інвестиції, тому що попит на їх продукцію скорочується. Тобто, під час рецесії, навіть за дуже низької процентної ставки інвестування залишається на низькому рівні.

Необхідно відмітити, що природа державних витрат прямо впливає на те, чи буде фінансування зростаючого державного боргу тягарем для майбутнього покоління. Якщо державне фінансування спрямоване на збільшення основного капіталу країни (будівництво доріг, покращення інфраструктури), то цінність його перейде наступним поколінням. Якщо ж кошти будуть спрямовані на витрати, не пов'язані з основним капіталом (допомога по безробіттю, пенсії, охорона здоров'я), то майбутнє покоління отримає менший капітал, але, з іншого боку, такі витрати стимулюватимуть економічне зростання в даний конкретний час.

Проблема тіньової економіки є критичною для багатьох країн світу. Завдяки їй істотною є різниця між фактичними та потенційними податковими надходженнями. Це відбувається за рахунок того, що приватний сектор, як підприємства, так і самозайняте населення, можуть повністю або частково приховувати свої доходи, ухилятися від сплати податків та зборів на соціальну підтримку та страхування. Підприємства можуть нерідко виплачувати частину заробітної плати готівкою, таким чином, не відображаючи для держави реальний рівень доходів та уникаючи витрат, пов'язаних із законодавством стосовно захисту споживачів або трудових відносин. Тіньова економіка має ряд негативних характеристик. Так, наприклад, тіньові підприємництва зазвичай є менш продуктивними, ніж формальні, мають нижчу заробітну плату та порушують права найманих працівників та умови їх праці. Рівень безробіття тісно пов'язаний з рівнем тіньової економіки. Пряме викорінення останньої незмінно приведе до негативних наслідків на ринку праці та збільшить нерівність оплати праці. Рівень тіньової економіки залежить від таких факторів як складність податкової системи, ефективність фіскальної адміністрації, вартість формалізації підприємництва, рівень податкового тягаря, стан соціального забезпечення, а також рівень корупції

та рівень довіри населення до державної влади та її фіскальної політики.

Для подолання проблеми тіньової економіки рекомендуються наступні заходи: спрощення податкового законодавства; зниження оподаткування малого підприємництва, усунення бар'єрів вступу у формальну економіку (фінансових витрат, часу та процедури); впровадження більш гнучкої схеми прийому та звільнення працівників; вдосконалення та розширення сфери соціальних послуг та охорони здоров'я. На рівні податкової адміністрації необхідно, в першу чергу, розробити комплексну стратегію управління дотриманням законодавства.

Корупція є серйозною проблемою, яка в тій чи іншій мірі зустрічається в кожній країні і гальмує її розвиток. Глобальна коаліція проти корупції «Transparency International» [32] визначає корупцію як зловживання довіреною владою для особистої вигоди. З точки зору макроекономіки корупція негативно впливає на економічний розвиток та прямо веде до зростання нерівності та рівня бідності населення. Це відбувається через такі канали як вплив на макро-фінансову стабільність, продуктивність, вплив на накопичення людського капіталу, інвестиції, а головне – через негативний вплив на ефективність діяльності уряду. Так, наприклад, рівень доходів від податків залежить від рівня корупції. Нерідко платники податків в країнах з високим рівнем корупції ухиляються від сплати податків або через хабарі та різні корупційні схеми або через перебування у тіньовій економіці. Публічні витрати та інвестиції також прямо потерпають від корупції. Ефективність інвестицій зазвичай буде нижчою, тому що вибір проектів та виконавців не буде базуватись на справедливій конкуренції та економічній ефективності. Таким чином, корупція веде до зменшення доходів до державного бюджету, з одного боку, а з другого, до зниження ефективності витрат. Корупція [33] негативно впливає на прямі іноземні інвестиції (ПІІ), а саме призводить не тільки до зменшення інвестицій, але й до зміни складу країни їх походження. Корупція негативно впливає на міжнародну торгівлю [34] оскільки імпортні потоки систематично змінюються залежно від корупційних характеристик, таких

як рівень корупції, її поширеність, місце розташування митниці, функціонування та передбачуваності корупції.

1.3 Взаємовплив бідності, нерівності, економічного розвитку та бюджетних можливостей

Економічний розвиток сам по собі не приводить до рівномірного зростання багатства населення та зменшення нерівності. Останні дослідження показують, що ці поняття тісно взаємопов'язані між собою. Політики направлені тільки на вирішення однієї з проблем можуть погіршити інші. Таким чином, поняття бідності, нерівності, економічного розвитку тісно пов'язані між собою та впливають одне на одне. Вплив економічного зростання на рівень бідності та нерівності може бути як негативний, так і позитивний. Так, наприклад, економічне зростання може вести до нерівномірного розвитку окремих секторів економіки, а також поглиблення залежності країни від окремих джерел економічного зростання. А це, в свою чергу, приведе до зростання нерівності. Поглиблення залежності від джерел економічного зростання збільшує нерівність завдяки таким факторам як взаємодоповнюваність між капіталом і кваліфікованою робочою силою, навикам, пов'язаним з технологічними змінами, а також збільшенням частки капіталу у загальних доходах. В такому випадку державна політика має бути направлена на збільшення конкуренції та зменшення корупції, що, в свою чергу, приведе до зменшення нерівності. З іншого боку, економічне зростання веде до зростання зайнятості, збільшення можливостей для розвитку бізнесу, а також зростання ресурсів для перерозподілу в країні. Все це сприяє зменшенню нерівності та рівня бідності загалом. Багато досліджень цих питань було зроблено Світовим Банком. Наприклад, економісти Давід Доллар та Аарт Край [35], досліджуючи питання впливу економічного росту на бідність, прийшли до висновку, що дохід найбідніших верств населення в середньому зростає однаковими темпами із

загальним середнім доходом. Це явище спостерігається в різних регіонах та за різних часових періодів і зумовлене багатьма факторами на рівні країни, що, в свою чергу, доводить важливість економічного зростання для подолання бідності. Таким чином, дослідження останніх десятиріч чітко показують, що поняття економічного розвитку, нерівності та рівномірного зростання добробуту серед населення тісно пов'язані між собою. Економічні та політичні заходи, направлені на вирішення тільки одного з цих трьох питань, можуть негативно вплинути на інші два.

Франсуа Бургіньюно [36], колишній головний економіст Світового банку (2003–2007), створив економічну модель «Трикутник: бідність–економічне зростання–нерівність», яка базується на ідеї про те, що зміна рівня бідності в країні може бути повністю визначена зростанням доходів та нерівності доходів. Згідно із цією моделлю агрегований рівень доходів та економічне зростання з одного боку і перерозподіл та зміна розподілу добробуту в країні з іншого впливають на один одного. Обидва явища, в свою чергу, мають вплив як на рівень абсолютної бідності, так і на зменшення бідності загалом. Ці процеси необхідно враховувати під час економічного аналізу та розробці стратегії економічного розвитку в країні. В даній моделі ріст бідності визначається як функція економічного зростання, перерозподілу та зміни розподілу (Δ бідність \equiv F (економічний ріст, перерозподіл, Δ розподіл)), де економічне зростання визначається рівнем доходу на душу населення, а нерівність індексом Джині. Нерівність та економічне зростання впливають один на одного, і обидва впливають на рівень абсолютної бідності. Тобто, зростання нерівності прямо веде до зростання рівня абсолютної бідності в країні. Зміна рівня нерівності впливає на абсолютну бідність через два канали: 1) зміна рівня відносної бідності автоматично впливає на рівень абсолютної бідності, таким чином, впливає на кількість людей, що перебувають за межею бідності; 2) зміна відносної бідності впливає на еластичність зростання бідності. Тому для зменшення бідності необхідне поєднання державних заходів, спрямованих на

економічний розвиток та зменшення нерівності (рис.1.6).

Рис. 1.6. Взаємозв'язок бідності, нерівності та економічного зростання та їх взаємовплив

Джерело: Сформовано автором.

Якщо ж уряд спрямовує сили тільки на досягнення однієї з вищеназваних цілей, то зменшення абсолютної бідності буде дуже важко досягти. Нині ця модель використовується багатьма міжнародними організаціями для розробки стратегій розвитку країн. Вплив бідності на здатність країни накопичувати фізичний або людський капітал є негативним. Завдяки неефективності ринку (фіксовані ціни,

норми кредитування, ризику, недостатність страхування, бідні верстви населення зазвичай не приймають ризиковані економічні рішення) та інституційним падінням (громадянські конфлікти, корупція) генерується пастка бідності. Лопез та Сервен в своїй роботі «Занадто бідні для росту» [37] проаналізували вплив бідності на економічне зростання і прийшли до висновку, що бідність має значний негативний вплив на економічне зростання. Збільшення кількості бідного населення на 10 в.п. веде до зниження економічного росту на 1 в.п.. Це відбувається завдяки тому, що бідність стримує інвестування, особливо у випадках обмеженого фінансового розвитку. Проблема нерівності сьогодні гостро стоїть перед багатьма країнами. Так, наприклад, у багатьох країнах-членах ОЕСР³ нерівність постійно зростає та знаходиться на найвищому рівні за останні 30 років. Доходи 10% найбільш оплачуваних працівників перебільшують доходи 10% найменш оплачуваних працівників більше, ніж в десять разів [38]. Але необхідно відмітити, що вплив нерівності на економічне зростання може бути як позитивний, так і негативний. Позитивний вплив відбувається завдяки тому, що нерівність доходів та нерівність багатства стимулює населення до конкуренції, до заощадження та до інвестування. Нерівність стимулює до інноваційного розвитку та розвитку малого бізнесу. Негативний вплив відбувається завдяки таким факторам: нерівність можливостей негативно впливає на вибір освіти та роботи, сприяє неефективності державних закладів та політик, сприяє зростанню корупції, громадянським конфліктам, та знижує рівень довіри до уряду з боку населення. Берг та Острі [39], [40] в своїх дослідженнях доводять, що зменшення нерівності впливає на тривалість економічного зростання. Так, наприклад, зменшення нерівності на 10 перцентиль, взяте як зниження Джіні коефіцієнта з 40% до 37%, збільшує очікуваний термін росту на 50%. Загалом перерозподіл добробуту позитивно впливає на економічне

³ Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чілі, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словачія, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Великобританія, США.

зростання. Більш низький рівень нерівності прямо пов'язаний з швидшим та більш стабільним економічним зростанням.

СЕФ [41] використовує показник індекс інклюзивного розвитку, який являє собою щорічну оцінку економічних показників 103 країн. Індекс вимірює ефективність країн на основі зростання ВВП та одинадцяти додаткових показників економічного прогресу. Він базується на трьох стовпах: зростання та розвиток, включення, міжгенераційна справедливість та стійке управління природними та фінансовими ресурсами (рис.1.7).

Рис. 1.7. Національні ключові показники ефективності за методикою Світового Економічного Форуму

Джерело: Дані сформовано автором на основі [42].

Останнім часом в міжнародній літературі з'явився новий концепт – інклюзивне зростання – тобто забезпечення справедливих та рівних можливостей для всіх економічних агентів економічного зростання, а також благами, розподіленими серед всіх секторів суспільства. Визначається [43] інклюзивне

зростання як економічне зростання, яке справедливо розподіляється в суспільстві і створює можливості для всіх. Інклюзивне зростання, крім економічного зростання включає в себе людський капітал, соціальне забезпечення, здоров'я, забезпечення продуктами харчування, якість навколишнього середовища. Економічний розвиток є інклюзивним, якщо він веде до зменшення рівня бідності в країні та зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей.

Таблиця 1.2.

Фактори, що особливо впливають на масштаби покращення рівня життя.

Стовп 1: Освіта та навички		
Доступ	Якість	Рівність
Стовп 2: Основні послуги та інфраструктура		
Основна та цифрова інфраструктура	Послуги та інфраструктура, пов'язані із здоров'ям	
Стовп 3: Корупція та Оренда		
Бізнес та політична етика	Концентрація орендної плати	
Стовп 4: Фінансове посередництво		
Фінансова система включення	Посередництво в бізнес інвестиціях	
Стовп 5: Будівництво активів та підприємництво		
Власність малого бізнесу	Власність житлових та фінансових активів	
Стовп 6: Зайнятість та компенсація праці		
Продуктивна зайнятість	Заробітна та незаробітна компенсація	
Стовп 7: Фіскальні перекази		
Податковий код	Соціальна захист	

Джерело: сформовано автором на основі [42].

Світовим Економічним Форумом було наголошено, що ключовою мірою національних економічних показників необхідно визнавати прогрес розвитку рівня життя, а не зростання ВВП [42]. Країни, де спостерігалось зростання міцного середнього класу та зменшення бідності, мали тенденцію створювати ефективні економічні інститути та політичні стимули у багатьох із цих областей, підтримуючи при цьому ріст шляхом обґрунтованої макроекономічної політики та реформ, що підвищують ефективність. Було окреслено програму (табл.1.2) , яка складається із 7 стовпів. Кожен із стовпів має 15 допоміжних стовпів, які описують спектр структурних факторів у сучасній економіці, що особливо впливають на

масштаби покращення рівня життя.

Вплив фіскальної політики може бути як негативний, так і позитивний. Фіскальні реформи позитивно впливають на рівномірне та стабільне економічне зростання, хоча наслідки впливу фіскальних реформ не є однаковими для всіх груп населення. Так, наприклад, під час рецесії зростання податків скоріш за все вплине саме на середній прошарок, який є найбільшою групою в суспільстві, і який вимушений буде платити більше податків, ніж багатший прошарок населення. Державні витрати можуть вплинути тільки на окрему групу населення. Наприклад, державне фінансування проектів розвитку інфраструктури або агропромислового комплексу приведе до зростання зайнятості та доходів великої кількості працівників. Але якщо держава вирішить фінансувати якісь спеціалізовані проекти, такі як будівництво музею, то це підтримає лише невелику кількість спеціалістів і не матиме відчутного впливу на загальний попит країни та ринок праці.

Для зменшення рівня бідності нерідко застосовуються такі інструменти як реструктуризація державних видатків та розробка цільових програм підтримки населення. Так, реструктуризація державних видатків може позитивно сприяти розвитку людського капіталу та матиме довгостроковий тривалий ефект на зменшення бідності в країні. Наприклад, реструктуризація витрат на користь охорони здоров'я та освіти вплине на зменшення бідності в даному конкретному періоді і приведе до запобігання розвитку збідніння населення у майбутньому. Реструктуризація також може сприяти зростанню інвестицій в інфраструктуру, що веде до прискорення економічного зростання. Введення цільових програм субсидій приведе до негайного впливу на скорочення бідності.

В багатьох випадках застосування тих чи інших фіскальних інструментів нерідко залежить не стільки від економічних або соціальних потреб, але від політичних цілей та вподобань урядовців, а також періоду передвиборних компаній.

Важливо відмітити, що фіскальні реформи мають як прямий, так і непрямий

вплив. Зазвичай це залежить від специфіки економіки країни та виду реформи. Непрямий ефект може бути суттєвим у випадках, коли чистий ефект від реформи, який передається через декілька каналів, веде в кінцевому результаті до зміни поведінки на рівні домогосподарств. Так, в посібнику користувача «Аналіз бідності та соціального впливу» Світового Банку [44] виділено реформи, які мають непрямий вплив.

Реформи, які мають більш сильний непрямий ефект:

- макроекономічні та фіскальні реформи: монетарні реформи впливають на інфляцію та процентні ставки; реформи зовнішньої політики впливають на платіжний баланс і резерви в країні; фіскальні реформи впливають на фіскальний дефіцит;

- реформи, що стосуються зовнішньої торгівлі та обмінного курсу реформи: реформування тарифів та нетарифних бар'єрів; коректування валютного курсу;

- реформи сільського господарства: ліквідація регульованих цін; зміни внутрішнього субсидування та податків;

- реформи у фінансовому секторі: лібералізація процентних ставок; розподіл кредиту; зниження бар'єрів для входу; регуляторні реформи.

- Реформи, які мають менший непрямий ефект:

- реформи державних фінансів: зміни у розподілі та рівні державних видатків; зміни рівня та складу державних доходів; вдосконалення податкової адміністрації;

- земельні реформи: розподіл на користь безземельних; зміни в законності права володіння, обміну та успадковування землі;

- реформи комунального господарства: реструктуризація державних комунальних підприємств; збільшення приватної участі; повне відчуження;

- реформи фінансового сектору: приватизація або закриття державних банків; підтримка фінансових установ, які обслуговують бідні верстви населення;

- приватизація: оренда активів; договори приватного управління; повне

відчуження;

- скорочення державної служби: звільнення, скорочення заробітної плати;
- децентралізація державних послуг;
- соціальна безпека: зміни в цільових грошових та натуральних трансфертах;

допомога нужденним групам; соціальні виплати;

– пенсії: зменшення загальнодержавних схем; збільшення приватного пенсійного забезпечення; запровадження соціальних пенсій, таких як грошова допомога найбільш бідним пенсіонерам.

Виділимо три основні канали, через які фіскальні реформи впливають на рівень життя населення: розвиток людського капіталу, ринок праці, інвестування та оподаткування (рис. 1.8). Важливим завданням фіскальної політики є забезпечення громадян своєї країни рівними можливостями для розвитку та досягнення свого повного потенціалу, оскільки робоча сила є ключовим компонентом стабільного розвитку країни. Низький рівень освіти та обмежений доступ до медицини веде до ще більшого збідніння населення та зростання нерівності. Тому важливим напрямком фіскальної політики має бути забезпечення доступності освіти та медицини, особливо для бідних верств населення. До реформ у цій сфері можна віднести збільшення державних інвестицій в освіту, розробку надання безкоштовних базових медичних послуг. Вплив на рівень зайнятості та безробіття є одним із основних прямих каналів впливу на доходи населення. Наприклад, зниження податків на оплату праці приводить до зростання кінцевого розміру оплати праці і, як наслідок, стимулює зростання зайнятості. Зменшенню безробіття допомагає введення додаткових активних програм на ринку праці, розробка цільових соціальних програм підтримки населення та покращення дизайну програм державної допомоги. В сучасних умовах старіння населення та міграційних змін важливими цільовими групами для таких програм є молодь, жінки, працівники похилого віку, а також низько кваліфіковані працівники. Серед таких заходів можна виділити зниження ефективної податкової ставки на оплату

праці жінок, субсидування найму безробітної молоді, розвинення дитячих закладів тощо.

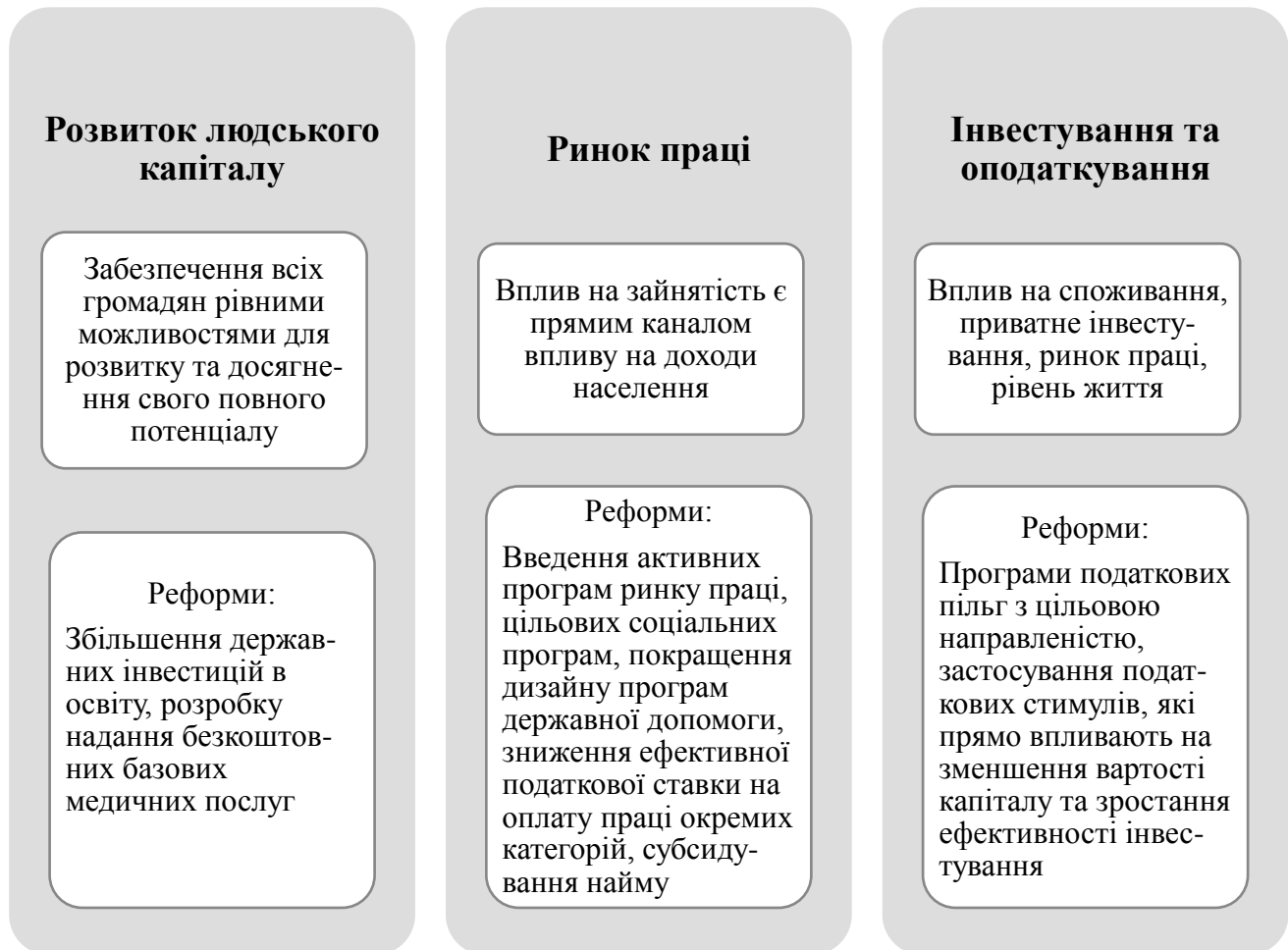

Рис. 1.8. Основні канали впливу фіскальних реформ на рівень життя населення

Джерело: Сформовано автором.

Інвестування є критичним для економічного зростання та збільшення добробуту населення країни. Державні інвестиції в інфраструктуру країни можуть привести до значного зростання доходів та значно прискорити економічне зростання в цілому. Але держава може не тільки регулювати рівень державних інвестицій, а й впливати на приватні інвестиції, а саме через податкову політику. Фіскальна політика може привести до стимулювання, або навпаки, зменшення інвестування у приватній сфері економіки. Наприклад, оподаткування прибутку на

капітал негативно впливає на інвестування, оскільки, з одного боку, зменшує прибуток від заощаджень для фізичних осіб, а з іншого, зменшує прибуток від рівня доходності інвестиційних проектів для юридичних осіб. Тому важливою для стимулювання приватного інвестування є розробка програми податкових пільг. Цільова направленість такої програми є критичною у визначенні ефективності інвестування. Так, наприклад, безстрокове та прибутково орієнтоване стимулювання, таке як «податкові канікули», веде до зниження податкової бази, піддають ризику збір податків в цілому, а також не мають суттєвого впливу на рівень інвестування чи економічного зростання. Перевагу необхідно віддавати таким стимулам як пільги на податки на інвестиції, які, в свою чергу, прямо впливають на зменшення вартості капіталу та зростання ефективності інвестування.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукових трактувань та останніх підходів до визначення термінів «бідність» і «якість та рівень життя» дав змогу виявити, що ці поняття є взаємопов'язаними, багатограними та включають в себе економічні, соціальні, фізіологічні та політичні аспекти. Основні параметри оцінки рівня життя, бідності включають в себе зайнятість та фінансовий дохід, житлові умови, здоров'я, освіту, розвинену інфраструктуру, безпеку, екологію, баланс праці та приватного життя. Дослідження причин та чинників, які ведуть до збідніння населення та зростання нерівності в країні, дало змогу зробити висновки, що, з одного боку, вони є однаковими для всіх країн, а з іншого, їх комбінація в кожній окремій країні може відрізнятися, оскільки залежить від економічного, географічного, політичного та демографічного стану. Були виділені основні чинники, а саме: безробіття, інфляція, рівень здоров'я та доступу до медицини, доступ до освіти, недостатнє фінансове планування, урбанізація, регіональні та політичні умови, корупція у владі та внутрішня нестабільність. У процесі вивчення сучасних теоретичних і

методологічних підходів до визначення поняття «нерівність» було виявлено, що основними чинниками є різниця в оплаті праці, регресивне оподаткування, більше інвестиційних можливостей для багатих прошарків населення, гендерна дискримінація, спекуляція з природними та земельними ресурсами, глобалізація.

Відмічено, що держава може впливати на всі вищеназвані чинники через створення нових робочих місць, ефективну систему соціального захисту, забезпечення рівного доступу до освіти та медичного обслуговування, субсидування та розвиток різних галузей економіки, забезпечення справедливого перерозподілу добробуту.

Серед основних функцій держави для зменшення рівня бідності та нерівності в країні виділено: 1) забезпечення належного рівня життя через забезпечення стабільного економічного зростання, розвитку інфраструктури, регулювання інфляції, забезпечення зайнятості та мобільність на ринку праці; 2) справедливий перерозподіл доходів та благ; 3) справедливий розподіл податкового навантаження.

Розглянуто поняття та види фіскальної політики. Відмічено, що в умовах економічної рецесії нерідко застосовується фіскальна політика стимулювання, що направлена на підвищення загального попиту на товари та послуги. Якщо економіка перебуває в умовах рецесії, з високим безробіттям, збільшення попиту приведе до зростання обсягу виробництва, залишаючи при цьому ціни незмінними. Якщо економіка повністю зайнята, така політика матиме менший вплив на загальну продуктивність, але більший вплив на ціни і рівень життя населення. Це важливо враховувати з точки зору боротьби із бідністю. Відмічені два види державного фіскального втручання в економіку, а саме, використання автоматичних стабілізаторів та застосування фіскальних стимуляторів. Стимулятори направляються на найбільш вразливі та ті, що потребують допомоги, сегменти економіки, але мають проблему запізненого терміну реалізації програм, оскільки вимагають багато часу для розробки, адміністративного узгодження та реалізації.

Роль фіскальної політики у перерозподілі доходу є критичною. Це відбувається за рахунок здійснення монетарних платежів (податки та трансфери), забезпечення послугами (медичне забезпечення та освіта), та стимулювання інвестування та зайнятості (через оподаткування та політику витрат). Види податків та податкових ставок впливають на розподіл податкового тягаря між багатими та бідними прошарками населення. Існують прямі та непрямі податки. Податки зменшують купівельну спроможність населення і прямо впливають на його дохід та рівень життя. Розрізняють прогресивне та регресивне оподаткування. При прогресивному оподаткуванні багатше населення сплачує більший відсоток, ніж бідніші верстви. Регресивне, навпаки, вимагає від бідних сплачувати більший відсоток своїх доходів, багаті.

Виділено поняття ефективної композиції оподаткування доходів чи споживання. Відмічено, що оподаткування споживання, на відміну від оподаткування доходу, є регресивним та є більш тяжким для бідніших верств населення. Збільшення податку на дохід не застосовується широко, тому що має негативний вплив на інвестування. Відмічено, що співвідношення податків на доходи та на споживання в розвинутих країнах вдвічі вищі, ніж в країнах, що розвиваються. Розвинені країни отримують пропорційно вдвічі більше доходів від податку на прибуток, ніж від податку на споживання. Дохід від податку на дохід фізичних осіб в розвинутих країнах в чотири рази перевищує податок на прибуток підприємств. Це пояснюється різницею у доходах від заробітної плати між двома групами країн, ефективністю фіскальної адміністрації та рівнем корумпованості влади.

Відмічено, що в світовій економічній історії існували різні підходи до використання фіскальних інструментів. До Світової Депресії 1929–1939 років та перед світовою фінансовою кризою 2008–2009 років вважалось, що державне втручання має бути обмеженим, і багато країн зменшили розмір та вплив уряду на економіку країн. Після 2009 року країни повернулись до більш активного

застосування фіскальної політики для підтримки фінансової системи, підтримки та стимулювання економічного росту та зайнятості в умовах рецесії, підтримки населення та зменшення впливу кризи на найбільш вразливі групи населення.

В сучасних умовах глобалізації було виділене поняття міжнародної координації фіскальної політики та вплив її наслідків на інші країни, особливо в умовах монетарних союзів. Наприклад, умови для країн ЄС включають: утримування щорічного дефіциту бюджету не вище 3% ВВП, утримування державного боргу нижче 60% ВВП.

Відмічено обмеження у визначенні та застосуванні фіскальної політики, а саме, державний борг та дефіцит, рівень тіньової економіки та корупцію.

Спираючись на останні міжнародні дослідження шляхів зменшення рівня бідності та нерівності, було виділено поняття інклюзивного зростання. Це поняття є більш ширшим, ніж економічне зростання, і включає в себе людський капітал, соціальне забезпечення, здоров'я, забезпечення продуктами харчування, якість навколишнього середовища. Економічний розвиток є інклюзивним, якщо він веде до зменшення рівня бідності та зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей.

Досліджено економічну модель «Трикутник: бідність – економічне зростання – нерівність», яка використовується багатьма міжнародними організаціями для розробки стратегій розвитку країни з урахуванням зменшення нерівності. Ця модель наголошує, що для зменшення рівня бідності необхідне поєднання державних політик, спрямованих на економічний розвиток та зменшення нерівності. Зміна рівня нерівності впливає на абсолютну бідність через два канали: зміна рівня відносної бідності автоматично впливає на рівень абсолютної бідності, таким чином, впливає на кількість людей, що перебувають за межею бідності; зміна відносної бідності впливає на еластичність зростання бідності.

Проаналізовано взаємовплив бідності, нерівності, економічного розвитку та фіскальних політик. Відмічено, що вплив економічного зростання на рівень

бідності та нерівності може бути як негативний, так і позитивний. Серед позитивних факторів виділено зростання економічної активності та зайнятості, зростання ресурсів для перерозподілу, серед негативних – нерівномірний розвиток секторів економіки, поглиблення залежності від джерел зростання. Відмічено, що бідність та її зростання негативно впливає на економічний розвиток, оскільки стримує інвестування, особливо у випадках обмеженого фінансового розвитку та стримує здатність країни накопичувати фізичний або людський капітал. Позитивний вплив включає в себе: нерівність доходів та нерівність багатства стимулює населення до конкуренції, заощадження, а також інвестування, стимулює до інноваційного розвитку та розвитку малого бізнесу. Негативний вплив відбувається завдяки таким факторам: нерівність можливостей негативно впливає на вибір освіти та роботи, неефективність державних закладів та політик, високий рівень корупції, криміналу, громадянські конфлікти, низький рівень довіри з боку населення. Відмічено, що фіскальна політика може мати негативний або позитивний вплив, оскільки наслідки впливу фіскальних реформ не є однаковими для всіх груп населення. Зростання податків під час рецесії вплине, перш за все, на середній та бідний прошарок населення, які будуть змушені платити більше податків, ніж багатший прошарок населення. Державне фінансування проектів розвитку інфраструктури або агропромислового комплексу має позитивний вплив, оскільки веде до зростання зайнятості та доходів великої кількості працівників.

Відмічено, що для зменшення рівня бідності нерідко застосовуються такі інструменти, як реструктуризація державних видатків та розробка цільових програм підтримки населення. Реструктуризація витрат на користь охорони здоров'я та освіти вплине на зменшення бідності в даному конкретному періоді і приведе до запобігання збіднінню населення у майбутньому. Відмічено, що реструктуризація витрат на користь інвестицій в інфраструктуру веде до прискорення економічного зростання, а на користь цільових програм субсидій

приведе до негайного впливу на скорочення бідності.

Відмічено, що фіскальні реформи мають прямий та непрямий вплив. Виділено три основні канали впливу фіскальних реформ на бідність, рівень життя та нерівність населення, а саме: 1) розвиток людського капіталу; 2) ринок праці; 3) інвестування та оподаткування. Іншими словами, фіскальна політика, а саме політика державних доходів та розходів, впливає на взаємопов'язані поняття бідності, нерівності та економічного зростання. в основному, через три вищеназвані канали впливу. Для зменшення рівня бідності та нерівності в Україні необхідно ефективно використовувати фіскальну політику, яка має бути цілеспрямованою та ефективною. Уряд має контролювати показники рівня життя та нерівності та регулярно переглядати фіскальні системи податків та трансферів. Обидві системи мають бути ретельно розроблені таким чином, щоб збалансовувати перерозподільчі цілі держави, а також враховувати економічну ефективність. Необхідні такі державні заходи, які б стимулювали інклюзивний економічний розвиток, допомагали економічно активному населенню активізуватись на ринку праці, справедливо перерозподіляли блага та податкове навантаження, підтримували ті категорії населення, які не можуть працювати.

Основні висновки, пропозиції та положення наукової новизни, що викладені в 1 розділі, опубліковані у роботах автора [45], [46], [47], [48].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА БІДНОСТІ, НЕРІВНОСТІ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

2.1 Загальна оцінка бідності, нерівності та фіскальної політики в Україні та країнах Європи

2.1.1 Загальна оцінка бідності та нерівності в Україні та країнах Європи

Із розвитком індустріалізації, зростанням продуктивності праці, покращенням рівня суспільних благ та зростанням їх доступності загальна частка населення, яке живе в абсолютній бідності, в світі постійно зменшується. Кращі умови життя неодмінно ведуть до поліпшення стану здоров'я, освіти, а також зростання можливостей для всіх верств населення. На державному рівні в Україні за роки незалежності введено ряд законодавчих актів, направлених на зменшення нерівності та підтримку життя населення країни. Серед них такі закони як «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про прожитковий мінімум», «Про оплату праці», «Про освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про соціальний захист дітей війни», «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та інші [9].

Незважаючи на те, що Україна має великий потенціал для процвітання, значна частка населення живе в порівняній бідності. Згідно із підрахунками Світового Банку, рівень середньої бідності⁴ в Україні в 2017 році становив 24,5%, що на 2 в.п. менше, ніж 2016 році, але на 10 в.п. вищий за рівень бідності у 2013

⁴ Національна методологія Світового Банку для України.

році [49]. Невелике скорочення рівня бідності та нерівності в Україні на основі наявного доходу за 2017 рік відбулося за рахунок зростання рівня реальної заробітної плати (на 19% у 2017 році), в тому числі підвищення заробітної плати працівників державного сектора та підвищення пенсійних виплат. Серед категорій населення з найвищими показниками бідності в Україні виділяють [9] домогосподарства з дітьми. Так, рівень відносної бідності в домогосподарствах з дітьми складав 31,2 %, в той час як в домогосподарствах без дітей 16,2%. Рівень відносної бідності в домогосподарствах з дітьми складав 19,7% а в домогосподарствах без дітей 8,5%.

Серед основних причин, які ведуть до зростання бідності та зниження реального доходу населення України, необхідно виділити макроекономічну і геополітичну нестабільність, інфляцію, неефективність державної фіскальної політики, тіньову економіку, низьку продуктивність праці, нерівність та корупцію. На сьогодні в Україні не виробляється достатня кількість товарів для повсякденного користування. Багато імпортується таких речей як продукти харчування, одяг, побутова техніка, обладнання, ліки, машини, меблі. Це негативно впливає не тільки на платіжний баланс країни, але і на ціни на внутрішньому ринку, ринок праці та інвестиційний розвиток окремих галузей. Важливими чинниками також є безробіття, рівень здоров'я та доступу до медицини, недостатнє фінансове планування, урбанізація, регіональні та політичні передумови. Як вже зазначалось, важливу роль відіграє інфляція, офіційний рівень якої в Україні за останні роки постійно зростає. Як видно з рис.2.1, інфляція на основні продукти та послуги в Україні, на відміну від інфляції в ЄС, є незбалансованою, а в деякі періоди є галопуючою і навіть гіперінфляцією. Необхідно відмітити, що при високому рівні самозайнятого населення, неформального сектору, а також населення, зайнятого в сільському господарстві, важливим є не стільки збільшення загального рівня цін, скільки в якій мірі

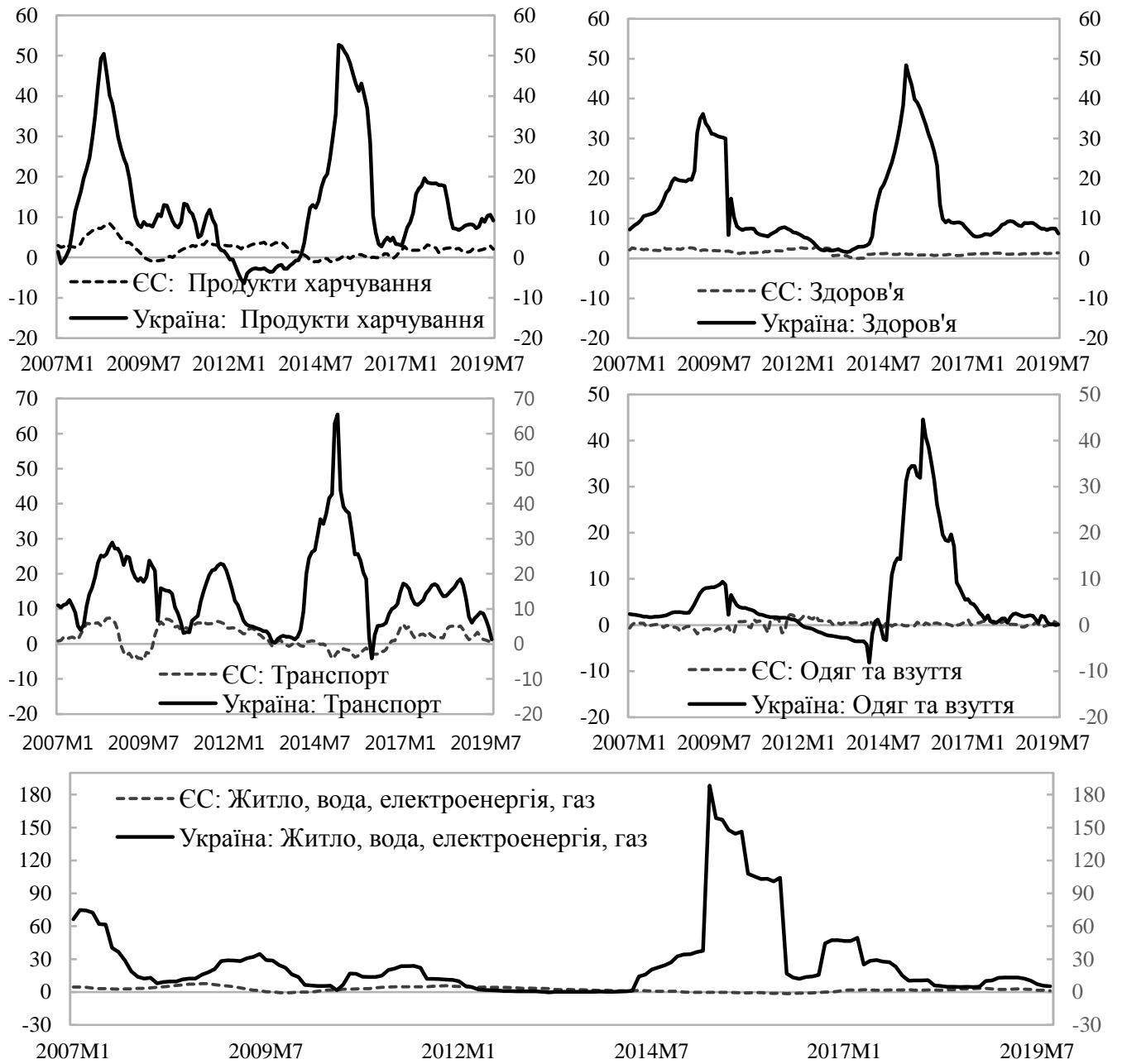

Рис. 2.1. Інфляція на окремі споживчі товари та послуги в Україні та країнах ЄС (28 країн), %, рік на рік.

Джерело: Побудовано за даними [50], [51] та розрахунками автора.

зростають ціни на товари та послуги, які споживає бідне населення. Велика частка витрат малозабезпечених припадає на основні продукти харчування, тому важливо, щоб ціни на ці товари зберігались під контролем. Так, наприклад, рівень інфляції на житло, воду, електроенергію та газ у 2015–2016 роках досяг більше, ніж 100 %.

Такі зміни цін, особливо якщо вони відбуваються на протязі тривалого періоду, негативно впливають на загальний добробут населення і особливо на найбідніші прошарки. Саме бідні прошарки населення є більш вразливими до цінових коливань тому, що їх дохід та заощадження в основному визначається в номінальному виразі. Таким чином, стабілізація цін, запровадження затверджених цін, тобто встановлених цін, які не змінюються у відповідь на короткочасні коливання попиту та умов постачання на основні продукти та послуги, є критичними інструментами для боротьби з бідністю та нерівністю в країні.

Розглянемо більш детально динаміку доходів населення України. За роки незалежності номінальні доходи населення в Україні постійно зростають. Згідно з даними ДССУ (Додаток А) частка грошових доходів населення порівняно із 1999 роком збільшилась на 22%, в основному за рахунок оплати праці, пенсій та соціальної допомоги, а також підприємницької діяльності. Частка доходів, отриманих в результаті трудової діяльності в 2018 році склала 63 відсоток (в 1999 році 40,5%), а частка доходів, отриманих у вигляді пенсій, стипендій, трансферів та інших державних пільг та субсидій, в тому числі безготівкових, склала 23,1% (в 1999 році 20,8%). Спостерігається збільшення частки доходів, отриманих від підприємницької діяльності, які в 2016 році склали 8,1% (в 1999 році 6,4%), що є результатом впровадження реформ та покращення бізнес клімату в країні. За останні 5 років спостерігається зниження частки грошових доходів та зростання частки безготівкових пільг на оплату комунальних послуг та електроенергії.

Розмір доходів населення по регіонах України не є рівномірним. У 2016 році найвищий дохід мали м. Київ (338679 млн гривень), Дніпропетровська (187830 млн гривень), Одеська (117310 млн гривень) та Донецька (114741 млн гривень) області, найнижчий дохід отримали Чернівецька (32156 млн гривень), Луганська (38048 млн гривень) та Тернопільська (38281 млн гривень) області. Середня заробітна плата в Україні у 2017 році становила 7105 гривень. Найвищий рівень заробітної плати спостерігався в м. Києві (становив в середньому 11134 грн), Донецькій,

Київській, Дніпропетровській та Запорізькій областях (відповідно становила 7797, 7187, 6939, 6863 гривні на місяць). Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався в Тернопільській, Чернівецькій, Чернігівській та Кіровоградській областях (відповідно 5552, 5621, 5635 та 5789 гривень на місяць в середньому). Зростання реальних наявних доходів населення у відсотковому співвідношенні до попереднього року також розрізняється по областях, але має дещо іншу конфігурацію. Найвищий ріст у 2016 році спостерігався в м. Києві, Київській, Вінницькій, Одеській та Волинській областях, в той час як найменший ріст був у Луганській, Донецькій, Сумській та Дніпропетровській областях.

За останні 10 років в Україні спостерігається постійна тенденція зростання заборгованості із виплати заробітної плати, яка в середньому складає 1454,4 млн гривень на місяць [50]. Така динаміка зростання заборгованості населенню негативно впливає на його життєвий рівень, веде до зростання заборгованості домогосподарств та збідніння населення.

Оплата праці за галузями також розрізняється. Найвища середня заробітна плата у 2017 році спостерігалась в авіаційній галузі (30979 гривень в розрахунку на одного штатного працівника), фінансовій і страховій діяльності (12870 гривень), та інформаційній та телекомунікаційній галузях (12029 гривень). Найнижче оплачуваними були поштова та кур'єрська діяльність (3854 гривні), охорона здоров'я та соціальної допомоги (4977 гривень) та галузі тимчасового розміщування й організації харчування (4990 гривень). Як видно з рис. 2.2 зайнятість у найбільш оплачуваних галузях є невисокою порівняно із іншими галузями.

Багато економістів та політиків вважають мінімальну заробітну плату потужним інструментом в боротьбі із бідністю. Міжнародна організація праці (МОП) визначає поняття мінімальної заробітної плати як "мінімальна сума винагороди, яку роботодавець зобов'язаний виплачувати працівнику за роботу, виконану протягом певного періоду, і яка не може бути зменшена колективним

договором або індивідуальним договором" [52]. Іншими словами, мінімальна заробітна плата являє собою юридично встановлений ціновий рівень оплати праці, нижче якого роботодавці не можуть платити своїм працівникам. Закони про мінімальну заробітну плату введені майже в усіх країнах світу. Уряди періодично переоцінюють рівень мінімальної заробітної плати у співвідношенні до змін інфляції або вартості життя.

Рис. 2.2. Оплата праці та зайнятість за видами економічної діяльності в Україні, 2018 р.

Джерело: складено за даними [50].

Зустрічаються різні погляди щодо впливу мінімальної заробітної плати на ринок праці та на рівень бідності. Деякі економісти вважають, що встановлення мінімальної заробітної плати негативно впливає на економіку, оскільки підвищує вартість праці для підприємств, які, в свою чергу, змушені підвищувати ціни на свої продукти та послуги і таким чином, сприяють зростанню бідності та безробіття. Так, наприклад, у 1981 році в головному звіті департаменту праці США головною стала ідея, що збільшення мінімальної заробітної плати призводить до втрати робочих місць для найменш кваліфікованих робітників. Загальним

правилом було те, що із збільшенням мінімальної заробітної плати на 10% буде відбуватись зменшення робочих місць з низькою кваліфікацією на 1–2%. У 2015 році Девід Ноймарк узагальнив цю ідею спираючись на новітні дослідження. Він відмітив, що найбільш достовірним висновком є те, що вища мінімальна заробітна плата веде до певної втрати робочих місць для найменш кваліфікованих працівників і призводить до більш тяжких наслідків, ніж це вважалось раніше [53].

В Україні мінімальна заробітна плата є обов'язковою для всієї території України державною соціальною гарантією, яка регулюється статтею 95 Кодексу законів про працю України та статтею 3 Закону України «Про оплату праці» [54]. Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України та має бути не нижчим, ніж розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

В країнах ЄС мінімальна заробітна плата встановлена у 22 з 28 країн-членів ЄС⁵. Найнижчий рівень мінімальної заробітної плати спостерігається на сході Європи, а найвищий на Заході [51]. Так, на початок 2019 року Болгарія мала найнижчу в ЄС мінімальну заробітну плату, яка складала 286 євро. Інші східні країни-сусіди також мали невисоку мінімальну зарплату: Латвія – 430 євро, Румунія – 446 євро, Угорщина – 464 євро, Хорватія – 506 євро, Чехія – 519 євро, Словаччина – 520 євро, Польща – 523 євро, Естонія–540 євро, Литва–555 євро. Найвища мінімальна заробітна плата спостерігалась в західних та північних країнах Європи: Великобританії – 1453 євро, Франції – 1521 євро, Німеччині – 1557 євро, Бельгії – 1594 євро, Нідерландах – 1616 євро, Ірландії – 1656 євро, Люксембурзі – 2071 євро. Для порівняння: мінімальний розмір заробітної плати в Україні на цей період становив приблизно 58 євро. Необхідно відмітити, що в 2017 та 2018 роках урядом України було зроблено декілька значних підвищень мінімальної заробітної плати. В середньому з 2017 до 2019 року мінімальна заробітна плата зросла на 25%. Водночас, як видно з рис. 2.3, рівень мінімальної заробітної плати України був і залишається значно нижчим ніж в країнах ЄС.

⁵ Крім Данії, Італії, Кіпру, Австрії, Фінляндії та Швеції.

Така диференціація доходів, а також політична та економічна нестабільність незмінно ведуть до постійного зростання трудової міграції. За даними МСПУ на кінець 2018 року кількість українців, які працюють за кордоном на постійній основі, складала приблизно 3,2 млн, а кількість тимчасових працівників на рік коливалась від 7 до 8 млн осіб.

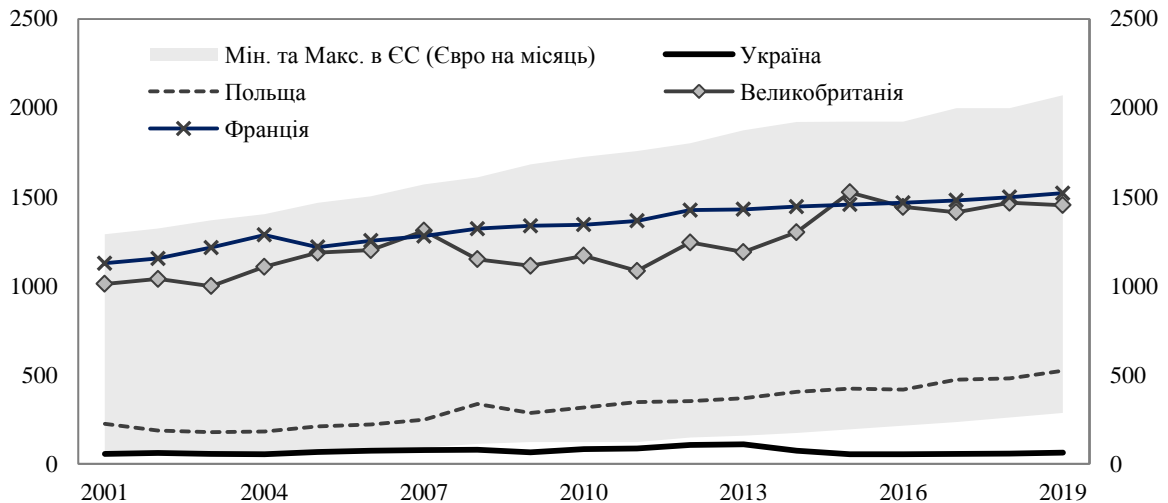

Рис. 2.3. Мінімальна заробітна плата в європейських країнах та в Україні у 2001-2019 рр., Євро на місяць.

Джерело: Побудовано за даними [55], [56] та розрахунками автора.

У структурі видатків домогосподарств (Додаток Б) за останні п'ятнадцять років суттєво скоротилась частка видатків на продукти харчування (10,9%), а частка видатків на непродовольчі товари та послуги, в свою чергу, зросла (на 9%). Зростання останньої складається в основному із збільшення видатків на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива (4,8 %), що пов'язано із збільшенням тарифів на комунальні послуги. В той же час зросли витрати на охорону здоров'я (1,2%), а витрати на освіту та відпочинок скоротились.

В період з 2010 до 2018 років ситуація витрат домогосподарств продовжувала погіршуватись (Рис. 2.4). Підвищення тарифів на комунальні послуги суттєво вплинули на перерозподіл сукупних витрат домогосподарств. Витрати критично зросли на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива

(6 процентних пунктів) та охорону здоров'я (0,8 процентних пунктів), що, в свою чергу, привело до зменшення витрат на такі важливі категорії як продукти харчування, освіту, відпочинок, предмети домашнього вжитку. За останні роки державою було введено програми субсидування витрат на комунальні послуги, що дало позитивний ефект з 2016 до 2018 років. Необхідне подальше удосконалення програм підтримки населення та зробити їх більш ціленаправленими.

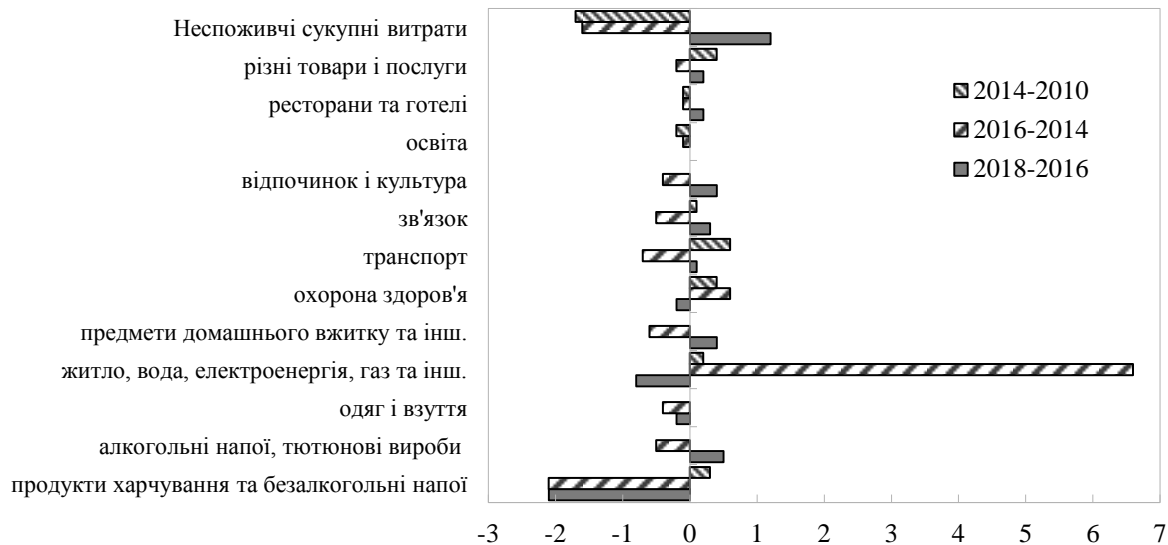

Рис. 2.4. Зміна структури сукупних витрат домогосподарств у 2010–2018 рр., в.п..

Джерело: складено за даними [50] та розрахунками автора.

Примітка: 2014–2018 роки – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Незважаючи на зазначене вище, загальний рівень життя населення в Україні підвищується. Так, наприклад, за даними ДССУ за останні 15 років в Україні спостерігалось зростання споживання фруктів, риби та м'яса [50]. У забезпеченні товарами тривалого використання (Додаток В) спостерігалось стійке зростання придбання товарів, які покращують умови життя, таких як кондиціонери, супутникові антени, кухонна техніка, персональні комп'ютери та мобільні телефони (в 2018 році було зареєстровано приблизно 2 телефони на 1 особу).

На макрорівні середні показники не відображають в повній мірі реальну

сутність загального стану рівня життя населення в країнах, в тому числі і серед європейських країн [57]. Так, наприклад, країни з високим рівнем ВВП на душу населення, такі як Люксембург, Ірландія, Данія, Швеція не обов'язково матимуть низький рівень нерівності (рис.2.5). В Україні коефіцієнт Джині є середнім а рівень ВВП на душу населення є найнижчим серед європейських країн, що вказує не тільки на високий рівень внутрішньої нерівності доходів, але і на високий міжнародний рівень нерівності доходів, що неминуче приведе до зростання міграції.

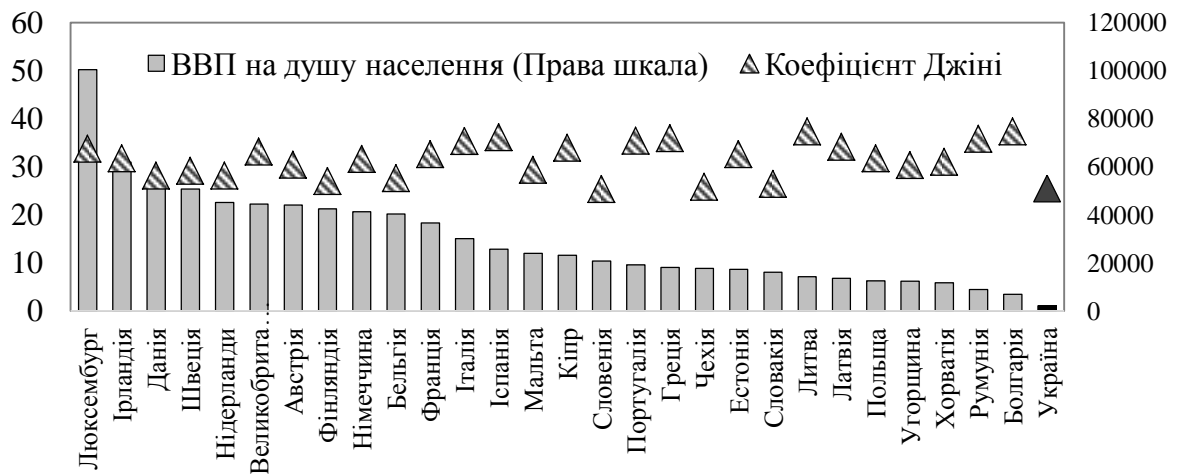

Рис. 2.5. ВВП на душу населення та коефіцієнт Джині в Україні та в країнах Європи, 2015, доларів США, індекс.

Джерело: Побудовано за даними [58].

Нерівність в Україні має багато проявів. Так, нерівність за доступом до основних благ спостерігалась ще за радянських часів, де існували так звані привілейовані соціальні групи: партійні та державні чиновники і командний склад силових структур. Інші групи жили бідніше, з обмеженою вертикальною та горизонтальною мобільністю, особливо мешканці сільської місцевості. Існувала значна диференціація у забезпеченні медичними та освітніми послугами, забезпеченням продуктивними та непродуктивними товарами. Загалом згідно із

дослідженнями Е.М. Лібанової, за радянських часів в Україні існували такі основні види і форми нерівності: (1) прихована, пов'язана з існуванням привілейованої еліти; (2) явна і навіть демонстрована, зумовлена ідеологічними перевагами, що надавалися пролетаріату і трудовому селянству; (3) напівкримінальна, сформована тотальним дефіцитом [59]. На початку 1990-их років в Україні почалась стрімка стратифікація, зумовлена зміною умов господарювання та приватизацією. Це привело до концентрації великої частини ресурсів і національного багатства в руках невеликої групи людей, які мали доступ до державної власності та приватизації найбільш прибуткових її об'єктів і зубожіння та низькооплачуваній зайнятості переважної більшості населення. Таким чином, в контексті формування нерівності в Україні саме цей період виявився найбільш гострим, і саме під час нього відбулася друга кардинальна руйнація соціальної структури країни [59].

Таблиця. 2.1

Проблеми забезпечення сільських населених пунктів інфраструктурними об'єктами та послугами у 2011 році, %.

Вид інфраструктурних об'єктів або послуг	Домогосподарств
Відсутність поблизу житла будь-якої медичної установи	25
Відсутність послуг швидкої допомоги	50
Нестатки, пов'язані із відсутністю регулярного щоденного транспортного сполучення із населеним пунктом з більш розвиненою інфраструктурою	25
Відсутність поблизу житла закладів, що надають побутові послуги	50
Відсутність поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі	17

Джерело: Складено за даними [9].

На сьогодні, згідно з новим звітом Світового Банку соціальна нерівність у регіонах України є низькою, але соціальний розрив у містах та сільській місцевості залишається значним. Україна займає третє найнижче місце в Європі та Центральній Азії за рівнем нерівності між регіонами. Розрив у нерівності між

сільськими та міськими районами є значно більшим. Такий розрив здебільшого пояснюється тим, що мешканці сільських місцевостей мають менші початкові кошти ніж ті, що проживають у містах [60].

Важливим чинником, який веде до зменшення бідності та нерівності в будь-якій країні, є наявність якісної та розвиненої інфраструктури. В Україні, як і в багатьох європейських країнах, нерівність у доступі до базових послуг розрізняється географічно [9]. Мешканці невеликих міст та сіл мають обмежений доступ до медичних, освітніх та інших послуг завдяки браку інфраструктури (табл.2.1). В сільській місцевості велика частка населення потерпає від недостатньо розвиненої інфраструктури, яка, на додаток, в сільській місцевості є менш якісною. Необхідно відмітити, що критичну роль в цьому питанні відіграє брак якісного транспортного сполучення та якість доріг.

Однією з тенденцій, яка негативно впливає на нерівність в Україні та загальний рівень добробуту населення, є нерівність в оплаті праці за статтю.

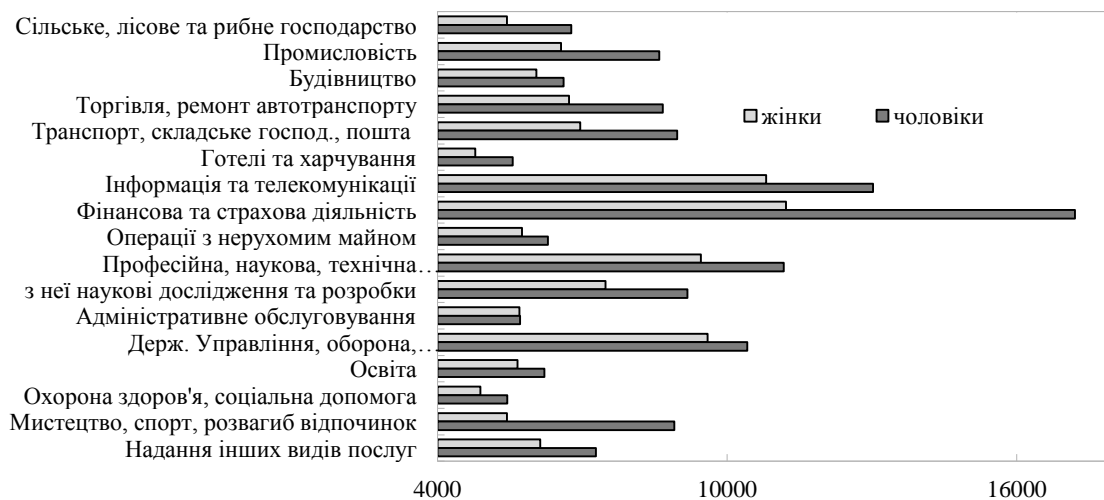

Рис.2.6. Розрив у доходах за статтю в Україні у 2017 році, гривень⁶.

Джерело: Побудовано за даними [50].

Як видно з рис. 2.6, в Україні доходи чоловіків перевищують доходи жінок у

⁶ Середньомісячна заробітна плата жінок та чоловіків за видами економічної діяльності, станом на 9/2017

всіх секторах економіки, окрім сектору адміністративного обслуговування.

Нерівність у доходах між чоловіками та жінками поширена серед багатьох країн світу, де останні роки ведеться активна політика зменшення розриву оплати праці. Серед впроваджених у цьому напрямку заходів можна виділити: збільшення рівня мінімальної заробітної плати, підтримка справедливого розподілу робочого часу та прозорості оплати праці, збільшення державного інвестування дитячих дошкільних та початкових навчальних закладів.

2.1.2 Загальна оцінка фіскальної політики в Україні: порівняльний аналіз з країнами Європи

Бюджетна система України являє собою сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [61]. Вона складається з державного бюджету України та місцевих бюджетів (обласних, районних та бюджетів місцевого самоврядування) та регулюється бюджетним законодавством (Конституція України; Бюджетний кодекс України; закон про Державний бюджет України; інші закони, що регулюють бюджетні відносини; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України; нормативно-правові акти органів виконавчої влади; рішення про місцевий бюджет; рішення органів АРК, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування).

Згідно Бюджетного Кодексу України [62] доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, стягнення яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ).

Доходи зведеного бюджету утворюються за рахунок податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, доходів

цільових фондів.

За останні роки в Україні були проведені заходи щодо консолідації державних фінансів. За розрахунками Світового Банку загальний дефіцит бюджету (включаючи дефіцит «Нафтогазу») за період з 2014 по 2018 рік скоротився з 10% ВВП до 1,4% ВВП. Державний борг також скоротився з 81% ВВП 2016 року до 64% ВВП у 2018 році. Дві третини державного боргу України номіновані в іноземній валюті, половина з яких на пільгових умовах надана міжнародними фінансовими установами та двосторонніми партнерами, включаючи ЄС.

Зрозуміло, що з таким високим рівнем державного боргу, існуючим дефіцитом, а також постійно зростаючими витратами на охорону в Україні необхідно продовжувати впроваджувати заходи щодо покращення фіскальної дисципліни, та ефективності управління державними фінансами.

В Україні існує Державна фіскальна служба, яка підпорядковується МФУ. Основним її завданням⁷ є реалізація та внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, а також щодо державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства. Державна Фіскальна служба здійснює контроль за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк та дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів.

⁷ Міністерство Фінансів України

Розглянемо більш детально політику державних видатків в Україні та європейських країнах після світової фінансової кризи 2008–2009 року. Постійно зростаючий дефіцит бюджету та загальнодержавного боргу зумовлював проведення фіскальної консолідації в європейських країнах та в Україні. Завдяки фіскальній консолідації в Україні з 2009 по 2017 рік державні витрати у співвідношенні до ВВП скоротились на 7,3% ВВП (Додаток Д).

Загалом до 2017 року фіскальна консолідація в Україні, яка проводилась за рахунок скорочення видатків, включала в себе зниження соціальних виплат, зменшення компенсацій працівникам, субсидій, зменшення використання товарів і послуг та інших витрат. За функціональною класифікацією консолідація проводилась за рахунок скорочення витрат на соціальний захист, освіту, економічні питання, здоров'я. Такі заходи прямо впливають на рівень життя найбідніших верств населення.

Рис. 2.7. Видатки державного бюджету європейських країн, відсотоків ВВП.

Джерело: Побудовано за даними [63] та розрахунками автора.

В Україні, до світової фінансової кризи 2008–2009 року, загальні державні видатки були нижчі за середні видатки в Європі, а в 2017 році трохи вищі. Загалом, як видно з рис. 2.7, динаміка загальнодержавних витрат до і після світової

фінансової кризи 2008–2009 року не є однаковою серед європейських країн. Майже половина країн, в тому числі Болгарія, Чехія, Польща, Німеччина, Угорщина, Швеція скоротили свої загальні державні видатки після кризи 2008–2009 року на декілька відсотків ВВП. Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Франція, Україна – навпаки збільшили державні видатки, в той час як Швейцарія у 2017 році мала такі ж самі видатки по відношенню до ВВП як і в докризовий період.

Одним із показників фіскальної політики країни, який показує наскільки в країні на державному рівні враховуються питання зменшення рівня бідності та нерівності, є частка загальнодержавних витрат на соціальну допомогу, освіту, охорону здоров'я, тобто на категорії, які безпосередньо впливають на рівень і якість життя найбільш вразливих верств населення.

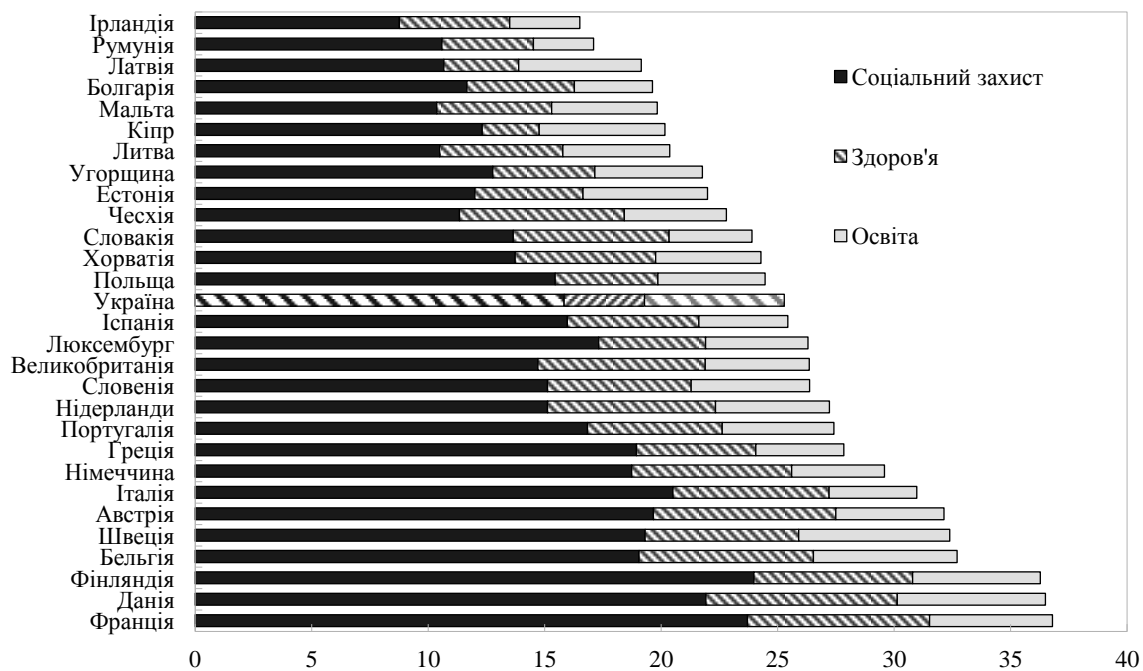

Рис. 2.8. Загальнодержавні витрати на соціальну допомогу, освіту, охорону здоров'я в країнах Європи у 2017 році, % ВВП.

Джерело: Побудовано за даними [50], [64], [51] та розрахунками автора.

Як видно з рис. 2.8, загальні витрати на соціальний захист, освіту та охорону здоров'я в Україні у 2017 році склали 25,3% від загальнодержавних витрат,

відповідно середній показник цих витрат в європейських країнах – 25,9 %. Одночасно витрати на освіту були на 1,3% вищі за середній показник в європейських країнах, а на охорону здоров'я, навпаки, на 2,3% нижчі. І хоча в середньому витрати на соціальні питання в Україні такі як в країнах Європи, існує місце для покращення. Так, наприклад, у Франції, Фінляндії, Німеччині, Італії ці витрати складають більше 30% від загальних державних витрат, в основному за рахунок більших витрат на соціальний захист. Розглянемо більш детально державні видатки по цих трьох категоріях.

Видатки на охорону здоров'я в Україні порівняно із середніми показниками європейських країн дуже розрізняються. Хоча на початок 1995 року композиція державних та приватних витрат на охорону здоров'я була майже ідентичною, до 2014 року ситуація дуже змінилась (рис. 2.9).

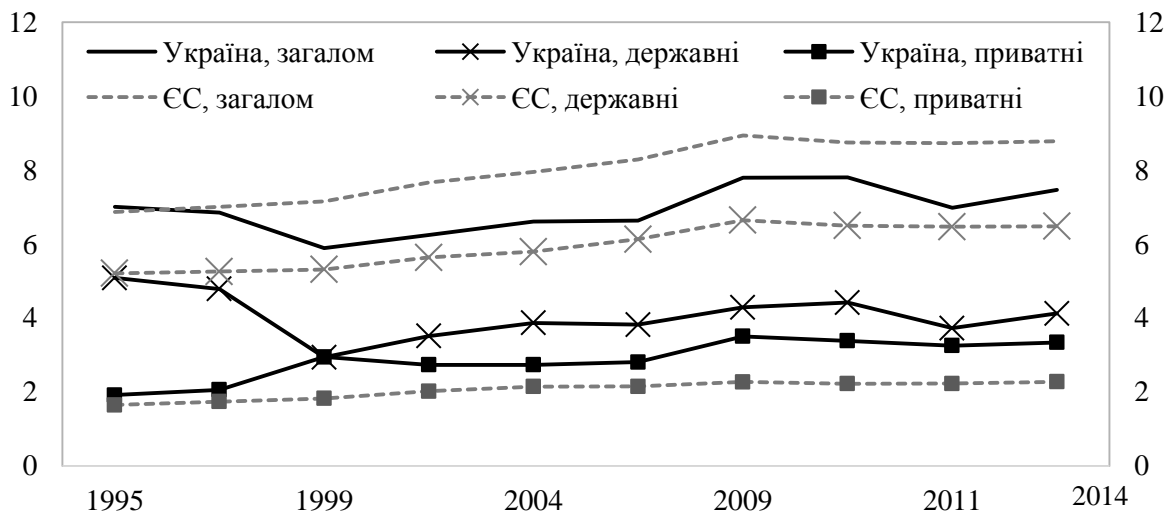

Рис.2.9. Порівняльна тенденція державних та приватних видатків на охорону здоров'я в Україні та країнах ЄС у 1995–2014 рр., % ВВП
Джерело: Побудовано за даними [58], [64], [65] та розрахунками автора.

Так, рівень загальних витрат на охорону здоров'я у відсотках до ВВП в Україні майже не змінився, в той час як в Європі він зріс майже на 2 в.п.. Приватні витрати в Україні зросли на 1,6 в.п., а в Європі тільки на 0,6 в.п.. Найбільша

різниця спостерігалась у державних видатках, які в Європі за цей період поступово зростали на 1,2 в.п., а в Україні, навпаки, скоротились на 1,5 в.п.. Таким чином, зрозуміло, що в Україні більше навантаження витрат на охорону здоров'я припадає саме на домогосподарства. Витрати на здоров'я з кишені населення в Україні є вдвічі більшими, ніж в країнах Європи. Згідно з даними Світового Банку державні витрати на охорону здоров'я у 2014 році склали 11,6% від загальних державних витрат, в той час як в європейських країнах 13,8% (рис. 2.10). Таким чином, на населення України припадає такий самий об'єм витрат на охорону здоров'я в процентному відношенні до ВВП, який витрачають приватні та державні установи. В європейських країнах, на відміну від України, витрати на охорону здоров'я з кишені населення майже вдвічі нижчі, ніж приватні витрати та втричі нижчі, ніж державні витрати.

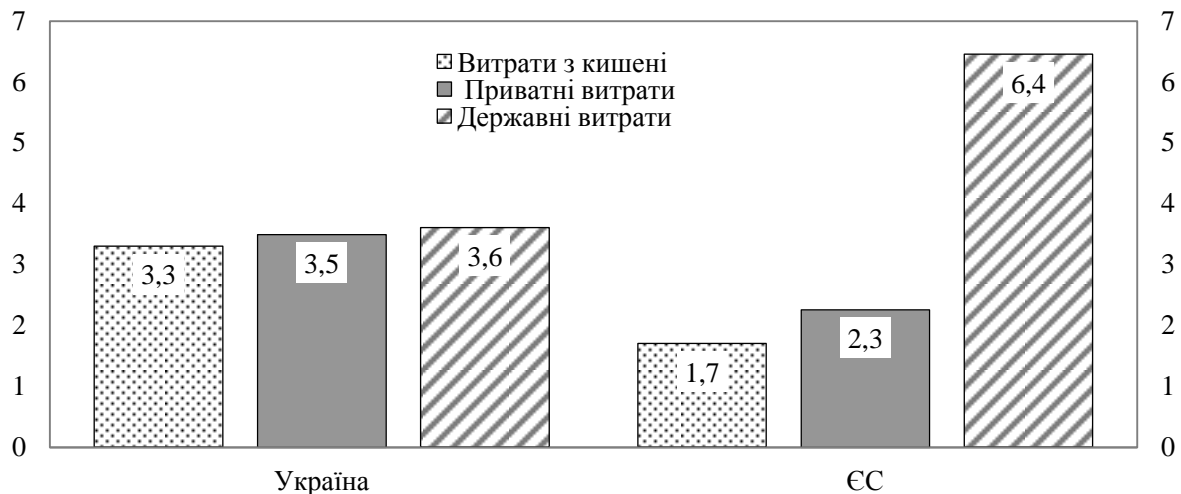

Рис.2.10. Видатки на охорону здоров'я в Україні та європейських країнах у 2014 р., % ВВП.

Джерела: Побудовано за даними [58], [64], [65] та розрахунками автора.

Необхідно відмітити, що ресурсний потенціал системи охорони здоров'я за останні десятиріччя зазнав суттєвих змін [9]. Спостерігалось постійне скорочення лікарняних закладів. По Україні їх кількість зменшилась на 25,6%. Найбільше скорочення спостерігалось в Сумській (48,8%), Чернігівській (54,3%) та

Житомирській (57,3%) областях. Амбулаторно-поліклінічні заклади за цей час мали позитивні показники розвитку майже у всіх областях України, крім міст Київ та Севастополь, а також Черкаської, Дніпропетровської та Чернігівської областей.

З даного аналізу стає зрозумілим, що в Україні, з точки зору підтримки бідних прошарків населення, необхідно збільшити частку державних витрат на охорону здоров'я, наблизивши її до частки витрат у європейських країнах. Із збільшенням державних витрат України на охорону здоров'я необхідно одночасно реформувати і саму систему охорони здоров'я, в тому числі запобігання захворюваності, та зробити її більш ефективною. Звичайно за умови обмеженості державного бюджету, яке зараз переживає Україна, реформування має використовувати різні підходи, такі як перерозподіл витрат на охорону здоров'я на користь бідних верств населення при збереженні загального обсягу державних медичних витрат [66].

Освіта відіграє критичну роль у подоланні бідності, зменшенні нерівності та забезпеченні в країні сталого економічного розвитку [67]. Міжнародними організаціями [68] визнано, що освіта є фундаментом для майже всіх 17 цілей сталого розвитку країни. «Цілі Сталого Розвитку» були встановлені Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році на 2030 рік і включають в себе 17 глобальних цілей, а саме: викорінення бідності, викорінення голоду, здоров'я та благополуччя, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та санітарія, доступна і чиста енергія, гідна праця та економічне зростання, промисловість, інновації та інфраструктура, зменшення нерівності, стабільні міста та громади, відповідальне споживання та виробництво, дії стосовно клімату, життя під водою, життя на землі; мир, справедливість і сильні інституції; партнерство заради цілей. Освіта покращує рівень життя, здоров'я, зменшує нерівність можливостей, сприяє мобільності на ринку праці та більш швидкому адаптуванню до структурних змін в економіці країни.

Державні видатки на освіту в Україні у 2017 році склали 177916 млн

гривень або 6% ВВП, що на 1,5% вище, ніж середній показник по європейських країнах за цей період. У відношенні до загальних державних витрат витрати на освіту в Україні складають 14,4% від загальних витрат, що є на 3% вище, ніж середній показник по Європі (рис.2.11).

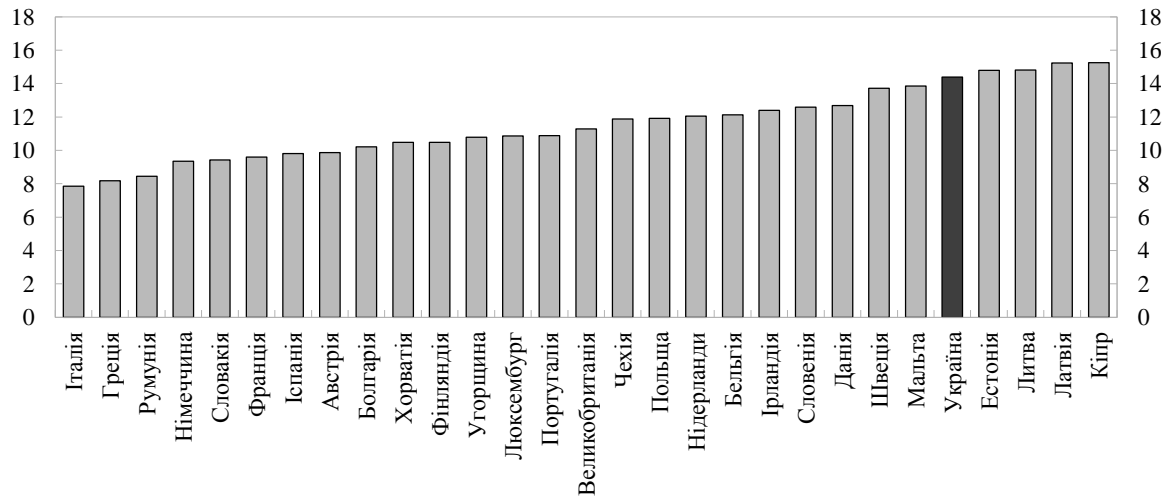

Рис. 2.11. Загальнодержавні витрати на освіту в країнах Європи у 2017 році, % до загальних державних витрат.

Джерело: Побудовано за даними [50], [64], [51] та розрахунками автора.

Необхідно відмітити, що незважаючи на те, що Україна згідно з міжнародними стандартами [67] має дуже високі показники стосовно якості та покриття освіти, деякі економісти вважають, що система освіти в Україні є нестійкою [68]. Серед недоліків було виділено наступні фактори: неякісні приміщення; брак сучасного обладнання та підручників; застарілі методи навчання, перевантажені теоретичними знаннями, які не мають практичного застосування; неофіційні платежі навчальним закладам з кишень батьків; низький соціальний статус педагогічної професії; низька оплата праці вчителів; відсутність можливостей для особистого та професійного зростання серед вчителів. Держава може вирішити всі вищеназвані проблеми через структурні зміни в системі освіти використовуючи більш цільове фінансування, орієнтоване на структурні зміни в системі освіти, підвищенні кваліфікації вчителів, перегляду оплати праці в сфері освіти, покращення освітнього обладнання та ефективності використання

адміністративних ресурсів. Враховуючи, що державні видатки на освіту в Україні є одними з найвищих не тільки в Європі, але й у світі, необхідно критично переглянути використання державних коштів.

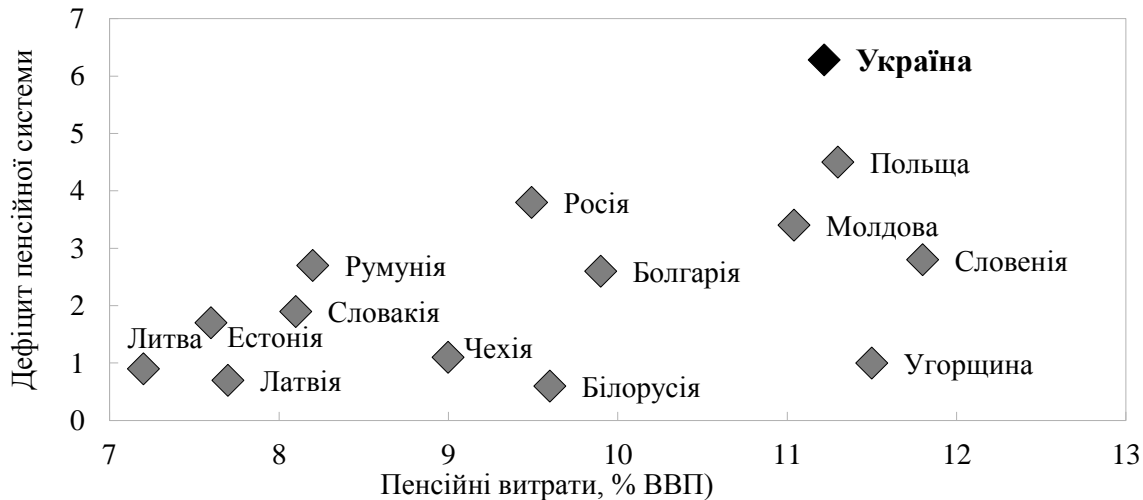

Рис. 2.12. Витрати на пенсії та дефіцит пенсійної системи в Україні та деяких країнах ЄС у 2013 році (або пізніше), % ВВП.

Джерело: побудовано за даними [69] та розрахунками автора.

Примітка: Дефіцит розраховувався як різниця між витратами на пенсію та пенсійними внесками. Дані для України – 2016 р., для Греції, Росії, Молдови, Білорусі за 2015 рік.

Видатки на соціальну допомогу та пенсійне забезпечення в Україні в 2017 році порівняно із європейськими країнами, як зазначалось вище, складають 15,8% ВВП і відповідають середньому показнику по Європі, що складає 15,5% ВВП. Державні витрати на пенсії в Україні одні з найвищих витрат в Європі. Водночас рівень середніх пенсійних виплат є одним із найнижчих. Великий неформальний сектор, еміграція працездатного населення, а також старіння населення мають великий вплив на рівень коефіцієнту залежності пенсіонерів до платників податків. Рівень соціального внеску в Україні був знижений у 2015 році, і став одним з найнижчих в Європі, що привело до зниження доходів до пенсійних фондів. Таким чином, у 2016 році Україна мала дефіцит пенсійного фонду, який досягнув 6% ВВП (рис.2.12). Це був другий за величиною дефіцит серед європейських країн. Тому першочергово необхідно забезпечити платоспроможність пенсійної системи

та комплексно вирішувати проблеми в сфері пенсійного забезпечення, а саме вводити заходи для виводу економіки з неформального сектору, зменшувати можливості для дострокового виходу на пенсію, а також зменшувати нерівність серед отримувачів пенсій. Одночасно необхідно відмітити, що в Україні вік виходу на пенсію серед чоловіків є одним із найнижчих, а серед жінок найнижчий в Європі (рис. 2.13).

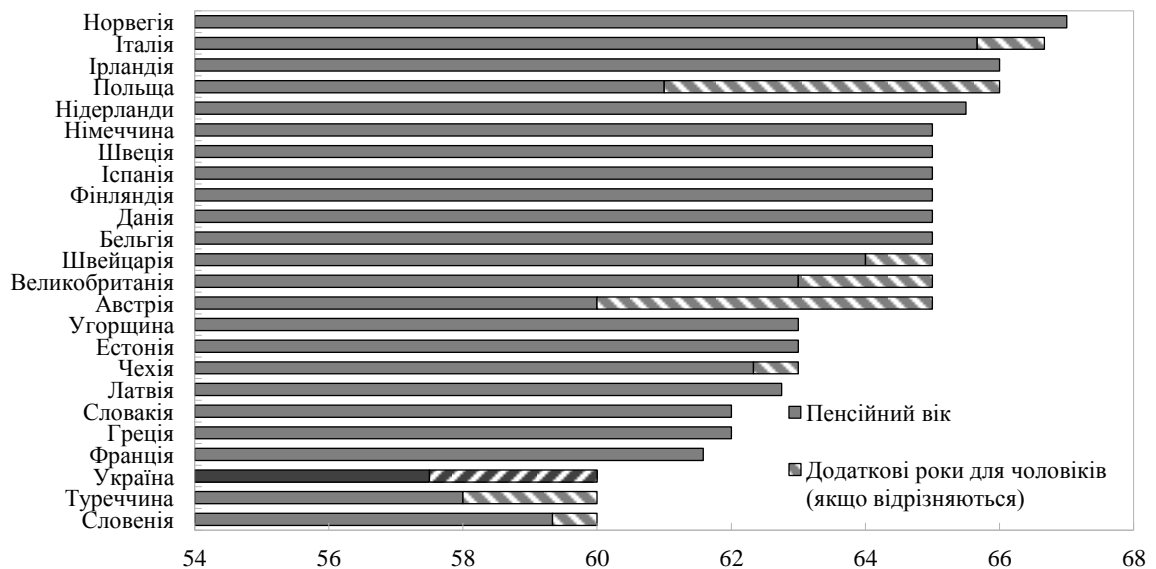

Рис. 2.13. Пенсійний вік в Україні та європейських країнах у 2016 р., років.

Джерело: побудовано за даними [70] та розрахунками автора.

У відношенні до загальних державних витрат витрати на соціальне забезпечення в Україні становлять 38%, у європейських країнах середні витрати на цю категорію складають 37,7%. В Україні державою передбачена соціальна допомога у грошовій формі. В деяких країнах отримання державної соціальної допомоги визнається показником рівня бідності, в інших, в тому числі і в Україні, використовується поняття прожиткового мінімуму. Прожитковий мінімум являє собою вартісну оцінку споживчого кошика, який містить мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності. Законом України

«Про Державний бюджет України на 2019 рік» [71] було встановлено прожитковий мінімум⁸, який буде поступово збільшуватись до кінця року. Прожитковий мінімум або споживчий кошик відрізняється в різних країнах. Так, наприклад, в Україні споживчий кошик у 2018 році нараховував 296 найменувань, в Англії 350 найменувань, в Німеччині 475 найменувань. Важливим показником є не тільки кількість та розмір кошика, але і категорії, які включені та найкраще відображають загальний рівень життя в країні. Так, наприклад, у Великобританії до споживчого кошика занесені витрати на Інтернет, квитки на спортивні події, послуги садівника. В Німеччині до загального набору товарів та послуг включені витрати на медичний прилад для вимірювання тиску. У Франції включені витрати на послуги перукаря та косметичні засоби, а також харчі для домашніх тварин [72]. В Україні, на відміну від розвинених країн, більша частина витрат кошика пов'язана з продуктами харчування.

2.2 Демографічна та економічна оцінка України порівняно із європейськими країнами з точки зору трьох основних каналів впливу фіскальної політики на рівень життя

2.2.1 Канал 1 – Розвиток людського капіталу

Людський капітал є важливим чинником, що визначає рівень життя країни, наскільки успішно вона розвивається і використовує навички, знання, здоров'я і звички свого населення. Протягом останніх десятиріч за умов швидкого темпу технологічного розвитку освіта і професійні навички стали визначальними

⁸ Прожитковий мінімум в Україні в 2019 році складає: (1) на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі 1 853 гривні, а з 1 грудня – 2 027 гривень, (2) для основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років: 1 626 гривень, з 1 грудня – 1 779 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: 2 027 гривень, з 1 грудня – 2 218 гривень; працездатних осіб: 1 921 гривня, з 1 грудня – 2 102 гривні; осіб, які втратили працездатність: 1 497 гривень, з 1 грудня – 1 638 гривень.

чинниками продуктивності праці та економічного розвитку країни. Розвиток людського капіталу позитивно впливає на довгострокове економічне зростання та відіграє критичну роль у подоланні бідності та нерівності. Однією із головних проблем в сучасній економіці є те, що швидкі технологічні зміни залишають багатьох працівників, особливо фізичної праці, без роботи і вимагають швидкої перекваліфікації, орієнтованої на інші сектори економіки. Тому державні заходи щодо освіти, професійного навчання є критичними для подолання бідності, нерівності та позитивно впливають на підвищення загального добробуту населення та економічного зростання в країні. Так, наприклад, якісна освіта дає можливість працівникам знайти кращу роботу, бути більш пристосованими до структурних змін в економіці. Добре освічена, інноваційна робоча сила сприяє підвищенню продуктивності праці та економічному зростанню в країні, оскільки кваліфіковані та творчі працівники мають більші можливості мобільності на ринку праці та самозайнятості. Іншими словами, рівень людського капіталу має суттєвий вплив на ринок праці, а саме на якість зайнятості та на структурне безробіття. Тому державні витрати на розвиток людського капіталу, їх кількість, структура та ефективність є дуже важливими.

Згідно із визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку [73] людський капітал включає в себе навички, освіту, потенціал та атрибути праці, які впливають на їх виробничий потенціал і потенціал заробітку. Як видно з рис. 2.14, інвестиції в людський капітал відіграють важливу роль в покращенні рівня життя населення, оскільки надають не тільки економічні, але й неекономічні переваги, такі як поліпшення стану здоров'я, покращення особистого добробуту, зростання соціальної згуртованості.

В міжнародній практиці існують різні підходи до виміру рівня людського капіталу [74]. Для статистичних цілей людський капітал може бути виміряний у грошовому вираженні як загальний майбутній потенційний прибуток населення працездатного віку. Такий підхід є обмеженим, оскільки не враховує інші

компоненти людського капіталу. СЕФ [75] розраховує показник глобального індексу людського капіталу (ГІЛК), який дає комплексну оцінку людського капіталу країни.

Рис. 2.14. Людський капітал: формування, склад та переваги.

Джерело: складено за [73].

Людський капітал [75] включає в себе знання та навички, якими володіє населення країни, які дозволяють йому створювати цінність у глобальній економічній системі. ГІЛК оцінює, якою мірою країни оптимізували свій людський капітал на користь своїх країн та населення. Глобальний індекс людського капіталу 2017 року (рис. 2.15) включає 130 країн світу і вимірює наскільки добре розвивається людський капітал за шкалою від 0 (найгірше) до 100 (найкраще). З метою охоплення всього потенціалу людського капіталу країни в індекс включені чотири тематичні виміри і п'ять вікових груп (0–14 років; 15–24 роки; 25–54 роки; 55–64 роки; 65 років і старше). Тематичні групи включають в себе: потенціал, розгортання, розвиток і ноу-хау. Потенціал визначає наявний запас освіти через

покоління, розгортання включає застосування та накопичення робочих навичок; розвиток відображає поточні зусилля, спрямовані на виховання, підвищення кваліфікації студентів та населення працездатного віку; і ноу-хау відображає широту та глибину використання спеціалізованих навичок у роботі.

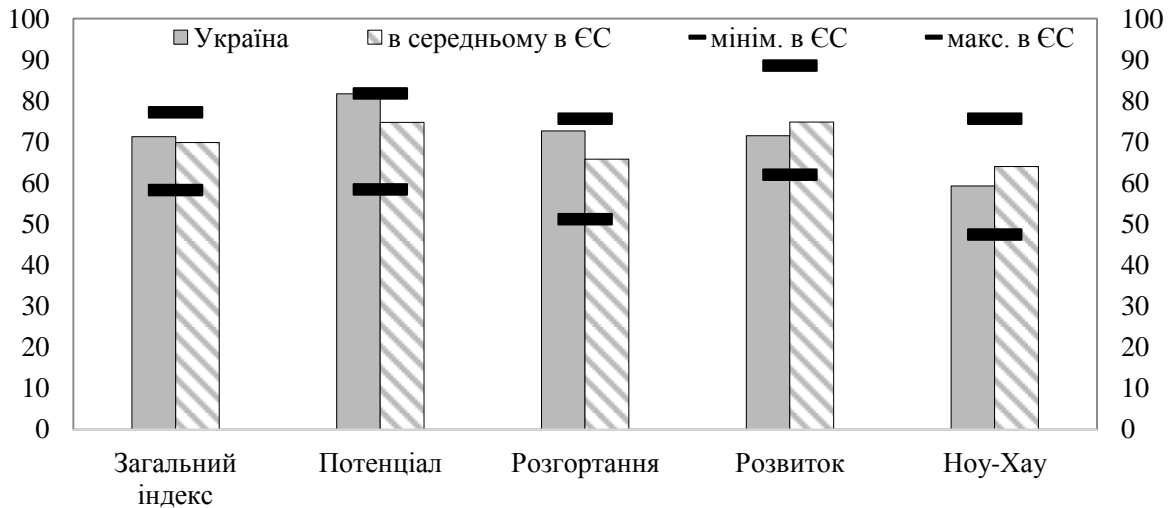

Рис.2.15. Глобальний індекс людського капіталу за методологією Світового Економічного Форуму, 2017.

Джерело: Побудовано за даними [75] та розрахунками автора.

Згідно із звітом у 2017 році в світі в середньому використовувалось тільки 62% людського капіталу. Лише 25 із 130 країн світу використовували людський капітал на 70% або більше. Україна є однією із них (71,24%). Оцінка України серед європейських країн є досить високою, а в категоріях потенціалу та розгортання відповідає максимальним серед європейських країн показникам. Незважаючи на те, що загальний рейтинг України є вищим, ніж середній показник по Європі, категорії розвитку та ноу-хау ще потребують більшого розвитку.

СБ також розраховує показник індексу людського капіталу (ІЛК) [76], але за іншою методологією і на відміну від методології СЕФ, включає в себе категорії, пов'язані із здоров'ям. Індекс людського капіталу підкреслює те, як покращення наявних умов у сфері охорони здоров'я та освіти формує продуктивність наступного покоління працівників. ІЛК визначає об'єм людського капіталу, який

дитина, яка народилася сьогодні, може досягти до 18 річного віку, враховуючи ризики пов'язані із поганим здоров'ям та освітою (рис. 2.16).

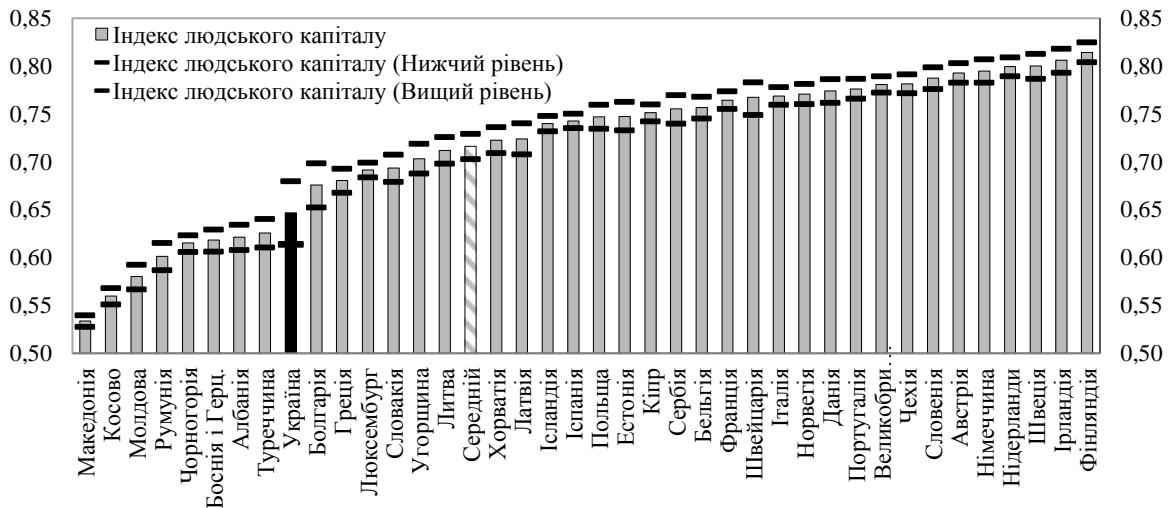

Рис. 2.16. Індекс людського капіталу за методологією Світового Банку, 2018

Джерело: Побудовано за даними [76].

ІЛК України (0,65) є суттєво нижчим, ніж середній показник по Європі (0,72), а різниця між нижчим та вищим рівнем⁹ індексу людського капіталу в Україні є найбільшою і складає 10,7%. Після України найбільшу різницю має Болгарія – 7% і Туреччина 4,9%. Велика різниця між рейтингом України, розрахованим СЕФ та СБ, пояснюється тим, що останній враховує показники здоров'я, які в Україні є найнижчими серед європейських країн. Таким чином, стає очевидним, що в Україні система охорони здоров'я потребує негайної уваги з боку держави та проведення необхідних структурних та адміністративних реформ.

Розглянемо більш детально основні категорії, які включає в себе людський капітал, а саме, освіту, професійне навчання, навички, здоров'я, міграцію в Україні та країнах ЄС. До ІЛК СБ входить компонент «очікувані навчально-адаптовані шкільні роки», який поєднує інформацію про кількість та якість освіти в країні.

⁹ Нижчий та вищий рівні індексу людського капіталу відображають невизначеність у вимірюванні компонентів та загального індексу. Їх отримують шляхом перерахунку Індексу з використанням оцінок нижньої межі кожного із компонентів Індексу.

Кількість освіти вимірюється кількістю років навчання до 18 років, а якість освіти відображає гармонізовані результати тестування за основними міжнародними програмами тестування успішності студентів. Як видно з рис. 2.17, в Україні очікувані та навчально-зкориговані ¹⁰ шкільні роки відповідають середньому показнику по Європі. Так само і різниця між цими двома показниками складає 22%, в середньому по Європі – 20%. Найменша різниця у Фінляндії – 12%, Естонії – 13% та Польщі – 14%, а найбільша в Косово – 40%, Македонії – 39% та Албанії – 31%.

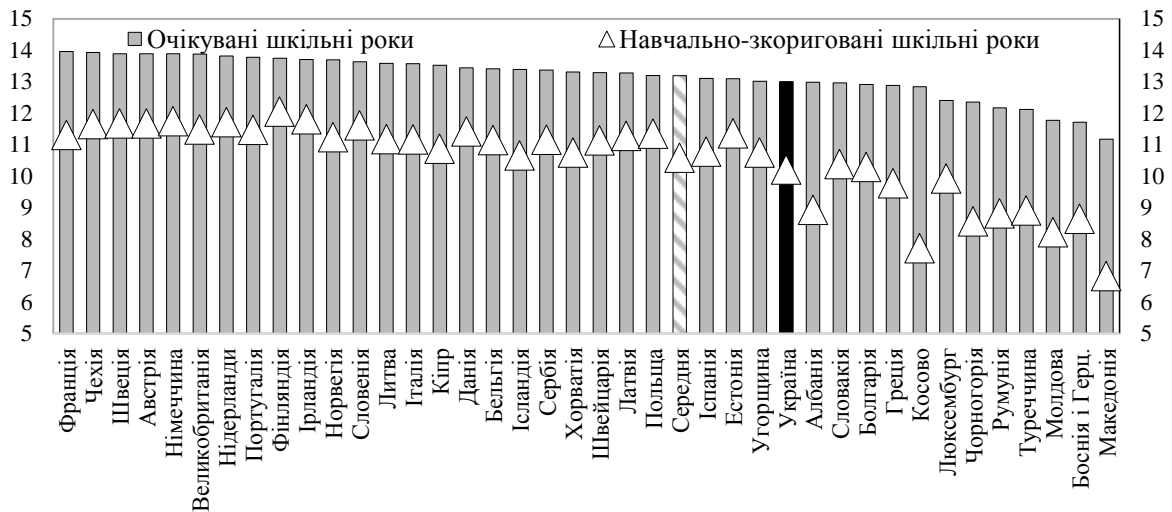

Рис. 2.17. Очікувані та навчально-зкориговані шкільні роки в Україні та країнах Європи у 2018 році, років.

Джерело: Побудовано за даними [76].

Гармонізований тестовий показник відображає успішність студентів за основними міжнародними програмами тестування, де 300 є мінімальним результатом, а 625 – максимальним. В Україні він складає 490, а в середньому по Європі 498. Мінімальні показники були в Косово - 375, Македонії – 382, Чорногорії – 433, а максимальні: в Фінляндії – 548, Естонії – 542, Ірландії – 538.

¹⁰ Навчально-зкориговані шкільні роки розраховуються шляхом множення очікуваних шкільних років на співвідношення останніх гармонізованих результатів тестування до 625, де 625 відповідає найкращим результатам тестування TIMSS (Тенденції у вивченні міжнародної математики та науки).

Хоча український рівень тестових показників відповідає середньому показнику по Європі, було б раціонально покращити систему освітньої підготовки і наблизити рівень України до європейських країн з вищими оцінками.

За даними Світової Організації Здоров'я у 2013 році середній вік населення України становив 39,7 років, що відповідає середньому віку населення європейських країн – 39,9 років. Найнижчий вік спостерігався в Албанії (32,9), Ірландії (35,3), Молдові (35,8), а найвищий в Германії (45,5), Італії (44,3), Болгарії (43). Незважаючи на те, що середній вік в Україні такий як і в Європі, тривалість життя, як показано на рис. 2.18, є значно нижчою, особливо серед чоловіків.

Рис. 2.18. Очікувана тривалість життя при народженні в Україні та європейських країнах у 2016 році, років.

Джерело: Побудовано за даними [65] та розрахунками автора.

Необхідно відмітити, що для чоловіків в Україні загальна середня тривалість життя складає 67 років, а тривалість здорового життя 60 років. В європейських країнах середня тривалість здорового життя чоловіків складає 68 років, що є на 1 рік довше, ніж загальна тривалість життя чоловіків в Україні. Така ж тенденція спостерігається і серед жінок, де загальна середня тривалість життя складає в Україні 78 років, а в європейських країнах 82 роки, з яких 72 роки тривалість здорового життя, тоді як в Україні тривалість здорового життя серед жінок складає

68 років. Загалом серед європейських країн найнижча середня тривалість життя чоловіків і жінок спостерігалась в Молдові (71,5 років) та Україні (72,6 років), а найвища тривалість – у Швейцарії (83,3 років), Іспанії (83,1 років) та Франції (82,9 років). З проведеного аналізу видно, що проблеми смертності та низького здоров'я є критичними для України. Велика частка людей старшого віку в Україні не може вести повноцінне соціальне та економічне життя і потребує негайної уваги з боку держави. Вирішення цих проблем, особливо серед чоловіків, позитивно вплине на збільшення терміну їх участі на ринку праці, скоротить витрати сімей на медицину, що, в свою чергу, вивільнить ресурси домогосподарств, які зможуть бути направлені на освіту та сприятимуть покращенню загального добробуту населення.

Сучасна глобалізація та можливість вільного пересування населення між країнами веде до зростання міграції з країн з низьким рівнем доходів до країн з високим рівнем доходу. Така динаміка може мати негативні наслідки для країн, що розвиваються, які втрачають свій кращий людський капітал. Населення України постійно скорочується. Серед основних причин такого сталого скорочення є зниження народжуваності, рання смертність, економічна та політична міграція. Згідно із підрахунками МОП [64] у 2017 році у світі нараховувалось приблизно 258 мільйонів міжнародних мігрантів, серед яких трудові мігранти становили 164 мільйони. Трудова міграція може мати як позитивний, так і негативний ефект на посилаючі та приймаючі країни. Трудові мігранти сприяють економічному розвитку в приймаючих країнах, отримують досвід, підвищують трудову кваліфікацію та пересилають грошові перекази. Згідно із дослідженнями Світового Банку [77] доходи трудових мігрантів зростають у 3–6 разів при переїзді із країн з нижчим доходом до країн з більш високим. Грошові перекази від трудових мігрантів прямо впливають на рівень життя. В 2018 році грошові перекази в Європу та Центральну Азію зросли приблизно на 11% та склали приблизно 59 млрд. дол. США [78]. Україна є найбільшим отримувачем грошових переказів трудових мігрантів у регіоні і згідно із підрахунками Світового Банку отримала у

2018 році новий рекорд – понад 14 мільярдів доларів, що на 19% більше, ніж у 2017 році.

З проведеного аналізу стає зрозумілим, що Україна, незважаючи на те, що має досить високі загальні показники людського капіталу порівняно із європейськими країнами, має ряд проблем, таких як слабе здоров'я та порівняно рання смертність населення, в деяких сферах недостатньо якісна базова освіта та професійна освіта. Ці проблеми необхідно вирішувати за допомогою державних економічних, соціальних, законодавчих заходів. Для покращення рівня людського капіталу України необхідно впровадити наступні заходи:

- Удосконалити систему охорони здоров'я. Необхідне проведення комплексних реформ, направлених не тільки на якісне медичне обслуговування, але і на запобігання захворюваності.

- Удосконалити якість загальної освіти та професійного навчання. Солідна базова освіта дітей, яка включає не тільки грамотність, але і творче мислення, відіграє критичне значення для побудови сильного людського капіталу, його можливість подальшого розвитку. Якісна та цільова професійна освіта є необхідною для набуття необхідних знань і навичок конкретних професій і веде до зростання продуктивності.

- Покращити інфраструктуру. Інфраструктура країни прямо впливає на розвиток людського капіталу. Доступність транспорту, зв'язку, Інтернету прямо впливають на якість освіти, здоров'я та загальний розвиток людського потенціалу.

- Створити умови для розвитку малого підприємництва, конкурентоспроможності на ринку. Підприємництво веде до зростання зайнятості та сприяє більшому використанню та розвитку людського капіталу.

2.2.2 Канал 2 – Ринок праці

Безробіття, довгострокове безробіття, низький або нестабільний дохід,

сезонна або неповна зайнятість являються одними із основних чинників, що ведуть до збідніння населення, втрати якості кваліфікацій, трудової міграції. На державному рівні високий рівень безробіття та зайнятості у тіньовій економіці веде до дестабілізації державного бюджету, а саме зменшення доходів бюджету та соціальних фондів через зменшення податкових надходжень та зростання витрат, таких як допомога по безробіттю, програми перекваліфікацій. На сьогодні як в Україні, так і країнах ЄС зайнятість та безробіття відіграють важливу роль як в житті та добробуті населення, так і країни в цілому. В таких умовах ефективні заходи та реформи з боку держави можуть відігравати критичну роль.

Як зазначалось, серед основних чинників, які ведуть до бідності, є безробіття, низький або нестабільний дохід, сезонна або неповна зайнятість. Високий рівень безробіття та зайнятості у неформальному секторі економіки ведуть до зменшення доходів бюджету та соціальних фондів через зменшення податкових надходжень із заробітної плати та зростання державних витрат, таких як допомога по безробіттю, програми перекваліфікацій. Таким чином, зайнятість та безробіття впливають як на рівень добробуту населення, так і на економічний розвиток країни.

Розвиток ринку праці в Україні, згідно із міжнародними дослідженнями [79], за останні роки був оцінений одним з найкращих з усіх категорій¹¹ рейтингу перспектив бізнес-середовища України. Загалом у 2018 році позиція рейтингів України у світі була змінена з 53-го на 17-е місце, а в регіоні з 14-го на 3-є місце. Серед факторів, які роблять внутрішній ринок праці України більш привабливим, виділено висококваліфіковану робочу силу та порівняно з іншими країнами низький рівень життя та заробітної плати, а також відносно низькі витрати підприємств в доларовому еквіваленті на зарплату та одиницю праці, що значно

¹¹ Рейтинг перспектив бізнес-середовища включає в себе наступні категорії: політичне середовище, політична стабільність, політична ефективність, макроекономічне середовище, ринкові можливості, політика щодо приватного підприємництва та конкуренції, політика щодо іноземних інвестицій, зовнішня торгівля та валютний контроль, податки, фінансування, ринок праці, інфраструктура.

знизились після девальвації гривні у 2014 році.

Існують різні підходи до моніторингу та аналізу ринку праці в країні, які допомагають зрозуміти, як ефективно використовуються ресурси в країні і в якій мірі залучається людський капітал. У міжнародній практиці широко використовують такі показники як рівень та термін безробіття, рівень та види зайнятості, робоча сила, продуктивність, вартість праці, потенційна робоча сила, навантаження на працююче населення, недовикористання робочої сили та інші.

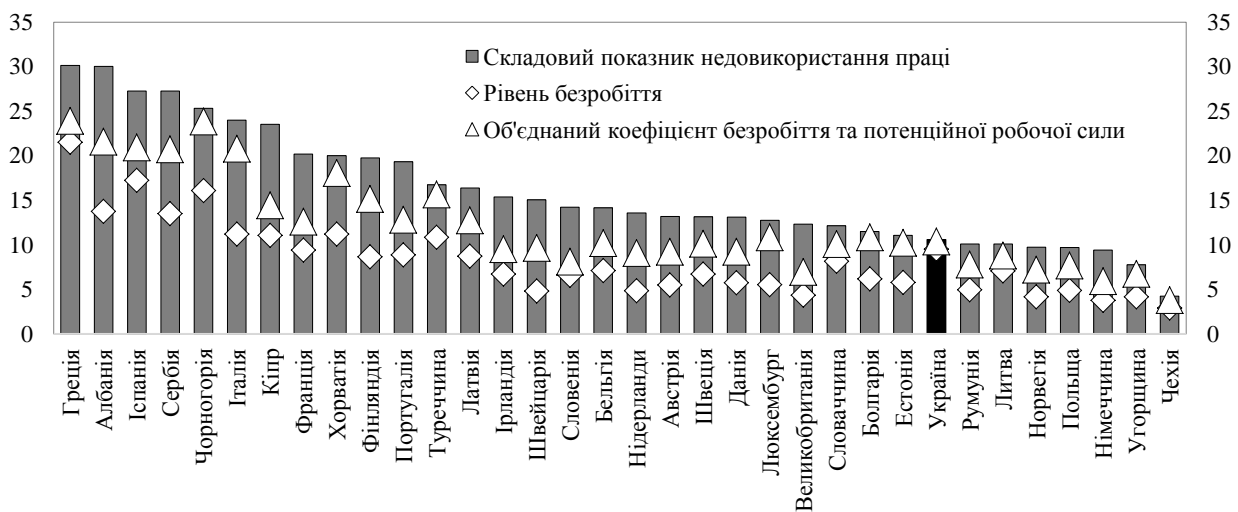

Рис. 2.19. Недовикористання робочої сили та безробіття в європейських країнах в 2017 році, %.

Джерело: Побудовано за даними [64].

Недовикористання робочої сили – це показник дисбалансу між пропозицією робочої сили та попитом на неї (рис. 2.19). Цей показник охоплює населення працездатного віку, яке має незадоволену потребу у працевлаштуванні, але відрізняється між собою за участю на ринку праці або ставленням до пошуку роботи. Безробітні – це особи, які не мають роботи, але активно її шукають і готові приступити до роботи негайно. Потенційна робоча сила – це особи працездатного віку, які не мають роботи, але порівняно з безробітними, мають нижчий рівень прихильності до працевлаштування, оскільки вони або не шукають роботу, або не можуть працювати. В 2017 році Україна порівняно із європейськими країнами

мала невисокий рівень недовикористання робочої сили, але досить високий рівень безробіття, який, на відміну від більшості інших країн, є майже на одному рівні з об'єднаним коефіцієнтом безробіття та потенційної робочої сили.

Взаємозв'язок між бідністю та ринком праці є непростим. Низькокваліфікована праця та низька продуктивність, що нерідко пов'язані з низьким рівнем освіти, є основними причинами низьких трудових доходів. Нерідко домогосподарства, які живуть за межею або на межі бідності, мають одного або декілька членів сім'ї, які не працюють або працюють на роботах з неповною зайнятістю. Безробіття, особливо довготривале, негативно відображається не тільки на загальному рівні життя домогосподарств, але і на професійній якості працівників, які з часом втрачають кваліфікацію та навички, необхідні на сучасному ринку праці. У бідних домогосподарствах доходи від праці складають основну частину їх загального доходу. Тому домогосподарства з більш низьким доходом витрачають на споживання майже весь свій дохід і не мають достатньо фінансових можливостей на кращу освіту та професійний розвиток, таким чином, попадаючи в так звану пастку бідності.

Рівень безробіття вказує на недостатнє використання пропозиції робочої сили на ринку праці. Необхідно відмітити, що історично рівень безробіття в Україні (рис. 2.20) є відносно стійким та невисоким. Навіть у кризові економічні часи найвищий його рівень складав 9,7%, що суттєво нижче, ніж у багатьох європейських країнах під час економічних коливань. Починаючи з 2013 року рівень безробіття в Україні зростав, а з початку 2018 року почав поступово знижуватись і на кінець року складав 8,9%, що, враховуючи геополітичну та економічну ситуацію в країні, є порівняно невисоким показником. В Україні станом на кінець 2018 року чисельність безробітних¹² працездатного віку становила 1,6 млн осіб, серед яких чоловіків було на 11% більше, ніж жінок. За віковими

¹² За методологією МОП

групами найбільш чисельними є групи безробітних 40–49 років та 50–59 років [50]. Необхідно відмітити, що безробіття серед молоді є також на високому рівні.

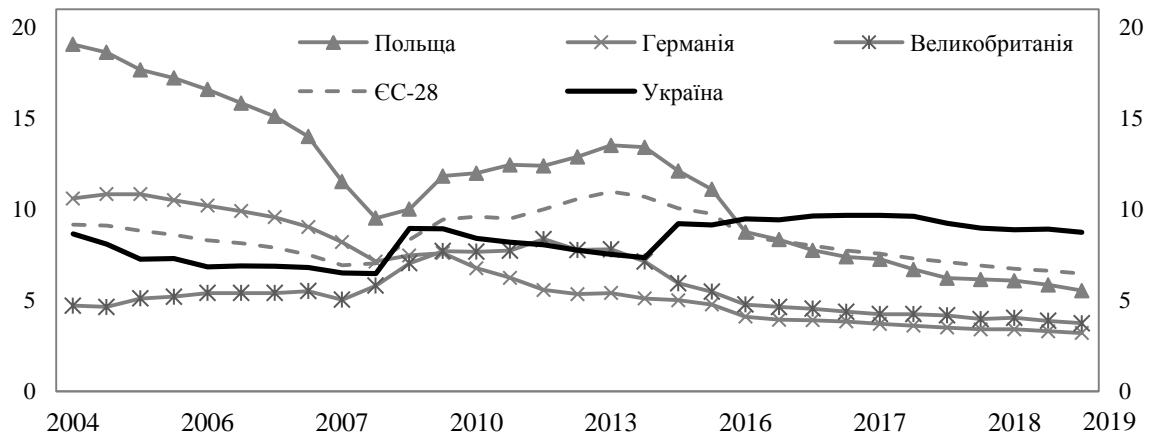

Рис. 2.20. Рівень безробіття в Україні та європейських країнах, 2004–2019 рр., % з урахуванням сезонності.

Джерело: Побудовано за даними [56].

Серед причин, що ведуть до молодіжного безробіття можна виділити низький попит серед роботодавців на молодь, яка ще не має достатнього досвіду роботи, недостатню кількість якісних робочих місць, низьку заробітну плату, перевагу пропозиції випускників вищих навчальних закладів за окремими спеціальностями над попитом на них на ринку праці. У містах кількість безробітних складала 1 млн осіб, а в сільській місцевості 0,5 млн. Середня тривалість безробіття в Україні в середньому складає 7 місяців. Державною службою зайнятості на початку 2019 року було зареєстровано 340,7 тисяч осіб, серед яких найбільшими групами були працівники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (59,9 тисяч осіб), працівники сфери торгівлі та послуг (51,1 тисяч осіб) та працівники найпростіших професій (51 тисяча осіб). Найменшими групами були кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (19,3 тисячі осіб), технічні службовці (19,3 тисячі осіб), професіонали (29 тисяч осіб). Наведені дані свідчать про те, що серед зареєстрованих безробітних переважають

низькокваліфіковані працівники та представники найпростіших професій.

На відміну від розвинених європейських країн в Україні зайнятість в сільському господарстві лишається відносно високою (рис. 2.21).

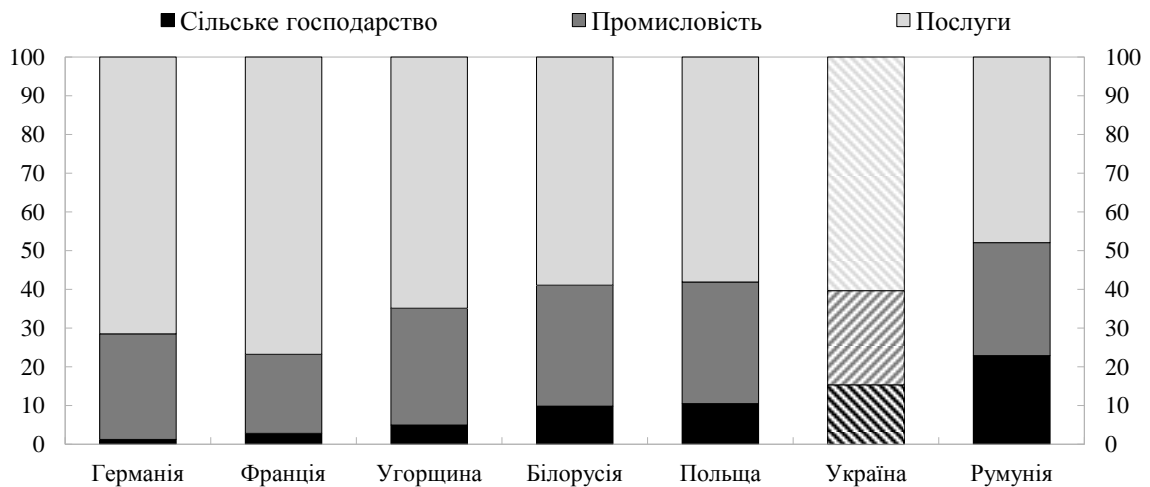

Рис. 2.21. Зайнятість за секторами економіки в Україні та деяких країнах Європи у 2018 році, % від загальної зайнятості.

Джерело: Побудовано за даними [58] та розрахунками автора.

Порівняно із Польщею, де зайнятість в сільському господарстві була вищою у 1991 році і поступово знижувалась, в Україні вона залишається майже на одному рівні (рис. 2.22). Це вказує на те, що в Україні продуктивність у сільському господарстві ще є низькою і потребує додаткового інноваційного розвитку. Зайнятість у сфері послуг розвивається однаковими темпами з іншими країнами. Зайнятість в промисловості, порівняно із Польщею, у 2000 році зменшилась і продовжує зменшуватись до теперішнього часу. Збільшення продуктивності в сільському господарстві допомогло б вивільнити частину працівників для зайнятості в промисловому секторі. Праця в сільському господарстві є низькооплачуваною та трудомісткою, тому переміщення працівників із сільського господарства у промисловий сектор позитивно вплинуло б на зростання їх трудових доходів. Для цього необхідна державна підтримка розвитку людського капіталу, а саме додаткове фінансування для перекваліфікації працівників.

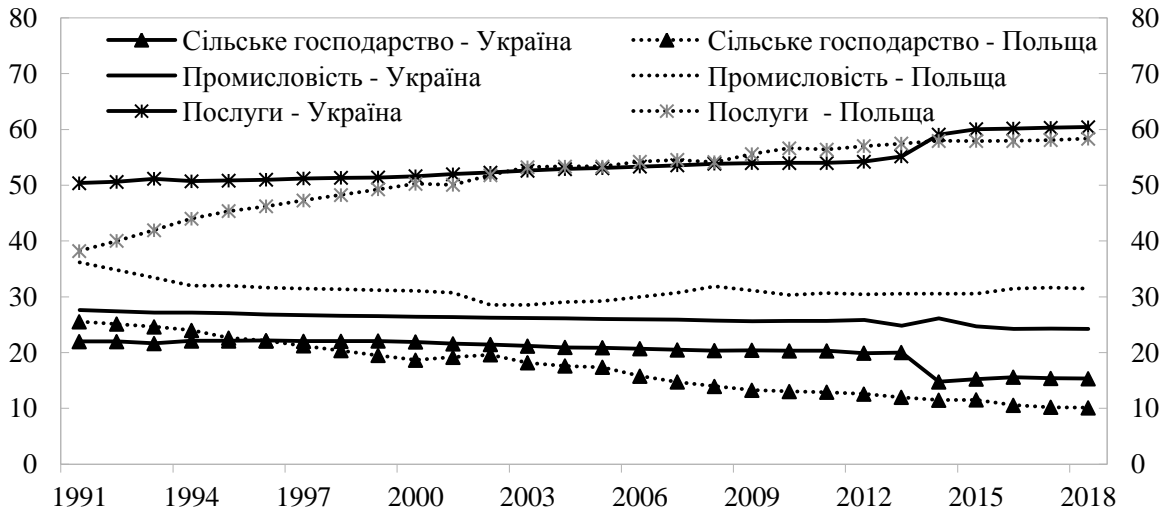

Рис. 2.22. Зайнятість за секторами економіки в Україні та Польщі у 1991–2018 рр., % від загальної зайнятості.

Джерело: Побудовано за даними [58] та розрахунками автора.

Таким чином, стає зрозумілим, що ринок праці є важливою складовою економіки, який тісно пов'язаний з добробутом населення і потребує продуманих державних заходів, які б допомогли у вирішенні питань подолання бідності через вплив на рівень безробіття та зайнятість. Державні заходи мають бути направлені на вдосконалення функціонування ринку праці, забезпечення створення якісних робочих місць, покращення адміністративних ресурсів. На державному рівні необхідно вирішувати цілий ряд політичних та економічних питань, які стоять на заваді ефективному управлінню. Одне із них – це тіньова економіка, яка охоплює велику частину ринку праці та суттєво обмежує податкові надходження до державного бюджету. Реформи мають бути направлені не тільки на зростання продуктивності праці, її оплати, розподіл трудових ресурсів, ефективне використання людського капіталу, але і на забезпечення рівності на ринку праці для бідних прошарків населення. Державні інвестиції та розвиток інфраструктури в країні мають бути скоординовані і враховувати бідні регіони та проблеми на ринку праці. Особливу увагу необхідно приділяти найбільш вразливим прошаркам

населення і розробляти адресні програми допомоги перекваліфікації та працевлаштування.

2.2.3 Канал 3 – Інвестування та оподаткування

Україна є другою за величиною країною Європи, з багатими природними та енергетичними ресурсами, потужним виробництвом електроенергії, розвиненим аграрним сектором, переробною промисловістю, важким машинобудуванням, металургією, суднобудуванням, виробництвом літаків та космічних супутників, автотранспорту, військової техніки, розвиненою нафтогазовою та хімічною промисловістю. Економіка України тісно пов'язана із світовою економікою. Основні торговельні партнери України – це розвинені країни, але рівень експорту на ринки, що розвиваються, включаючи Індію та Китай, також зростає (рис.2.23). Відносна важливість торговельних партнерів дуже змінилася за останні роки, де частка Росії значно зменшилась як в експорті, так і в імпорті, тоді як частка Польщі, Німеччини, Китаю зросла. Значна частина експорту та імпорту українських товарів, як і в багатьох країнах світу, припадає на кілька секторів (рис.2.24). П'ять найбільших секторів складають приблизно 74% як експорту, так й імпорту.

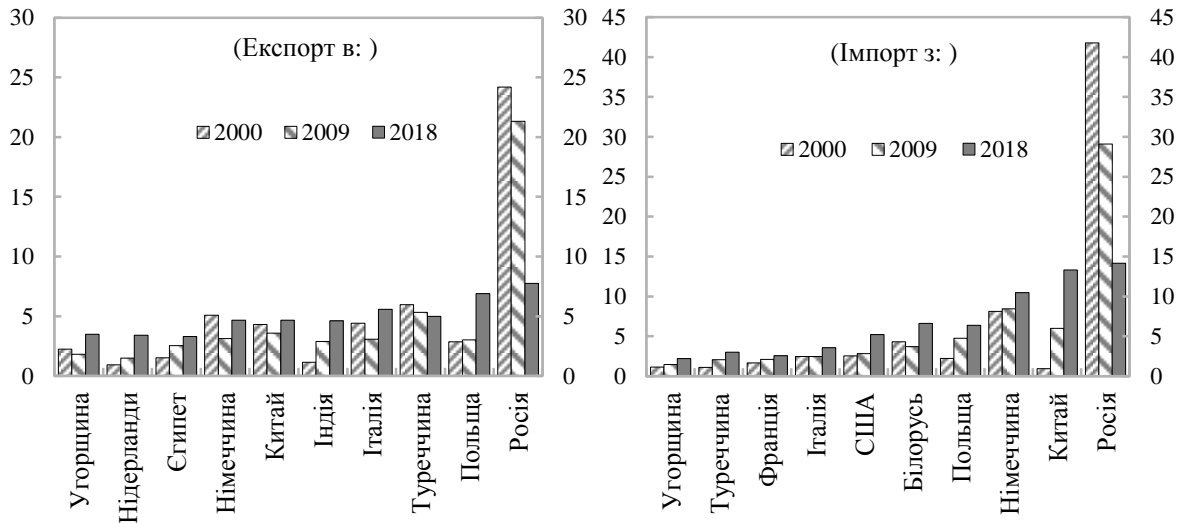

Рис.2.23. Зовнішня торгівля в Україні: топ-10 партнерів, 2000–2018 рр., % від загального обсягу.

Джерело: побудовано за даними [80] та розрахунками автора.

З боку експорту це сектори: (1) основні метали та металеві вироби; (2) рослинні продукти; (3) жири та олії; (4) електричні машини, обладнання та техніка, (5) мінеральні продукти. З боку імпорту це: (1) мінеральні продукти; (2) електричні машини, обладнання та техніка; (3) хімічні продукти; (4) наземне, повітряне та водне транспортне обладнання; (5) пластмаси та гума.

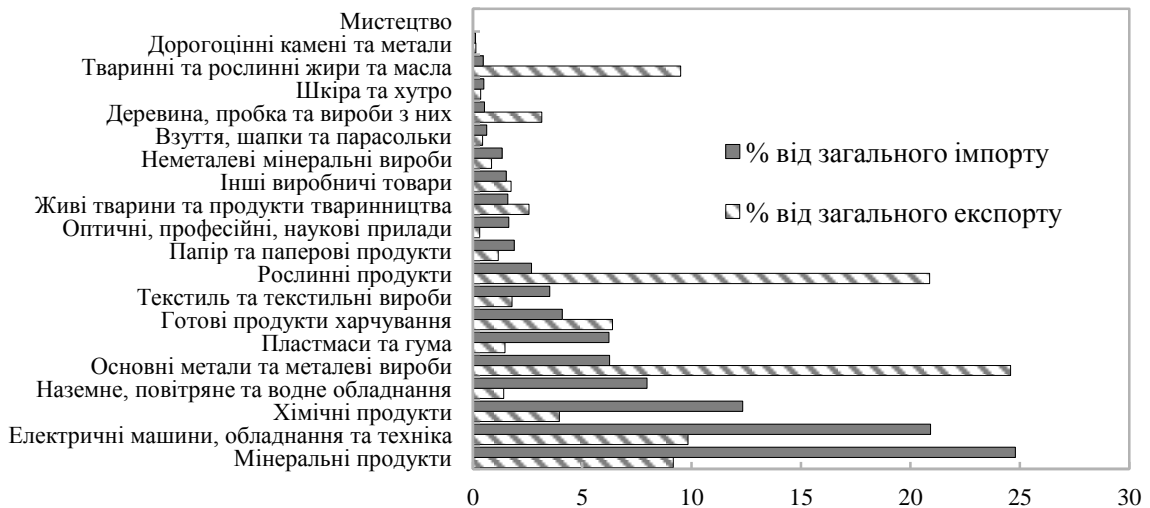

Рис.2.24. Обсяг товарів зовнішньої торгівлі в Україні, 2018 р., %.

Джерело: побудовано за даними [50] та розрахунками автора.

Завдяки подіям 2014–2015 років річний ріст реального ВВП України в 2014 році зменшився до $-6,6\%$ а в 2015 ще на $-9,8\%$. З того часу в Україні проведено ряд реформ, в тому числі: реформ фіскальної консолідації, реформування тарифів на енергоносії та соціальну допомогу, прийняття пакету медичних реформ, підвищення прозорості державних закупівель, перехід до гнучкого обмінного курсу, спрощення бізнес регламентів, реформи стабілізації та реструктуризації банківського сектору, створення антикорупційних агентств та розкриття інформації про активи державних службовців. Позитивний економічний ріст відновився у 2016–2017 роках в основному за рахунок сільського господарства, інформаційного зв'язку, будівництва, діяльності з нерухомістю, захисту та соціального страхування, зростаючих внутрішніх фінансових інвестицій та поліпшення бізнес клімату (табл. 2.2). За останні роки зростала зайнятість в сільському, лісовому, рибному господарствах та транспортній і поштової діяльності. Негативний ріст зайнятості спостерігався в промисловості, будівництві, охороні здоров'я.

Таблиця 2.2.

Еволюція економічної структури України в 2010–2017 рр., %

Зміна частки (2010–2017 рр.)			
Зайнятість 1/		Валова додана вартість	
Сектори, що ростуть			
Сільське, лісове, рибне господарство	0,4	Сільське, лісове, рибне господарство	3,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,2	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1,1
Інформація та телекомунікації	0,1	Інформація та телекомунікації	1,0
Сектори, що зменшуються			
Промисловість	-2,9	Фінансова та страхова діяльність	-3,7
Будівництво	-0,9	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-1,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,4	Будівництво	-1,0

Джерело: побудовано за даними [50].

Як вже зазначалось, важливо, щоб економічний розвиток приводив до рівномірного зростання добробуту населення, тобто був інклюзивним, а саме,

забезпечував справедливі та рівні можливості для всіх економічних агентів економічного зростання, а також справедливо розподіляв блага всіх секторів суспільства. Іншими словами, економічний розвиток має вести до зменшення рівня бідності та зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей. Згідно із підрахунками СЕФ [42], у 2017 році Україна посідала 47 місце серед країн, що розвиваються, за показником ІПР, що є набагато нижчим, ніж п'ять років тому (рис. 2.25). Порівняно із європейськими країнами Україна мала найнижчий рейтинг у 2018 році (3,42). До того ж динаміка індексу в Україні за 5 років значно погіршилась і становила -6,8 %.

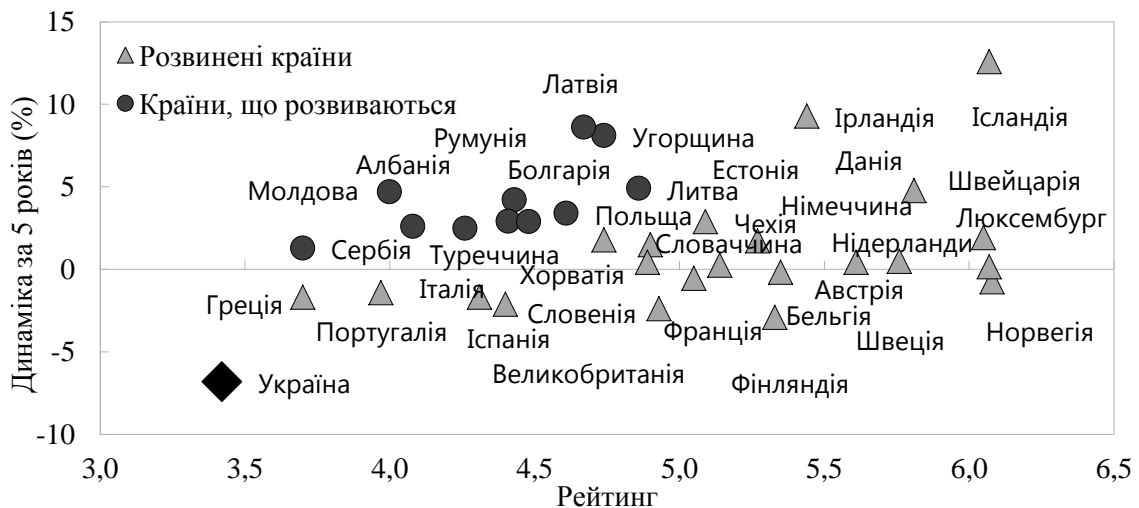

Рис. 2.25. Індекс інклюзивного розвитку в Україні та країнах Європи у 2018 році, рейтинг (1–7), %.

Джерело: побудовано за даними [81].

Примітка: Рейтинг ІПР відповідає шкалі 1–7, де 1 = найгірший і 7 = найкращий. Динаміка розрахована як зміна у відсотках між 2012 та 2016 роками. Рейтинги розвинених країн та країн, що розвиваються, мають різні визначення бідності і тому не можуть бути абсолютно відповідними у порівнянні.

Необхідно відмітити, що всі інші європейські країни, що розвиваються, за цей період мали позитивну динаміку у напрямку покращення інклюзивності своїх економік. Причиною такої негативної динаміки в Україні може бути геополітична нестабільність на сході країни, яка веде до збідніння найбільш вразливих прошарків населення та зростання відтоку людського капіталу. В 2018 році

показник ІР становив 49 [81]. Україна мала порівняно низький коефіцієнт залежності – 43,3% у 2017 та 45,8% у 2018 роках. Нерівність багатства в Україні один із найвищих серед країн, що розвиваються. Відмічено, що Україна має низьку нерівність у доходах та порівняно низький рівень бідності. Система освіти підтримує інклюзивне економічне зростання, оскільки має високі показники зарахування та справедливе оцінення студентів всіх соціально-економічних рівнів. Пріоритетним для України визначено вдосконалення професійної підготовки, зменшення адміністративного навантаження на створення нового бізнесу, розширення доступу до фінансів для підприємців та посилення уваги на боротьбі з корупцією.

Важливими для подолання проблем бідності та нерівності є питання податкової політики. Так, наприклад, оподаткування споживання, на відміну від оподаткування доходу, являється регресивним і негативно впливає саме на бідні прошарки населення. Перенесення зборів податків з прямих до непрямих та розширення бази податку на додану вартість та податку на доходи фізичних осіб позитивно впливає на економічне зростання в цілому та на стабілізацію державного бюджету. Але при розробці фіскальної податкової політики необхідно враховувати наслідки як для населення, так і для підприємств. Так, наприклад, податок на заробітну плату включає в себе збори на соціальне страхування як з роботодавця, так і з працівника. Таким чином, рівень цього податку впливає, з одного боку, на рішення організацій щодо прийому на роботу нових працівників, а з іншого – на мотивацію працівників щодо працевлаштування. Податкова система в Україні регулюється Податковим кодексом України та Митним кодексом України. Звітність та адміністрування збору сплати податків відбувається Державною фіскальною службою та її місцевими органами. Система оподаткування на національному рівні складається з семи податків, а саме: податку на прибуток підприємств (ППП), податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок, екологічний податок, рентна

плата та митний збір. На місцевому рівні існують чотири податки та збори – податок на нерухомість (включає в себе транспортний податок, плату за землю, податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки), єдиний податок, туристичний збір та плата за паркування транспортних засобів. Ставки на місцеві податки визначаються місцевою владою. Як видно з рис. 2.26, податкові ставки на додану вартість та на прибуток підприємств в Україні трохи нижчі за середні ставки в європейських країнах. Велика різниця в податкових ставках на доходи фізичних осіб. В Україні для більшості громадян податок на доходи фізичних осіб з 2016 року становить 18% (Додаток Е). В Європейському Союзі ставки ПДФО розрізняються між країнами (Додаток Е). Максимальна ставка є в Швеції (57%), а мінімальна в Болгарії (10%).

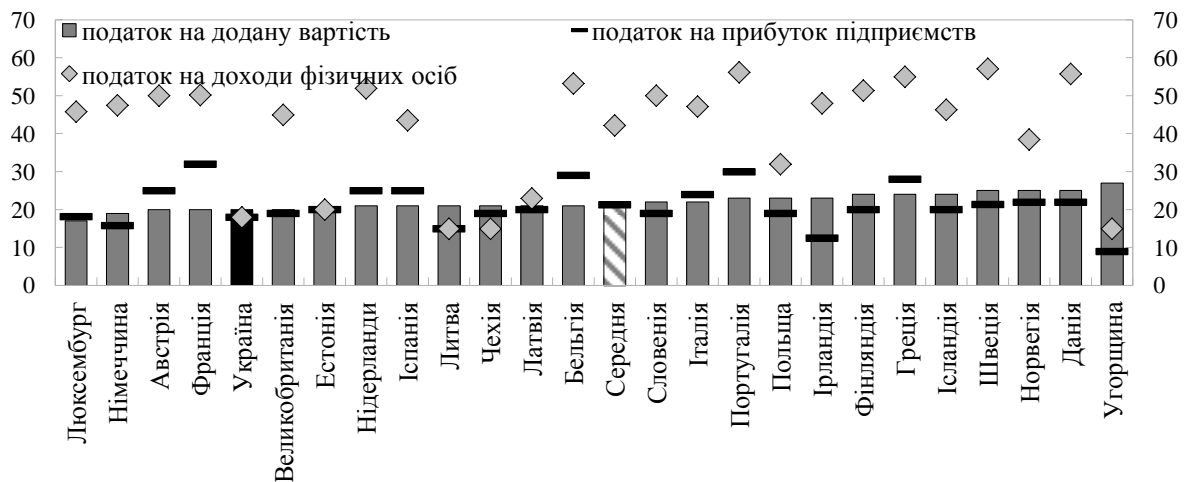

Рис. 2.26. Податкові ставки в Україні та європейських країнах у 2019 р., %.

Джерело: складено за даними [82], [83], [84], [85].

Примітка: для Європейських країн податкові ставки на доходи фізичних осіб взяті як найвищі законодавчі ставки податку на доходи фізичних осіб (включаючи доплати) у 2017 році. Дані податків на додану вартість та на прибуток підприємств взяті за 2019 рік.

Згідно із дослідженнями СБ [86] загалом система податкових пільг в Україні є досить прогресивною і значною мірою сприяє зменшенню бідності та нерівності. Домогосподарства, що знаходяться на дні розподілу доходів, отримують більшу

частину своїх грошових активів від трансфертів різних типів. Водночас не всі програми є однаково ефективними щодо зменшення бідності та нерівності. Наприклад, прямі трансферти, такі як допомога у зв'язку із бідністю та допомога на дітей, мають більший вплив на бідність та нерівність, ніж деякі непрямі субсидії. Необхідно переглянути існуючі програми та удосконалити їх

Інвестування, як державне, так і приватне, відіграє важливу роль в економічному зростанні та збільшенні добробуту населення країни. Державні інвестиції в інфраструктуру країни можуть привести до зростання доходів населення та прискорити економічне зростання в країні в цілому. Це відбувається за рахунок створення нових робочих місць та збільшення економічних та соціальних можливостей. Одночасно держава може не тільки регулювати рівень державних інвестицій, але і впливати на приватні інвестиції. Це стає можливим через регулювання податкової політики. Іншими словами, фіскальна податкова політика може привести до стимулювання або навпаки, зменшення інвестування у приватній сфері економіки. Збільшення податку прибутку на капітал негативно впливає на інвестування за рахунок зменшення прибутку від заощаджень для фізичних осіб та зменшення прибутку від рівня доходності інвестиційних проектів для юридичних осіб. Тому деякі країни для стимулювання приватного інвестування розробляють програми податкових пільг, які, зазвичай, мають цільову направленість. Так, наприклад, безстрокове та прибутково орієнтоване стимулювання, таке як «податкові канікули», веде до зниження податкової бази, піддає ризику збір податків в цілому, а також не має суттєвого впливу на рівень інвестування чи економічного зростання. Багато розвинених країн та країн, що розвиваються, з метою залучення іноземного капіталу створювали зони вільної економіки та торгівлі шляхом надання податкових стимулів [87]. Загалом такі пільгові заходи включають: звільнення від податку на прибуток, вільну або прискорену амортизацію, пільги на податок на інвестиції, субсидії на інвестиційні витрати. Стимулюючі ефекти різних державних податкових пільг на інвестиційні

рішення приватного сектору порівнюють на основі моделі чистої теперішньої вартості. Без оподаткування чиста теперішня вартість інвестиційного проекту дорівнює теперішній вартості майбутнього валового прибутку, дисконтованого за відповідною процентною ставкою з вирахуванням теперішньої вартості інвестиційних витрат. Таким чином, інвестиційний проект вважається прибутковим тоді, коли чиста теперішня вартість є позитивною. Після введення податку на прибуток підприємств теперішня вартість активу, що утворюється від інвестицій, становить суму теперішньої вартості чистого прибутку (валовий прибуток за вирахуванням податків) та податкових заощаджень, керованих резервом стимулювання амортизації. Перевагу необхідно віддавати таким стимулам як пільги на податки на інвестиції, які, в свою чергу, прямо впливають на зменшення вартості капіталу та зростання ефективності інвестування. Багато країн, що розвиваються, стикаються з труднощами збирання доходів від прямих податків [41], тому для фінансування державних втручань в економічний розвиток вони значною мірою покладаються на збори від непрямих податків, що, в свою чергу, прямо відбивається на рівні життя бідних прошарків населення.

Економічний ефект від державних інвестицій є суттєвим. Збільшення частки державних інвестицій у первинних витратах на один в.п. (завдяки зменшенню витрат інших категорій) призведе до збільшення довгострокового рівня ВВП приблизно на 5% [88]. Так, наприклад, державні інвестиції в інфраструктуру можуть додати виробничий потенціал економіці та сприяти прискоренню зростання ВВП на душу населення [89].

Необхідно відмітити, що в країнах з початково низьким запасом державного капіталу із зростаючими потребами інвестування ефект від збільшення державних інвестицій буде більшим, ніж в країнах з високим державним капіталом, де є ризик інвестувати в неефективні проекти. Одночасно державні інвестиції можуть замінити або витіснити бізнес-інвестиції і привести до зниження темпів економічного зростання. Таким чином, ефект довгострокового зростання від

державних інвестицій залежить від рівня публічного капіталу в країні [88]. В Україні, як і в європейських країнах, інвестування залежить від економічного розвитку (рис.2.27). До світової фінансової кризи 2008–2009 років інвестування¹³ в Україні у відсотках до ВВП було вищим, ніж агрегований показник інвестування в ЄС. За останні роки інвестування у відношенні до економічного росту розвивається швидше, ніж в країнах ЄС. В країнах ЄС починаючи з 2009 року спостерігається зменшення інвестування в інфраструктуру.

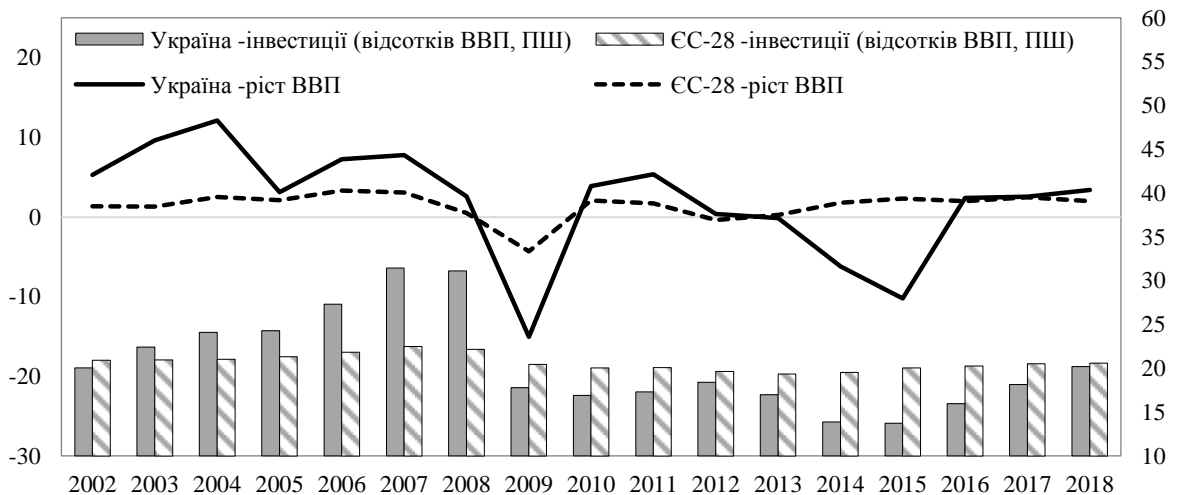

Рис. 2.27. Економічний розвиток та інвестування в Україні та Європейському союзу у 2002–2018 рр., %.

Джерело: побудовано за даними [51], [50] та розрахунками автора.

За міжнародними оцінками [90] в ЄС наразі зменшення інвестицій є нижчим за необхідний їх рівень. За підрахунками Європейського інвестиційного банку у 2018 році потреби в інвестиціях в економічну інфраструктуру енергетики, транспорту, води, каналізації та телекомунікацій становили 688 мільярдів Євро на рік. Для соціальної інфраструктури інвестиційний розрив на охорону здоров'я, освіту та соціальне житло становив 142 мільярди Євро на рік. Необхідно відмітити,

¹³ Валове нагромадження основного капіталу складається з інвестицій виробниками-резидентами, за вирахуванням вибуття основних засобів протягом звітного періоду, включаючи збільшення вартості невироблених активів, отримане в результаті виробничої діяльності підприємств або інституційних одиниць.

що структура витрат на інвестування дуже відрізняється серед європейських країн (рис. 2.28). Найбільшу частку займають приватні інвестиції Греції (40% від загальних інвестицій), Молдавії, Угорщини та Болгарії (30%), а найменшу в Ірландії (7%), Білорусії (8%), Бельгії та Німеччині (10%). В Україні цей показник складає майже 19% від загальних інвестицій, що відповідає середньому показнику серед європейських країн.

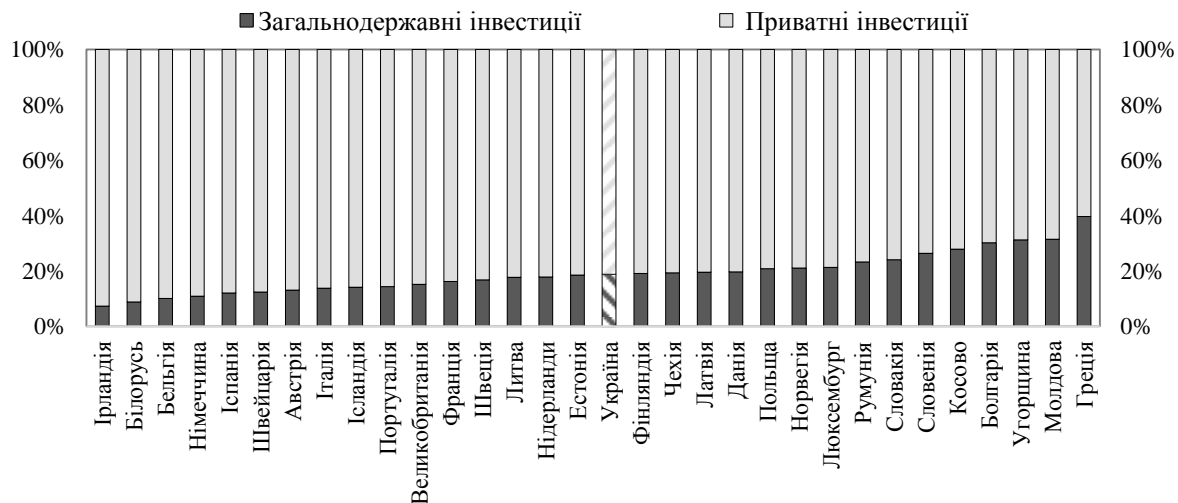

Рис.2.28. Структура державного та приватного інвестування в Україні та європейських країнах у 2018 році, %.

Джерело: Побудовано за даними [51], [50] та розрахунками автора.

Інвестування в інфраструктуру, а саме збільшення якості та кількості інфраструктури, позитивно впливає на економічне зростання та зменшує нерівність доходів [91]. Розвиток інфраструктури являє собою важливий інструмент сприяння регіональному розвитку в країні, за допомогою якого суспільні блага розподіляються між усіма членами суспільства [92]. Це відбувається завдяки збільшенню доступу до виробничих можливостей, зменшенню витрат на виробництво, забезпеченню кращої транспортної інфраструктури, яка покращує мобільність робочої сили. Добре розвинена комунікаційна інфраструктура полегшує потік інформації та допомагає людям

отримати кращий доступ до виробничих можливостей. Розвинена інфраструктура позитивно впливає не тільки на економічний, але і на соціальний розвиток, людський капітал та збільшує можливості для бідних прошарків населення. Розрізняють дві форми публічної інфраструктури – економічну та соціальну (рис. 2.29). Зрозуміло, що розвинена та ефективна інфраструктура, як економічна, так і соціальна, відіграє критичну роль у подоланні проблем бідності, нерівності, допомагає загальному економічному та соціальному розвитку в країні, оскільки скорочує виробничі витрати, прискорює розвиток людського капіталу, піднімає загальний рівень соціального добробуту.

Публічна інфраструктура	
<p>ЕКОНОМІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА</p> <ul style="list-style-type: none"> • Транспорт (дороги, залізниці, аеропорти) • Комунальні послуги (вода, електрика, газ, трубопроводи, каналізаційні системи) • Телекомунікації (телефони, Інтернет) 	<p>СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА</p> <ul style="list-style-type: none"> • Освіта (школи, навчальні програми) • Охорона здоров'я (лікарні, швидка допомога, тривалий догляд) • Комунальні послуги (соціальний догляд, рекреаційні об'єкти)

Рис.2.29. Структура публічної інфраструктури.

Джерело: Складено за даними [93].

Інфраструктура в Україні порівняно із іншими країнами Європи є найменш розвиненою. Так, за підрахунками СЕФ (рис. 2.30) найкраще розвинена інфраструктура в Швейцарії, Нідерландах, Фінляндії, а найгірше в Румунії, Молдові, Боснії та Герцеговині. В Україні рівень інфраструктури як загальної, так і за категоріями транспорту є нижчим, ніж середні показники європейських країн. А якість українських доріг є найгіршою.

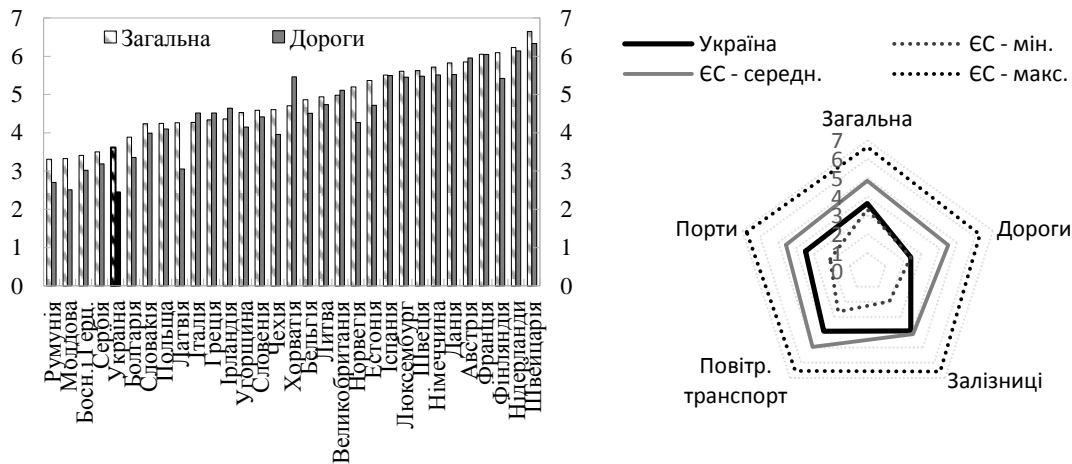

Рис.2.30 Якість інфраструктури в Україні та країнах Європи, 1–7 (7 найкраща). Джерело: Побудовано за даними [41] та розрахунками автора.

В європейських країнах історично приділяється багато уваги розвитку інфраструктури як в містах, так і в сільській місцевості та стимулюванню інвестування на основі надання різних податкових пільг. Існують два інструменти податкових пільг – на основі витрат (знижують вартість інвестицій) та на основі прибутку (знижують вартість прибутку). Податкові пільги на основі витрат спрямовані на зниження вартості капіталу і тому роблять можливими більшу кількість інвестиційних проектів. Такі пільги включають в себе конкретні надбавки, пов'язані з інвестиційними витратами, такі як прискорені схеми амортизації та спеціальні податкові відрахування та кредити. Податкові стимули на основі прибутку, як правило, знижують ставку податку, застосовану до оподаткованого доходу. Як вже зазначалось вище, податкова політика не завжди веде до стимулювання інвестицій і може мати зворотній ефект (рис.2.31). Найменший фіскальний стимул до інвестування серед європейських країн має Греція, Італія, Україна, Боснія та Герцеговина, Хорватія. Необхідно відмітити, що за період з 2014 до 2018 року багато країн зробили значний прогрес в цьому питанні (Чехія, Угорщина, Ісландія). В Україні за цей період спостерігалось зменшення негативного впливу оподаткування на стимулювання до інвестування.

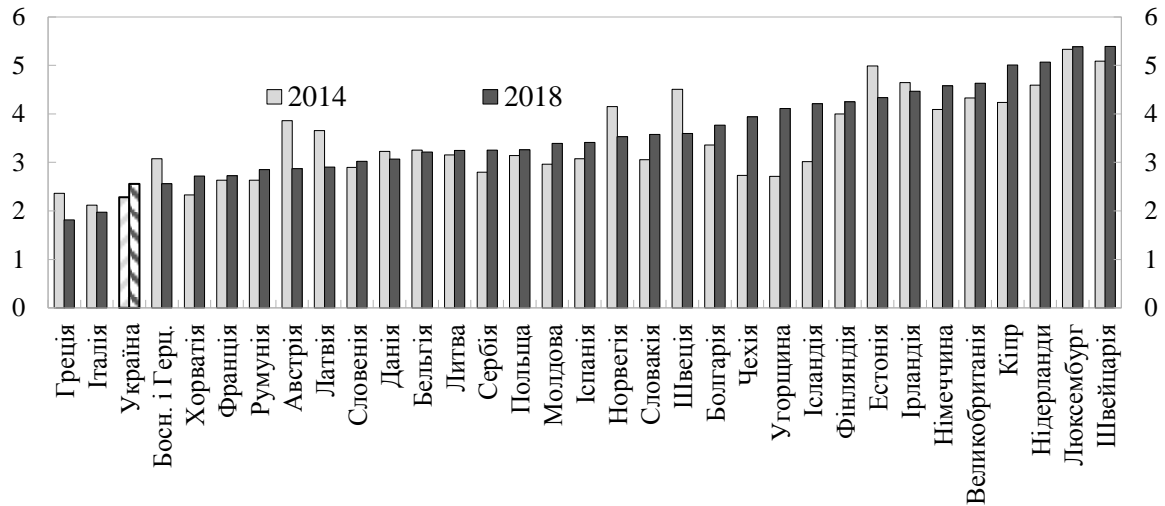

Рис.2.31. Вплив оподаткування на стимулювання до інвестування, 1–7.

Джерело: Побудовано за даними [41].

Примітка: 1 = значно зменшує стимул до інвестицій, а 7 = взагалі не знижує стимул до інвестицій.

Зазвичай податкова політика стимулювання спрямована на підтримку конкретних економічних секторів або видів діяльності, або регіонального розвитку. Використання податкових пільг є широко розповсюдженим у світі, хоча різні країни відрізняються за типом використовуваних стимулів. Так, наприклад, розвинені країни більше застосовують інвестиційні податкові кредити та сприятливий податковий режим для досліджень та розробок. Країни, які розвиваються, частіше застосовують такі заходи як пільгові податкові зони, податкові канікули та знижені податкові ставки. Загалом податкове стимулювання інвестицій має сприяти розвитку країни та покращенню умов життя її громадян.

Загалом вважається, що податковий стимул є ефективним, якщо соціальні вигоди, які він отримує, перевищують пов'язані з цим соціальні затрати (рис.2.32). Рада Європейського Банку Розвитку є єдиним банком розвитку в Європі із виключно соціальним призначенням. З 1956 року він фінансував соціальні інвестиційні проекти, пов'язані з будівництвом або відновленням інфраструктури у сфері оновлення міст та модернізації сільських територій на користь державних та приватних структур на національному та місцевому рівнях. Інвестиції були

спрямовані на напівзруйновані мікрорайони, периферійні райони чи міста, у яких відсутня міська інфраструктура, а також соціальні та культурні зручності.

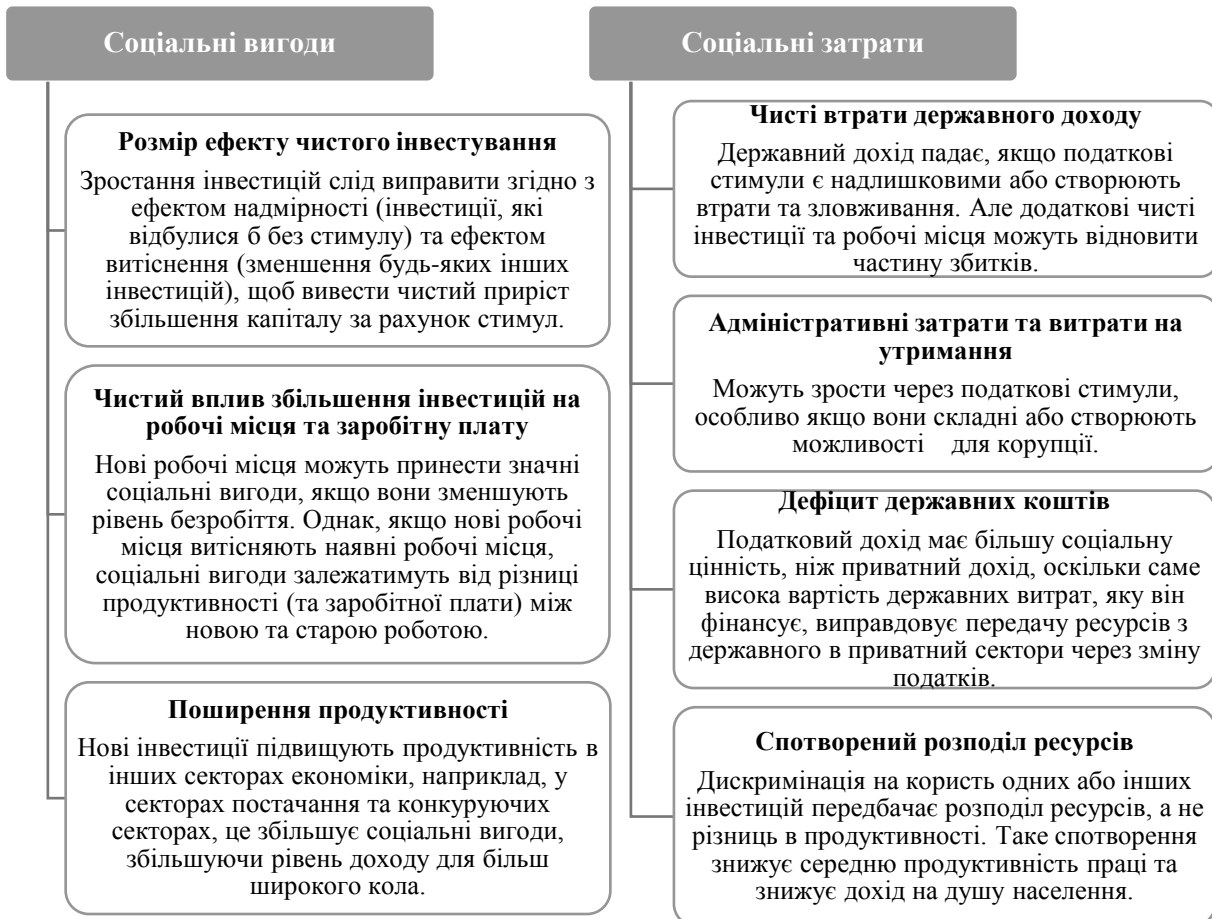

Рис. 2.32. Соціальні вигоди та соціальні затрати інвестування.

Джерело: Складено за даними [98].

Необхідно відмітити, що поліпшення умов життя у сільській місцевості сприяє підвищенню рівня життя та зменшенню міграції населення з цих районів у міста. За період 1957–2016 рр. загальний обсяг проектів, затверджених у цьому секторі, становить 9 млрд. Євро, що становить 15% від усіх схвалених позик [93]. В Україні, на додаток до державних та приватних інвестицій, розвиток інфраструктури підтримується різними міжнародними організаціями, такими як ПРООН в Україні [94], СБ в Україні [95], Європейський банк реконструкції та розвитку в Україні [96] та іншими. Міністерством інфраструктури України (МІУ) у

2015 році була розроблена «Транспортна стратегія України на період до 2020 року» [97]. Основними сферами розвитку в стратегії були визначені: забезпечення доступності та підвищення якості транспортних послуг; інтеграція національних транспортних систем в європейські та міжнародні транспортні системи; підвищення ефективності державного управління в галузі транспорту; розвиток транспортної інфраструктури; оновлення рухомого транспортного складу; поліпшення інвестиційного клімату; забезпечення безпеки під час транспортування; підвищення екологічності та енергоефективності транспортних засобів. Орієнтованість розвитку як на внутрішній, так і на зовнішній сектор є дуже важливою. Україна стратегічно розташована на важливих транспортних маршрутах і розвинена інфраструктура не тільки допоможе покращити умови життя в країні, але й відкриє ширші можливості для експорту, що є дуже важливим особливо для розвитку малого підприємництва та сільського господарства.

2.3 Оцінка впливу фіскальних реформ на бідність та нерівність

2.3.1 Оцінка фіскальних реформ в країнах ЄС та їх вплив на рівень бідності та нерівності.

Світова фінансова криза 2008–2009 років мала суттєвий вплив на розвиток фіскальної політики як країн ЄС, так й інших країн світу. Внаслідок економічної рецесії приватний сектор багатьох країн був більш не в змозі самостійно підтримувати економіку на необхідному рівні, тому критичним стало питання державного втручання. Як і в багатьох інших країнах світу, уряди країн ЄС розпочали невідкладні заходи щодо стабілізації фінансового сектору та зменшення негативних наслідків для економіки паралельно зі швидким послабленням Європейським Центральним Банком грошово-кредитної політики [99]. Як видно з рис. 2.33, негативний економічний розвиток спричинив постійне зростання

дефіциту бюджету. Зменшення індивідуального та корпоративного доходу скоротило податкові надходження до державного бюджету і, як наслідок, привело до ще більшого зростання дефіциту бюджету та накопичення державного боргу. Перед урядовцями постало складне питання вибору: застосувати сувору політику скорочення державних витратів, направлену на виплату державного боргу, або, навпаки, збільшити державні витрати заради стимулювання економіки. Точки зору на вирішення цього питання розділилися. Прихильники пріоритетного скорочення дефіциту державного бюджету вважали, що зростання і відповідне накопичення державного боргу з часом спричинить неможливість подальших запозичень і врешті-решт приведе до краху економіки. Одним із інструментів скорочення бюджетного дефіциту було застосування стримуючої фіскальної політики. Реалізація таких заходів пов'язана із ризиком зменшення загальних витрат в країні, поглиблення рецесії та відповідного зростання безробіття.

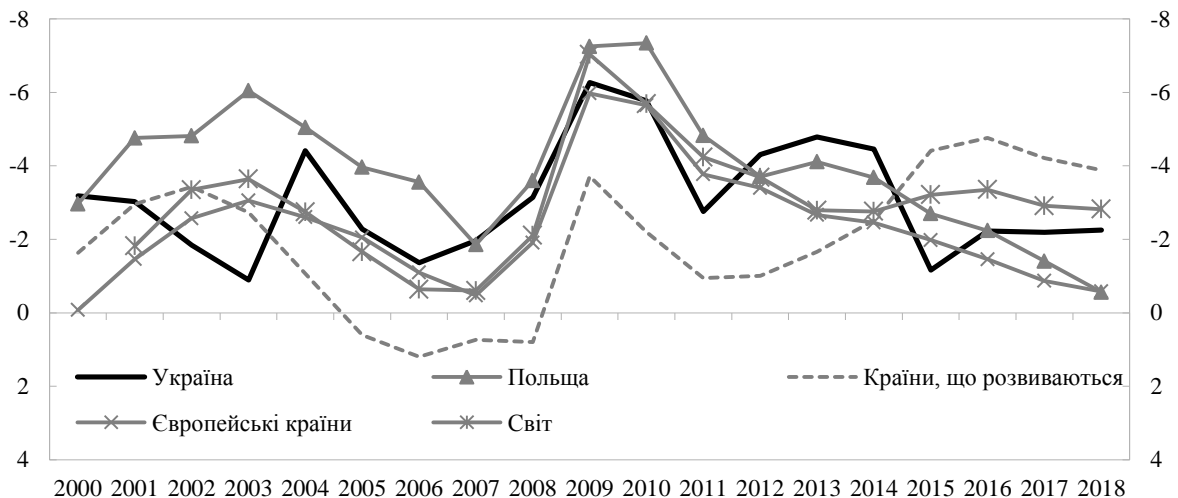

Рис. 2.33 Державний дефіцит до і після світової фінансової кризи 2008–2009 рр., % ВВП.

Джерело: побудовано за даними [100].

Примітка: значення осей рисунка розташовані у зворотньому порядку.

Протилежний підхід спрямований на збільшення державних витрат, пов'язаних із стимулюванням економічного розвитку, а отже, із створенням нових робочих місць та підтримкою рівня життя населення, супроводжується ризиком зменшення

податків та збільшення державних витрат, тобто неминучого зростання бюджетного дефіциту. Майже всі країни ЄС та світу в цілому у відповідь на світову фінансову кризу запровадили політику великих фіскальних стимулів. Було багато дискусій щодо розміру та термінів фіскальної відповіді. Сьогодні широко поширена думка, що введення та намір тимчасового стимулу були відповідними. Згодом, після первинного стимулу фіскальної політики уряди ЄС, особливо країни Південної Європи, а саме Іспанія, Греція та Португалія, в 2010-2014 роках перейшли до консолідованої політики жорсткої економії. Багато експертів вважають, що така політика мала стійкий негативний вплив на економічне зростання [101]. Стосовно питання, чи має фіскальна політика бути антициклічною чи циклічною, провідні економісти [102] прийшли до висновку, що антициклічна фіскальна політика може бути ефективним інструментом у кризах, але її вплив залежить від конкретної країни та економічної і політичної ситуації. Так, після світової фінансової кризи більшість економістів дійшли до висновку, що фіскальний стимул був ефективним та сприяв підтримці довіри. Фіскальна політика має бути антициклічною як у часи економічного зростання, так і економічного спаду, оскільки заборгованість, накопичена під час кризи, має бути погашена, а фіскальні буфери перебудовуватися у часи економічного зростання. Таким чином, фіскальне стимулювання буде ефективним, якщо буде достатньо великим, тимчасовим та цільовим.

Розмір та склад державних витрат впливає на довгострокове економічне зростання та нерівність. Деякі статті державних витрат, такі як державні інвестиції та освіта, сприяють потенційному зростанню. Інші статті державних видатків, такі як пенсії та державні субсидії знижують потенційне економічне зростання [103], з одного боку, але з іншого – підтримують населення, яке цього найбільше потребує, та зменшують фінансове навантаження на домогосподарства. Щодо зменшення нерівності, то дані дослідження показують, що збільшення розміру державних витрат нерідко позитивно впливає на зменшення нерівності. Для подолання

проблем нерівності впливовими є реформи, направлені на покращення ефективності уряду та освіти. Вплив розміру та структури державних витрат на бідність розглядався в багатьох дослідженнях. Так, згідно з Мадзіною [104] статистично суттєва залежність кількості осіб, яким загрожує бідність та розміру державних витрат проявляється в таких європейських країнах, де розмір державних витрат на особу не перевищує 499 тисяч євро. До таких країн відносяться Чехія, Греція, Кіпр, Угорщина, Мальта, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія та Хорватія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва та Румунія. В країнах, де державні витрати на особу є найвищими, а саме Бельгії, Данії, Німеччині, Люксембурзі, Нідерландах, Австрії, Фінляндії, Швеції, Ірландії, Іспанії, Італії та Великобританії, не спостерігалось суттєвої кореляції між розмірами державних витрат та кількістю населення, якому загрожує бідність. Оскільки майже всі країни ЄС мають рівну частку державних витрат у відношенні до ВВП, основним показником диференціації для аналізу були взяті державні витрати на душу населення. Необхідно відмітити, що за останні роки державні витрати в країнах ЄС постійно зростали, середній темп приросту державних витрат становив від 2% до 13%. Найшвидше державні витрати зростали саме в країнах, де показники державних витрат на душу населення були найнижчими. В цьому дослідженні був використаний індекс, який включає в себе показники безробіття та інфляції, які мають найбільший негативний вплив на добробут населення. Безробіття є найбільш вразливим для домогосподарств з найнижчими доходами та для соціально незахищених громадян. Інфляція змінює структуру видатків домогосподарств з невисокими доходами, зменшує їх доступ до товарів тривалого користування та до дорожчих і якісніших товарів та послуг. Так, згідно із підрахунками, в країнах ЄС між державними витратами та індексом існує негативна кореляція, яка є статистично значущою лише в Німеччині, Ірландії, Чехії, Словенії, Угорщині, Словаччині та Польщі. Таким чином, не можна однозначно стверджувати, що зміна розміру державних витрат обов'язково приведе до

зменшення бідності. На кількість безробітних в країні можуть впливати не тільки державні витрати, але і добре налагоджена активна політика на ринку праці. Іншими словами, якщо внутрішня політика ринку праці є ефективною, то розмір державних витрат не матиме суттєвого значення. Коефіцієнт Джині в країнах ЄС згідно із даним дослідженням також не мав суттєвої залежності від розміру державних витрат. Таким чином, аналіз впливу державних витрат на нерівність та рівень бідності дав змогу виміряти ефективність використання державних витрат та податкового тягаря в країнах ЄС. Зрозуміло, що не тільки розмір державних витрат, але і специфіка економічної політики в окремих країнах є ефективнішими у боротьбі з бідністю, ніж фактичне збільшення державних витрат. Тому для розрахунку необхідного розміру державних витрат та податкової ставки необхідно приймати до уваги не тільки економічні, але й політичні та адміністративні питання.

В таблиці 2.3 відображені основні показники розвитку з точки зору трьох каналів впливу на бідність та нерівність а також додаткові економічні показники в Україні у порівнянні з середніми показниками європейських країн розглянуті в цьому розділі і які необхідно враховувати при розробці фіскальної політики в Україні.

Рівень зайнятості та безробіття є одними із основних факторів, які прямо впливають на доходи населення, тому державна політика, направлена на покращення функціонування ринку праці, є критичною у подоланні бідності та нерівності в країні. Так, наприклад, зниження податків на заробітну плату приводить до зростання кінцевого розміру оплати праці і, як наслідок, стимулює зростання зайнятості. Розробка та впровадження додаткових активних програм ринку праці, цільових соціальних програм підтримки населення та удосконалення дизайну вже існуючих програм державної допомоги прямо веде до зменшення безробіття та зростання зайнятості в країні.

Таблиця. 2.3

Основні показники розвитку з точки зору трьох каналів впливу на бідність та нерівність в Україні у порівнянні з європейськими країнами

Показник	Оцінка	Показник	Оцінка
Розвиток Людського капіталу		Додаткові показники	
Глобальний Індекс Людського Розвитку (за СЕФ)	●	ВВП на душу населення в дол. США	●
Індекс Людського Розвитку (за СВ)	●	Коефіцієнт Джині	●
Освіта	●	Загальнодержавні видатки	●
Здоров'я, в тому числі тривалість життя	●	– на соціальний захист	●
Тривалість життя	●	– на здоров'я	●
Тривалість здорового життя	●	– на освіту	●
Ринок праці		Видатки на здоров'я	
Безробіття	●	– державні	●
Зайнятість в неформальному секторі	●	– приватні	●
Зайнятість в сільському господарстві	●	– з кишені населення	●
Продуктивність в сільському господарстві	●	Інфляція на основні послуги та продукти споживання	●
Оплата праці	●	Рівень корупції	●
Розрив в оплаті праці за секторами та за статтю	●	Геополітичний вплив на економічне зростання	●
Інвестування та оподаткування		Дефіцит пенсійної системи	●
Економічне зростання	●	Видатки на пенсії	●
Інклюзивність економічного зростання	○	Пенсійний вік	●
Податкові ставки	●	Державна зайнятість	●
Витрати на Інвестування	●	Ефективність уряду	○
Інфраструктура, в тому числі дороги	●	Компенсація державних службовців	●

Джерело: складено автором.

Примітка: ○ - означає найнижчий показник у порівнянні з європейськими країнами, ● – означає один із найнижчих, ● – відповідає середньому показнику по Європі, ● – означає один із найвищих показників, ● – означає найвищий показник у порівнянні з європейськими країнами.

На сьогодні, в умовах загального старіння населення та зростання трудової міграції важливими цільовими групами для таких державних програм мають бути молодь, працівники похилого віку та низькокваліфіковані працівники. Серед

необхідних заходів в цьому напрямку можна виділити зниження ефективної податкової ставки на оплату праці окремих категорій, наприклад, жінок, впровадження програм часткової зайнятості та перекваліфікації для осіб похилого віку, субсидування найму безробітної молоді.

Після світової фінансової кризи 2008–2009 років європейські країни розпочали нову хвилю реформ на ринку праці, а саме реформи: захисту зайнятості, тобто захисту від звільнення та обмеження строкових контрактів; об'єму та покриття виплат допомоги по безробіттю; інтенсивності активної політики на ринку праці. Були виділені наступні [105] Європейські програми:

– Європейський договір зайнятості для рівних можливостей. Трудовий контракт з виплатою вихідної допомоги, яка з часом поступово зменшується. Прикладом є новий відкритий договір в Італії, який діє з березня 2015 року. Контракт складається з індивідуальних зберігаючих рахунків, на які вносять вклад як роботодавці, так і деякі Європейські фонди. Таким чином, роботодавці отримують певне зниження витрат на вихідні виплати та зменшення витрат на оплату праці, оскільки європейські внески відіграють роль відстрочених субсидій на заробітну плату. Працівники, в свою чергу, отримують більш стабільну роботу та субсидії на заробітну плату. Додаткове європейське фінансування політики активного ринку праці або страхування від безробіття може бути здійснене за рахунок внесків на індивідуальні рахунки.

– Європейська програма страхування від безробіття. Додаткова спеціалізована європейська схема страхування від безробіття доступна лише тим країнам, які досягають значного прогресу на шляху до кращого проектування інститутів ринку праці.

– Актуальний нейтралітет та перенесення пенсійних прав у різних юрисдикціях. Під час впровадження гнучкості у пенсійному віці, така політика зменшить витрати на пристосування до макроекономічних шоків та омолодить робочу силу.

**Основні ефекти реформ державних витрат на зростання та нерівність
в європейських країнах**

Державна політика		Економічне зростання	Нерівність	Дохід бідних	Країни з найбільшими можливостями для зростання
Зменшення розміру уряду	ефективність уряду: низька або середня	+	–	+	Бельгія, Чехія, Франція, Греція, Угорщина, Італія, Польща, Португалія, Словенія
	ефективність уряду: висока	н.с.	–	–	
Підвищення ефективності уряду		+	+	+	Франція, Греція, Угорщина, Італія, Словенія
Підвищення результатів освіти		+	0/+	+	Греція, Португалія
Збільшення державних інвестицій (в тому числі на НДДКР)		+	н.с.	+	Германія, Великобританія, Ірландія, Італія
Пенсійна реформа		+	н.с.	+	Германія, Фінляндія, Франція, Греція, Італія, Польща, Португалія, Словенія
Збільшення сімейних виплат		н.с.	+	+	Іспанія, Греція, Португалія
Зниження державних субсидій		+	–	н.с.	Бельгія

Джерело: складено за даними [103].

Примітка: «+» означає позитивно значущий ефект, «–» означає негативно значущий ефект і «н.с.» означає несуттєвий ефект. Наприклад, зменшення розміру уряду (при низькому та помірному рівнях ефективності уряду) збільшує зростання, в той час як зменшує справедливість. Значення 0 / + вказує на те, що ефект справедливості в освіті залежить від того, фокусується реформа на зменшенні нерівності в навчальних досягненнях чи ні. «Країни, з найбільшими можливостями для зростання» – це країни, де реформи принесуть більше 10% ВВП. Для категорії «збільшення сімейних виплат» в таблиці показані країни, де реформа збільшить дохід бідних більше, ніж на 20%.

Програми субсидованої зайнятості, направлені на забезпечення населення досвідом роботи та скорочення довгострокового безробіття, застосовуються не тільки в європейських країнах, але і загалом у світовій практиці вже багато років. Такі програми є ціленаправленими та ефективними у сприянні більш стабільним трудовим доходам, зростанню зайнятості та залученні неактивної робочої сили на

ринок праці. Існують різноманітні програми, в тому числі програми зайнятості та навчання для населення з обмеженими можливостями, які прямо впливають на їх добробут та сприяють зменшенню бідності. Такі програми розрізняються за терміном, інтенсивністю, професійною направленістю, цільовою аудиторією та іншими факторами. Найбільш ефективними є такі програми, де поєднуються навчання та оплачувана праця. Також існують спеціалізовані програми при навчальних закладах, які надають професійно-технічну або кар'єрно-технічну освіту. Як видно із таблиці 2.4, не всі програми є однаково ефективними у боротьбі із проблемами бідності та нерівності.

2.3.2 Оцінка впливу негативних факторів на бідність, нерівність та ефективність фіскальних реформ

Великий неформальний сектор та корупція негативно впливають на рівень добробуту населення, економічне зростання та на ефективність державної фіскальної політики, особливо за умов економічного спаду. Сьогодні майже кожна країна світу в тій чи іншій мірі зустрічається з проблемами бідності та нерівності. Боротьба з соціальний розрив між містами та сільською цими явищами, в тому числі забезпечення базових потреб населення, мають бути одними з головних завдань уряду будь-якої країни. В багатьох європейських країнах були застосовані різні заходи для зменшення рівня корупції та тіньової економіки, які позитивно відобразились на економічному зростанні та рівні життя населення. Одночасно в багатьох країнах уряди не можуть ефективно це виконувати і на заваді цьому стоять такі фактори, як високий рівень корупції, неефективність державних політик, ухилення від сплати податків, заборгованість, умови надання кредитів, а також відтік людського капіталу. В Україні рівень корупції є одним з найвищих у Європі (рис.2.34). В Україні коефіцієнт Джині є одним з найнижчих серед

європейських країн на додаток до найвищого показника сприйняття корупції населенням країни. З рис. 2.35 видно, що найменше корупція сприймається населенням розвинених країн Західної Європи та країнами ЄС, в яких порівняно високий рівень ВВП на душу населення.

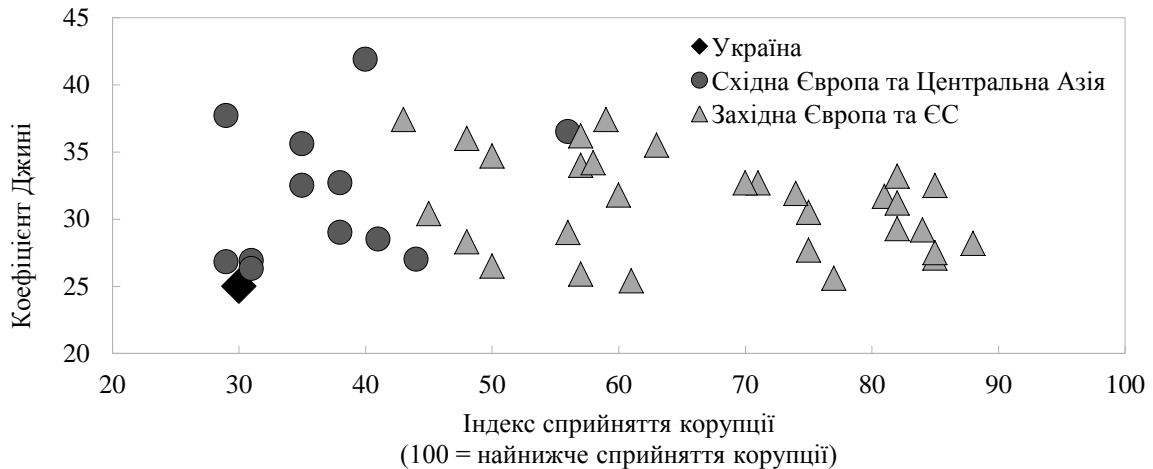

Рис. 2.34. Корупція порівняно із коефіцієнтом Джині та з ВВП на душу населення, 2017 р. (або останні доступні дані), індекс.

Джерело: Побудовано за даними [58].

В Україні корупція зустрічається практично в кожному секторі економіки. Представник МВФ в Україні Gösta Ljungman [106] у 2016 році відмітив, що корупція в Україні коштує кожного року країні приблизно 2% від ВВП. Таким чином, процес очищення від корупції має критичний вплив на економічний розвиток, нерівність та бідності. Розроблена ООН конвенція проти корупції «UNCAC» [107] є єдиним юридично обов'язковим універсальним інструментом для боротьби з корупцією. Вона включає в себе п'ять напрямків: (1) запобіжні заходи проти корупції, (2) криміналізацію та правозастосування, (3) міжнародну співпрацю, (4) відновлення втрачених активів, (5) технічну допомогу та обмін інформацією. Конвенція охоплює безліч різних форм корупції, таких як хабарництво, торгівля впливом, зловживання функціями та різні акти корупції в приватному секторі. Переважна більшість держав-членів ООН є сторонами

Конвенції. У 2003 році Україна підписала конвенцію «UNCAC» та ратифікувала її у 2006 році [108]. Закон про ратифікацію набув чинності в липні 2009 року. Відповідно до статті 9 Конституції, UNCAC після ратифікації стала невід’ємною частиною національного законодавства України, що має домінуючу юридичну силу над будь-яким іншим положенням внутрішнього законодавства.

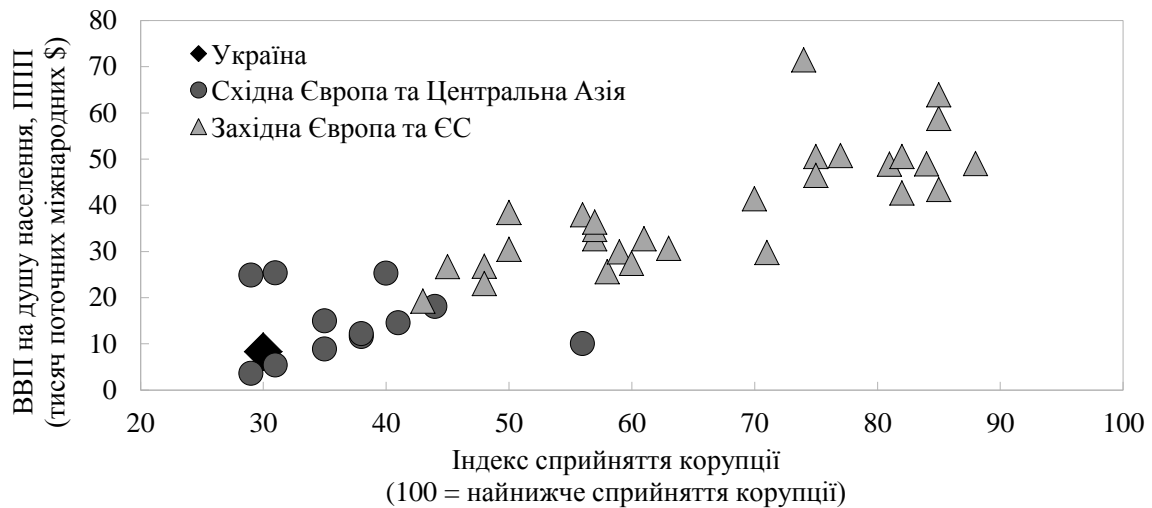

Рис. 2.35. Корупція порівняно із ВВП на душу населення, 2017 (або останні доступні дані), індекс, доларів.

Джерело: Побудовано за даними [58].

За останні роки зроблено немало й інших кроків для подолання корупції. Серед них виділимо наступні: (1) у 2014 році був прийнятий Закон України «Про запобігання корупції» [109]; (2) у 2015 році було створене Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) [110], центральний орган виконавчої влади України, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику; (3) у 2015 році було створене Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) [111], в повноваження якого входить попередження, виявлення, припинення та розкриття корупційних злочинів; (4) у 2016 році почала функціонувати електронна торгова система «ProZorro» [112], системна реформа тендерного процесу в електронних публічних та державних закупівлях в Україні; (5) та багато інших заходів, включаючи рекрутування зарубіжних спеціалістів на високі державні посади.

На рівень тіньової економіки впливають складність податкової системи, ефективність фіскальної адміністрації, вартість формалізації підприємництва, рівень податкового тягаря, стан соціального забезпечення та рівень складності ведення бізнесу. Рівень тіньової економіки в Україні є дуже високим і критично відображається на бюджеті країни, соціальній захищеності населення, ринку праці. Розмір тіньової економіки важко виміряти. Зазвичай рівень тіньової економіки вищий в країнах, що розвиваються, ніж в країнах з високим рівнем доходу. Згідно з міжнародними розрахунками [113] середній розмір тіньової економіки в період 1991–2015 рр. для деяких європейських країн становив: Великобританія – 11,8%, Німеччина – 11,97%, Італія – 24,95%, Росія – 38,4%, Польща – 25,1%, Литва – 25,15%, Франція – 14,08%, Україна 44,8%, Швейцарія – 7,24%. В Україні середній рівень складав 44,8%, тобто до бюджету України за цей період надходило менше, ніж 60% потенційних податків. У порівнянні із європейськими країнами в Україні рівень часу підготовки та сплати податків ще високий, процес ведення бізнесу порівняно складний (рис.2.36).

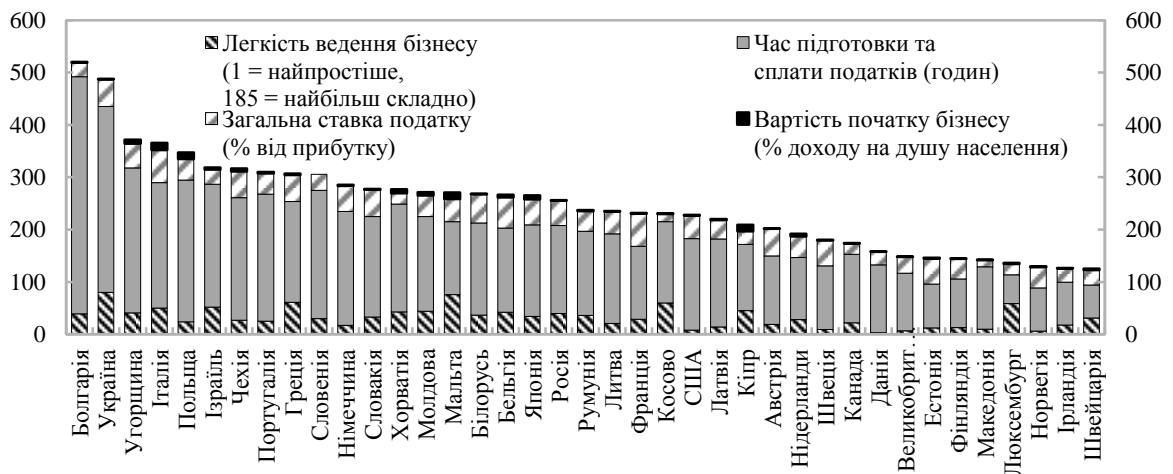

Рис. 2.36. Показники ведення бізнесу та сплати податків в європейських країнах у 2016 році, рівень, %, годин.

Джерело: Побудовано за даними [114].

Згідно зі звітом Світового Банку «Ведення Бізнесу» [114] в 2016 році в середньому вартість основних бізнес-процесів, таких як підготовка та сплата податків, є вищою в країнах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою. В багатьох країнах було впроваджено ряд реформ (Додаток Ж), направлених на поліпшення бізнес клімату та формалізації тіньової економіки (рис.2.37). Так, у 2015–2016 роках у світі було проведено 283 регулятивні реформи, це на 20% більше, ніж у попередній період. Найвищий середній показник реформ на економіку країни мали Європа та Центральна Азія. Серед них найбільш поширеними були реформи у сфері започаткування бізнесу, оплати податків, розв'язання питання неплатоспроможності та реєстрація нерухомості.

Рис. 2.37. Кількість бізнес реформ, проведених з 2006 до 2016 рр., одиниць.

Джерело: Побудовано за даними [114]

В Україні за цей час було проведено 33 реформи, найбільший прогрес був зроблений у сфері започаткування бізнесу та оплати податків. Незважаючи на це, час на підготовку та сплату податків в Україні на 2016 рік лишався одним з найвищих серед європейських країн. Тому для успішної формалізації економіки в Україні необхідно продовжувати реформування у сфері приватного бізнесу та фіскальної адміністрації.

Ще одним важливим фактором є розмір та ефективність діяльності уряду країни. В Україні державна зайнятість у відношенні до населення працездатного віку є однією з найнижчих в Європі, в той час як компенсація державних службовців в Україні відповідає середньому показнику європейських країн (23,3% від загальних витрат) і складає приблизно 22,9% (рис.2.38). Згідно із міжнародними дослідженнями [103] та [88], занадто великі державні апарати зменшують потенційне економічне зростання, якщо тільки функціонування уряду не є високоефективним. Дослідження журналу макроекономіки «Розмір уряду та економічний ріст країн, що розвиваються: політико-економічна структура» [115] виявило, що "Збільшення розміру уряду на 1% зменшує темпи економічного зростання на 0,143%".

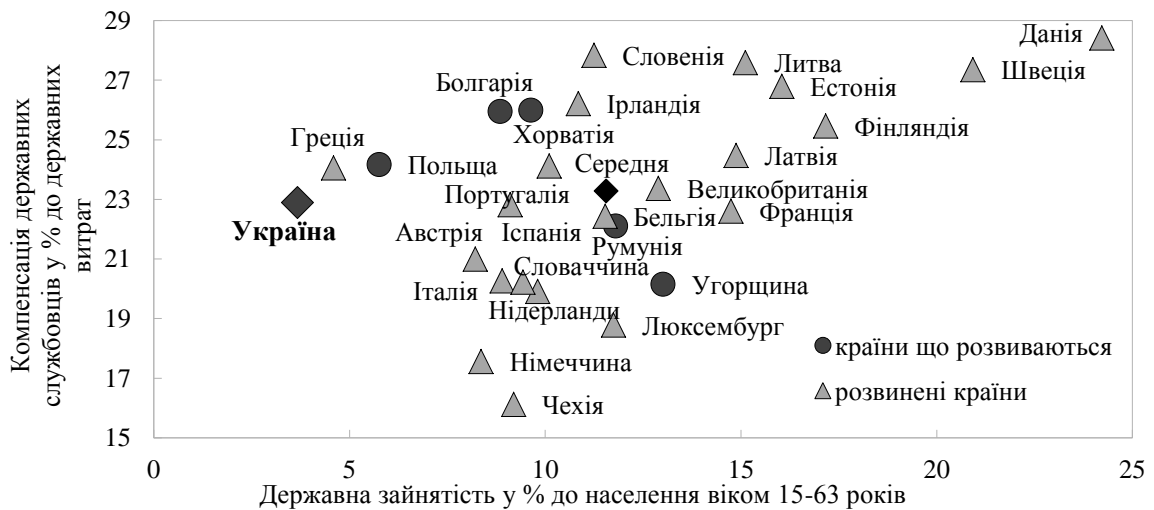

Рис. 2.38. Компенсація державних службовців та державна зайнятість серед розвинених європейських країн та країн що розвиваються, в 2015 році, %.
Джерело: побудовано за даними [64], [56], [84], [51], [50] та розрахунками автора.

Світовий Банк розраховує показник «Ефективності уряду» [116] , який включає в себе (1) оцінку якості державних послуг, (2) оцінку якості державної служби та ступеня її незалежності від політичного тиску, (3) оцінку якості розробки та впровадження державних політик та прихильність уряду до підтримання даної політики. Бал розраховується за сукупним показником, в

одиницях стандартного нормального розподілу, від -2,5 (найгірший) до 2,5 (найкращий) балів (рис.2.39). Починаючи з 1996 року і до 2017 року середній показник для України становив -0,64 балів, мінімальні показники спостерігалися в 1998 році (-0,88), 2009 році (-0,83) та в 2011 році (-0,82). Максимальні показники спостерігались в 2014 році (-0,41), 2017 році (-0,46) та в 2006 році (-0,49). Динаміка ефективності уряду європейських країн відрізняється. Так, наприклад, в Польщі найнижчі показники спостерігались в 2006–2007 роках, а найвищі в 2014–2015 роках. Тобто ефективність уряду нерідко залежить від політичної або економічної ситуації в країні. Незважаючи на те, що за останні роки спостерігалась тенденція покращення загальної ефективності уряду в Україні, загальний показник все ще є негативним і набагато нижчим, ніж в країнах Європи, де показник ефективності уряду завжди має позитивний знак.

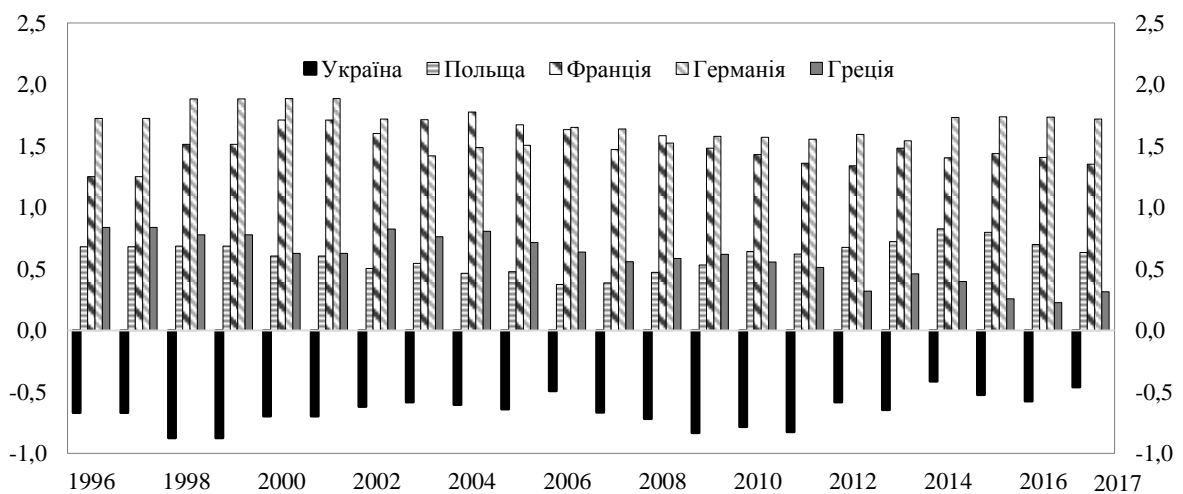

Рис. 2.39. Показник «Ефективності уряду» в Україні та деяких європейських країнах з 1996 по 2017 рр., балів (-2,5 до 2,5).

Джерело: складено за [116].

Так, наприклад, в Польщі середній показник за цей період становив 0,6 балів, що на 1,24 балів вище, ніж в Україні (-0,64). Мінімальний показник в Польщі становив 0,37 балів, що на 1,25 балів вище, ніж в Україні (-0,88), а максимальний – 0,83 балів, що на 1,24 балів вище, ніж в Україні (-0,413). Підвищення ефективності роботи уряду в Україні є критичним, тому в першу чергу, необхідно підвищити

ефективність функціонування державного апарату та критично переглянути структуру державних витрат.

Висновки до другого розділу

Проведений аналіз показав, що незважаючи на економічний розвиток в багатьох країнах, в тому числі й в Україні, все більш актуальним постає питання зниження рівня бідності та нерівності. Світова фінансова криза 2008–2009 років підкреслила критичність ефективного використання фіскальних засобів як для економічного розвитку, так і для підтримки населення, особливо найбільш вразливих груп. На сьогодні рівень бідності та нерівності в Україні є вищим порівняно із багатьма європейськими країнами і продовжує тенденцію зростання. Аналіз рівня бідності та рівня життя в Україні показав, що незважаючи на те, що Україна має великий потенціал для процвітання, значна частина населення живе в порівняній бідності. Серед категорій населення з найвищими показниками бідності виділено домогосподарства з дітьми, молодь, населення старшого віку, безробітних.

Серед основних причин бідності в Україні було виділено інфляцію. Відмічено, що інфляція на основні продукти та послуги в Україні, на відміну від інфляції в ЄС, є незбалансованою, а в деякі періоди є галопуючою і навіть гіперінфляцією. Цінові коливання на продукти основного споживання, особливо коли вони відбуваються на протязі тривалого періоду, негативно вплинули на загальний добробут населення. Враховуючи те, що бідні прошарки населення є більш вразливими до цінових коливань, критичним інструментом для боротьби з бідністю та нерівністю в Україні має бути стабілізація цін на основні продукти споживання та послуги і запровадження на них встановлених цін, тобто цін, які не змінюватимуться у відповідь на короткочасні економічні коливання. Серед інших чинників бідності та низького рівня життя в Україні виділено макроекономічну і

геополітичну нестабільність, регіональні та політичні передумови, урбанізацію, корупцію, тіньову економіку, неефективність державної політики, низьку продуктивність праці, нерівність, низький рівень здоров'я та доступу до медицини, нерівність оплати праці за статтю, заборгованість із виплати заробітної плати, недостатнє фінансове планування для осіб похилого віку. В таких умовах уряду України важливо впроваджувати заходи щодо забезпечення стабільного економічного розвитку, зменшення неформального сектору, знищення корупції, збільшення рівня мінімальної заробітної плати, впровадження прозорості оплати праці, зменшення нерівності оплати праці серед чоловіків і жінок, збільшення державного інвестування дитячих дошкільних та початкових навчальних закладів та усунення заборгованості у виплаті заробітної плати.

Проаналізувавши динаміку доходів населення України, відмічено, що частка грошових доходів за останні 20 років зростає на 22%, в основному за рахунок оплати праці, пенсій та соціальної допомоги, а також підприємницької діяльності. Доходи населення розрізняються за регіонами України, де найвищий дохід мають м. Київ, Дніпропетровська, Одеська, Донецька області, а найменший – Чернівецька, Луганська, Тернопільська області. Найвищий ріст доходів населення спостерігався в м. Києві, Київській, Вінницькій, Одеській та Волинській областях, в той час як найменший ріст був у Луганській, Донецькій, Сумській та Дніпропетровській областях. Відмічено значну диференціацію доходів населення за галузями у 2017 році, коли доходи у найбільш оплачуваній галузі (авіаційній) перевищили дохід у найменш оплачуваній галузі (кур'єрська діяльність) у 8 разів. Відмічено, що зайнятість у найбільш оплачуваних галузях (фінансовій і страховій діяльності, інформаційній та телекомунікаційній, державного управління) є невисокою порівняно із іншими галузями (сільське, лісове та рибне господарство, промисловість, торгівля). Таким чином, для зменшення рівня бідності та нерівності важливо підвищити загальний рівень оплати праці в низько та середньо оплачуваних галузях, особливо в тих, де зайнятість є високою.

Відмічено негативні тенденції зростання заборгованості із виплати заробітної плати населенню та нерівність оплати праці між чоловіками та жінками. Виявлено негативну тенденцію щодо встановлення мінімальної заробітної праці в Україні порівняно із міжнародною динамікою: починаючи з 2000 року, рівень мінімальної заробітної плати України є значно нижчим, ніж у країнах ЄС. Така міжнародна диференціація доходів незмінно веде до постійного зростання трудової міграції і відтоку мізків з країни. Зазначено, що на кінець 2018 року кількість українців, які працюють за кордоном на постійній основі, складала приблизно 3,2 млн, а кількість тимчасових працівників на рік коливалась від 7 до 8 млн осіб.

Виявлено, що за останні п'ятнадцять років суттєво скоротилась частка видатків населення на продукти харчування. Зросли видатки на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива, що пов'язано зі збільшенням тарифів на комунальні послуги, на охорону здоров'я, а витрати на освіту та відпочинок скоротились. У забезпеченні товарами тривалого використання спостерігалось стійке зростання придбання товарів, які покращують умови життя.

Був розглянутий історичний розвиток нерівності в Україні. Відмічено, що на сьогодні соціальна нерівність у регіонах України є низькою, але соціальний розрив між містами та сільською місцевістю є великим завдяки тому, що мешканці сільських місцевостей на відміну від тих, хто проживає в містах, мають менший початковий капітал, не мають доступу до якісної та розвиненої інфраструктури.

За результатами проведеного аналізу фіскальної політики зроблено наступні висновки. Фіскальна політика відіграє важливу роль у вирішенні питань зменшення бідності та нерівності в Україні. Відмічено, що після світової фінансової кризи 2008–2009 років заходи фіскальної консолідації в Україні включали в себе зниження соціальних виплат, зменшення компенсацій працівникам, субсидій, скорочення витрат на соціальний захист, освіту, здоров'я, що негативно вплинуло на рівень життя населення, особливо його найбідніших

верств. Відмічено, що на сьогоднішній день в Україні співвідношення загальнодержавних витрат на категорії, які безпосередньо впливають на рівень і якість життя найбільш вразливих верств населення, відповідає середньому показнику серед європейських країн. Незважаючи на це, рівень життя в Україні є нижчим, ніж в Європі, що говорить про неефективність використання державних коштів.

Відмічено, що на відміну від європейських країн, державні витрати на охорону здоров'я в Україні в останні десятиріччя поступово зменшуються, а частка витрат на медичні послуги, яка припадає на населення України, складає 3,3% ВВП, що відповідає об'єму державних витрат на цю категорію – 3,6% ВВП. Відмічено, що в європейських країнах немає такого навантаження витрат на охорону здоров'я на населення, яке витрачає на медичні послуги 1,7% ВВП, в той час як державні витрати складають 6,4% ВВП. Тому для підтримки бідних прошарків населення необхідно збільшити частку державних витрат на охорону здоров'я, наблизивши її до частки витрат у європейських країнах, реформувати саму систему охорони здоров'я, в тому числі запобігання захворюваностей, та зробити її більш ефективною.

Освіта відіграє важливу роль у подоланні бідності, зменшенні економічної нерівності, покращує рівень життя, здоров'я, зменшує нерівність можливостей, сприяє мобільності на ринку праці та більш швидкому адаптуванню до структурних змін в економіці країни. Відмічено, що система освіти в Україні є нестійкою та потребує державного втручання, а саме: проведення реформ. використовуючи більш цільове фінансування, орієнтоване на структурні зміни в системі освіти, підвищення кваліфікації вчителів; перегляду оплати праці в сфері освіти, покращення освітнього обладнання та ефективності використання адміністративних ресурсів. Враховуючи, що державні видатки на освіту в Україні є одними з найвищих не тільки в Європі, але й у світі, необхідно критично переглянути використання державних коштів.

Відмічено, що державні витрати на пенсії в Україні є одними з найвищих витрат в Європі. Водночас, рівень середніх пенсійних виплат є одним із найнижчих. В Україні великий неформальний сектор, еміграція працездатного населення, а також старіння населення мають великий вплив на рівень коефіцієнту залежності пенсіонерів від платників податків. Це привело до того, що дефіцит пенсійної системи є одним із найвищих. За таких умов, насамперед, необхідно забезпечити платоспроможність пенсійної системи та комплексно вирішувати проблеми в сфері пенсійного забезпечення, а саме, вводити заходи для виводу економіки з неформального сектору, зменшувати можливості для дострокового виходу на пенсію, а також зменшувати нерівність серед отримувачів пенсій.

Проведений демографічний та економічний аналізи, з точки зору трьох основних каналів впливу фіскальної політики на рівень життя дав змогу виділити переваги та недоліки в українській системі порівняно із європейськими країнами. Відмічено, що розвиток людського капіталу відіграє критичну роль у подоланні бідності та нерівності, позитивно впливає на довгострокове економічне зростання, визначає загальний рівень життя країни, наскільки успішно вона розвивається і використовує навички, знання, здоров'я і звички свого населення. Рівень людського капіталу має суттєвий вплив на ринок праці, а саме, на якість зайнятості та на структурне безробіття.

Дослідження розвитку людського капіталу в Україні, порівняно із європейськими країнами, за різними міжнародними методологіями дало змогу здійснити його диференціацію та виділити основну проблему розвитку людського капіталу в Україні. Так, за методологією СЕФ, де відображається наскільки країни оптимізують свій людський капітал, виявлено, що Україна має порівняно високі показники, особливо в категоріях, які включають освіту, кваліфікації та використання навичок. В деяких сферах виявлена недостатньо якісна базова та професійна освіта. Одночасно за методологією Світового Банку, яка включає в себе більш широкий підхід, рівень людського капіталу в Україні оцінений набагато

нижчим, ніж в середньому по Європі. Дане дослідження дало змогу виявити, що основною проблемою в Україні, порівняно із іншими країнами, є здоров'я. Таким чином, було обґрунтовано, що державні інвестиції у розвиток людського капіталу, а саме їх кількість, структура та ефективність, є критичними в Україні. Серед пріоритетних напрямків виділено реформування та удосконалення системи охорони здоров'я, удосконалення якості загальної та професійної освіти, покращення інфраструктури.

Аналіз здоров'я та тривалості життя в Україні, порівняно із європейськими країнами, підтвердив висновки попереднього дослідження про розвиток людського капіталу. Виявлено, що в середньому українці живуть на 7 років менше, ніж європейці, причому термін здорового життя в Україні на 6 років коротший. Відмічено, що найбільшою ця проблема є серед чоловіків, де загальна тривалість життя складає 67 років, що відповідає тривалості здорового життя європейських чоловіків (68 років), і є на 9 років коротшою за загальну тривалість життя європейських чоловіків. Таким чином, зроблено висновки, що держава має приділяти увагу проблемі медичного забезпечення та профілактиці захворюваності через реформування системи охорони здоров'я, забезпечення населення рівним доступом до медицини та якісною інфраструктурою, зменшення фінансового навантаження населення на медичні витрати.

Відмічено, що ринок праці впливає на добробут населення і потребує продуманих державних заходів, спрямованих на подолання бідності через вплив на рівень безробіття та зайнятість. Виявлено, що історично рівень безробіття в Україні, порівняно із країнами Європи, є відносно стійким та невисоким навіть у кризові економічні часи. Така тенденція вказує на високий рівень зайнятості населення у неформальному секторі економіки. Результати аналізу безробіття в Україні показали, що найбільш чисельними є групи безробітних 40–49 років та 50–59 років, а середня тривалість безробіття в Україні в середньому складає 7 місяців. Найбільшими групами зареєстрованих в Україні безробітних є працівники з

обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, працівники сфери торгівлі і послуг, та працівники найпростіших професій, що вказує на важливість державних заходів щодо професійної освіти та перекваліфікації. Відмічено, що в Україні зайнятість в сільському господарстві лишається відносно високою порівняно із розвиненими європейськими країнами. Це вказує на те, що в Україні продуктивність у сільському господарстві є низькою і потребує додаткового інноваційного розвитку. Праця в сільському господарстві є низькооплачуваною та трудомісткою, тому переміщення працівників із сільського господарства у промисловий сектор позитивно вплинуло б на зростання їх трудових доходів. Для цього необхідна державна підтримка розвитку людського капіталу, а саме додаткове фінансування для перекваліфікації працівників.

Відмічено, що на державному рівні високий рівень безробіття та зайнятості у тіньовій економіці веде до дестабілізації державного бюджету, а саме зменшення доходів бюджету та соціальних фондів через зменшення податкових надходжень та зростання витрат, таких як допомога по безробіттю, програми перекваліфікацій. Обґрунтовано, що державні заходи мають бути направлені на удосконалення функціонування ринку праці, забезпечення створення якісних робочих місць, покращення адміністративних ресурсів та інфраструктури.

Зазначено, що державні інвестиції та розвиток інфраструктури в Україні мають бути скоординовані і враховувати бідні регіони та проблеми на ринку праці. Реформи мають бути направлені не тільки на зростання продуктивності праці, її оплати, розподіл трудових ресурсів, ефективне використання людського капіталу, але й на забезпечення рівності на ринку праці для бідних прошарків населення. Особливу увагу необхідно приділяти найбільш вразливим прошаркам населення і розробляти адресні програми допомоги перекваліфікації та працевлаштування.

Відмічено, що інвестиції в інфраструктуру, як в економічну, так і соціальну, позитивно впливають на зменшення рівня бідності та соціальної нерівності через

створення нових робочих місць, збільшення рівня доходів, розширення економічних та соціальних можливостей. Виявлено, що в Україні рівень інфраструктури є нижчим за середні показники європейських країн, а якість українських доріг визнана однією з найгірших. Це підтверджують ствердження зроблені в попередніх дослідженнях щодо негативного впливу неякісної інфраструктури на рівень бідності та нерівності, в тому числі в питаннях охорони здоров'я. Тому, в першу чергу, державі необхідно звернути увагу на інвестування та стимулювання розвитку інфраструктури доріг.

Відмічено, що система оподаткування в Україні значно зменшує стимул приватного сектору до інвестування порівняно із європейськими країнами. Незважаючи на те, що за останні чотири роки Україна зробила невеликий прогрес в цьому питанні, для успішного подальшого розвитку інвестування в країні необхідно критично переглянути фіскальну податкову політику та розробити програми податкового стимулювання для розвитку секторів та регіонів, які цього потребують найбільше. Розвиток інфраструктури та поліпшення умов життя у сільській місцевості приведе до економічного розвитку в районі, підвищенню рівня життя населення та зменшенню міграції населення з цих районів у міста або за кордон. Важливо також, щоб орієнтованість інвестування була направлена не тільки на розвиток внутрішнього, але і зовнішнього сектору економіки. Територія України розташована на важливих міжнародних транспортних маршрутах і розвинена інфраструктура не тільки допоможе покращити умови життя в країні, але й відкриє ширші можливості для експорту, що є дуже важливим, особливо для розвитку малого підприємництва та сільського господарства.

Відмічено, що українська економіка тісно пов'язана із світовою економікою і є вразливою до міжнародних економічних та геополітичних коливань. Відносна важливість торговельних партнерів України за останні роки змінилася, а саме значно зменшилась частка Росії як в експорті, так і в імпорті, тоді як частка Польщі, Німеччини, Китаю зростає. Завдяки подіям 2014–2015 років річний ріст

реального ВВП України в 2014 році зменшився до -6,6% а у 2015 році – ще на -9,8%. Позитивний економічний ріст відновився у 2016–2017 роках в основному за рахунок сільського господарства, інформаційного зв'язку, будівництва, операцій з нерухомістю, захисту та соціального страхування, зростаючих внутрішніх фінансових інвестицій та поліпшення бізнес клімату. За останні роки зайнятість зростала в сільському, лісовому, рибному господарствах та транспортній і поштової діяльності. Негативний ріст зайнятості спостерігався в промисловості, будівництві, охороні здоров'я. Відмічено, що економічний розвиток має бути інклюзивним і вести до рівномірного зростання добробуту населення, забезпечувати справедливі та рівні можливості для всіх осіб, вести до зменшення рівня бідності та зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей. Виявлено, що в Україні рейтинг інклюзивності економічного росту у 2018 році був найнижчим серед європейських країн. Динаміка індексу за 5 років значно погіршилась (на 6,8 %), до чого, можливо, призвела геополітична нестабільність на Сході країни, яка веде до збідніння найбільш вразливих прошарків населення та зростання відтоку людського капіталу. Виявлено, що нерівність багатства в Україні одна із найвищих серед країн, що розвиваються. Нерівність у доходах та рівень бідності в Україні порівняно низькі. Пріоритетним для України визначено вдосконалення професійної підготовки, зменшення адміністративного навантаження на створення нового бізнесу, розширення доступу до фінансів для підприємців та посилення уваги до боротьби з корупцією.

Дослідження податкової системи в Україні показало, що податкові ставки на додану вартість та на прибуток підприємств в Україні трохи нижчі за середні ставки в європейських країнах, на відміну від різниці в податкових ставках на доходи фізичних осіб. В Україні для більшості громадян податок на доходи фізичних осіб з 2016 року становить 18%, в Європі максимальна ставка становить 57% (Додаток Ж). Відмічено, що перерозподіл доходів на користь найбідніших верств населення має обмеження через бюджетний дефіцит і таким чином,

зменшується вплив на скорочення бідності та нерівності. Система податкових пільг в Україні є в значній мірі прогресивною і в більшості випадків сприяє зменшенню бідності та нерівності. Домогосподарства, що знаходяться на дні розподілу доходів, отримують більшу частину своїх грошових активів від трансфертів різних типів. Водночас відмічено, що не всі програми є однаково ефективними щодо зменшення бідності та нерівності. Наприклад, прямі трансферти, такі як допомога у зв'язку із бідністю та допомога на дітей, мають більший вплив на бідність та нерівність, ніж деякі непрямі субсидії. Необхідно впроваджувати заходи щодо удосконалення деяких соціальних програм.

Відмічено, що світова фінансова криза 2008–2009 років мала істотний вплив на розвиток фіскальної політики країн ЄС. Уряди більшості країн ЄС ввели невідкладні заходи щодо стабілізації фінансового сектору, зменшення негативних наслідків для економіки, паралельно зі швидким послабленням Європейським Центральним Банком грошово-кредитної політики. Негативний економічний розвиток спричинив постійне зростання дефіциту бюджету. Майже всі країни ЄС у відповідь на світову фінансову кризу запровадили політику збільшення фіскальних стимулів. Згодом, після первинного стимулу фіскальної політики, уряди Європейського Союзу, особливо країни Південної Європи, а саме Іспанія, Греція та Португалія, в 2010–2014 роках перейшли до консолідованої політики жорсткої економії. Відмічено залежність розміру та структури державних витрат на бідність в таких європейських країнах, де розмір державних витрат на особу не перевищує 499 тисяч Євро, а саме в Чехії, Греції, Кіпрі, Угорщині, Мальті, Польщі, Португалії, Словаччині, Словенії, Хорватії, Болгарії, Естонії, Латвії, Литві та Румунії. В країнах, де державні витрати на особу є найвищими, а саме у Бельгії, Данії, Німеччині, Люксембурзі, Нідерландах, Австрії, Фінляндії, Швеції, Ірландії, Іспанії, Італії та Великобританії, не спостерігалось суттєвої кореляції між розмірами державних витрат та кількістю населення, якому загрожує бідність. За останні роки державні витрати в країнах ЄС постійно зростали, середній темп

приросту державних витрат становив від 2% до 13%, найшвидше державні витрати зростали в країнах з низькими показниками державних витрат на душу населення. Відмічено, що зміна розміру державних витрат не обов'язково веде до зменшення бідності та нерівності в європейських країнах. На кількість безробітних впливають не тільки державні витрати, але і добре налагоджена активна політика на ринку праці. При ефективній внутрішній політиці ринку праці, розмір державних витрат не має суттєвого значення. Таким чином, аналіз впливу державних витрат на нерівність та рівень бідності дав змогу проаналізувати ефективність використання державних витрат та податкового тягаря в країнах ЄС. Таким чином, специфіка економічної політики є ефективнішою у боротьбі з бідністю, ніж фактичне збільшення державних витрат. Таким чином, для розрахунку необхідного розміру державних витрат та податкової ставки необхідно приймати до уваги не тільки економічні, але й політичні та адміністративні питання.

Відмічено, що рівень зайнятості та безробіття є одними із основних факторів, які прямо впливають на доходи населення, тому державна політика, направлена на покращення функціонування ринку праці, є критичною у подоланні бідності та нерівності в країні. На сьогодні, в умовах загального старіння населення та зростання трудової міграції важливими цільовими групами для таких програм мають бути молодь, працівники похилого віку та низькокваліфіковані працівники. Серед необхідних заходів в цьому напрямку виділено зниження ефективної податкової ставки на оплату праці окремих категорій, наприклад, жінок, впровадження програм часткової зайнятості та перекваліфікації для осіб похилого віку, субсидування найму безробітної молоді. Відмічено, що після світової фінансової кризи європейські країни розпочали нову хвилю реформ на ринку праці, а саме реформ: захисту зайнятості; об'єму та покриття виплат допомоги по безробіттю; інтенсивності активної політики на ринку праці. Програми субсидованої зайнятості, направлені на забезпечення населення досвідом роботи та скорочення довгострокового безробіття, є ефективними у сприянні більш

стабільним трудовим доходам та залученні неактивної робочої сили на ринок праці і прямо впливають на зниження рівня бідності.

За результатами проведеного аналізу оцінки впливу негативних факторів на бідність, нерівність та ефективність фіскальних реформ зроблено висновки, що критичну роль у довгостроковій динаміці розвитку бідності та нерівності в Україні відіграють корупція та великий неформальний сектор. Виявлено, що незважаючи на те, що в Україні було проведено ряд реформ для виведення економіки з неформального сектору, показники тіньової економіки та корупції, так само як і бідності та економічної нерівності, є одними з найвищих серед європейських країн. Для успішної подальшої формалізації тіньового сектору економіки в Україні необхідно продовжувати реформування у сфері приватного бізнесу та фіскальної адміністрації. Відмічено, що для подолання проблеми тіньової економіки в Україні необхідно впроваджувати наступні заходи: спрощення податкового законодавства; зниження оподаткування малого підприємництва, усунення бар'єрів вступу у формальну економіку (фінансових витрат, часу та процедури); впровадження більш гнучкої схеми прийому та звільнення працівників; вдосконалення та розширення сфери соціальних послуг та охорони здоров'я. На рівні податкової адміністрації необхідно, в першу чергу, розробити комплексну стратегію управління дотриманням законодавства.

Відмічено важливість розміру та ефективності діяльності уряду країни для зменшення рівня бідності та подолання нерівності. В Україні державна зайнятість у відношенні до населення працездатного віку є однією з найнижчих в Європі, в той час як компенсація державних службовців в Україні відповідає середньому показнику європейських країн. Одночасно ефективність функціонування державного апарату в на протязі останніх десятиріч є набагато нижчою, ніж в європейських країнах. Підвищення ефективності роботи уряду в Україні є критичним, тому, впершу чергу, необхідно підвищити ефективність функціонування державного апарату та критично переглянути структуру

державних витрат. З проведеного аналізу зрозуміло, що незважаючи на економічне зростання, проблема бідності та нерівності в Україні є актуальною. Проведені економічні реформи та політики, які позитивно впливали на економічне зростання, не впливали прямо на скорочення бідності та вели до зростання нерівності. Еволюція соціальної, фіскальної та економічної політики в Україні не є взаємно підтримуючою. Важливо переглянути роль та ефективність діяльності уряду, а також розробити більш ефективну стратегію економічного розвитку, яка б вела до інклюзивного економічного зростання та сприяла зменшенню нерівності та подоланню бідності.

Основні висновки, пропозиції та положення наукової новизни, що викладені в 2 розділі, опубліковані у роботах автора [117], [118], [119], [120].

РОЗДІЛ 3

ПРОГНОЗ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА СЕРЕДНЬОСТРОКОВУ ПЕРСПЕКТИВУ

3.1 Аналіз рівня бідності та нерівності в Україні за існуючої фіскальної політики

3.1.1 Аналіз кореляції рівня бідності та нерівності в Україні з фіскальними інструментами

Для оцінки впливу державної фіскальної політики на рівень бідності та нерівності був використаний метод коефіцієнту кореляції. За залежні змінні були взяті фіскальні інструменти, а саме, державні доходи та видатки, які безпосередньо впливають на рівень життя населення. З боку державних видатків були взяті показники загальнодержавних витрат, які прямо впливають на рівень і якість життя населення, особливо його найбільш вразливих верств, а саме, видатки на

соціальну допомогу, освіту, охорону здоров'я, інвестування. Як було зазначено в пункті 2.1.2, рівень видатків на ці категорії в Україні відповідає середньому рівню цих видатків серед європейських країн. Тому за умови, якщо залежність виявиться несуттєвою, необхідно, в першу чергу, звертати увагу на ефективність функціонування фіскальних заходів та державного апарату. З боку показників державних доходів були взяті види основних податків, а саме, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств та податок на додану вартість. Податок на доходи фізичних осіб включає в себе збори на соціальне страхування, прямо впливає на рівень загального трудового доходу домогосподарств та на мотивацію працівників щодо працевлаштування. Податок на прибуток підприємств впливає на рішення підприємств щодо наймання робочої сили, а також визначення рівня оплати праці. Податок на споживання негативно впливає на добробут населення, особливо на бідні прошарки. Таким чином, ці три види податків прямо та опосередковано впливають на добробут населення та на стабільний економічний розвиток в країні. Для оцінки нерівності доходів в Україні використано показник коефіцієнту Джині за сукупними витратами, розрахований в Інституті демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи [121]. Вибраний показник найбільше відповідає специфіці української економіки та, на відміну від інших міжнародних баз даних, має безперервні часові ряди. Для оцінки бідності в Україні розглянуто декілька показників, а саме рівень бідності та рівень ВВП на душу населення. Кожен із показників має свої переваги та недоліки. Показник рівня бідності для України, який розраховується Світовим Банком [122] у відношенні 1,90 або 5,50 доларів США на душу населення не відображає в реальній мірі рівень бідності для України та не має безперервних часових рядів. Показник національного рівня бідності, розрахований ДССУ [50], також має ряд недоліків, таких як відсутність безперервних часових рядів, різна методологія розрахунків без урахування інфляції в різні періоди. Тому для розрахунків був вибраний показник рівня бідності, розрахований Інститутом демографії та

соціальних досліджень ім. М.В. Птухи [121], який найбільше відповідає реальній динаміці зміни рівня бідності в Україні та має безперервні часові ряди. На додаток до рівня бідності був використаний показник ВВП на душу населення, який широко використовується в багатьох міжнародних дослідженнях. Цей показник відображає рівень життя населення країни за умови інклюзивного економічного зростання, ефективного та справедливого перерозподілу добробуту в країні. Тому, враховуючи неінклюзивність економічного зростання в Україні, використання обох показників допоможе зрозуміти більш повну динаміку їх розвитку в Україні. Таблиця показників, використаних в кореляційному та наступних аналізах та розрахунках в Додатку К.

Таблиця 3.1.

Кореляційна матриця коефіцієнтів індексу Джині, рівня бідності, ВВП на душу населення та фіскальних інструментів в Україні, 2000–2018 рр.

Кореляція Ймовірність	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Індекс Джині (1)	1.00 -----	0.95 0.00	-0.83 0.00	0.89 0.00	-0.75 0.00	-0.61 0.01	-0.37 0.12	-0.07 0.77	0.76 0.00	-0.15 0.53
Рівень бідності (2)	0.95 0.00	1.00 -----	-0.77 0.000	0.84 0.000	-0.63 0.00	-0.56 0.01	-0.39 0.09	-0.12 0.62	0.83 0.00	-0.16 0.51
ВВП на душу населення (3)	-0.83 0.00	-0.77 0.00	1.00 -----	-0.74 0.00	0.76 0.00	0.86 0.00	0.65 0.00	0.29 0.22	-0.44 0.06	0.37 0.12
ППП (4)	0.89 0.00	0.85 0.00	-0.74 0.00	1.00 -----	-0.70 0.00	-0.53 0.02	-0.17 0.48	0.12 0.62	0.75 0.00	-0.1 0.69
ПДФО (5)	-0.75 0.00	-0.63 0.00	0.76 0.00	-0.70 0.00	1.00 -----	0.58 0.01	0.29 0.23	0.02 0.95	-0.37 0.12	-0.05 0.85
ПДВ (6)	-0.62 0.01	-0.56 0.01	0.86 0.00	-0.53 0.02	0.58 0.01	1.00 -----	0.65 0.00	0.20 0.41	-0.28 0.20	0.42 0.07
Освіта (7)	-0.37 0.12	-0.39 0.09	0.65 0.00	-0.17 0.48	0.29 0.23	0.65 0.00	1.00 -----	0.85 0.00	-0.25 0.31	0.75 0.00
Здоров'я (8)	-0.07 0.77	-0.12 0.62	0.29 0.22	0.12 0.62	0.02 0.95	0.20 0.41	0.85 0.00	1.00 -----	-0.09 0.73	0.67 0.00
Інвестування (9)	0.76 0.00	0.83 0.00	-0.44 0.06	0.75 0.00	-0.37 0.12	-0.28 0.24	-0.25 0.31	-0.09 0.73	1.00 -----	-0.13 0.60
Соціальні виплати (10)	-0.15 0.53	-0.16 0.51	0.37 0.12	-0.09 0.69	-0.05 0.85	0.42 0.07	0.75 0.00	0.67 0.00	-0.13 0.60	1.00 -----

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Для оцінки впливу державної фіскальної політики на рівень бідності та нерівності в Україні був використаний метод коефіцієнту кореляції, значення якого відображає взаємозв'язок між двома незалежними змінними. За умови, якщо коефіцієнт кореляції дорівнює або перевищує 0,70, залежність між змінними є суттєвою, якщо менше – то залежність є середньою або не суттєвою. Якщо коефіцієнт кореляції має позитивний знак, це говорить про те, що змінні розвиваються в одному напрямку, якщо знак є негативним, то це означає, що зменшення однієї змінної веде до зростання іншої (табл. 3.1).

З проведеного аналізу кореляції між коефіцієнтом Джині та фіскальними інструментами в Україні видно, що позитивний знак кореляції коефіцієнт Джині має тільки з двома змінними, а саме з податком на доходи підприємств (0,89) та видатками на інвестування (0,75). В обох випадках залежність між змінними є суттєвою. Це підтверджується також значеннями ймовірності, які для обох випадків вказують, що коефіцієнт має сильне вагоме значення.

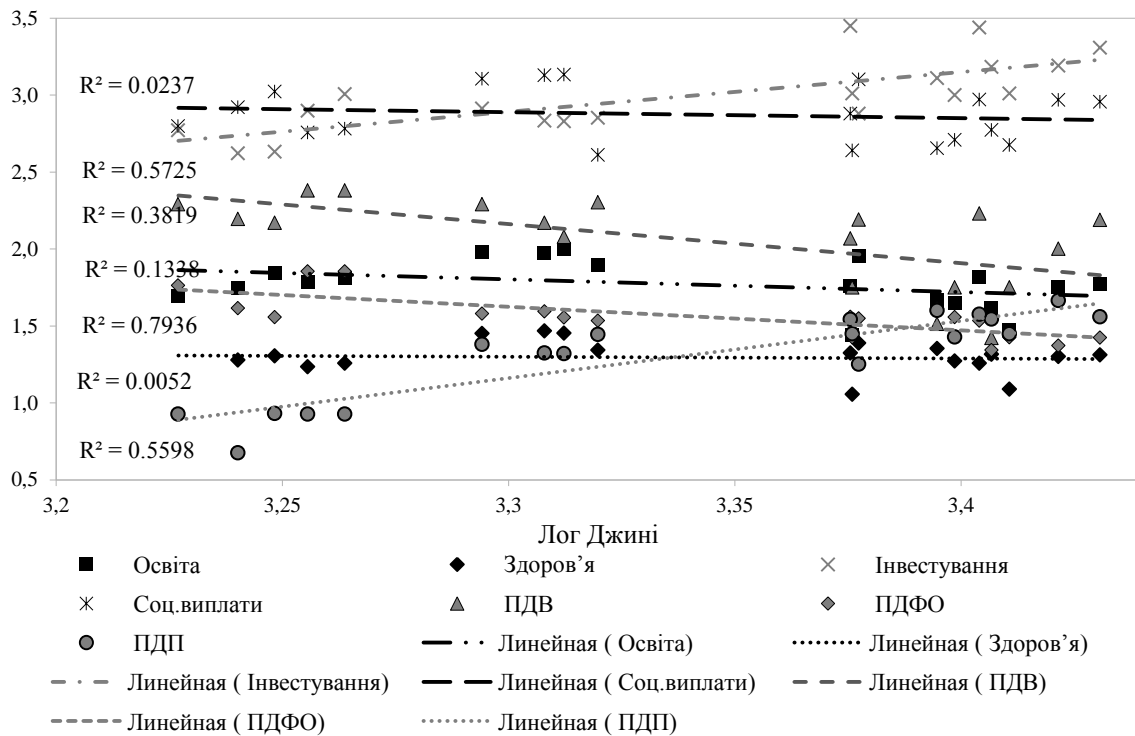

Рис. 3.1. Кореляція коефіцієнту Джині та фіскальних інструментів в Україні, 2000-2018 рр.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Таким чином, зростання державних доходів з податків на прибуток підприємств, а також зростання державних витрат на інвестування ведуть до зростання нерівності і навпаки. Коефіцієнти кореляції на інші державні видатки, а саме на освіту (-0,36), здоров'я (-0,07), соціальні виплати (-0,15) мають негативний знак і являються статистично незначними. Коефіцієнти кореляції коефіцієнту Джині та державних доходів, а саме доходів від податку на доходи фізичних осіб (-0,74) та податку на додану вартість (-0,61) мають негативний знак і мають суттєву статистичну залежність. В даному випадку зростання державних доходів з податків на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість веде до зниження коефіцієнту Джині і навпаки (рис. 3.1).

З проведеного аналізу кореляції між рівнем бідності та фіскальними інструментами в Україні видно, що позитивний знак кореляції рівень бідності має, як і в попередньому випадку, тільки з двома змінними, а саме з податком на доходи підприємств (0,84) та видатками на інвестування (0,82). В обох випадках залежність між змінними є суттєвою, де зростання державних доходів з податків на прибуток підприємств та зростання державних витрат на інвестування веде до зростання рівня рівності і навпаки (рис.3.2).

Це підтверджується також значеннями ймовірності, які для обох випадків вказують, що коефіцієнт має сильне вагоме значення. Коефіцієнти кореляції на державні видатки на освіту (-0,39), здоров'я (-0,12), соціальні виплати (-0,16) мають негативний знак і, як і в попередньому аналізі, являються статистично незначними. Коефіцієнти кореляції рівня бідності та державних доходів від податку на доходи фізичних осіб (-0,63) та податку на додану вартість (-0,55) мають негативний знак, але не мають суттєвої статистичної залежності, причому значення ймовірності для обох випадків вказують, що коефіцієнт має вагоме значення.

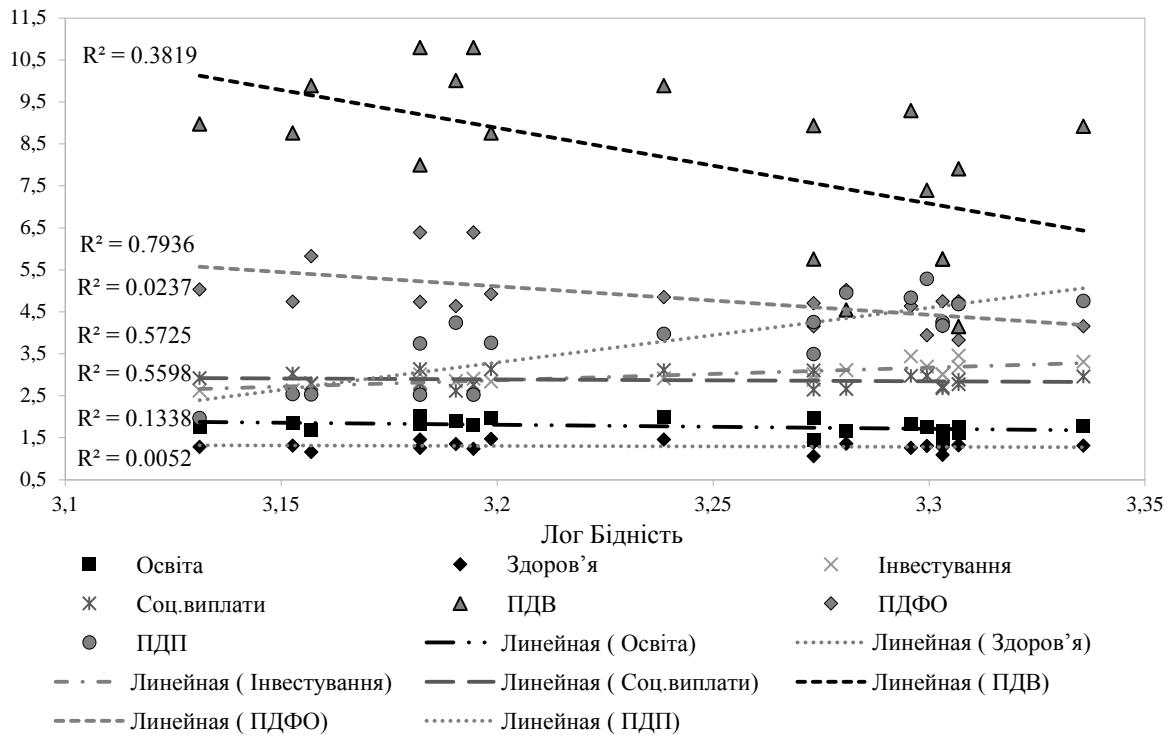

Рис. 3.2. Кореляція рівня бідності та фіскальних інструментів в Україні, 2000–2018 рр.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Враховуючи високий рівень корумпованості та неінклюзивності економіки в Україні, на додаток до проведеного аналізу кореляції рівня бідності і фіскальних інструментів, був проведений аналіз кореляції між рівнем ВВП на душу населення та фіскальними інструментами.

Кореляція між ВВП на душу населення та податком на доходи підприємств (-0,73) та видатками на інвестування (-0,43) має негативне значення і є суттєвою тільки у відношенні до податку на доходи підприємств, значення ймовірності якого вказує, що коефіцієнт має сильне вагоме значення. Тобто зменшення податку на прибуток підприємств в Україні веде до зростання рівня ВВП на душу населення і навпаки (рис. 3.3).

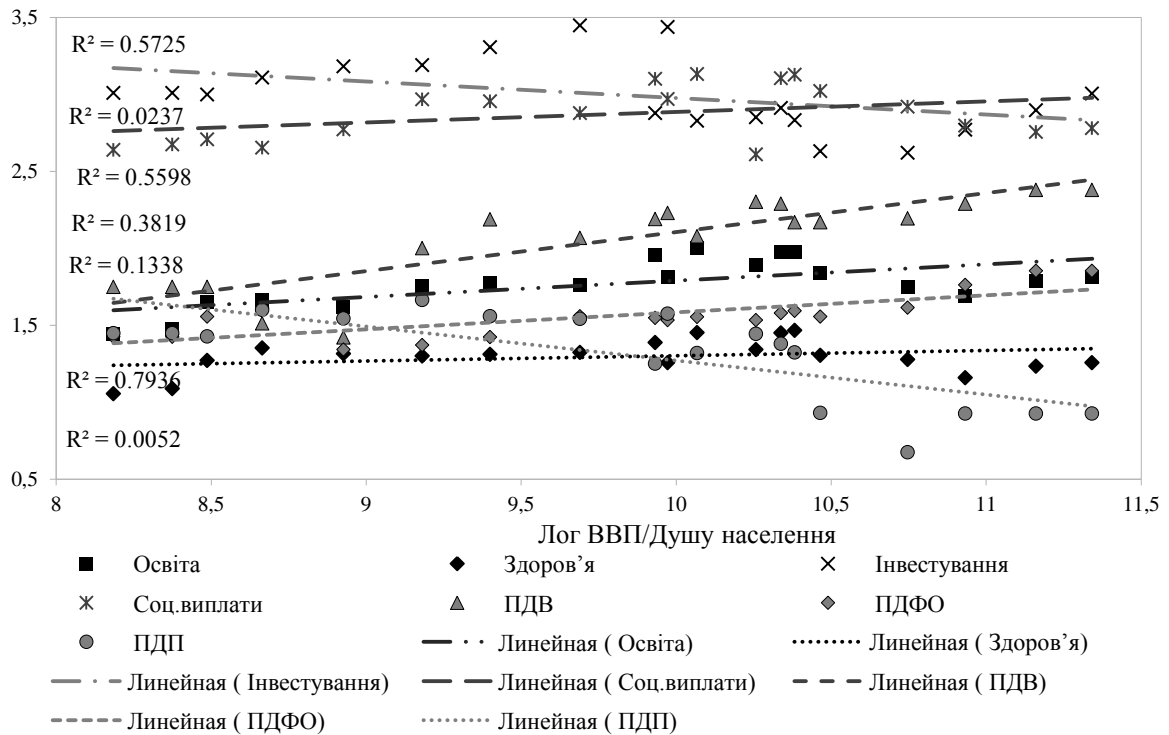

Рис. 3.3. Кореляція ВВП на душу населення та фіскальних інструментів в Україні, 2000–2018 рр.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Коефіцієнти кореляції на державні видатки на освіту (0,64), здоров'я (0,29), соціальні виплати (0,37) мають позитивний знак, але не мають статистичної значимості. Значення ймовірності вказує на сильне вагоме значення коефіцієнту витрат на освіту, решта коефіцієнтів мають незначиму ймовірність. Коефіцієнти кореляції ВВП на душу населення та державних доходів від податку на доходи фізичних осіб (0,75) та податку на додану вартість (0,85) мають позитивний знак та суттєву статистичну залежність. Це підтверджується також значеннями ймовірності, які для обох випадків вказують, що коефіцієнт має сильне вагоме значення. Іншими словами, зростання податків на доходи фізичних осіб та додану вартість веде до загального зростання ВВП на душу населення.

З проведеного аналізу кореляції між коефіцієнтом Джині, рівнем бідності та ВВП на душу населення в Україні видно, що коефіцієнт Джині має позитивний знак кореляції з рівнем бідності, залежність між змінними є суттєвою (0,95), а

значення ймовірності вказує, що коефіцієнт має сильне вагоме значення. Тобто, при зростанні рівня бідності в Україні зростає нерівність і навпаки. Одночасно, коефіцієнт Джині має негативний знак кореляції з рівнем ВВП на душу населення, залежність між змінними є суттєвою (-0,83), а значення ймовірності вказує, що коефіцієнт має сильне вагоме значення. Тобто, при зростанні рівня ВВП на душу населення в Україні зменшується нерівність і навпаки. Кореляція між рівнем бідності та рівнем ВВП на душу населення також є негативною, залежність між змінними є суттєвою (-0,77), а значення ймовірності вказує, що коефіцієнт має сильне вагоме значення. Це вказує на те, що при зростанні рівня ВВП на душу населення в Україні зменшується рівень бідності і навпаки.

З проведеного аналізу кореляції бідності, нерівності та фіскальних інструментів виявлено, що не всі фіскальні інструменти мають суттєвий вплив на динаміку розвитку рівня бідності та нерівності в Україні, а ті, що мають, не завжди ведуть до скорочення бідності та нерівності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Кореляційний аналіз впливу фіскальних інструментів на нерівність, бідність та ВВП на душу населення в Україні

Фіскальні інструменти	Індекс Джині	Рівень бідності	ВВП на душу населення
Податок на прибуток підприємств (↑)	0,89 (↑)	0,84 (↑)	-0,73 (↓)
Податок на доходи фізичних осіб (↑)	-0,75 (↓)	-0,63 (-)	0,76 (↑)
Податок на додану вартість (↑)	-0,62 (-)	-0,55 (-)	0,86 (↑)
Витрати на інвестування (↑)	0,75 (↑)	0,83 (↑)	-0,43 (-)

Джерело: Складено автором за власними розрахунками.

Примітка: *У таблиці подано тільки ті фіскальні інструменти, які показали суттєву залежність під час аналізу коефіцієнтів кореляції.

** (↑) – позитивний вплив, (↓) – негативний вплив, (-) – несуттєвий вплив.

Серед фіскальних інструментів державних доходів на рівень бідності та нерівності впливають доходи від трьох основних видів податків, але мають різний вплив. Доходи від податків на прибуток підприємств мають позитивний вплив і ведуть до зростання нерівності та бідності та мають негативний вплив на рівень ВВП на душу населення. Доходи від податку на доходи фізичних осіб мають негативний

вплив на нерівність та позитивний вплив на рівень ВВП на душу населення, тобто сприяють зниженню нерівності в Україні та веде до загального зростання добробуту в країні. Доходи від податку на додану вартість мають позитивний вплив на рівень ВВП на душу населення і не мають суттєвого впливу на рівень бідності та нерівності в країні. Єдиним фіскальним інструментом державних видатків який показав суттєву залежність із змінними бідності та нерівності є загальнодержавні видатки на інвестування. В обох випадках спостерігалась позитивна залежність, тобто із зростанням видатків на інвестування зростають показники нерівності та бідності. Це говорить про неефективність державного інвестування, яке не веде до економічного інклюзивного зростання, зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності. Інші види державних видатків не мають суттєвого впливу ні на нерівність, ні на рівень бідності, що також вказує на неефективність та не цілеспрямованість державних програм.

3.2 Прогнозні оцінки динаміки бідності та нерівності в Україні до 2025 року за різними сценаріями фіскальної політики

3.2.1 Прогноз динаміки бідності та нерівності за існуючої фіскальної політики та за різними фіскальними сценаріями

Для прогнозової оцінки динаміки рівня бідності та нерівності в Україні були використані методи економетричного моделювання векторної авторегресії, на основі якої було виконано обчислення імпульсних відгуків показників нерівності та бідності на шоки фіскальної політики, а також прогнозування за різними сценаріями. Залежні та незалежні змінні були взяті такі самі як і в попередньому аналізі оцінки впливу державної фіскальної політики на рівень бідності та нерівності, а саме коефіцієнт Джині, рівень бідності, ВВП на душу населення, державні витрати (на освіту, на здоров'я, на соціальну допомогу та на

інвестування), державні доходи від податків (на доходи фізичних осіб, на доходи підприємств та на доходи на додану вартість). Мета даного дослідження полягає в тому, щоб оцінити та протестувати моделі розвитку бідності та нерівності в Україні шляхом виявлення наслідків від шоків, спричинених змінами у фіскальній політиці державних доходів та видатків.

Для аналізу використано економетричну модель векторної авторегресії (VAR), яка узагальнює одномірні моделі авторегресії і застосовується для аналізу динаміки та взаємозалежності між часовими рядами. Всі змінні в моделі VAR будуть аналізуватися симетрично, в тому числі для рівняння кожної змінної, пояснюючи її динаміку на основі лагів як власних, так інших змінних. Іншими словами, в даній моделі використовуємо декілька змінних, які залежать одна від одної та від лагів всіх змінних. За допомогою моделі VAR на основі аналізу взаємозалежності між змінними здійснюється їх прогнозування. Загалом модель VAR використовується для оцінок, які охоплюють всю економіку країни, дає можливість розрахувати гнучку модель прогнозування, формує базу для тестування причинності Грейнджера, використовується для обчислення імпульсної реакції.

При використанні моделі VAR є можливість вибрати довільну кількість лагів за власним розсудом або вибрати кількість лагів емпіричним шляхом. Останній відбувається методом оцінки моделі VAR для різних лагових структур та тестуванням – яка з даних моделей найкраще відповідатиме даним, і на основі якої були проведені розрахунки в таблиці 3.3. Таким чином, з проведеного аналізу між коефіцієнтом Джині та фіскальними інструментами видатків на соціальну підтримку, освіту, здоров'я, інвестування була вибрана модель з двома лагами. Для моделі з коефіцієнтом Джині та фіскальними інструментами доходів, а саме податків на доходи фізичних осіб, доходів підприємств та доходів на додану вартість була вибрана модель з одним лагом. Аналіз моделей із незалежною змінною рівень бідності показав, що у відношенні із фіскальними інструментами

видатків найкращою є модель із двома лагами. А у випадку із фіскальними інструментами доходів – модель із одним лагом. У випадку із індикатором рівня ВВП на душу населення модель із двома лагами є більш підходящою для фіскальних інструментів і видатків і з одним лагом для фіскальних інструментів доходів.

Таблиця 3.3

Критерії вибору лагів моделей VAR для аналізу рівня бідності, нерівності та фіскальних інструментів в Україні, 1999 – 2018 рр.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
<i>Ендогенні змінні: LGINI LCIT LPIT LVAT, Екзогенні змінні: C</i>						
0	49.80001	NA	5.37e-08	-5.388236	-5.192186	-5.368748
1	89.60280	56.19217*	3.51e-09*	-8.188564	-7.20831*	-8.091125
2	108.3584	17.65235	3.81e-09	-8.51275*	-6.748303	-8.33736*
<i>Ендогенні змінні: LGINI LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL, Екзогенні змінні: C</i>						
0	93.25460	NA	2.13e-11	-10.38289	-10.13783	-10.35853
1	149.8073	73.18589*	6.10e-13	-14.09498	-12.62460	-13.94882
2	200.2579	35.61214	8.93e-14*	-17.0891*	-14.3934*	-16.8212*
<i>Ендогенні змінні: LPOV LCIT LPIT LVAT, Екзогенні змінні: C</i>						
0	46.67354	NA	7.76e-08	-5.020416	-4.824366	-5.000928
1	84.23413	53.02673*	6.60e-09	-7.556957	-6.576706	-7.459518
2	109.7456	24.01078	3.24e-09*	-8.67595*	-6.91149*	-8.50056*
<i>Ендогенні змінні: LGDPCAPITA LCIT LPIT LVAT, Екзогенні змінні: C</i>						
0	11.20046	NA	5.04e-06	-0.847113	-0.651063	-0.827626
1	76.42074	92.07569*	1.65e-08*	-6.63773*	-5.65748*	-6.54029*
2	86.71010	9.684104	4.87e-08	-5.965894	-4.201443	-5.790504
<i>Ендогенні змінні: LGDPCAPITA LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL, Екзогенні змінні: C</i>						
0	50.11890	NA	3.41e-09	-5.308106	-5.063043	-5.283746
1	135.9248	111.0429*	3.12e-12*	-12.46174	-10.9913*	-12.31558
2	166.2484	21.40489	4.88e-12	-13.0880*	-10.39235	-12.8200*

Джерело: розрахунки автора.

Примітки: Кількість включених спостережень – 17. Лаг відповідає одному року. Знак * вказує на лаг, обраний за даним критерієм. LR – послідовна модифікована статистика тесту LR (кожен тест на рівні 5%), FPE – остаточна помилка передбачення, AIC – інформаційний критерій Акаїке, SC – інформаційний критерій Шварца, HQ – інформаційний критерій Ханнана-Квін.

Загалом, при оцінюванні VAR моделей кількість оцінюваних параметрів зазвичай може бути дуже великою, що, в свою чергу, робить нелегким подальшу

інтерпретацію оцінок параметрів. Один із способів обійти цю проблему полягає у використанні імпульсного реагування. Цей підхід можна порівняти з тим, як динамічно розраховуються прогнози за умови, якщо шоки змінних показників проходять через всю систему. Величина та знак оцінюваних параметрів у моделях VAR контролюють шляхи динамік реагування. Таким чином, на основі визначених вище лагів VAR моделей для кожного показника, а саме для рівня бідності, нерівності та ВВП на душу населення, був проведений аналіз імпульсних відгуків на термін 25 років. В даному випадку був використаний метод Холеського, який широко використовується для оцінки впливу структурних шоків за допомогою функцій імпульсних відгуків і передбачає використання рекурсивної форми моделі VAR та приписує весь ефект загального компонента змінній, яка вперше зустрічається в системі даної моделі. Параметр (коригування d.f.) дає вибірковій незначні ступені корекції свободи при оцінці залишкової матриці коваріації коефіцієнта Холеського. Так, за результатами проведеного аналізу імпульсного реагування коефіцієнту Джині на позитивні шоки фіскальних інструментів були використані моделі VAR з двома лагами для фіскальних інструментів видатків та з одним лагом для моделі доходів. Розрахунки моделей VAR та імпульсних відгуків були зроблені окремо для кожного для кожного показника та фіскальних інструментів (Додаток Л).

Як видно із рисунку 3.4, аналіз імпульсного реагування коефіцієнту Джині мав різні результати на фіскальні інструменти державних доходів та витрат. Так, коефіцієнт Джині мав такі результати від впливу позитивних шоків фіскальних інструментів: (1) збільшення доходів від податку на доходи фізичних осіб приведе до помірного зростання коефіцієнту Джині у перші 7 періодів, але з часом розсіюється, (2) збільшення доходів від податку на доходи підприємств приведе до різкого зростання Коефіцієнту джині у перші 2 періоди, потім до стрімкого зменшення на протязі послідуєчих 4 періодів та помірного розсіювання з часом, (3) збільшення доходів від податку на додану вартість приведе до зниження

коефіцієнту Джині у перші 5 періодів, а потім поступово розсіється, (4) збільшення державних витратів на освіту приведе до різкого невеликого зростання нерівності на протязі перших 3 періодів та суттєвого зниження на протязі наступних 5 періодів з послідуєчим розсіюванням, (5) збільшення державних витратів на інвестування приведе так само до різкого невеликого зростання нерівності на протязі перших 3 періодів та помірнього зниження на протязі наступних 3 періодів з послідуєчим розсіюванням, (6) збільшення державних витратів на охорону здоров'я приведе до різкого зниження нерівності у перші 2 періоди, потім різкого зростання у наступні 4 періоди та розсіється на протязі наступних 19 періодів, (7) збільшення державних витратів на соціальні витрати приведе до зниження нерівності у перші 3 періоди, з послідуєчим невеликим волатильним розсіюванням.

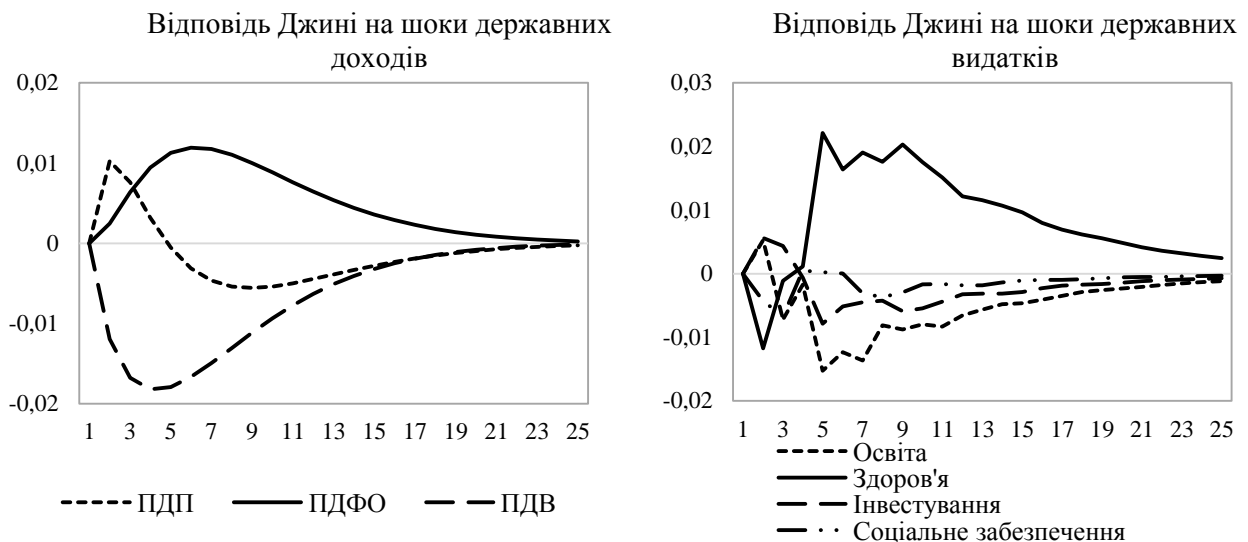

Рис. 3.4. Імпульсна відповідь динаміки рівня коефіцієнту Джині в Україні на фіскальні інструменти.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Таким чином, на основі імпульсного реагування найбільш позитивний вплив матимуть позитивні шоки на доходи від податку на додану вартість та витатки на соціальну підтримку. Помірний позитивний ефект, який відбудуватиметься з часом після короткострокового негативного ефекту, матимуть позитивні шоки на

податки від доходів підприємств та на державні видатки на освіту та інвестування. Негативну імпульсну відповідь мають позитивні шоки на податки від доходів фізичних осіб та видатки на охорону здоров'я.

Аналіз імпульсного реагування рівня бідності на позитивні шоки фіскальних інструментів дав схожі результати (рис 3.5).

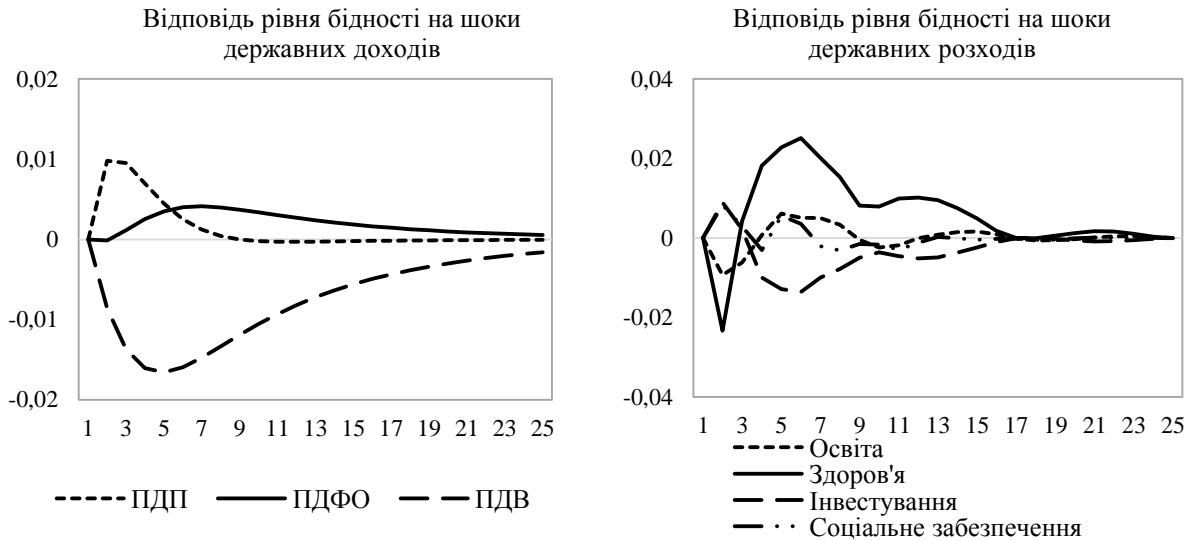

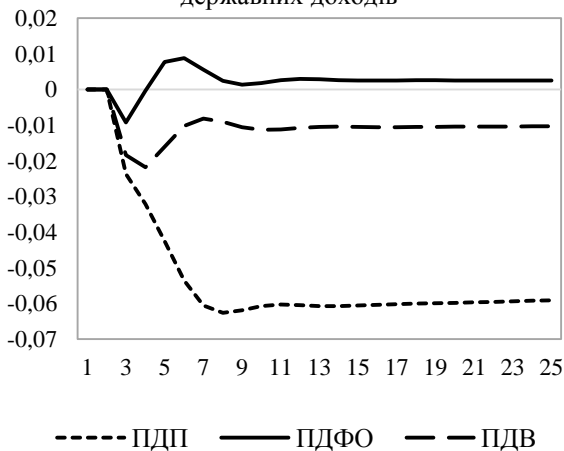
Рис. 3.5 Імпульсна відповідь динаміки рівня бідності в Україні на фіскальні інструменти.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Загалом імпульсна відповідь рівня бідності в Україні є наступною: (1) збільшення доходів від податку на доходи фізичних осіб не відобразиться на рівні бідності перші 3 періоди, потім поступово зростатиме на протязі 5 періодів і з часом розсіється, (2) збільшення доходів від податку на доходи підприємств приведе до різкого зростання рівня бідності у перші 3 періоди, потім до стрімкого зменшення на протязі послідуєчих 4 періодів до початкового рівня, (3) збільшення доходів від податку на додану вартість приведе до зниження рівня бідності у перші 5 періодів та поступового розсіювання після цього, (4) збільшення державних видатків на освіту приведе до зниження рівня бідності у перші 2 періоди, потім поступового зростання на протязі 3 періодів, та поступового зниження на протязі наступних 7 періодів з послідуєчим невеликим коливанням, (5) збільшення державних

видатків на інвестування приведе до зростання рівня бідності у перші 3 періоди, потім зниження на протязі наступних 3 періодів з наступним нерівномірним розсіюванням, (6) збільшення державних видатків на охорону здоров'я приведе до різкого зниження рівня бідності у перші 2 періоди, потім різкого зростання у наступні 7 періодів та розсіється на протязі наступних 10 періодів, (7) збільшення державних видатків на соціальні витрати приведе до невеликого зростання рівня бідності у перші 3 періоди, з послідуочим волатильним розсіюванням на протязі 11 періодів. Таким чином, на основі імпульсного реагування найбільш позитивний вплив матимуть позитивні шоки на доходи від податку на додану вартість та видатки на інвестування. Помірний позитивний ефект який відбуватиметься з часом після короткострокового негативного ефекту матимуть позитивні шоки на державні видатки на соціальні виплати. Негативну імпульсну відповідь мають позитивні шоки на податки від доходів фізичних осіб, податки від доходів підприємств, та видатки на охорону здоров'я та освіту.

Відповідь рівня ВВП на душу населення на шоки державних доходів

Відповідь рівня ВВП на душу населення на шоки державних видатків

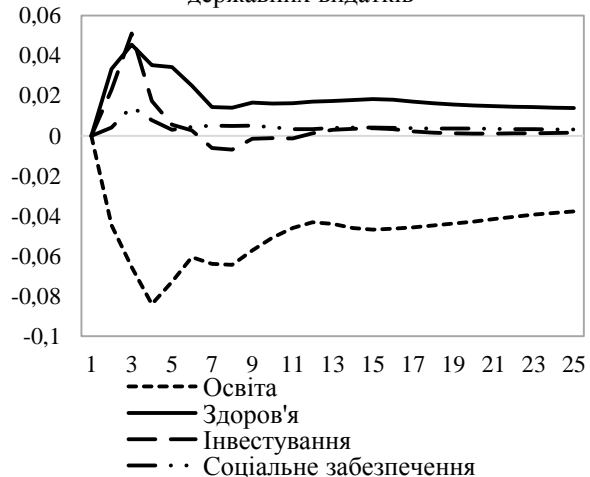

Рис. 3.6 Імпульсна відповідь динаміки ВВП на душу населення в Україні на фіскальні інструменти.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Як видно із рисунку 3.6, аналіз імпульсного реагування рівня ВВП на душу населення на позитивні шоки фіскальних інструментів державних доходів та

видатків дав результати відмінні від попередніх. Так, ВВП на душу населення у відповідь на збільшення державних видатків або доходів мало таку відповідь: (1) збільшення доходів від податку на доходи фізичних осіб приведе до невеликого зменшення ВВП на душу населення у перші 2 періоди, потім зростання на протязі 3 періодів і розсіювання на протязі 6 періодів з подальшим постійним рівнем трохи вищим за початковий, (2) збільшення доходів від податку на доходи підприємств приведе до суттєвого зниження ВВП на душу населення у перші 7 періодів з подальшим постійним рівнем набагато нижчим за початковий, (3) збільшення доходів від податку на додану вартість матиме такий самий ефект як і імпульсна відповідь на збільшення доходів від податку на доходи підприємств тільки з нижчою амплітудою, (4) збільшення державних видатків на освіту приведе до помірного зменшення ВВП на душу населення на протязі перших 4 періодів та подальшого постійного рівня суттєво нижчого за початковий, (5) збільшення державних видатків на інвестування приведе до зростання ВВП на душу населення в перші 4 періоди з подальшим постійним рівнем, близьким до початкового, (6) збільшення державних видатків на охорону здоров'я, навпаки приведе до зростання рівня ВВП на душу населення у перші 4 періоди, потім поступового зменшення у наступні 4 періоди та подальшим постійним рівнем вищим за початковий, (7) збільшення державних видатків на соціальні витрати матиме такий самий ефект як збільшення витрат на інвестування, але з меншою амплітудою. Таким чином, на основі імпульсного реагування загалом найбільший вплив матимуть позитивні шоки на державні доходи від податку на доходи фізичних осіб та державні витрати на охорону здоров'я, помірний вплив матимуть позитивні шоки на інвестування, соціальне забезпечення та податки на прибуток підприємств, але в останньому випадку спостерігається негативний вплив на ріст на ріст ВВП на душу населення (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Імпульсні відгуки рівня життя та нерівності в Україні на позитивні шоки
фіскальних інструментів.**

	Джині	Бідність	ВВП на душу населення
ППП	+/-	-	-
ПДФО	-	+/-	++
ПДВ	++	++	-
Освіта	++	+/-	-
Здоров'я	-	-	++
Інвестування	+	+/-	++
Соціальний захист	+/-	+/-	+/-

Джерело: складено за розрахунками автора.

На основі проведених тестів кореляції та імпульсних відгуків було проведено прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні за існуючих умов (базовий сценарій), за умов впливу на фіскальні інструменти державних видатків (сценарій А), за умов впливу на фіскальні інструменти державних доходів (сценарій Б), за умов комбінованого впливу на фіскальні інструменти державних видатків та доходів (сценарій В). Сценарій А включає в себе збільшення державних видатків на інвестування та соціальний захист на один відсоток. Саме ці дві категорії показали найбільший вплив на рівень бідності та нерівності в Україні під час аналізу кореляції та імпульсних відгуків. Сценарій Б включає в себе збільшення державних доходів від податків на додану вартість на один відсоток. Ця категорія так само показала найбільший вплив на рівень бідності та нерівності в Україні під час попередніх розрахунків. Сценарій В включає в себе збільшення державних видатків на інвестування, соціальний захист та державних доходів від податку на додану вартість на один відсоток. Прогнозування було проведене на основі моделювання VAR, детермінованим методом з динамічним рішенням. Як видно із рисунку 3.7, вибрані фіскальні інструменти доходів та видатків мають різний вплив на динаміку бідності. Так за умови якщо Україна буде підтримувати наявну фіскальну політику рівень бідності після 2018 року буде продовжувати знижатися до 2023 року потім буде триматися на такому ж рівні.

Якщо збільшаться тільки державні видатки на інвестування та соціальне забезпечення, то це приведе до більшого зниження рівня бідності до 2022 року і більш низького рівня, порівняно із попередньою політикою, після 2023. Майже такий самий результат був отриманий за умови зростання державних доходів від податку на додану вартість. Найефективнішою виявилася політика, де були скомбіновані реформи державних видатків та надходжень, де рівень бідності продовжував знижуватись до 2024 року і був найнижчим серед всіх сценаріїв.

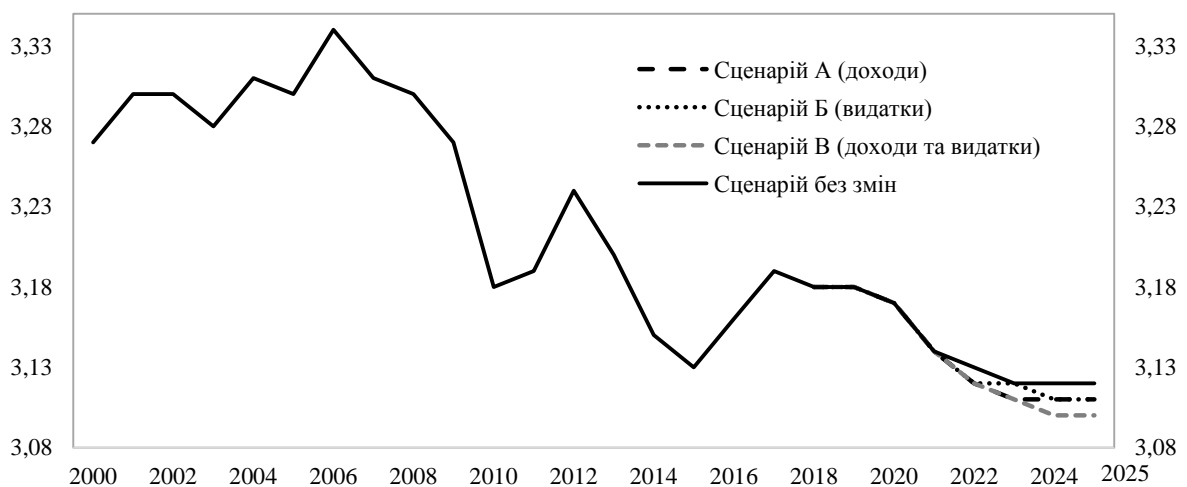

Рис. 3.7. Прогнозна динаміка рівня бідності в Україні за різними сценаріями, 2000–2025 рр.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Як видно із рисунку 3.8, вибрані фіскальні інструменти доходів та видатків мають дуже помірний вплив на динаміку росту ВВП на душу населення. Так за умови, якщо Україна буде підтримувати наявну фіскальну політику рівень ВВП на душу населення буде продовжувати помірно зростати. Загалом вибрані фіскальні інструменти не показали суттєвого впливу на динаміку розвитку цього показника. Сценарій з комбінованими реформами фіскальної політики доходів і видатків дав більш позитивний ріст в перші 2 роки після введення реформ, але після цього рівень ВВП на душу населення зрівнявся із базовим сценарієм. Майже така ж динаміка спостерігалась і за умови зміни об'єму видатків на інвестування та

соціальне забезпечення, але позитивний ефект спостерігався через 5 років після введення таких реформ. Таким чином, зрозуміло, що дані фіскальні реформи за даних економічних та політичних умов не матимуть суттєвого впливу на зростання рівня ВВП на душу населення.

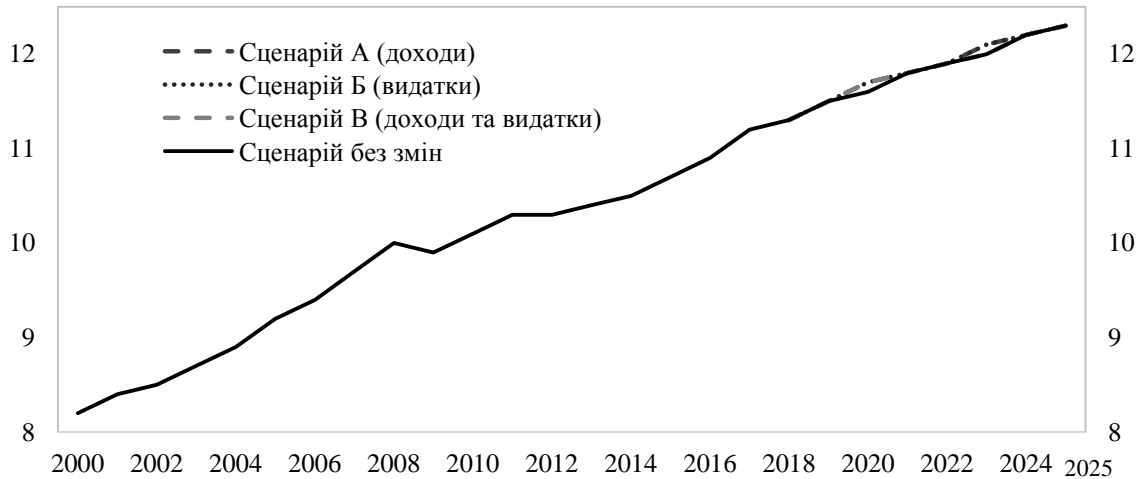

Рис. 3.8. Прогнозна динаміка рівня ВВП на душу населення в Україні за різними сценаріями, 2000–2025 рр.

Джерело: побудовано за даними [50] та розрахунками автора.

Як видно із рисунку 3.9, вибрані фіскальні інструменти доходів та видатків мають не однаковий вплив на динаміку нерівності, а інструменти державних видатків суттєвого впливу не мають на відміну від державних доходів. Так, за умови якщо Україна буде підтримувати наявну фіскальну політику, після невеликого зростання рівень нерівності почне поступово знижуватись. Позитивний вплив мали реформи державних доходів від податку на додану вартість які дозволили прискорити зниження нерівності в Україні до 2024 року. Найкращий ефект, як і у випадку з рівнем бідності, мали комбіновані реформи державних видатків і доходів у середньостроковій перспективі. При цьому сценарії рівень нерівності зменшувався найбільшими темпами до 2025 року. Сценарій з реформуванням тільки державних видатків не вплинув на прогнозну динаміку нерівності. Що ще раз підтверджує неефективність використання державних коштів з точки зору зменшення рівня бідності та нерівності за існуючих умов.

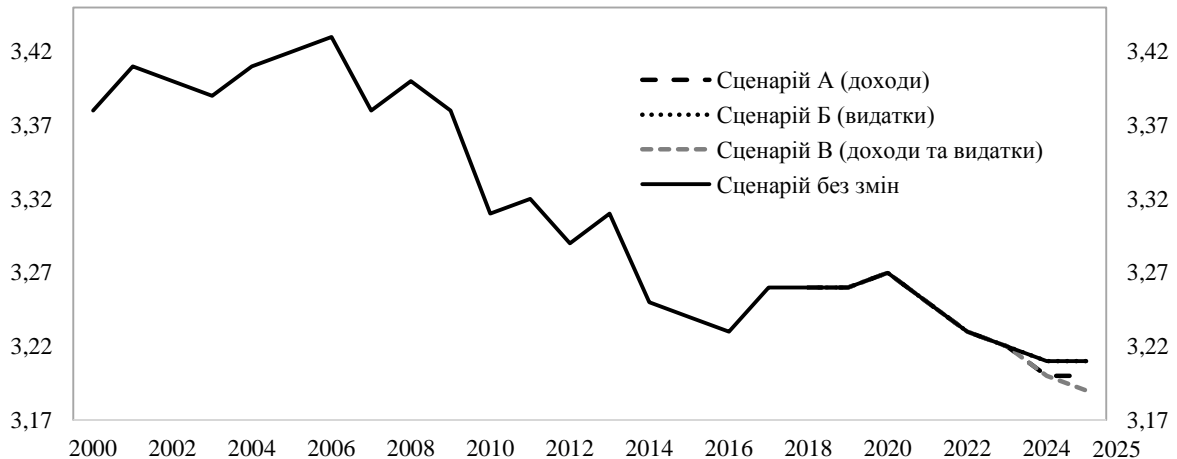

Рис. 3.9. Прогнозна динаміка нерівності в Україні за різними сценаріями, 2000–2025 рр.

Джерело: побудовано за даними [121] та розрахунками автора.

Таким чином, зрозуміло, що за існуючих економічних, політичних та адміністративних умов рівень бідності та нерівність в Україні при існуючій фіскальній політиці буде продовжувати помірно знижуватись. Фіскальні інструменти, а саме збільшення доходів на додану вартість та збільшення видатків на соціальний захист і інвестування, прискорять зниження бідності і та нерівності, але за умови продуманої політики комбінування цих реформ.

3.3 Рекомендації щодо адаптації в Україні європейського досвіду державної політики щодо зниження нерівності та бідності

3.3.1 Загальні підсумки попередніх досліджень, можливості адаптації в Україні європейського досвіду у цих напрямках

З попередніх досліджень видно, що в результаті емпіричних досліджень не всі отримані результати узгоджуються з економічною теорією. Тому стає зрозумілим, що основними факторами, які стоять на заваді ефективності

фіскальної політики в Україні і потребують першочергового вирішення, є неінклюзивність економічного розвитку, високий рівень корупції та великий неформальний сектор. Всі три категорії тісно пов'язані між собою і потребують одночасного вирішення.

Незважаючи на глобальні економічні та геополітичні проблеми, економіка України продовжує розвиватися та інтегруватися у світову економіку. Але одночасно, маючи великий природний, економічний та людський капітал, українська економіка не є інклюзивною, тобто економічне зростання не веде до зменшення рівня бідності, не забезпечує справедливі та рівні можливості для всіх верств населення та підприємств, не веде до зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей.

На інклюзивність економічного зростання фіскальними засобами можна вплинути через податкову політику. На макrorівні податки збільшують державні доходи, які, за умови ефективного функціонування уряду, використовуються для фінансування державних програм, направлених на зменшення рівня бідності та нерівності. На нерівність податки впливають через різні канали. Найбільш прямий канал податкового перерозподілу доходів – це зменшення перерозподілу наявного доходу (після оподаткування та трансфертів) [123]. Непрямий вплив податки мають завдяки зменшенню ринкової нерівності (до оподаткування та трансфертів) через такі канали як (1) заохочення до участі на ринку праці, (2) стимулювання населення до інвестування у розвиток людського капіталу, (3) зменшення продовження нерівності доходів серед різних поколінь. Одночасно податки сприяють більш ефективному перерозподілу доходу на протязі життєвого циклу населення, заохочуючи до зберігання на пенсійне забезпечення. Одночасно важливо враховувати те, щоб податкова політика не гальмувала економічний розвиток. Розробка ефективної системи оподаткування, яка б вела до інклюзивного економічного зростання, розрізняється між країнами оскільки залежить від багатьох факторів, характерних для кожного окремого випадку.

Організація економічного співробітництва та розвитку виділила основні принципи податкової політики [123], які ведуть до інклюзивного зростання:

1) Розширення податкової бази

- ✓ Підтримання широкої податкової бази та низьких податкових ставок
- ✓ Усунення податкових видатків, які не націлені на перерозподільчі цілі
- ✓ Розширення бази соціального забезпечення

2) Посилення загальної прогресивності фіскальної системи

- ✓ Ефективне та справедливе оподаткування капіталу та його прибутку
- ✓ Впровадження або посилення прогресивності не тільки для ПДФО
- ✓ Посилення горизонтальної рівності для підвищення вертикальної рівності
- ✓ Посилення взаємозв'язку між сплаченими податками та пільгами, отриманими протягом життєвого циклу
- ✓ Забезпечення адекватної та цілеспрямованої компенсації чи допомоги тим, хто потерпів завдяки податковим реформам

3) Вплив на поведінку та можливості до оподаткування

- ✓ Стимулювання економічних агентів, які працюють в неформальній економіці до формалізації.
- ✓ Сприяння більшій рівності ринкового доходу та використання людського капіталу через податкову систему.
- ✓ Вирівнювання приватних та соціальних витрат за рахунок податкових реформ

4) Посилення податкової політики та управління

- ✓ Забезпечення адміністративної доцільності розробки податкової політики
- ✓ Посилення адміністрування податків (удосконалення збору державних доходів, забезпечення податкової визначеності, надання високоякісних послуг платникам податків) та підвищення "вартості податкових грошей"
- ✓ Вирішення проблем ухилення від сплати податків
- ✓ Внесення питань міжпоколінної та гендерної справедливості у розробку податкової системи

- ✓ Підвищення якості податкової статистики, даних та показників податкової політики
- ✓ Удосконалення аналітичних рамок для оцінювання податкової політики.

В європейських країнах питанню інклюзивності економічного зростання приділялось багато уваги на протязі останніх десятиріч. Одним із прикладів для впровадження в Україні є так зване «економічне диво» у Польщі, де основні елементи успішного економічного зростання нагадують післявоєнну економічну історію в Німеччині, яка покладалась на соціальну та економічну інклюзивність як рушійну силу економічного успіху [124]. Важливим фактором для України є не тільки те, що Польща є сусідньою державою, схожою за багатьма географічними та економічними характеристиками, але й те, що вона є країною постсоціалістичного табору та вступила до ЄС тільки 15 років тому і на сьогодні стала посткомуністичною країною, яка приєдналася до списку розвинених країн FTSE Рассела [125]. На протязі багатьох десятиріч до 90-их років в Польщі ВВП на душу населення, виміряний у паритетній купівельній спроможності, не перевищував половину середнього рівня у Західній Європі, а в 1991 році середній дохід поляків складав менше третини реального доходу середнього доходу в Німеччині. В номінальному виразі дохід був менший, ніж одна десята. На сьогоднішній день Польща стала найбільш успішною економікою в Європі, де за останні тридцять років ВВП на душу населення зріс майже в 3 рази, а у 2018 році середній рівень доходів у Польщі перевищив дві третини середнього рівня доходів країн Єврозони. Характерним для Польщі з початку 90-их років було швидке будівництво інституцій, розвиток освіти, реструктуризація зовнішнього боргу, відкритий та прозорий процес приватизації.

Економічне зростання в Польщі було інклюзивним для різних груп суспільства та включало найбільш вразливі прошарки населення і призвело до зменшення бідності з 51% у 2005 році до 30% у 2014 році. Кращий доступ до якісної освіти та процвітаюче підприємництво разом із сильною регуляторною та інституційною

підтримкою з боку уряду привели до соціального та економічного росту мільйонів осіб у Польщі [126].

Однією з важливих особливостей польської економіки, яка веде до загального зростання добробуту населення, є великий ринок внутрішнього споживання, який становить більше 60% ВВП та перевищує середній показник серед європейських країн. Таке споживання домогосподарств зумовлене сильним ринком праці та зростанням заробітної плати понад 5%. Політика уряду щодо значного збільшення соціальних трансфертів ще більше сприяє цьому зростанню. «Сім'я 500+» [127], важлива державна програма, запроваджена в 2016 році, додала приблизно 2–3% до річного наявного доходу домогосподарств. У 2019 році було оголошено нову хвилю соціальних виплат, включаючи розширення програми «Сім'я 500+», яка складе 1,7% ВВП і за підрахунками у 2020 році приведе до зростання споживання більше, ніж на 3%. До речі, скористатись фінансовою допомогою через програму «Сім'я 500+» можуть також і українці у Польщі [128].

Серед інших заходів інклюзивного розвитку в Польщі можна виділити відміну сплати податку на прибуток для осіб до 26 років, зниження загального податку на прибуток для населення на 1 відсоток, збільшення пенсійних виплат [129]. Важливо, що ці трансферти не загрожують твердій фіскальній позиції країни з дефіцитом бюджету менше 2% від ВВП. Ці реформи ведуть до покращення споживання та сектору роздрібної торгівлі, нерухомості, дозвілля, охорони здоров'я та освіти.

Таким чином, для України першочерговим завданням має стати реформування державного апарату на адміністративному рівні, удосконалення юридичної бази з метою зменшення корупції, виведення економіки із тіньового сектору та впровадження реформ інклюзивного економічного зростання. Фіскальне реформування необхідно робити у сфері податкової політики згідно із прийнятими міжнародними організаціями основними принципами [123]. Особливу увагу необхідно приділити оподаткуванню доходу підприємств та оподаткуванню

доходів на додану вартість. У сфері державних видатків, необхідне удосконалення ефективності та цілеспрямованості державного інвестування, впровадження програм публічного приватного партнерства інвестування, а також перегляду ефективності видатків на освіту, соціальний захист та здоров'я. Необхідне реформування на збільшення об'єму внутрішнього споживання, зумовлене сильним ринком праці та рівномірним зростанням заробітної плати, забезпечення доступу до якісної освіти та соціальної інфраструктури для різних груп суспільства особливо для найбільш вразливих прошарків населення та найбільш вразливих районів. Без належного та швидкого виконання цих передумов всі інші фіскальні заходи стосовно зменшення нерівності та бідності в Україні будуть неефективними.

Як зазначалось вище, інклюзивне зростання, крім економічного зростання включає в себе людський капітал, соціальне забезпечення, здоров'я, забезпечення продуктами харчування, якість навколишнього середовища. Згідно із висновками, зробленими на основі 2 розділу, другою найважливішою проблемою, яка негативно впливає на рівень бідності та нерівності в Україні, є здоров'я. Аналіз здоров'я та тривалості життя в Україні порівняно із європейськими країнами показав, що українці живуть в середньому на 7 років менше, причому тривалість здорового життя є на 6 років коротшою. Державні витрати на охорону здоров'я в Україні, на відміну від європейських країн, постійно зменшуються, причому приватний сектор не забезпечує страхування здоров'я на такому ж рівні як у Європі, таким чином, тягар фінансових виплат на охорону здоров'я, який припадає на населення України, є дуже великим. Критична ситуація у сфері охорони здоров'я в Україні була підтверджена аналізом розвитку людського капіталу (рис. 2.17). Аналіз кореляції показав, що державні витрати на здоров'я не мають суттєвого впливу на нерівність та рівень бідності в Україні, що говорить про неефективність використання державних коштів. Аналіз VAR та імпульсних відгуків динаміки рівня бідності та нерівності в Україні підтвердив це ствердження, оскільки в усіх випадках показував негативну відповідь на позитивний шок

збільшення державних витрат на охорону здоров'я в Україні.

В європейських країнах історично приділялось багато уваги розвитку системи медичного обслуговування. Після світової фінансової кризи 2008–2009 рр. в багатьох розвинених країнах було проведено ряд структурних реформ у цій сфері [130]. В Австрії в 2013–2016 роках була проведена загальна реформа усієї системи охорони здоров'я. В Фінляндії, внаслідок більш широкої реформи місцевого самоврядування 2016 року, були узгоджені основні елементи реформи охорони здоров'я та соціальних послуг, метою якої було інтегрування первинної медичної допомоги і лікарняних послуг та охорони здоров'я і соціальних послуг. Цілі фінської реформи включали в себе забезпечення якості, ефективності і доступності медичних послуг та підтримання стабільності і стійкості муніципальних економік. В Чехії в січні 2015 року був прийнятий маніфест уряду та національна стратегія охорони здоров'я 2020. У Франції в 2016 році був прийнятий новий закон про охорону здоров'я. У Великобританії національна система охорони здоров'я в 2012 році провела загальну медичну реформу в Англії. В Німеччині в 2016 році було прийнято декілька законів про охорону здоров'я, спрямованих на обмеження витрат та підвищення економічної ефективності, а також на розширення послуг з догляду, які включають в себе: (1) лікарняну допомогу, надання медичної допомоги малозабезпеченим регіонам (сільським районам), (2) профілактику захворювань та зміцнення здоров'я, (3) тривалий догляд. В Ірландії у 2012 році прийнята «майбутня стратегія охорони здоров'я» та план реалізації фінансування на основі діяльності на 2015–2017 рр. В Португалії починаючи з 2012 року проводилась комплексна реформа лікарень. В Словенії був прийнятий національний план охорони здоров'я на 2016–2025 роки та закон про охорону здоров'я і страхування після 2016 року. В Іспанії був прийнятий закон Королівського декрету 16/2012 та інші заходи на національному та регіональному рівнях, пов'язані із витратами на охорону здоров'я, покриттям медичного обслуговування, доплатами за медичні рахунки, оплатою праці та цінами на

медикаменти.

В більшості європейських країн, як і в усьому світі, використовуються основні моделі системи охорони здоров'я, а саме модель Беверіджа, модель Бісмарка, національна модель медичного страхування та інші [131]. Модель Беверидж розроблена В. Бевериджем у 1948 році, була заснована у Великобританії, поширена в Іспанії та багатьох країнах Північної Європи та світу. Система є централізованою з єдиною національною службою охорони здоров'я, де уряд виступає єдиним платником, виключає ринкову конкуренцію та, як правило, підтримує низькі ціни. Охорона здоров'я є безкоштовною для населення і фінансується за допомогою податку на прибуток. Таким чином, системою охорони здоров'я охоплюються всі громадяни країни незалежно від матеріального або соціального статусу. Серед негативних тенденцій такої системи є великі черги та терміни очікування, оскільки гарантований для всіх доступ до медицини веде до надмірного користування послугами здоров'я та зростанням витрат.

Модель Бісмарка являє собою модель соціального медичного страхування і є більш децентралізованою. Вона була створена наприкінці 19 століття Отто фон Бісмарком, розповсюджена в таких країнах як Німеччина, Бельгія, Швейцарія та інших країнах світу, наприклад, в Японії. Фінансування відбувається за рахунок роботодавців та працівників. Зайняте на ринку праці населення має доступ до медицини через медичне страхування, тобто приватні страхові плани охоплюють кожну зайняту особу. Як правило, медичні працівники в таких системах є працівниками приватних установ, хоча фонди соціального медичного страхування вважаються державними. Так, в деяких країнах, наприклад, у Франції, є єдиний страховий агент, в інших (Німеччина, Чехія) існує декілька конкуруючих страхових агентів. Незалежно від кількості страхових агентів, ціни контролюються державою, що дозволяє уряду здійснювати аналогічний обсяг контролю за цінами на медичні послуги, що і при моделі Бевериджа. Серед негативних тенденцій такої моделі є те, що тільки зайняте населення має гарантований доступ до медицини.

Іншими словами, ця модель зосереджує ресурси на тих, хто може внести фінансовий внесок і не є універсальною для всього населення країни, виключаючи тих, хто не може працювати, або не може сплачувати внески [131].

Національна модель медичного страхування поєднує в собі дві вищезазначені моделі, а саме, уряд являється єдиним платником медичних послуг, але постачальники послуг є приватними. Прикладом використання такої моделі є Канада, хоча і в деяких європейських країнах, наприклад, в Угорщині та Німеччині, спостерігається тенденція до розвитку змішаних моделей типу Беверіджа та Бісмарка. Такий баланс між державним страхуванням та приватною практикою дозволяє лікарням зберігати незалежність. Фінансові бар'єри для лікування низькі і пацієнти можуть обрати медичних працівників. Ця система покриває більшість медичних послуг незалежно від рівня доходу пацієнтів. Негативною тенденцією такої моделі є довге очікування надання медичних послуг та надмірне використання медичних ресурсів.

Модель оплати з кишені пацієнта орієнтована на ринкові відносини. Зазвичай в менш розвинених країнах із недостатньою кількістю ресурсів для створення масової медичної системи пацієнти мають платити за медичні процедури із власної кишені, таким чином, лишаючи бідні прошарки населення можливості користуватися медичними послугами. Нерідко тягар виплат із кишені пацієнтів зустрічається в країнах з іншими моделями, в яких спостерігається високий рівень корупції та неефективності державного апарату. Загалом, незважаючи на те, що всі моделі системи охорони здоров'я відрізняються одна від одної, більшість країн поєднують в собі різні підходи, як правило, маючи єдину систему охорони здоров'я для більшості громадян.

На протязі 20-го століття уряди європейських країн прогресивно рухалися до системи охорони здоров'я, яка б охоплювала всі категорії населення. Одночасно така система вимагає державного фінансування, для якого необхідними умовами є збір соціальних внесків, встановлення або збільшення податків на багатство та

зростання доходів. До світової фінансової кризи між країнами ЄС існували важливі відмінності у загальному покритті населення системою охорони здоров'я. Після кризи відбулися важливі зміни, а саме було визнане право всіх людей мати доступ до однакового рівня медичних послуг, які фінансуються державою. Фінансування системи охорони здоров'я, в свою чергу, має відбуватися на основі принципу солідарності [130].

Для України важливими кроками є, насамперед, удосконалення ефективності роботи державного апарату медичного обслуговування та контролю за справедливим та рівноправним наданням якісних медичних послуг, забезпечення різних груп населення та різних регіонів рівним доступом до медичного обслуговування та якісної соціальної інфраструктури, зменшення фінансового навантаження на населення, а саме удосконалення національної моделі медичного обслуговування, направленої на зменшення витрат з кишені пацієнтів, збільшення державних витрат на охорону здоров'я, розширення пакету медичних пільг, покращення якості медичних послуг як у сфері надання медичних послуг так і запобіганні захворюваностей, забезпечення контролю за направленістю та використанням державних коштів на медичне обслуговування.

Третім критичним фактором, який негативно впливає на рівень бідності та нерівності в Україні, є низький рівень інфраструктури. Інфраструктура прямо впливає на розвиток людського капіталу. Через доступність транспорту, зв'язку, Інтернету зростає якість освіти, здоров'я, загальний розвиток людського потенціалу. В Україні, як і в багатьох європейських країнах, нерівність у доступі до базових послуг розрізняється географічно і залежить від доступу до якісної соціальної інфраструктури.

Аналіз кореляції державних видатків на інвестування та нерівності і рівня бідності показав, що в Україні державні витрати на інвестування мали позитивну залежність, тобто із зростанням видатків на інвестування зростають показники нерівності та бідності. Таким чином, державне інвестування в Україні не веде до

зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності. Аналіз VAR та імпульсних відгуків динаміки рівня бідності та нерівності в Україні показав, що збільшення державних витрат на інвестування матиме позитивний вплив як на зменшення нерівності, так і на зменшення бідності в Україні. Прогнозні оцінки також підтвердили це ствердження як для рівня бідності, так і для нерівності. Необхідно відмітити, що саме по собі збільшення розмірів інвестування не приведе до бажаних результатів, якщо не буде супроводжуватись додатковими фіскальними реформами, а саме збільшенням доходів від податків та додану вартість та зростанням видатків на соціальне забезпечення.

В країнах ЄС починаючи з 2009 року спостерігається зменшення інвестування в інфраструктуру, зумовлене світовою фінансовою кризою а також тим, що загалом до цього періоду багато було зроблено у сфері підвищення якості інфраструктури майже в усіх європейських країнах.

ЄК неодноразово підкреслювалась важливість розвитку соціальної інфраструктури з метою підвищення рівня життя населення своїх країн. Зокрема були відокремлені наступні рекомендації для ефективного розвитку соціальної інфраструктури [132]:

- Сприяння фінансуванню соціальної інфраструктури, зосереджуючи увагу на регіонах з найбільшими потребами.
- Перехід від сценарію недостатнього інвестування до розумної ємнісної інвестиційної структури з постійним моніторингом прогресу.
- Створення стабільного та більш сприятливого для інвестицій середовища для соціальної інфраструктури.
- Фіскальна консолідація не повинна надто зважувати ресурси на соціальні інвестиції в інфраструктуру країн–членів союзу.
- Розширення та удосконалення проектів соціальної інфраструктури.
- Підтримка соціальних інвестицій через сприятливі системи оподаткування та стимулювання.

- Сприяння розробці нових фінансових інструментів, присвячених розвитку соціальної інфраструктури (наприклад, соціальних облігацій).
- Сприяння розробці широкомасштабної системи технічної допомоги на місцевому, національному та рівні ЄС.
- Розробка загального плану розвитку європейської соціальної інфраструктури.
- У середньостроковій перспективі створення державно-приватних фондів, призначений для соціальних інвестицій в ЄС.
- Збільшення збору даних щодо інфраструктурного ризику загалом та соціальної інфраструктури зокрема, для кращої оцінки ризиків та фінансової стабільності.

В країнах ЄС багато уваги приділялось розвитку інфраструктури у сферах розвитку транспорту та енергетики. З цією метою у 90-х роках була впроваджена програма «Транс'європейські мережі» (TENs). Перегляд програм після 2008 року привів до підвищення ролі ЄС, а саме, розробці складання схем, що вказують на потреби в майбутніх інвестиціях у багатьох сферах транспорту та енергетики, та запровадження нових процедур для впорядкування прийняття рішень шляхом визначення проектів, які підтримують європейські інтереси [133]. В Україні, для економічного розвитку на макrorівні важливим є те, що вона географічно вигідно розташована на перехресті світових торговельних шляхів між Європою та Азією. Транзитний потенціал України складає 200 мільйонів метричних тонн на рік, а його використання складає лише 25–30%. Україна має важливе значення для ЄС як однієї з ключових країн для перевезення вантажів до ЄС та з ЄС. У 2013 році Європейський Парламент затвердив нову концепцію розвитку транспортної інфраструктури та перетворення національних транспортних систем європейських країн у єдину Транс'європейську мережу (програма TEN [134]). В рамках інтеграції транспортних мереж України та Європи та згідно із результатами саміту Брюссельського Східного партнерства Україна була включена до карт європейської транспортної мережі TEN-T. Для успішного впровадження реформ українській інфраструктурі потрібно до 2030 року забезпечити додаткові інвестиції

в розмірі 20–25 мільярдів доларів. Для розвитку інфраструктури потрібно буде 8–10 мільярдів доларів приватних інвестицій щорічно протягом наступних 12–15 років. Україна самостійно зможе фінансувати близько 1,5 мільярдів доларів інфраструктурних проектів щороку [135]. Тому важливим є залучення іноземних інвестицій та міжнародних донорських проектів. Прикладом успішного розвитку інфраструктури завдяки донорським коштам є Польща, де критичним фактором економічного успіху останніх років є розвиток інвестицій у сучасну інфраструктуру. На сьогодні рівень досягнення транспортних широкосмугових мереж у Польщі вищий, ніж у Німеччині, в той час як швидкість і витрати нижчі [124]. Це особливо важливо в умовах економічної інтеграції та переходу економіки до відкритих ринків. Німецький експорт до Польщі на сьогоднішній день є удвічі більший, ніж до Росії. Одночасно необхідно відмітити, що з 2007 по 2013 рік та з 2014 по 2020 роки Польща була і є найбільшим отримувачем фінансових коштів ЄС, отримавши 102 мільярди євро за перший період та 106 мільярдів євро на протязі другого. Це привело до розвитку секторів будівництва та ринку нерухомості, спричиненому інфраструктурними проектами, зростаючою діловою діяльністю, та розширенню глобальних сервісних центрів у Польщі. Так, наприклад, такі міжнародні компанії як IBM, Citi Group, Credit Swiss та Capgemini переносять частину своїх операцій у Польщу [129].

Загалом необхідно провести загальну реструктуризацію державної видаткової політики та розробити більш цільові програми підтримки населення. Реструктуризація витрат на користь охорони здоров'я вплине на зменшення бідності в короткостроковому періоді і приведе до запобігання розвитку збідніння населення у майбутньому. Реструктуризація витрат на користь інвестицій в інфраструктуру приведе до прискорення економічного зростання, створення додаткових робочих місць, зменшення регіональної нерівності у доступі до якісної соціальної інфраструктури. Таким чином, для України першочерговим є зменшення нерівності у доступі до якісної інфраструктури для різних груп

населення та різних регіонів. Необхідно розвивати як економічну інфраструктуру, а саме транспортні сполучення, так і соціальну, а саме удосконалення та оновлення навчальних закладів, лікарень, швидких допомог, будинків тривалого догляду, надання соціального догляду. Важливим є продовження залучення приватного сектору та міжнародних організацій в інвестування у розвиток інфраструктури, як це широко робиться в європейських країнах.

Висновки до третього розділу

Проведений аналіз кореляції для оцінки впливу державної фіскальної політики на рівень бідності та нерівність в Україні показав, що не всі фіскальні інструменти мають бажаний вплив, одночасно ті, що мають, не завжди ведуть до скорочення бідності та нерівності. Серед фіскальних інструментів державних доходів на рівень бідності та нерівності впливають доходи від трьох основних видів податків, але мають різний вплив. Доходи від податків на доходи підприємств мають позитивний вплив на нерівність та рівень бідності та негативний вплив на рівень ВВП на душу населення. Це вказує на те, що оподаткування доходів підприємств в Україні веде до зростання нерівності та бідності в країні. Доходи від податку на доходи фізичних осіб мають негативний вплив на нерівність та позитивний вплив на рівень ВВП на душу населення, що вказує на те, що цей вид податків сприяє зниженню нерівності в Україні та веде до загального зростання добробуту в країні. Доходи від податку на додану вартість мають позитивний вплив як на нерівність, так і на рівень ВВП на душу населення і не мають суттєвого впливу на рівень бідності, що говорить про те, що цей вид податку веде до зростання нерівності та бідності в країні. Серед фіскальних інструментів державних видатків, які впливають на рівень бідності та нерівності, виділено державні видатки на інвестування. В обох випадках спостерігалась позитивна залежність, тобто із зростанням видатків на інвестування зростають

показники як нерівності, так і бідності. Це вказує на неефективність державного інвестування, яке не веде до інклюзивного економічного зростання, зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності. Відзначено, що інші види державних видатків не мають суттєвого впливу ні на нерівність, ні на рівень бідності, що також вказує на неефективність та нецілеспрямованість державних програм.

Проведене прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні за різних умов показало, що обрані на основі кореляційного та імпульсного аналізу фіскальні інструменти доходів та видатків мають різний вплив на динаміку бідності та нерівності. За умови, якщо Україна буде підтримувати наявну фіскальну політику, рівень бідності та нерівності буде продовжувати помірно знижуватися. Рівень ВВП на душу населення продовжуватиме помірно зростання. За умови збільшення державних видатків на інвестування та соціальне забезпечення рівень бідності буде зменшуватись більш ефективно порівняно із існуючою політикою. Загалом, обрані фіскальні інструменти не показали суттєвого впливу на динаміку розвитку ВВП на душу населення та на нерівність, що, в свою чергу, ще раз підкреслює неефективність державних видаткових програм. За умови зростання державних доходів від податку на додану вартість прогнозоване більш суттєве зниження рівня бідності. На нерівність позитивний вплив справлятимуть реформи державних доходів від податку на додану вартість.

Найефективнішою з усіх сценаріїв виявилася політика комбінованих реформ державних видатків та надходжень. Таким чином, роблено висновки, що за існуючих економічних, політичних та адміністративних умов нерівність та рівень бідності та в Україні при існуючій фіскальній політиці буде продовжувати помірно знижуватись. Фіскальні інструменти, а саме збільшення доходів на додану вартість та видатків на соціальний захист і інвестування, прискорять зниження бідності та нерівності, але за умови продуманої політики комбінування цих реформ.

На основі проведених аналізів серед багатьох факторів, які ведуть до

зростання нерівності та бідності в Україні, було виділено три основні проблеми, які потребують першочергової уваги, а саме: 1) неінклюзивність економічного зростання; 2) проблеми у сфері охорони здоров'я; 3) проблеми у сфері інфраструктури.

Відмічено, що першочергової уваги потребує вирішення проблеми неінклюзивності економічного розвитку, великого неформального сектору та високого рівня корупції, які є основними факторами неефективності фіскальної політики в Україні. Всі три категорії тісно пов'язані між собою і потребують одночасного негайного вирішення. Зазначено, що для України з метою зменшення корумпованості в країні, виведення економіки з тіньового сектору першочерговим завданням має стати реформування державного апарату на адміністративному рівні, удосконалення юридичної бази та впровадження реформ інклюзивного економічного зростання. Фіскальне реформування необхідно робити у сфері податкової політики згідно із прийнятими міжнародними організаціями основними принципами. Особливу увагу необхідно приділити оподаткуванню доходів підприємств та оподаткуванню доходів на додану вартість. У сфері державних видатків необхідне удосконалення ефективності та цілеспрямованості державного інвестування, впровадження програм публічного приватного партнерства інвестування, а також перегляду ефективності видатків на освіту, соціальний захист та здоров'я. Необхідним є реформування, направлене на: 1) зростання об'єму внутрішнього споживання, що передумовлено стійким ринком праці та рівномірним зростанням заробітної плати; 2) забезпечення доступу до якісної освіти та соціальної інфраструктури для різних груп суспільства, особливо для найбідніших прошарків населення та найбідніших районів. Підкреслено, що без належного та своєчасного виконання цих передумов всі інші фіскальні заходи стосовно зменшення нерівності та рівня бідності в Україні будуть неефективними.

Аналіз здоров'я та тривалості життя в Україні порівняно із європейськими країнами показав, що українці живуть менше та хворіють більше, ніж мешканці

європейських країн. Державні витрати на охорону здоров'я в Україні, на відміну від європейських країн, постійно зменшуються, причому приватний сектор не забезпечує страхування здоров'я на такому ж рівні, як у Європі. Таким чином, тягар фінансових виплат на охорону здоров'я, який припадає на населення України, є дуже великим. Аналіз кореляції нерівності та рівня бідності показав, що державні витрати на здоров'я не мають суттєвого впливу на нерівність та бідність в Україні, що говорить про неефективність використання державних коштів. Наголошено, що для України важливими кроками є, насамперед, удосконалення ефективності роботи державного апарату медичного обслуговування та контролю за справедливим та рівноправним наданням якісних медичних послуг, забезпечення різних груп населення та різних регіонів рівним доступом до медичного обслуговування та якісної соціальної інфраструктури, зменшення фінансового навантаження населення на медичні витрати, а саме удосконалення національної моделі медичного обслуговування, направленої на зменшення витрат з кишені пацієнтів, збільшення державних витрат на охорону здоров'я, збільшення пакету медичних пільг, покращення якості медичних послуг як у сфері надання медичних послуг так і запобіганні захворюваностей, забезпечення контролю за направленистю та використанням державних коштів на медичне обслуговування.

Аналіз рівня інфраструктури показав, що брак якісної економічної та соціальної інфраструктури в Україні прямо впливає на зростання нерівності та бідності, перешкоджає належному розвитку людського капіталу через недоступність транспорту, зв'язку, неякісного доступу до освіти, охорони здоров'я. Відмічено, що в Україні, як і в багатьох європейських країнах, нерівність у доступі до базових послуг розрізняється географічно і залежить від доступу до якісної соціальної інфраструктури. Аналіз кореляції державних видатків на інвестування та нерівності та рівня бідності показав, що в Україні державні витрати на інвестування мають позитивну залежність, тобто із зростанням видатків на інвестування зростають показники нерівності та бідності. Це вказує на те, що

державне інвестування в Україні не веде до зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності. Відмічено, що для України першочерговим має бути впровадження заходів, направлених на зменшення нерівності у доступі до якісної інфраструктури для різних груп населення та різних регіонів. Необхідно реформування адміністративного апарату та удосконалення системи розробки інвестиційних проектів та налагодження контролю за використанням державних коштів, направлених на інвестування. Необхідно розвивати як економічну інфраструктуру, що включає в себе транспортні сполучення, так і соціальну інфраструктуру, а саме, удосконалення та оновлення навчальних закладів, лікарень, пунктів швидких допомог, будинків тривалого догляду, надання соціального догляду. Важливим є наслідування досвіду європейських країн у залученні приватного сектору та міжнародних організацій в інвестування у розвиток інфраструктури.

Основні висновки, пропозиції та положення наукової новизни, що викладені в 3 розділі, опубліковані у роботах автора [136], [137], [138], [139].

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано цілісний науковий підхід до формування засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності і нерівності, керуючись концепцією інклюзивного зростання, ґрунтуючись на якій автором сформовано триєдиний інклюзивний макроекономічний підхід до дослідження бідності й нерівності, а також економічного зростання, визначено найбільш чутливі інструменти фіскальної політики з погляду зниження рівня бідності і нерівності, на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання), що дозволило сформувати ефективний дизайн фіскальної політики у середньостроковій перспективі за наявних українських умов. Результати дисертаційної роботи дали змогу зробити

наступні висновки.

Проведений аналіз наукових трактувань та останніх підходів до визначення термінів «бідність», «якість та рівень життя», «нерівність» засвідчив, що дані явища є нерозривно взаємопов'язані один із одним, є багатогранними та включають в себе економічні, соціальні, фізіологічні та політичні аспекти. Розгляд причин та чинників, які ведуть до збідніння населення та зростання нерівності в різних країнах, підтвердив, що, з одного боку, вони є однаковими для всіх країн, а з іншого, їх розмір впливу та комбінація в кожній окремій країні відрізняються, оскільки залежать від економічного, географічного, політичного та демографічного стану. Запропоновано розглядати рівень життя, бідності, нерівності, економічного зростання та фіскальних важелів в контексті єдиної системи факторів, які мають як позитивний, так і негативний вплив один на одного. Економічні та політичні заходи мають бути комплексними, направленими на вирішення всіх питань одночасно, оскільки вирішення проблем тільки одного можуть негативно вплинути на інші.

Нерівність доходів та багатства стимулює до конкуренції, заощадження, інвестування, інноваційного розвитку та розвитку малого бізнесу. Нерівність можливостей негативно впливає на вибір освіти та роботи, неефективність державних закладів та політик, високий рівень корупції, криміналу. Зростання економічної активності веде до зростання зайнятості та ресурсів для перерозподілу. Наслідки впливу фіскальних реформ не є однаковими для всіх груп населення. Державне фінансування проектів розвитку інфраструктури або агропромислового комплексу має позитивний вплив, оскільки веде до зростання зайнятості та доходів великої кількості працівників.

Виділено основні функції держави, направлені на зменшення рівня бідності та нерівності: 1) забезпечення належного рівня життя через забезпечення стабільного економічного зростання, розвитку інфраструктури, регулювання інфляції, забезпечення зайнятості та мобільність на ринку праці; 2) справедливий

перерозподіл доходів та благ; 3) справедливий розподіл податкового навантаження.

Наголошено на важливості використання фіскальної політики стимулювання, направленої на підвищення загального попиту на товари та послуги, що приведе до зростання обсягу виробництва та послуг. Відмічено критичність ролі фіскальної політики у перерозподілі доходу в країні за рахунок здійснення монетарних платежів (податки та трансфери), забезпечення послугами (медичне забезпечення та освіта) та стимулювання інвестування та зайнятості (через оподаткування та політику витрат). Види податків та податкових ставок впливають на розподіл податкового тягаря між багатими та бідними прошарками населення. Податки зменшують купівельну спроможність населення і прямо впливають на його дохід та рівень життя. На основі цього виділене поняття ефективної композиції оподаткування доходів або споживання. Оподаткування споживання, на відміну від оподаткування доходу, є регресивним та більш тяжким для бідніших верств населення. Збільшення податку на дохід має негативний вплив на інвестування. Дохід від податку на дохід фізичних осіб в розвинутих країнах в чотири рази перевищує податок на прибуток підприємств, що пояснюється різницею у доходах від заробітної плати між країнами, ефективністю фіскальної адміністрації та рівнем корумпованості влади.

Дослідження історичної еволюції використання фіскальних важелів в різних країнах доводить, що на пріоритетність їх вибору значний вплив справляють економічні та політичні фактори. Після світової фінансової кризи майже всі країни світу повернулись до більш активного застосування фіскальної політики, ніж до рецесії, для підтримки фінансової системи, підтримки та стимулювання економічного росту, зайнятості, підтримки населення.

Наголошено, що на визначення та застосування фіскальної політики, негативно впливають такі фактори, як державний борг, дефіцит, рівень тіньової економіки та корупція. За умов сучасної глобалізації відмічено важливість поняття міжнародної координації фіскальної політики та впливу її наслідків на інші країни,

особливо в умовах монетарних союзів. Так, умови для країн ЄС включають в себе: утримування щорічного дефіциту бюджету не вище 3% ВВП та утримування державного боргу нижче 60% ВВП, що є нелегким завданням для сучасної України.

Обґрунтовано доцільність дослідження впливу фіскальної політики на рівень життя та нерівність населення через три основні канали впливу, а саме: 1) розвиток людського капіталу; 2) ринок праці; 3) інвестування та оподаткування.

Дослідження розвитку бідності та нерівності в Україні показало, що на протязі останніх десятиріч їх рівень поступово зростає і на сьогодні є вищим порівняно із багатьма європейськими країнами. Проведений аналіз показав, що незважаючи на те, що Україна має великий потенціал для процвітання, значна частина населення живе в порівняній бідності. Серед категорій населення з найвищими показниками бідності виділено домогосподарства з дітьми, молодь, населення старшого віку, безробітних.

Встановлено, що основними причинами, які ведуть до зростання бідності в Україні на протязі останніх десятиріч, є інфляція, макроекономічна та геополітична нестабільність, урбанізація, корупція, тіньова економіка, неефективність державної політики, нерівність, низький рівень здоров'я та доступу до медицини, нерівність оплати праці за статтю, заборгованість у виплаті заробітної плати, недостатнє фінансове планування для осіб похилого віку. Інфляція на основні продукти та послуги в Україні є незбалансованою, а в деякі періоди була галопуючою та гіперінфляцією. Наголошено, що цінові коливання на продукти основного споживання, особливо коли вони відбуваються на протязі тривалого періоду, негативно вплинули на загальний добробут населення.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано, що за даних умов уряду України необхідно впроваджувати заходи щодо забезпечення стабільного економічного розвитку, зменшення неформального сектору, знищення корупції, збільшення рівня мінімальної заробітної плати, зменшення нерівності оплати праці серед чоловіків і жінок, усунення заборгованості у виплаті заробітної плати. Враховуючи

те, що бідні прошарки населення є більш вразливими до цінових коливань, критичним інструментом для боротьби з бідністю та нерівністю в Україні має бути стабілізація цін на основні продукти споживання та послуги та запровадження на них регульованих цін, що не змінюватимуться у відповідь на короткострокові економічні коливання.

Дослідження історичного розвитку нерівності в Україні показало, що на сьогодні соціальна нерівність у регіонах є низькою, але соціальний розрив між містами та сільською місцевістю є великим внаслідок того, що мешканці сільських місцевостей, на відміну від тих, що проживають в містах, мають менший початковий капітал, не мають доступу до якісної та розвиненої інфраструктури.

За результатами проведеного аналізу фіскальної політики зроблено наступні висновки. Фіскальні заходи консолідації після світової фінансової кризи 2008–2009 років в Україні негативно вплинули на рівень життя населення, оскільки включали в себе зниження соціальних виплат, зменшення компенсацій працівникам, субсидій, скорочення витрат на соціальний захист, освіту, здоров'я.

Виявлено, що сьогодні частка загальнодержавних витрат на категорії, які безпосередньо впливають на рівень і якість життя найбільш вразливих верств населення, в Україні відповідає середньому показнику таких витрат в Європі. Незважаючи на це, рівень життя в Україні є набагато нижчим, що говорить про неефективність використання державних коштів. Державні витрати на охорону здоров'я в Україні за останні десятиріччя поступово зменшуються. Наголошено про критичне навантаження фінансових витрат на населення України, оскільки частка витрат на медичні послуги з кишені населення відповідає об'єму державних та приватних витрат на цю категорію. З метою підтримки бідних прошарків населення запропоновано збільшення частки державних витрат на охорону здоров'я, наблизивши її до частки витрат у європейських країнах та загальне реформування самої системи охорони здоров'я.

Виявлено, що державні видатки на освіту в Україні є одними з найвищих в

Європі і в світі. На основі аналізу рівня освіти зроблено висновки про доцільність критичного перегляду використання державних коштів в системі освіти та необхідність проведення реформ, спрямованих на більш цільове використання фінансування, орієнтоване на структурні зміни в системі освіти, підвищення кваліфікації вчителів, перегляд оплати праці в сфері освіти, покращення освітнього обладнання та ефективності використання адміністративних ресурсів.

Аналіз пенсійної системи виявив ряд недоліків, які потребують комплексного вирішення. Державні пенсійні витрати в Україні є одними з найвищих в Європі, в той час як рівень середніх пенсійних виплат – одним із найнижчих. Великий неформальний сектор, еміграція працездатного населення мають великий вплив на рівень коефіцієнту залежності пенсіонерів до платників податків. Дефіцит пенсійної системи є одним із найвищих в Європі. Запропоновано першочергово забезпечити платоспроможність пенсійної системи. Для цього необхідний комплексний підхід, а саме упровадження заходів для виводу економіки з неформального сектору, зменшення можливостей для дострокового виходу на пенсію, зменшення нерівності серед отримувачів пенсій.

Проведений аналіз фіскального впливу на рівень життя в Україні з точки зору трьох основних каналів дав змогу виділити переваги та недоліки в українській системі порівняно із європейськими країнами. Дослідження розвитку людського капіталу в Україні за різними міжнародними методологіями дало змогу здійснити його диференціацію та виділити основну проблему розвитку людського капіталу в Україні. Виявлено, що Україна має порівняно високі показники в категоріях, що включають освіту, кваліфікації та використання навичок, але низькі показники в категоріях, які включають показники здоров'я. Таким чином, було обґрунтовано, що державні інвестиції у розвиток людського капіталу, а саме їх кількість, структура та ефективність, є критичними в Україні. Серед пріоритетних напрямків виділено реформування та удосконалення системи охорони здоров'я, удосконалення якості загальної та професійної освіти, покращення інфраструктури.

При дослідженні ринку праці в Україні виявлено, що історично рівень безробіття, порівняно із країнами Європи, є відносно невисоким та стійким, навіть у кризові періоди, що вказує на високий рівень зайнятості населення у неформальному секторі економіки. Наголошено, що високий рівень зайнятості у тіньовій економіці веде до дестабілізації державного бюджету, а саме зменшення доходів бюджету та соціальних фондів через зменшення податкових надходжень та зростання витрат, таких як допомога по безробіттю, програми перекваліфікацій. Обґрунтовано, що державні заходи мають бути направлені на вдосконалення функціонування ринку праці, забезпечення створення якісних робочих місць, покращення адміністративних ресурсів та інфраструктури. Відмічено, що в Україні зайнятість в сільському господарстві лишається відносно високою порівняно із розвиненими європейськими країнами. Це вказує на те, що в Україні продуктивність у сільському господарстві є низькою і потребує додаткового інноваційного розвитку. Обґрунтовано доцільність переміщення працівників із сільського господарства у промисловий сектор, оскільки праця в сільському господарстві є трудомісткою та низькооплачуваною. Запропоновано збільшити державну підтримку розвитку людського капіталу, а саме, додаткове фінансування для перекваліфікації працівників.

Обґрунтовано, що державна політика, направлена на покращення функціонування ринку праці, є критичною у подоланні бідності та нерівності в країні. На основі цього у фіскальному секторі запропоновано зниження ефективної податкової ставки на оплату праці окремих категорій, впровадження програм часткової зайнятості та перекваліфікації для осіб похилого віку, субсидування найму безробітної молоді.

Аналіз розвитку інфраструктури виявив, що в Україні її рівень є нижчим за середні показники європейських країн, а якість українських доріг визнана однією з найгірших. Відмічено, що інвестиції в інфраструктуру, як в економічну, так і в соціальну, позитивно впливають на зменшення рівня бідності та соціальної

нерівності завдяки створенню нових робочих місць, збільшенню рівня доходів, розширенню економічних та соціальних можливостей. Обґрунтовано, що уряду України необхідно, в першу чергу, звернути увагу на інвестування та стимулювання розвитку інфраструктури доріг. Зазначено, що державні інвестиції та розвиток інфраструктури в Україні мають бути скоординовані і враховувати бідні регіони та проблеми ринку праці. Реформи мають бути направлені не тільки на зростання продуктивності праці, її оплати, розподіл трудових ресурсів, ефективне використання людського капіталу, але й на забезпечення рівності на ринку праці для бідних прошарків населення.

Аналіз системи оподаткування в Україні порівняно із європейськими країнами показав, що наявна система значно зменшує стимул приватного сектору до інвестування. На основі цього обґрунтована необхідність критичного перегляду фіскальної податкової політики та розробки програм податкового стимулювання для розвитку секторів та регіонів, які цього потребують найбільше, а саме розвитку інфраструктури та поліпшення умов життя у сільській місцевості. Наголошено важливість орієнтування інвестування не тільки на розвиток внутрішнього, але і зовнішнього сектору економіки, оскільки географічно Україна розташована на важливих міжнародних транспортних маршрутах і розвинена інфраструктура допоможе не тільки покращити умови життя в країні, але й відкриє ширші можливості для експорту, що є дуже важливим, особливо для розвитку малого підприємництва та сільського господарства.

Аналіз економічного зростання виявив, що в Україні рейтинг інклюзивності економічного росту у 2018 році був найнижчим серед європейських країн. Доведено, що економічне зростання не веде до зменшення бідності та нерівності і не є інклюзивним для всіх прошарків населення та для всіх економічних агентів в країні.

Дослідження податкової системи в Україні показало, що система податкових пільг в Україні є в значній мірі прогресивною і в більшості випадків сприяє

зменшенню бідності та нерівності. Домогосподарства, що знаходяться на дні розподілу доходів, отримують більшу частину своїх грошових активів від трансфертів різних типів. Водночас відмічено, що не всі програми є однаково ефективними щодо зменшення бідності та нерівності. Наприклад, прямі трансферти, такі як допомога у зв'язку із бідністю та допомога на дітей, мають більший вплив на бідність та нерівність, ніж деякі непрямі субсидії. Обґрунтовано необхідність впровадження заходів щодо удосконалення соціальних програм.

Запропоновано здійснювати реструктуризацію державних витратів та розробку цільових програм підтримки населення. Реструктуризація витрат на користь охорони здоров'я вплине на зменшення бідності в короткостроковому періоді і приведе до запобігання розвитку збідніння населення у майбутньому. Реструктуризація витрат на користь інвестицій в інфраструктуру приведе до прискорення економічного зростання, створення додаткових робочих місць, зменшення регіональної нерівності у доступі до якісної соціальної інфраструктури.

Аналіз впливу державних витрат на рівень бідності та нерівність дав змогу оцінити ефективність використання державних витрат і податкового тягаря та обґрунтувати, що специфіка економічної політики та налагодженого функціонування ринку праці є ефективнішими у боротьбі з бідністю, ніж фактичне збільшення державних витрат. Зроблено висновки, що для розрахунку оптимального розміру державних витрат та податкової ставки в Україні необхідно приймати до уваги не тільки економічні, але й політичні та адміністративні питання.

За результатами проведеного аналізу оцінки впливу негативних факторів на бідність, нерівність та ефективність фіскальних реформ зроблено висновки, що критичну роль у довгостроковій динаміці розвитку бідності та нерівності в Україні відіграють корупція та великий неформальний сектор. Для формалізації тіньового сектору економіки в Україні запропоновано продовжувати реформування у сфері приватного бізнесу та фіскальної адміністрації та впровадження наступних заходів:

спрощення податкового законодавства; зниження оподаткування малого підприємництва, усунення бар'єрів вступу у формальну економіку (фінансових витрат, часу та процедури); впровадження більш гнучкої схеми прийому та звільнення працівників; вдосконалення та розширення сфери соціальних послуг та охорони здоров'я. На рівні податкової адміністрації запропоновано розроблення комплексної стратегії управління дотриманням законодавства.

Аналіз ефективності функціонування державного сектору виявив, що в Україні державна зайнятість у відношенні до населення працездатного віку є однією з найнижчих в Європі, компенсація державних службовців є порівняно високою, ефективність функціонування державного апарату є набагато нижчою. На основі даного дослідження зроблено висновки, що підвищення ефективності роботи уряду в Україні є критичним, тому, в першу чергу, запропоновано підвищення ефективності функціонування державного апарату та критичний перегляд структури державних витрат.

Проведені дослідження свідчать про те, що проведені економічні реформи та політики, які позитивно впливали на економічне зростання, не впливали прямо на скорочення бідності та вели до зростання нерівності в Україні. Еволюція соціальної, фіскальної та економічної політики в Україні не є взаємно підтримуючою. Обґрунтовано необхідність переглянути роль та ефективність діяльності уряду, а також розробити більш ефективну стратегію економічного розвитку, яка б вела до інклюзивного економічного зростання та сприяла зменшенню нерівності та подоланню бідності.

Проведений кореляційно-регресивний аналіз взаємозв'язку рівня бідності, нерівності та фіскальних інструментів дав змогу виявити, що не всі фіскальні інструменти мають позитивний вплив. Серед фіскальних інструментів державних доходів на рівень бідності та нерівності доходи від трьох основних видів податків впливають по-різному. Виявлено, що оподаткування доходів підприємств та доходів на додану вартість в Україні веде до зростання нерівності та бідності в

країні. Оподаткування доходів фізичних осіб сприяє зниженню нерівності та веде до загального зростання добробуту в країні. Серед фіскальних інструментів державних видатків, які впливають на рівень бідності та нерівності виявлено, що єдиним впливовим інструментом є державні видатки на інвестування. Визначено, що із зростанням видатків на інвестування зростають показники як нерівності, так і бідності. Такі результати вказують на неефективність державного інвестування, яке не веде до інклюзивного економічного зростання, зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності.

Проведене прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні за різних умов показало, що обрані на основі кореляційного та імпульсного аналізу фіскальні інструменти доходів та видатків мають різний вплив на динаміку бідності та нерівності. Обґрунтовано, що найефективнішою з усіх сценаріїв є політика комбінованих реформ державних видатків та надходжень. Таким чином, зроблено висновки, що за існуючих економічних, політичних та адміністративних умов нерівність та рівень бідності в Україні при існуючій фіскальній політиці буде продовжувати помірно знижуватись. Фіскальні інструменти, а саме збільшення доходів на додану вартість та збільшення видатків на соціальний захист і інвестування, прискорять зниження бідності та нерівності, але за умови продуманої політики комбінування цих реформ.

На основі проведених аналізів серед багатьох факторів, які ведуть до зростання нерівності та бідності в Україні сьогодні, було виділено три основні проблеми, які потребують першочергової уваги, а саме: 1) неінклюзивність економічного зростання; 2) проблеми у сфері охорони здоров'я; 3) проблеми у сфері інфраструктури.

Обґрунтовано необхідність першочергової уваги до вирішення проблеми неінклюзивності економічного розвитку, великого неформального сектору та високого рівня корупції. Ці фактори являються основними факторами неефективності фіскальної політики в Україні. Всі три категорії тісно пов'язані

між собою і потребують одночасного негайного вирішення.

Автором визначено, що для збільшення ефективності фіскальних важелів в Україні необхідно першочергово вирішити питання корупції, великого неформального сектору. Запропоновано реформування державного апарату в Україні на адміністративному рівні, удосконалення юридичної бази, впровадження реформ інклюзивного економічного зростання з метою зменшення корумпованості в країні, виведення економіки із тіньового сектору. Обґрунтовано необхідність фіскального реформування сфері податкової політики згідно із прийнятими міжнародними організаціями основними принципами. Виділено першочерговість реформування в оподаткуванні доходів підприємств та доходів на додану вартість. У сфері державних видатків запропоновано удосконалення ефективності та цілеспрямованості державного інвестування, впровадження програм публічного приватного партнерства інвестування, а також перегляду ефективності видатків на освіту, соціальний захист та охорону здоров'я.

Необхідним є реформування, направлене на: 1) зростання об'єму внутрішнього споживання, передумовлено стійким ринком праці та рівномірним зростанням заробітної плати; 2) забезпечення доступу до якісної освіти та соціальної інфраструктури для різних груп суспільства, особливо для найбільш вразливих прошарків населення та найбільш вразливих районів. Підкреслено, що без належного та своєчасного виконання цих передумов всі інші фіскальні заходи щодо зменшення нерівності та бідності в Україні будуть неефективними.

З проведеного кореляційного аналізу між державними витратами на охорону здоров'я та рівнем бідності та нерівності виявлено, що дані фіскальні заходи не мають суттєвого впливу на нерівність та рівень бідності в Україні, що говорить про неефективність використання державних коштів. Обґрунтовано, що для України першочерговими кроками є удосконалення ефективності роботи державного апарату, медичного обслуговування та контролю за справедливим та рівноправним наданням якісних медичних послуг, забезпечення різних груп

населення та різних регіонів рівним доступом до медичного обслуговування та якісної соціальної інфраструктури, зменшення фінансового навантаження населення на медичні витрати, а саме удосконалення національної моделі медичного обслуговування, направленої на зменшення витрат з кишені пацієнтів, збільшення державних витрат на охорону здоров'я, збільшення пакету медичних пілг, покращення якості медичних послуг як у сфері надання медичних послуг так і запобіганні захворюваностей, забезпечення контролю за направленістю та використанням державних коштів на медичне обслуговування.

Проведений аналіз кореляції державних видатків на інвестування та нерівності і рівня бідності показав, що державне інвестування в Україні не веде до зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності. Запропоновано впровадження заходів, направлених на зменшення нерівності у доступі до якісної інфраструктури для різних груп населення та різних регіонів, реформування адміністративного апарату, удосконалення системи розробки інвестиційних проєктів та налагодження контролю за використанням державних коштів, направлених на інвестування. Обґрунтовано необхідність одночасно розвивати як економічну інфраструктуру, що включає в себе транспортні сполучення, так і соціальну інфраструктуру, а саме, удосконалення та оновлення навчальних закладів, лікарень, швидких допомог, будинків тривалого догляду, надання соціального догляду. На прикладі зарубіжних країн доведено важливість залучення додаткових форм інвестування в розвиток інфраструктури, таких як публічно-приватне партнерство та залучення іноземних донорів.

Проведене дослідження засвідчило, що наразі фіскальна система в Україні потребує радикальних та комплексних змін, оскільки наявне економічне зростання не є інклюзивним, а державна політика перерозподілу не є ефективною та не веде до суттєвого зниження рівня бідності та нерівності в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hallerod B., Larsson D. Poverty, welfare problems and social exclusion. *International journal of social welfare*. no. 17. 2008. pp. 15-25.
2. Lipton, M., Ravallion, M., J. Behrman, T.N. Srinivasan. Poverty and policy, *Handbook of Development Economics*. Vol. 3. Amsterdam. 1995.
3. Лібанова Е. М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки. Київ: КНЕУ. 2008.
4. Townsend. P. Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living. Berkeley: University of California Press. 1979.
5. Черенько Л. М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2015. №. 1. С. 11-21.
6. Ravallion M. Issues in measuring and modelling poverty. *The Economic Journal*. Vol. 106. Iss. 438. 1996. pp. 1328–1343.
7. Шевченко Л.С., Гриценко О.А., Камінська Т.М. та ін. Соціальна держава: досвід політико-економічного аналізу. Монографія. Харків. НУ Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2012, С. 275.
8. Балакірєва О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні. Монографія. Київ. НАН України; Ін-т екон. і прогнозів. 2011.
9. Лібанова Е.М. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу. Київ. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. 2012.
10. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015.
11. Колот А., Герасименко О. Соціальна нерівність доходів: глобальний вимір. *Економічна теорія*. 2017. № 4. С. 76-107.

12. Гвелесіяні А.Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання. Київ. Ін-т демографії та соц. досл. НАН України. 2008. С. 154.
13. Черенько Л.М. Нерівність у доходах: стан і можливі наслідки та шляхи подолання негативних тенденцій. *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2004. № 1-2, С. 110-116.
14. Черенько Л.М. Специфіка формування та прояву нерівності в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. Київ. 2013. № 2(20). С. 60-69.
15. Concepts of Inequality. *Development Issues* No. 1. UN Development Strategy and Policy Analysis Unit. 2015. URL:https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_dev_issues/dsp_policy_01.pdf. (Last accessed 2019).
16. Streeten P. First things first: meeting basic human needs in developing countries. Oxford University Press. New York. 1981.
17. Sen A. Poverty: an ordinal approach to measurement. *Econometrica*, 1976. no. 44. pp. 219–231.
18. Official website of Human Development Index (HDI). UNDP. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>. (Last accessed 2019).
19. Official website of Better Life Index. OECD. URL: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>. (Last accessed 30/09/2019).
20. The Index of Economic Freedom. *The Wall Street Journal and The Heritage Foundation*. 2019. URL: <https://www.heritage.org/index/book/20thannchapter>. (Last accessed: 2019).
21. The Inclusive Development Index report. WEF. 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018>. (Last accessed 2019).
22. Keynes J.M. The general theory of employment, interest and money. London: Macat International Ltd, 2017.

23. Official website of International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>. (Last accessed 2019).
24. Concept and practice of a living wage 2018. Eurofound. 2018. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2018/concept-and-practice-of-a-living-wage>. (Last accessed 2019).
25. Inchauste G., Lustig N. How do taxes and transfers impact poverty and inequality in developing countries? *World Bank blogs*. 2017. URL: <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/how-do-taxes-and-transfers-impact-poverty-and-inequality-developing-countries>. (Last accessed 2019).
26. Official website of World Economic Outlook database. January 2019. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>. (Last accessed February 2019).
27. Benes J., Kumhof M., Laxton D., Muir D., Mursula S. The benefits of international policy coordination revisited. IMF Working Paper. Washington D.C. 2013.
28. Eichengreen B. International policy coordination: the long view. University of California. Berkeley. 2011.
29. Razin A., Sadka E. International fiscal policy coordination and competition: an exposition. NBER Working Paper No. 3779. Cambridge. 1991.
30. Stability and Growth Pact. EU Economic governance: monitoring, prevention, correction. European Commission. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact_en. (Last accessed 2019).
31. Fiscal Policy and Income Inequality. International Monetary Fund. Policy paper. Washington D.C. 2014.
32. Офіційний сайт Організації Міжнародної Прозорості. URL: <https://www.transparency.org/>. (Дата звернення 2019).
33. Cuervo-Cazurra, A. Who cares about corruption? *Journal of International Business Studies*. 2006. pp. 807-822.

34. Thede S., Gustafson N. The multifaceted impact of corruption on international trade. The World Economy. Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2012.
35. Dollar D., Kraay A. Growth still is good for the poor. The World Bank, WPS6568, Washington D.C. 2013.
36. Bourguignon. F. The poverty-growth-inequality triangle. The World Bank. Washington D.C. 2004.
37. Humberto L., Luis S. Too poor to grow. The World Bank. WPS5012. Washington D.C. 2009.
38. Inclusive growth collaborative space. OECD. 2019. URL: <https://www.oecd-forum.org/channels/791>. (Last accessed 2019).
39. Ostry J.D., Berg A., Tsangarides C.G. Redistribution, inequality, and growth. IMF Staff Discussion Note. Washington D.C. 2014.
40. Ostry J.D., Berg A., Zettelmeyer J. What makes growth sustained? IMF Working Paper. Washington D.C. 2008.
41. Official website of World Economic Forum URL: <https://www.weforum.org>. (Last accessed 2019).
42. The Inclusive Growth and Development Report. World Economic Forum. Cologny. Switzerland. 2017.
43. Інклюзивне зростання. Організація економічного співробітництва та розвитку. 2019. URL: <https://www.oecd.org/inclusive-growth/>. (Дата звернення 2019).
44. A User's Guide to Poverty and Social Impact Analysis. The World Bank. Poverty Reduction Group and Social Development Department. Washington D.C. 2003.
45. Фтомова О. С. Еволюція поглядів на проблему дослідження економічного розвитку, нерівності та добробуту населення. Тези доп. XLII Міжнар. наук.-практ. конф. *Актуальні проблеми сучасної науки*. 27 червня 2019. Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень. 2019. С. 57–61.

46. Фтомова О. С. Економічний розвиток та інклюзивне зростання в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Зб. тез наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. *Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien*. 23 серпня 2019. Відень, 2019. С. 36–40.

47. Фтомова О. С. Визначення пріоритетів та обмежень у застосуванні державної фіскальної політики в сучасних умовах. Тези доп. XLIII міжнар. наук.-практ. конф. *Актуальні проблеми сучасної науки*, 29 серпня 2019. Харків – Відень – Берлін. 2019. С. 14–19.

48. Фтомова О. С. Рівень життя, бідності та нерівності в Україні та країнах Європи. Тези доп. XLI міжнар. наук.-практ. конф. *Актуальні проблеми сучасної науки*. 30 травня 2019. Харків – Відень – Берлін, 2019. С. 70–76.

49. Ukraine Economic update. The World Bank. 10 April 2018. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/684631523347829626/Ukraine-Economic-Update-April-2018-Eng.pdf>. (Last accessed 2019).

50. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення 2019).

51. Official website of Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>. (Last accessed 2019).

52. Minimum Wage: Definition and purpose. ILO. 2019. URL: https://www.ilo.org/global/topics/wages/minimum-wages/definition/WCMS_439072/lang--en/index.htm#1. (Last accessed 2016).

53. Scott D. How new research is shaking up the debate about a \$15 minimum wage. *Vox*. 2019. URL: <https://www.vox.com/2019/5/8/18528098/national-federal-minimum-wage-fight-for-15>. (Last accessed 2019).

54. Про оплату праці. Закон України. № 17. 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 2019).

55. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>. (Дата звернення 2019).

56. Official website of European Commission. URL:
https://ec.europa.eu/commission/index_en. (Last accessed 2019).
57. Longford, N.T., Pittau, M.G., Zelli, R., Massari, R., Poverty and inequality in European regions. *Journal of Applied Statistics*. no. 39 (7). 2012. pp. 1-20.
58. Official website World development indicators database. The World Bank. URL: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>. (Last accessed 2019)
59. Лібанова. Е.М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*. № 3. 2014. С. 4-19.
60. In Ukraine, Labor, Taxation, and Social Policies Must Be Upgraded to Address Rising Inequality. The World Bank press release. 25 September 2018. URL:
<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/25/in-ukraine-labor-taxation-and-social-policies-must-be-upgraded-to-address-rising-inequality>. (Last accessed 2019).
61. Офіційний сайт Законодавство України. Бюджетна система України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/2255>. (Дата звернення 2019).
62. Бюджетний кодекс України. Документ 2456-VI. 2010. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20130101/find?text=%C1%FE%E4%E6%E5%F2%ED%E0+%F1%E8%F1%F2%E5%EC%E0+%D3%EA%F0%E0%BF%ED%E8>. (Дата звернення 2019).
63. Official website of the Government financial statistics database. IMF. URL:
<https://data.imf.org/?sk=a0867067-d23c-4ebc-ad23-d3b015045405>. (Last accessed 2019).
64. Official website of International Labour Organization. URL:
<https://www.ilo.org>. (Last accessed 2019).
65. Official website of World Health Organization. URL:
<https://www.who.int/home>. (Last accessed 2019).
66. Inchauste G., Lustig N. How do taxes and transfers impact poverty and inequality in developing countries? The World Bank blogs. 2017. URL:

<https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/how-do-taxes-and-transfers-impact-poverty-and-inequality-developing-countries>. (Last accessed 2019).

67. Education at a Glance 2018. OECD Indicators. Organisation for Economic Co-operation and Development publishing. Paris, 2018.

68. Global Education Monitoring Report. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris. 2016.

69. Ukraine: 2016 Article IV Consultation Report. International Monetary Fund. Washington D.C. 2017.

70. Official website of OECD Database. OECD. URL: <https://data.oecd.org>. (Last accessed 2019).

71. Закон про державний бюджет України на 2019 рік. Законодавство України. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>. (Дата звернення 2019).

72. Олійник С. Споживчий кошик: як його формують у США, Німеччині та Великобританії. Експрес онлайн. 2018. URL: <https://expres.online/archive/news/2018/08/18/305483-spozhyvchyu-koshyk-yogo-formuyut-ssha-nimechchyni-velykobrytaniyi>. (Дата звернення 2019).

73. Boarini, R, Mira d'Ercole M., Liu G. Approaches to measuring the stock of human capital: a review of country practices. OECD Statistics WP. Paris. 2012.

74. Guide on Measuring Human Capital. United Nations Economic Commission for Europe. Geneva. 2016.

75. The Global Human Capital Report 2017. The World Economic Forum. Cologny. 2017.

76. Official website for Human Capital Index database. The World Bank. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/human-capital-index>. (Last accessed 2019).

77. Moving for Prosperity: Global Migration and Labor Markets. The World Bank: policy research report. Washington D.C. 2018.

78. Remittances Sent Globally in 2018. The World Bank press release. 8 April 2019. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/04/08/record-high-remittances-sent-globally-in-2018>. (Last accessed 2019).
79. Official website of The Economist Intelligence Unit. URL: www.eiu.com. (Last accessed 2019).
80. Official website of the Direction of Trade Statistics database. IMF. URL: <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>. (Last accessed 2019).
81. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. WEF. 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018>. (Last accessed 2019).
82. Official website of Tax database. OECD tax policy. 2019. URL: <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database/>. (Last accessed 2019).
83. Taxation Trends in the European Union. European Commission. Publications Office of the European Union. Luxembourg. 2017.
84. Official website of OECD Statistics. URL: <https://data.oecd.org/>. (Last accessed 2019).
85. Прибутковий податок (ПДФО) 2019. Міністерство Фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/incometax/>. (Дата звернення 2019).
86. How Effectively Does the Fiscal System in Ukraine Address Poverty and Inequality? A Commitment to Equity Analysis. The World Bank Group. 25 March 2019. URL: <https://olc.worldbank.org/content/how-effectively-does-fiscal-system-ukraine-address-poverty-and-inequality-commitment-equity>. (Last accessed 2019).
87. Official website of Inclusive Growth. OECD. URL: <https://www.oecd.org/inclusive-growth/resources/>. (Last accessed 2019).
88. Fournier J. a. Å. J. The effect of the size and the mix of public spending on growth and inequality. OECD Economics Department Working Papers. OECD Publishing. Paris. 2016. no. 1344.

89. Making public investment more efficient. International Monetary Fund policy paper. Washington D.C. 2015.
90. Zachariadis I.A. Investment in infrastructure in the EU Gaps, challenges, and opportunities. Briefing. European Parliament. Brussels, October 2018.
91. Calderon C, Serven L. The effects of infrastructure development on growth and income distribution. WP. Central Bank of Chile. Santiago. 2004.
92. Bajar S. The impact of infrastructure provisioning on inequality. National Institute of Advanced Studies. Bangalore. 2018.
93. Investing in Public Infrastructure in Europe. A local economy perspective. Council of Europe Development Bank (CEB). Paris, 2017.
94. Офіційний сайт Програми розвитку ООН в Україні. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home.html>. (Дата звернення 2019).
95. Офіційний сайт Світового Банку в Україні. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>. (Дата звернення 2019).
96. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні. URL: <https://www.ebrd.com/ukraine.html>. (Дата звернення 2019).
97. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <http://mtu.gov.ua/en/content/strategiya-2015.html>. (Дата звернення 2019).
98. Options for low income countries' effective and efficient use of tax incentives for investment. Report to the G20 development working group. IMF, OECD, UN and WB. Washington D.C. 2015.
99. Riet E. A. Euro Area fiscal policies and the crisis. European Central Bank. *Occasional Paper series*. 2010. no 109.
100. World Economic Outlook report. International Monetary Fund Research Department. Washington D.C. 2019.
101. Fatás A. What has the eurozone learned from the financial crisis? Harvard Business Review. 28 September 2018.

102. Izvorski I. 10 years later: 4 fiscal policy lessons from the global financial crisis. Brookings. Future Development. 2018. URL: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2018/06/25/10-years-later-4-fiscal-policy-lessons-from-the-global-financial-crisis/>.

103. Fournier J., Johansson A. The effect of the size and the mix of public spending. OECD. *OECD Economics Department Working Papers*. 2016. No. 1344

104. Madzinová R. Impact of government spending on income inequality. *The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences*. Tom XXVI. 2017. no. 2, pp. 210-220.

105. Jimeno J.F. Why Europe needs better labour market reforms. World Economic Forum. European Union. Workforce and Employment. 30 Jul 2015.

106. Ljungman G., IMF resident representative in Ukraine speech. 8th Ukrainian Investment Forum. Hilton Kyiv. 2017. URL: <http://uif.org.ua/kyiv2018/speakers/gosta-ljungman/>. (Last accessed 2019).

107. Офіційний сайт Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/> (Дата звернення 2019).

108. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Офіційний сайт Верховної Ради України Законодавство України. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16. (Дата звернення 2019).

109. Про запобігання корупції. Закон України. Офіційний сайт Верховної Ради України Законодавство України. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. (Дата звернення 2019).

110. Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/>. (Дата звернення 2019).

111. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>. (Дата звернення 2019).

112. Офіційний сайт електронної торгової системи ProZorro. URL: <https://prozorro.sale/>. (Дата звернення 2019).

113. Medina L., Schneider F. Shadow economies around the world: what did we learn over the last 20 years? IMF. WP. Washington D.C. 2018.
114. Official website of Doing Business database. The World Bank. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/data>. (Last accessed 2019).
115. Guseh J.S. Government size and economic growth in developing countries: a political-economy Framework. *Journal of Macroeconomics*. Vol. 19. no. 1. 1997. pp. 175-192.
116. Official website of Government Effectiveness database. The World Bank. URL: <https://datacatalog.worldbank.org/government-effectiveness-estimate-0>. (Last accessed 20 08 2019)].
117. Фтомова О. С. Бідність та ринок праці в Україні та країнах ЄС. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2019. № 6 (26). С. 52–58.
118. Фтомова О. С. Вплив фіскальної політики на зменшення рівня бідності та нерівності в Україні та країнах ЄС після глобальної фінансової кризи 2007 року. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 8. С. 13–20
119. Фтомова О. С. Розвиток людського капіталу в Україні та країнах ЄС. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2019. № 7. С. 63–70.
120. Фтомова О. С. Вплив інвестування та оподаткування на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2019. № 8. С. 73–81.
121. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. НАН України. URL: <https://www.idss.org.ua/index>. (Дата звернення 2019).
122. Official website of Poverty data database. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/topic/poverty>. (Last accessed 2019).
123. Bert Brys B., Perret S. Tax design for inclusive economic growth. OECD taxation working papers series. 2016.

124. Piatkowski M. Poland is Europe's growth champion. Can this continue? The Globalist. 2019. URL: <https://www.theglobalist.com/poland-economy-gdp-european-union/>. (Last accessed 2019).

125. Official website of FTSE Russell. URL: <https://www.ftserussell.com/>. (Last accessed 2019).

126. Poland's Success Is Remarkable, but Further Reforms Are Needed. The World Bank group press release. March 2017. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2017/03/21/poland-success-is-remarkable-but-further-reforms-are-needed>. (Last accessed 2019).

127. Rodzina 500 plus. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, 2016. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzina-500-plus>. (Last accessed 2019).

128. Програма «Сім'я 500+». Скористатись фінансовою допомогою можуть також українці у Польщі. *Газета "Наш вибір"*, 2/10/2018. URL: <https://naszwybir.pl/programa-sim-ya-500-skorystatys-finansovoyu-dopomogoyu-mozhut-takozh-ukrayintsi-u-polshhi/>. (Дата звернення 2019).

129. Fredriksson E. How Poland's 'golden age' of economic growth is going unreported., " Euronews, 25/06/2019. URL: <https://www.euronews.com/2019/06/25/how-poland-s-golden-age-of-economic-growth-is-going-unreported-view>. (Last accessed 2019).

130. Expert panel on effective ways of investing in health. European Commission. Brussels. 2016.

131. Chung.M. Health care reform: learning from other major health care systems. Princeton. Public health. URL: <https://pphr.princeton.edu/2017/12/02/unhealthy-health-care-a-cursory-overview-of-major-health-care-systems/>. (Last accessed 2019).

132. Fransen L., et al. Boosting investment in social infrastructure in Europe. Publications Office of the European Union. Luxembourg. 2018.

133. Marshall T. The European Union and major infrastructure policies: the reforms of the Trans-European networks programmes and the implications for spatial planning. *European planning studies journal*. 2014. Vol. 22, Iss. 7.
134. Official website of Trans-European Transport Network (TEN-T). European Commission. URL: https://ec.europa.eu/transport/infrastructure/tentec/tentec-portal/site/index_en.htm. (Last accessed 2019).
135. Ukraine - Infrastructure. International Trade Administration. 2019. URL: <https://www.export.gov/article?id=Ukraine-Infrastructure>. (Last accessed 6/8/2019).
136. Banerji A., Ftomova O., et al. Labor and product market reforms in advanced economies: fiscal costs, gains, and support: case studies of Finland, Germany, Ireland, the Netherlands, and the United Kingdom. IMF staff discussion note, TA 2 to SDN/17/03. 2017. P. 74.
137. Фтомова О.С. Вплив інвестування та оподаткування на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Економічні науки*. Вип. 29, № 9. 2019.
138. Фтомова О.С. Фіскальні реформи в країнах Європейського Союзу, їх вплив на рівень бідності та нерівності. *Norwegian Journal of development of the international science*. no. 10. 2019.
139. Фтомова О.С. Вплив корупції та тіньової економіки на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС. *Публічне адміністрування та національна безпека*. Вип. 5, № 3, 2019. pp. 63-70.
140. Johansson A. Public finance, economic growth and inequality: a survey of the evidence. Organization for Economic Co-operation and Development, 2016.
141. Official website of GINI index database. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/si.pov.gini>. (Last accessed 2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Структура сукупних ресурсів домогосподарств в Україні у
1999–2018 рр., % від загальних ресурсів.**

Доходи	1999	2002	2005	2008	2011	2014	2015	2016	2017	2018	Різниця		
											2018-1999	2018-2011	2018-2014
Грошові доходи	64	80	86	88	90	91	89	86	88	90	26	0	-1
Оплата праці	34	43	46	49	49	49	47	47	52	55	20	5	6
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	3	3	5	5	5	5	6	5	4	6	3	1	1
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	4	5	5	3	3	3	3	3	3	3	-1	-1	-1
Пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою/2	16	20	24	23	26	27	25	23	20	20	4	-6	-7
Грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	7	9	7	7	7	7	8	8	8	7	0	0	0
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	23	10	6	4	5	5	5	5	4	4	-19	-1	-1
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	4	2	1	1	1	0	1	5	5	3	-1	2	2
Безготівкові пільги	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	-1	0	0
Інші надходження	9	7	7	7	5	3	4	4	3	3	-6	-1	0

Джерело: складено за даними [50] та розрахунками автора.

Примітка: 2014-2018 роки – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Додаток Б

**Структура сукупних витрат домогосподарств в Україні
у 2004–2018 рр., % від загальних витрат.**

Витрати домогосподарств	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Споживчі сукупні витрати	92.6	90.5	86.2	89.9	90.8	91.6	93.2	92
продукти харчування та безалкогольні напої	57.5	53.2	48.9	51.6	50.1	51.9	49.8	47.7
алкогольні напої, тютюнові вироби	2.8	2.6	2.2	3.4	3.5	3.4	2.9	3.4
непродовольчі товари та послуги	32.3	34.7	35.1	34.9	37.2	36.3	40.5	40.9
в тому числі:								
одяг і взуття	5.7	5.8	5.9	6	6.1	6	5.6	5.4
житло, вода, електроенергія, газ та ін.	9.7	9.6	9.1	9.2	9.9	9.4	16	15.2
предмети домашнього вжитку та ін.	2.3	2.8	2.8	2.3	2.3	2.3	1.7	2.1
охорона здоров'я	2.8	2.5	2.7	3.2	3.4	3.6	4.2	4
транспорт	3	3.7	4	3.7	4.3	4.3	3.6	3.7
зв'язок	1.8	2.6	2.3	2.7	2.8	2.8	2.3	2.6
відпочинок і культура	2.4	2.4	2.5	1.8	2	1.8	1.4	1.8
освіта	1.3	1.4	1.3	1.3	1.3	1.1	1	1
ресторани та готелі	1.6	2.2	2.4	2.4	2.5	2.3	2.2	2.4
різні товари і послуги	1.7	1.7	2.1	2.3	2.6	2.7	2.5	2.7
Неспоживчі сукупні витрати	7.4	9.5	13.8	10.1	9.2	8.4	6.8	8
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	7.7	7.1	6.6	7.6	8.3	8.1	14.7	13.9

Джерело: складено за даними [50].

Примітка: 2014-2018 роки – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Додаток В

Наявність у домогосподарств в Україні окремих товарів тривалого користування у 2000–2018 рр., штук у середньому на 100 домогосподарств, %.

Вид товарів	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	Різниця (2018 – 2006)
	<i>(у середньому на 100 домогосподарств, штук)</i>										<i>(%)</i>
телевізори	69	74	83	96	107	110	114	119	115	116	21%
відеоплесри та ін.	13	14	17	21	21	41	43	34	26	18.1	-14%
фотоапарати	22	25	30	35	38	26	21	18	16	11.3	-68%
комп'ютери	1	3	6	12	22	25	33	37	38	37	208%
холодильники та ін.	93	94	96	100	106	109	112	117	119	124	24%
мікрохвильові печі	1	3	5	14	29	33	40	49	49	53.7	284%
кухонні комбайни	3	4	3	5	9	10	12	16	15	17.4	248%
пральні машини	74	74	74	78	84	85	87	88	88	90.6	16%
електропилососи	56	54	56	64	74	75	76	79	77	80.7	26%
швейні машини	48	43	35	32	31	27	25	25	23	21.3	-33%
кондиціонери	0	0	1	1	4	5	8	10	9	11.7	1070%
супутникові антени	0	0	1	3	10	13	17	23	26	30.5	917%
мотоцикли та ін.	7	5	4	3	3	2	2	2	2	1.8	-40%
велосипеди та ін.	43	42	41	44	48	47	49	52	53	56.6	29%
автомобілі	17	16	16	17	20	21	22	23	23	24.6	45%
мобільні телефони	15	81	149	167	187	197	201	203	150%

Джерело: складено за даними [50] та розрахунками автора.

Примітка: 2014–2018 роки – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Додаток Д

Загальнодержавні витрати в Україні за економічною та функціональною класифікацією

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2014-09	2017-09	2017-14	2014-09	2017-09	2017-14
	% ВВП									Різниця					
										% ВВП		Частка /1			
Економічна класифікація															
Витрати	47	47	44	47	47	44	42	39	40	-3	-7	-4	100	100	100
Компенсація працівників	12	12	11	12	12	11	10	10	9	-1	-3	-1	45	37	32
Використання товарів та послуг	8	8	7	8	7	7	7	7	8	-1	1	2	24	-11	-34
Інтерес	1	2	2	2	2	3	4	4	4	2	3	0	-76	-36	-10
Субсидії	3	3	2	3	2	2	1	1	1	-1	-2	-1	22	21	19
Гранти	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	-2
Соціальні виплати	20	19	18	21	22	20	18	16	15	0	-5	-5	-11	62	108
Інші витрати	4	5	5	2	1	1	1	1	2	-3	-2	1	95	29	-14
Чисті інвестиції в нефінансові активи	1	1	1	1	1	1	1	2	2	0	1	1	3	-15	-26
Функціональна класифікація															
Витрати	48	49	46	49	48	45	43	41	42	-3	-6	-3	100	100	100
Публічні комунальні послуги	4	4	12	4	4	5	6	6	6	1	2	1	-41	-30	-20
Оборона	1	1	1	1	1	2	3	3	3	1	1	1	-23	-23	-23
Громадський порядок та безпека	3	3	3	3	3	3	3	3	3	0	0	0	-7	-5	-4
Економічні питання	4	4	4	4	3	3	2	3	3	-2	-1	1	59	16	-22
Охорона навколишн. середовища	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	-1

Продовження додатку Д

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2014-09	2017-09	2017-14	2014-09	2017-09	2017-14
	% ВВП									Різниця					
										% ВВП			Частка /1		
Функціональна класифікація															
Житлові та комунальні витрати	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	-11	-2	6
Здоров'я	4	4	4	4	4	4	4	3	3	0	-1	0	14	11	8
Відпочинок, культура та релігія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	2	2
Освіта	7	7	7	7	7	6	6	5	6	-1	-1	0	31	20	10
Соціальний захист	23	23	14	22	23	21	19	17	16	-2	-7	-5	75	112	145

Джерело: Складено за даними [26] та розрахунками автора.

1/ Частка консолідації у відсотках.

Додаток Е

Податкові ставки в Україні та європейських країнах

Ставки ПДФО (податку на доходи фізичних осіб) в Україні	
(з 1.01.2019)	
Вид доходу	Ставка податку
Доходи, одержані, у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які виплачуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами	18%
Стипендія, яка виплачується учню, студенту, ординатору, аспіранту або ад'юнкту (в сумі перевищення над сумою місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, помноженою на 1,4 та округленою до найближчих 10 грн)	18%
Доходи, отримані фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності	18%
Доходи громадян, отримані від провадження незалежної професійної діяльності	18%
Суми надміру витрачених коштів, отриманих на відрядження або під звіт, та не повернутих у встановлений строк	18%
Доходи, отримані від надання майна в лізинг, оренду або суборенду	18%
Інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах (крім доходу від операцій, зазначених у пп. 165.1.2, 165.1.40 та 165.1.52 ПКУ)	18%
60 % суми одноразової страхової виплати за договором довгострокового страхування життя у разі досягнення застрахованою особою певного віку, обумовленого у такому страховому договорі, чи закінчення строку дії такого договору	18%
Викупна сума у разі дострокового розірвання страхувальником договору довгострокового страхування життя	18%
Сума коштів, з якої не було утримано податок, та яка виплачується вкладнику з його пенсійного вкладу або рахунка учасника фонду банківського управління у зв'язку з достроковим розірванням договору пенсійного вкладу, договору довірчого управління, договору недержавного пенсійного забезпечення	18%
Кошти, що надаються роботодавцем як допомога на поховання (в сумі перевищення над сумою подвійного розміру місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, помноженою на 1,4 та округленою до найближчих 10 грн)	18%
Частина благодійної допомоги, що підлягає оподаткуванню з урахуванням норм п.170.7 ПКУ	18%

Продовження додатку Е

Ставки ПДФО (податку на доходи фізичних осіб) в Україні	
(з 1.01.2019)	
Вид доходу	Ставка податку
Дохід за зданий брухт дорогоцінних металів (крім доходу, отриманого за брухт дорогоцінних металів, проданий НБУ)	18%
Вартість путівок (на території України) на відпочинок, оздоровлення та лікування, у т.ч. на реабілітацію інвалідів, платника податку та/або членів його сім'ї першого ступеня споріднення, які надаються його роботодавцем – платником податку на прибуток – безоплатно або із знижкою (у розмірі такої знижки) один раз на рік, (за умови, що вартість путівки або знижки не перевищує 5 розмірів мінімальної зарплати)	не оподатковується
Виграші, призи, дарунки	
Виграш чи приз (крім виграшів, призів у лотерею) на користь резидентів або нерезидентів	18%
Виграш, приз у лотерею	18%
Інші виграші та призи	18%
Дарунки (а також призи переможцям та призерам спортивних змагань), якщо їх вартість не перевищує 25% однієї мінімальної зарплати, за винятком грошових виплат у будь-якій сумі	не оподатковується
Грошові виграші у спортивних змаганнях (крім винагород спортсменам – чемпіонам України, призерам спортивних змагань міжнародного рівня, у тому числі спортсменам-інвалідам, визначених у пп. "б" п.165.1.1 ПКУ)	18%
Кошти, майно, майнові чи немайнові права, вартість робіт, послуг, подаровані платнику податку, оподатковуються за правилами для оподаткування спадщини (див. розділ "Спадщина")	0% 5% 18%
Проценти	
Проценти на поточний або депозитний банківський рахунок	18%
Процентний або дисконтний дохід за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом	18%
Проценти на вклад (депозит) у кредитних спілках	18%
Плата (відсоток), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки	18%
Дохід, який виплачується компанією, що управляє активами інституту спільного інвестування	18%
Дохід за іпотечними цінними паперами (іпотечними облігаціями та сертифікатами)	18%
Дохід у вигляді відсотків (дисконту), отриманого власником облігацій від їх емітента	18%

Продовження додатку Е

Ставки ПДФО (податку на доходи фізичних осіб) в Україні	
(з 1.01.2019)	
Вид доходу	Ставка податку
Дохід за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю та дохід, отриманий платником податку у результаті викупу (погашення) управителем сертифікатів фонду операцій з нерухомістю	18%
Проценти та дисконтні доходи, нараховані на користь фізичних осіб з будь-яких інших доходів (окрім тих, що зазначені у п.170.4.1 ПКУ)	18%
Дивіденди, роялті	
Дивіденди, нараховані у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юридичною особою-резидентом, за умови, що таке нарахування не змінює часток участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів	не оподатковується
Дивіденди по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування)	5%
Дивіденди по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих нерезидентами, інститутами спільного інвестування, а також суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток	9%
Роялті	18%
Продаж нерухомості	
Дохід від продажу (обміну) не частіше одного разу протягом звітного року житлового будинку, квартири або їх частини, кімнати, садового (дачного) будинку, а також земельної ділянки, та за умови перебування такого майна у власності платника податку понад 3 роки	не оподатковується
Дохід від продажу протягом звітного податкового року більш як одного з об'єктів нерухомості, зазначених у п. 172.1 ПКУ, а також дохід від продажу об'єкта нерухомості, не зазначеного в п.172.1	5%
Дохід від продажу (обміну) об'єкта незавершеного будівництва	5%
Продаж рухомого майна	
Дохід від продажу (обміну) об'єкта рухомого майна (крім винятку, див. далі)	5%
Дохід від продажу (обміну) протягом звітного року одного з об'єктів рухомого майна (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда,) не підлягає оподаткуванню (як виняток з попереднього)	не оподатковується
Дохід від продажу (обміну) протягом звітного року двох та більше об'єктів рухомого майна (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда), підлягає оподаткуванню	5%

Продовження додатку Е

Ставки ПДФО (податку на доходи фізичних осіб) в Україні	
(з 1.01.2019)	
Вид доходу	Ставка податку
Спадщина	
Вартість власності, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого та другого ступенів споріднення	0%
Вартість власності, зазначеної в пп. "а", "б", "г" п. 74.1 ПКУ, що успадковується особою, яка є інвалідом І групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування а також вартість власності, зазначеної в пп. "а", "б" п.174.1 ПКУ, що успадковується дитиною-інвалідом	0%
Грошові заощадження, поміщені до 02.01.1992 в установи Ощадбанку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, або у державні цінні папери, та грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадбанку України та колишнього Укрдержстраху протягом 1992–1994 років, погашення яких не відбулося	0%
Вартість будь-якого об'єкта спадщини, отриманого у спадщину спадкоємцями, що не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення	5%
Спадщина, отримана будь-яким спадкоємцем від спадкодавця – нерезидента, та будь-який об'єкт спадщини, що успадковується спадкоємцем – нерезидентом	18%
Доходи нерезидентів та іноземні доходи	
Доходи з джерелом їх походження в Україні, що нараховуються або виплачуються на користь нерезидентів	за ставками, визначеними для резидентів
Іноземні доходи	18%
Пенсії	
Суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання, отримуваних платником податку з ПФУ чи бюджету згідно із законом, якщо їх розмір перевищує на місяць 10 розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, встановленого на 1 січня звітного року	18%
Пенсії з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, підлягають оподаткуванню чи оподатковуються в країні їх виплати	18%
Пенсії, призначені учасникам бойових дій у період Другої світової війни, інвалідам війни та особам, на яких поширюється чинність ст.10 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"	не оподатковується

Продовження додатку Е

Top statutory personal income tax rates (including surcharges), 2002-2017 (%)									
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2017
Belgium	56.4	53.7	53.7	53.7	53.7	53.7	53.8	53.2	53.2
Bulgaria	29.0	29.0	24.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0
Czech Republic	32.0	32.0	32.0	15.0	15.0	15.0	15.0	15.0	15.0
Denmark	62.3	62.3	62.3	62.3	55.4	55.4	55.6	55.8	55.8
Germany	51.2	47.5	44.3	47.5	47.5	47.5	47.5	47.5	47.5
Estonia	26.0	26.0	23.0	21.0	21.0	21.0	21.0	20.0	20.0
Ireland	42.0	42.0	42.0	41.0	47.0	48.0	48.0	48.0	48.0
Greece	40.0	40.0	40.0	40.0	49.0	49.0	46.0	48.0	55.0
Spain	48.0	45.0	45.0	43.0	43.0	52.0	52.0	45.0	43.5
France	57.8	53.4	45.4	45.4	45.4	50.3	50.3	50.2	50.2
Croatia	41.3	53.1	53.1	53.1	50.2	47.2	47.2	47.2	42.5
Italy	46.1	46.1	44.1	44.9	45.2	47.3	47.8	48.8	47.2
Cyprus	40.0	30.0	30.0	30.0	30.0	35.0	35.0	35.0	35.0
Latvia	25.0	25.0	25.0	25.0	26.0	25.0	24.0	23.0	23.0
Lithuania	33.0	33.0	27.0	24.0	15.0	15.0	15.0	15.0	15.0
Luxembourg	39.0	39.0	39.0	39.0	39.0	41.3	43.6	43.6	45.8
Hungary	40.0	38.0	36.0	40.0	40.6	20.3	16.0	15.0	15.0
Malta	35.0	35.0	35.0	35.0	35.0	35.0	35.0	35.0	35.0
Netherlands	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0	52.0
Austria	50.0	50.0	50.0	50.0	50.0	50.0	50.0	50.0	50.0
Poland	40.0	40.0	40.0	40.0	32.0	32.0	32.0	32.0	32.0
Portugal	40.0	40.0	42.0	42.0	45.9	49.0	56.5	56.5	56.2
Romania	40.0	40.0	16.0	16.0	16.0	16.0	16.0	16.0	16.0
Slovenia	50.0	50.0	50.0	41.0	41.0	41.0	50.0	50.0	50.0
Slovakia	38.0	19.0	19.0	19.0	19.0	19.0	25.0	25.0	25.0
Finland	52.5	52.1	50.9	50.1	49.0	49.0	51.5	51.6	51.4
Sweden	55.5	56.5	56.6	56.4	56.6	56.6	56.9	57.1	57.1
United Kingdom	40.0	40.0	40.0	40.0	50.0	50.0	45.0	45.0	45.0
Iceland	45.8	43.6	38.7	35.7	46.1	46.2	46.2	46.3	46.3
Norway	47.5	47.5	40.0	40.0	40.0	40.0	39.0	38.7	38.5
Simple aver.									
EU-28	42.9	41.8	39.9	38.4	38.5	38.7	39.2	38.9	39.0
EA-19	43.3	41.0	39.9	39.1	39.7	41.1	42.3	42.0	42.3

Source: DG Taxation and customs union.

Реформи, направлені на поліпшення бізнес клімату та формалізації тіньової економіки

Реформи, направлені на розвиток приватного підприємництва	
Австрія	
2015	Зниження вимог до мінімального капіталу, як наслідок зменшення вимог до мінімального розміру капіталу та нотаріальних зборів
Бельгія	
2009	Впровадження електронної реєстраційної та публікаційної системи, доступної для всіх нотаріусів. Ця система запровадила єдиний реєстраційний номер та автоматичне оприлюднення в державному реєстраційному бюлетені
Білорусія	
2008	Впровадження єдиного магазину, який включає реєстрацію компанії, затвердження проекту печатки компанії, та реєстрацію з державною страховою компанією, податковими, статистичними та соціальними службами
2009	Створення уніфікованої бази даних реєстру, встановлення терміну для процесу реєстрації та скорочення мінімального розміру капіталу наполовину
2010	Спрощення реєстраційних формальностей, скасування вимог щодо мінімального капіталу, обмеження ролі нотаріусів та усунення потреби у затвердженні печатки компанії
2014	Зменшення реєстраційних зборів та скасування вимог до початкового депозиту капіталу в банку перед реєстрацією
2016	Розширення географічного покриття онлайн-реєстрації та покращення онлайн-послуг
Великобританія	
2014	Надання моделі статей для використання під час підготовки меморандумів та статутів
2015	Спрощення податкової реєстрації
Данія	
2011	Зменшення мінімальної вимоги до капіталу для товариств з обмеженою відповідальністю від 125 000 датських крон (22 850 доларів) до 80 000 датських крон (14 620 доларів США).
2015	Зменшення мінімальної вимоги до капіталу
2016	Впровадження онлайн-платформи, яка дозволяє одночасно завершити реєстрацію бізнесу та податків
Естонія	
2008	Запровадження стандартного статуту та фіксованого графіку внеску для реєстрації компанії

Продовження додатку Ж

Реформи, направлені на розвиток приватного підприємництва	
Ізраїль	
2014	Зменшення часу, необхідного для реєстрації в Управлінні з податку на прибуток та Національному інституті страхування
2017	Об'єднання реєстрації податків та соціального забезпечення
Латвія	
2012	Зменшення мінімальної вимоги щодо капіталу та запровадження загальної заявки на податок на додану вартість та реєстрацію компаній
2014	Подання заявки на реєстрацію компанії та реєстрацію податку на додану вартість одночасно в комерційному реєстрі
Литва	
2013	Реєстрація в Інтернеті для компаній з обмеженою відповідальністю та скасування вимог нотаріального посвідчення про реєстрацію документів
2014	Створення нової форми товариства з обмеженою відповідальністю без вимог щодо мінімального капіталу
2015	Прискорення реєстрації податку на додану вартість (ПДВ) у Державній податковій інспекції
2016	Запровадження онлайн-реєстрації ПДВ
Нідерланди	
2014	Скасування мінімальної вимоги до капіталу
Німеччина	
2008	Впровадження електронної реєстрації та публікації про включення Інтернет повідомлення
2010	Зменшення вимог про мінімальний капітал до символічної суми
2011	Підвищення ефективності комунікацій між нотаріальним та комерційним реєстрами, усунення необхідності публікації оголошення в газеті
Норвегія	
2013	Зменшення мінімального розміру капіталу для приватних акціонерних товариств
2015	Скасування вимоги до товариств з обмеженою відповідальністю про перевірку балансового звіту зовнішнім аудитором, якщо капітал сплачується готівкою
2016	Запровадження онлайн-реєстрації, онлайн-банківського рахунку
Польща	
2010	Зменшення вимог щодо мінімального капіталу та консолідація реєстрації компанії з реєстрацією в податкових, соціальних та статистичних органах
2014	Відміна вимоги реєстрування нової компанію в Національній інспекції праці та Національній санітарній інспекції
Росія	
2014	Відміна вимоги мати нотаріально засвідчену банківську підписку, перш ніж відкривати банківський рахунок компанії

Продовження додатку Ж

Реформи, направлені на розвиток приватного підприємництва	
Росія	
2015	Відміна вимоги повідомити податкові органи про відкриття банківського рахунку
Туреччина	
2012	Скасування нотаріальних платежів за статутом та іншими документами
2017	Скорочення часу, необхідного для реєстрації компанії
Угорщина	
2009	Зменшення мінімальної вимоги до капіталу, впровадження онлайн-подання та публікації.
2010	Спрощення онлайн-реєстрації (підтвердження через 1 годину після заявки)
Україна	
2011	Зменшення вимоги до мінімального капіталу
2012	Скасування вимоги отримати схвалення на нову корпоративну печатку
2013	Скасування мінімального розміру капіталу для реєстрації компанії, та вимоги про реєстрацію документів нотаріально
2014	Скасування вимоги про реєстрацію в органах статистики. Скасування вартості реєстрації податку на додану вартість
2016	Зменшення часу, необхідного для реєстрації ПДВ, та скасування комісійних з реєстрації бізнесу
Франція	
2015	Скорочення часу, необхідного для реєстрації компанії в "єдиному магазині" (Center de Formalités des Entreprises)
Чехія	
2009	Зменшення часу та кількості процедур для початку бізнесу, впровадження "Project Czech Point" (дає змогу одержати кілька документів, пов'язаних із реєстрацією, в одному місці)
2015	Зменшення вимоги про мінімальний капітал
2017	Скорочення вартості та часу, необхідних для реєстрації компанії в комерційних судах, дозволяючи нотаріатам безпосередньо реєструвати компанії через онлайн-систему
Реформи направлені на поліпшення податкової системи	
Бельгія	
2010	Впровадження обов'язкового електронного подання для середнього бізнесу
Білорусія	
2009	Внесення змін до спрощеної податкової системи для малого бізнесу та скасування деяких податків для роботодавців

Продовження додатку Ж

Реформи направлені на поліпшення податкової системи	
Білорусія	
2010	Заохочення використання електронних систем, зменшення кількості платежів за податок на майно, коригування ставки екологічного податку, зниження ставки податку з обороту
2011	Зниження податку з обороту, внесків на соціальне страхування та бази оподаткування майна
2012	Скасування декількох видів податків (податки з обороту та збуту). Скорочення періодичності подачі та платежів. Полегшення електронного подання та оплати
2013	Зменшення ставки податку на прибуток та заохочення використання електронних податкових та платіжних систем
2015	Запровадження електронної системи для подання та сплати внесків на обов'язкове страхування від нещасних випадків на виробництві, спрощення вимог подання податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість
Великобританія	
2013	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств
2015	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств
	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств та збільшення розміру заробітної плати на одного працівника, який звільняється від внесків на соціальне забезпечення, сплачених роботодавцями.
Данія	
2009	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств
Ізраїль	
2008	Зменшення ставки корпоративного податку на прибуток та скасування гербового збору
2010	Зменшення ставки податків на прибуток підприємств
Латвія	
2015	Спрощення повернення ПДВ, вдосконалення електронної системи для подання податкових декларацій про прибутки та збитки підприємств, зниження ставки внесків на соціальне страхування роботодавців
2016	Скорочення ставки за внесками соціального страхування, сплачені роботодавцями
2017	Вдосконалення онлайн-системи для подання декларації про податок на прибуток підприємств та обов'язкових внесків на оплату праці
Нідерланди	
2008	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств, ставок соціального страхування та ставок кількох інших податків
2011	Зменшення частоти подання та сплати податків на додану вартість (з місячного до квартального). Введення дозволу малим підприємствам використовувати свої річні звіти як основу для обчислення податку на прибуток підприємств

Продовження додатку Ж

Реформи направлені на поліпшення податкової системи	
Нідерланди	
2017	Знизивши ставки, сплаченої роботодавцями на внески медичного страхування, страхування на випадок безробіття та податку на нерухомість. Вдосконалення онлайн-системи для сплати податку на прибуток підприємств
Німеччина	
2009	Зменшення ставок корпоративного доходу та податку на прибуток
2013	Запровадження електронної податкової та платіжної системи для більшості податків
Норвегія	
2016	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств
Польща	
2010	Спрощення податкового законодавства та скорочення ставок соціального страхування роботодавців
2016	Запровадження електронної системи для подання та сплати податку на додану вартість та транспортного мита
Росія	
2010	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств
2013	Зменшення адміністративного тягаря податків для фірм шляхом спрощення процедури дотримання податку на додану вартість та сприяння використанню програмного забезпечення податкового обліку та електронних послуг
2016	Виключення рухомого майна з бази оподаткування корпоративної власності.
Туреччина	
2008	Зменшення ставок податку на прибуток підприємств
2017	Запровадження електронних рахунків
Угорщина	
2011	Спрощення податків та податкові бази
2015	Скасування спеціального тимчасового податку 2010 року. Зменшення ставки податку на транспортний засіб
2016	Введення дозволу на додаткові вирахування на нові придбання землі та будівель для малого та середнього бізнесу
Україна	
2009	Зменшення внесків роботодавців до пенсійного фонду, хоча це також збільшило ставки внесків до фонду соціального страхування та соціального страхування для нещасних випадків на виробництві
2011	Спрощення податкового законодавства шляхом запровадження та постійного вдосконалення системи електронного подання податку на додану вартість
2012	Об'єднання податкового законодавства, зменшення ставки податку на прибуток підприємств. та об'єднання внесків в систему соціального страхування

Продовження додатку Ж

Реформи направлені на поліпшення податкової системи	
Україна	
2013	Введення електронного подання та оплати для середніх і великих підприємств
2014	Спрощення податкових декларацій, вдосконалення системи електронної подачі
2015	Запровадження електронної системи подання та сплати податків на працю
Франція	
2009	Зміна ефективних ставок податків на соціальне страхування та нарахування заробітної плати. Обов'язкове електронне подання компаніями сплати внесків на соціальне забезпечення компаніями
Чехія	
2009	Зменшення ставки податку на прибуток підприємств
2010	Електронне подання стає обов'язковим для всіх податків. Запровадження єдиної податкової установи та уніфікованої подачі
2012	Перегляд податкового законодавства для спрощення положень адміністративних процедур, відносин між податковими органами та платниками податків
Джерело: Світовий Банк «Ведення Бізнесу»	

Додаток К

Таблиця показників регресії

Показник	Одиниця	Джерело
Коефіцієнт Джині (за сукупними витратами)	%	Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи (дані у %)
Рівень бідності (75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат)	%	Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи (дані у %)
ВВП на душу населення	гривень на особу	Розраховано автором (відношення ВВП на душу населення)
ВВП	гривень	Державна служба статистики України (дані у гривнях)
Населення	осіб	Державна служба статистики України (дані у млн осіб)
Податок на доходи фізичних осіб	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)
Податок на прибуток підприємств	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)
Податок на додану вартість	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)
Загальнодержавні видатки на соціальну допомогу	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)
Загальнодержавні видатки на освіту	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)
Загальнодержавні видатки на охорону здоров'я	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)
Загальнодержавні видатки інвестування	% ВВП	База даних "Статистика державних фінансів", Міжнародний Валютний Фонд (дані у млн гривень)

Розрахунки моделей векторної авторегресії та імпульсних відгуків

Оцінки VAR бідності та фіскальних інструментів державних доходів

Vector Autoregression Estimates				
Sample (adjusted): 2001 201				
Included observations: 18 after adjustment				
Standard errors in () & t-statistics in []				
	LPOV	LCIT	LPIT	LVAT
LPOV(-1)	0.494409	1.244844	0.85181	-1.403862
	-0.24514	-1.13546	-0.41574	-1.25023
	[2.01688]	[1.09634]	[2.04889]	[-1.12289]
LCIT(-1)	0.071203	0.512849	-0.375161	-0.000302
	-0.05764	-0.26699	-0.09776	-0.29398
	[1.23529]	[1.92085]	[-3.83769]	[-0.00103]
LPIT(-1)	-0.000558	-0.068652	0.349011	-0.619559
	-0.09353	-0.43325	-0.15863	-0.47704
	[-0.00597]	[-0.15846]	[2.20013]	[-1.29876]
LVAT(-1)	-0.04993	-0.221301	0.19018	0.779383
	-0.03662	-0.16962	-0.06211	-0.18677
	[-1.36344]	[-1.30466]	[3.06214]	[4.17299]
C	1.643895	-2.862725	-1.622494	6.000487
	-0.78827	-3.65124	-1.33688	-4.02029
	[2.08544]	[-0.78404]	[-1.21364]	[1.49255]
R-squared	0.793892	0.779274	0.869837	0.70779
Adj. R-squared	0.730475	0.711358	0.829787	0.61788
Sum sq. resids	0.015419	0.330813	0.044349	0.401068
S.E. equation	0.034439	0.159522	0.058408	0.175646
F-statistic	12.51846	11.4741	21.71878	7.872151
Log likelihood	38.02186	10.42826	28.51335	8.695064
Akaike AIC	-3.669096	-0.60314	-2.612594	-0.410563
Schwarz SC	-3.42177	-0.355815	-2.365269	-0.163237
Mean dependent	3.240741	1.303176	1.570445	2.075881
S.D. dependent	0.066337	0.29692	0.141572	0.284143
Determinant resid covariance (dof adj.)	2.14E-09			
Determinant resid covariance	5.82E-10			
Log likelihood	89.21064			
Akaike information criterion	-7.690071			
Schwarz criterion	-6.70077			
Number of coefficients	20			

Продовження додатку Л

Estimation Proc:

LS 1 1 LPOV LCIT LPIT LVAT

VAR Model:

$$LPOV = C(1,1)*LPOV(-1) + C(1,2)*LCIT(-1) + C(1,3)*LPIT(-1) + C(1,4)*LVAT(-1) + C(1,5)$$

$$LCIT = C(2,1)*LPOV(-1) + C(2,2)*LCIT(-1) + C(2,3)*LPIT(-1) + C(2,4)*LVAT(-1) + C(2,5)$$

$$LPIT = C(3,1)*LPOV(-1) + C(3,2)*LCIT(-1) + C(3,3)*LPIT(-1) + C(3,4)*LVAT(-1) + C(3,5)$$

$$LVAT = C(4,1)*LPOV(-1) + C(4,2)*LCIT(-1) + C(4,3)*LPIT(-1) + C(4,4)*LVAT(-1) + C(4,5)$$

VAR Model - Substituted Coefficients:

$$LPOV = 0.494408974298*LPOV(-1) + 0.0712034481101*LCIT(-1) - 0.00055795495837*LPIT(-1) - 0.0499297433887*LVAT(-1) + 1.64389450861$$

$$LCIT = 1.24484409545*LPOV(-1) + 0.512849307419*LCIT(-1) - 0.0686520859993*LPIT(-1) - 0.221300628297*LVAT(-1) - 2.86272471411$$

$$LPIT = 0.851810209039*LPOV(-1) - 0.375160752536*LCIT(-1) + 0.349010808348*LPIT(-1) + 0.190179597169*LVAT(-1) - 1.62249371757$$

$$LVAT = -1.40386158815*LPOV(-1) - 0.000301734337246*LCIT(-1) - 0.61955945887*LPIT(-1) + 0.779383086832*LVAT(-1) + 6.00048743661$$

Імпульсна відповідь бідності на інновації фіскальних інструментів державних доходів з використанням фактору Холеського (з коригуванням д.ф.)

Period	LCIT	LPIT	LVAT
1	0	0	0
2	0.009813	-0.000133	-0.008616
3	0.009498	0.001145	-0.013713
4	0.006974	0.002522	-0.016066
5	0.00444	0.003496	-0.016557
6	0.002501	0.003994	-0.015937
7	0.001204	0.004114	-0.014748
8	0.00042	0.003983	-0.013334
9	-8.56E-06	0.00371	-0.011895
10	-0.000216	0.003374	-0.010535
11	-0.000295	0.003025	-0.009296
12	-0.000308	0.002688	-0.008192
13	-0.000289	0.002378	-0.007217
14	-0.000259	0.002098	-0.006359
15	-0.000227	0.00185	-0.005606
16	-0.000197	0.001631	-0.004945
17	-0.000171	0.001438	-0.004363
18	-0.000149	0.001269	-0.003851

Продовження додатку Л

Period	LCIT	LPIT	LVAT
19	-0.00013	0.00112	-0.0034
20	-0.000114	0.000988	-0.003002
21	-0.0001	0.000872	-0.002651
22	-8.83E-05	0.00077	-0.00234
23	-7.78E-05	0.00068	-0.002067
24	-6.87E-05	0.0006	-0.001825
25	-6.06E-05	0.00053	-0.001611
Cholesky Ordering: LPOV LCIT LPIT LVAT			

Оцінки VAR бідності та фіскальних інструментів державних видатків

Vector Autoregression Estimates					
Sample (adjusted): 2002 2018					
Included observations: 17 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LPOV	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
LPOV(-1)	0.500436	0.498079	2.565376	1.640388	-0.10868
	-0.53003	-1.08174	-1.2766	-3.68269	-1.29356
	[0.94416]	[0.46044]	[2.00954]	[0.44543]	[-0.08402]
LPOV(-2)	0.319634	-1.072905	-0.158521	0.332412	-0.57665
	-0.37267	-0.76059	-0.89759	-2.58935	-0.90952
	[0.85768]	[-1.41063]	[-0.17661]	[0.12838]	[-0.63402]
LEDUC(-1)	-0.118478	0.412009	0.840278	-0.166268	-0.282107
	-0.29236	-0.59668	-0.70416	-2.03135	-0.71352
	[-0.40524]	[0.69050]	[1.19330]	[-0.08185]	[-0.39538]
LEDUC(-2)	-0.048863	0.863237	0.529653	-0.567812	1.110973
	-0.34247	-0.69895	-0.82486	-2.37952	-0.83581
	[-0.14268]	[1.23505]	[0.64212]	[-0.23862]	[1.32922]
LHEALTH(-1)	-0.092935	-0.269999	-0.588286	0.262079	0.3354
	-0.30334	-0.61909	-0.73061	-2.10763	-0.74031
	[-0.30637]	[-0.43612]	[-0.80520]	[0.12435]	[0.45305]
LHEALTH(-2)	0.092527	-0.594539	0.024247	0.215574	-0.475287
	-0.24793	-0.506	-0.59714	-1.72262	-0.60507
	[0.37320]	[-1.17499]	[0.04061]	[0.12514]	[-0.78550]

Продовження додатку Л

Vector Autoregression Estimates					
Sample (adjusted): 2002 2018					
Included observations: 17 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LPOV	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
LINVEST(-1)	0.139102	0.157909	-0.261851	0.663781	0.22941
	-0.08691	-0.17738	-0.20933	-0.60386	-0.21211
	[1.60051]	[0.89025]	[-1.25091]	[1.09922]	[1.08157]
LINVEST(-2)	-0.174035	0.11224	-0.135783	-0.470024	0.135621
	-0.1137	-2.32E-01	-0.27385	-0.79	-0.27749
	[-1.53064]	[0.48369]	[-0.49583]	[-0.59497]	[0.48875]
LSOCIAL(-1)	0.190802	0.585187	-0.00536	-0.302661	1.063174
	-0.19188	-0.39162	-0.46216	-1.33322	-0.4683
	[0.99436]	[1.49429]	[-0.01160]	[-0.22701]	[2.27030]
LSOCIAL(-2)	-0.120214	-0.646439	-0.401844	0.580974	-0.904405
	-0.21077	-0.43017	-0.50766	-1.46447	-0.5144
	[-0.57034]	[-1.50276]	[-0.79157]	[0.39671]	[-1.75818]
C	0.773364	1.907499	-5.804681	-4.117511	2.309622
	-1.88903	-3.85531	-4.54978	-13.1251	-4.61021
	[0.40940]	[0.49477]	[-1.27582]	[-0.31371]	[0.50098]
R-squared	0.926652	0.906271	0.723509	0.753225	0.924655
Adj. R-squared	0.804406	0.750056	0.262691	0.341933	0.799079
Sum sq. resids	0.005184	0.021593	0.030073	0.250261	0.030877
S.E. equation	0.029394	0.05999	0.070796	0.204231	0.071736
F-statistic	7.580229	5.801438	1.570054	1.831362	7.363323
Log likelihood	44.68885	32.56122	29.74556	11.735	29.52126
Akaike AIC	-3.963394	-2.536614	-2.205361	-0.086471	-2.178972
Schwarz SC	-3.424256	-1.997476	-1.666223	0.452667	-1.639834
Mean dependent	3.237066	1.806477	1.321454	2.994384	2.927779
S.D. dependent	0.066463	0.119993	0.082449	0.251759	0.160039
Determinant resid covariance (dof adj.)		5.82E-14			
Determinant resid covariance		3.19E-16			
Log likelihood		182.6899			
Akaike information criterion		-15.02234			
Schwarz criterion		-12.32665			
Number of coefficients		55			

Estimation Proc:

=====
 LS 1 2 LPOV LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL

VAR Model:

=====

$$\text{LPOV} = C(1,1)*\text{LPOV}(-1) + C(1,2)*\text{LPOV}(-2) + C(1,3)*\text{LEDOC}(-1) + C(1,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(1,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(1,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(1,7)*\text{LINVEST}(-1) + C(1,8)*\text{LINVEST}(-2) + C(1,9)*\text{LSOCIAL}(-1) + C(1,10)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(1,11)$$

$$\text{LEDOC} = C(2,1)*\text{LPOV}(-1) + C(2,2)*\text{LPOV}(-2) + C(2,3)*\text{LEDOC}(-1) + C(2,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(2,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(2,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(2,7)*\text{LINVEST}(-1) + C(2,8)*\text{LINVEST}(-2) + C(2,9)*\text{LSOCIAL}(-1) + C(2,10)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(2,11)$$

$$\text{LHEALTH} = C(3,1)*\text{LPOV}(-1) + C(3,2)*\text{LPOV}(-2) + C(3,3)*\text{LEDOC}(-1) + C(3,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(3,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(3,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(3,7)*\text{LINVEST}(-1) + C(3,8)*\text{LINVEST}(-2) + C(3,9)*\text{LSOCIAL}(-1) + C(3,10)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(3,11)$$

$$\text{LINVEST} = C(4,1)*\text{LPOV}(-1) + C(4,2)*\text{LPOV}(-2) + C(4,3)*\text{LEDOC}(-1) + C(4,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(4,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(4,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(4,7)*\text{LINVEST}(-1) + C(4,8)*\text{LINVEST}(-2) + C(4,9)*\text{LSOCIAL}(-1) + C(4,10)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(4,11)$$

$$\text{LSOCIAL} = C(5,1)*\text{LPOV}(-1) + C(5,2)*\text{LPOV}(-2) + C(5,3)*\text{LEDOC}(-1) + C(5,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(5,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(5,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(5,7)*\text{LINVEST}(-1) + C(5,8)*\text{LINVEST}(-2) + C(5,9)*\text{LSOCIAL}(-1) + C(5,10)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(5,11)$$

VAR Model - Substituted Coefficients:

=====

$$\text{LPOV} = 0.500435714512*\text{LPOV}(-1) + 0.319633524906*\text{LPOV}(-2) - 0.118477555435*\text{LEDOC}(-1) - 0.0488627843814*\text{LEDOC}(-2) - 0.0929349631929*\text{LHEALTH}(-1) + 0.0925274461603*\text{LHEALTH}(-2) + 0.139101895027*\text{LINVEST}(-1) - 0.174034801237*\text{LINVEST}(-2) + 0.190802115674*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.12021375247*\text{LSOCIAL}(-2) + 0.773363891618$$

$$\text{LEDOC} = 0.498078738846*\text{LPOV}(-1) - 1.07290491706*\text{LPOV}(-2) + 0.41200905236*\text{LEDOC}(-1) + 0.863237234198*\text{LEDOC}(-2) - 0.26999878244*\text{LHEALTH}(-1) - 0.594538876148*\text{LHEALTH}(-2) + 0.15790945137*\text{LINVEST}(-1) + 0.112239961837*\text{LINVEST}(-2) + 0.585186977054*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.646439290214*\text{LSOCIAL}(-2) + 1.90749905552$$

$$\text{LHEALTH} = 2.56537584048*\text{LPOV}(-1) - 0.158520628169*\text{LPOV}(-2) + 0.840277622884*\text{LEDOC}(-1) + 0.52965311171*\text{LEDOC}(-2) - 0.588286247964*\text{LHEALTH}(-1) + 0.0242474887096*\text{LHEALTH}(-2) - 0.261850819459*\text{LINVEST}(-1) - 0.135782681224*\text{LINVEST}(-2) - 0.00536008868402*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.401844170485*\text{LSOCIAL}(-2) - 5.80468143343$$

Продовження додатку Л

Estimation Proc:
=====
LS 1 2 LPOV LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL
VAR Model:
=====
VAR Model - Substituted Coefficients:
=====
$\begin{aligned} \text{LINVEST} = & 1.64038803156*\text{LPOV}(-1) + 0.332411955499*\text{LPOV}(-2) - \\ & 0.166267702631*\text{LEDOC}(-1) - 0.567812359437*\text{LEDOC}(-2) + \\ & 0.262078634688*\text{LHEALTH}(-1) + 0.215574251991*\text{LHEALTH}(-2) + \\ & 0.663781274803*\text{LINVEST}(-1) - 0.470024347639*\text{LINVEST}(-2) - \\ & 0.302661282352*\text{LSOCIAL}(-1) + 0.580974354198*\text{LSOCIAL}(-2) - 4.11751146823 \\ \text{LSOCIAL} = & -0.108679631968*\text{LPOV}(-1) - 0.576649569393*\text{LPOV}(-2) - \\ & 0.282107152122*\text{LEDOC}(-1) + 1.11097342987*\text{LEDOC}(-2) + \\ & 0.335399542608*\text{LHEALTH}(-1) - 0.47528660748*\text{LHEALTH}(-2) + \\ & 0.229410178513*\text{LINVEST}(-1) + 0.135621088424*\text{LINVEST}(-2) + \\ & 1.06317423398*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.904405325398*\text{LSOCIAL}(-2) + 2.30962239079 \end{aligned}$

Імпульсна відповідь бідності на інновації фіскальних інструментів державних видатків з використанням фактору Холеського (з коригуванням д.ф.)

Period	LEDOC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
1	0	0	0	0
2	-0.009334	-0.023307	0.00894	0.008284
3	-0.00616	0.00417	0.002169	0.002917
4	0.000724	0.018207	-0.009953	-0.003042
5	0.006147	0.022825	-0.012898	0.005582
6	0.005051	0.025135	-0.013594	0.003532
7	0.004995	0.020149	-0.00998	-0.00209
8	0.003335	0.015278	-0.007826	-0.00315
9	-0.000467	0.008112	-0.005001	-0.001535
10	-0.002405	0.007938	-0.0036	-0.001697
11	-0.001811	0.009909	-0.004553	-0.002941
12	-9.20E-05	0.010163	-0.005098	-0.001196
13	0.000858	0.009513	-0.004872	0.000271
14	0.001484	0.007527	-0.00369	-4.55E-05
15	0.001656	0.004898	-0.002372	-0.000459
16	0.000898	0.001757	-0.001034	-0.00022
17	-0.000125	2.03E-06	-3.52E-05	-0.000124
18	-0.000656	-5.41E-05	0.000121	-0.000489
19	-0.000581	0.000548	-0.000225	-0.00043
20	-0.000285	0.001256	-0.000642	-4.01E-05

Продовження додатку Л

Period	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
21	7.43E-05	0.001682	-0.000839	9.41E-05
22	0.000395	0.001639	-0.000801	1.80E-05
23	0.000462	0.001053	-0.000554	9.08E-06
24	0.000265	0.000335	-0.000202	2.55E-05
25	4.15E-06	-9.15E-05	4.60E-05	-6.81E-05
Cholesky Ordering: LPOV LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL				

Оцінки векторної авторегресії нерівності та фіскальних інструментів державних доходів

Vector Autoregression Estimates				
Sample (adjusted): 2001 2018				
Included observations: 18 after adjustments				
Standard errors in () & t-statistics in []				
	LGINI	LCIT	LPIT	LVAT
LGINI(-1)	0.536616	1.407652	0.749905	-2.239961
	-0.23253	-1.39041	-0.54345	-1.46736
	[2.30770]	[1.01240]	[1.37990]	[-1.52653]
LCIT(-1)	0.073939	0.493723	-0.353509	0.127532
	-0.04912	-0.2937	-0.1148	-0.30996
	[1.50530]	[1.68102]	[-3.07947]	[0.41145]
LPIT(-1)	0.035606	0.062087	0.413275	-0.844075
	-0.07772	-0.46474	-0.18165	-0.49046
	[0.45811]	[0.13360]	[2.27516]	[-1.72099]
LVAT(-1)	-0.073719	-0.211164	0.189422	0.744417
	-0.02909	-0.17395	-0.06799	-0.18358
	[-2.53404]	[-1.21392]	[2.78604]	[4.05504]
C	1.540458	-3.727549	-1.492453	9.183743
	-0.79913	-4.77833	-1.86763	-5.04276
	[1.92767]	[-0.78009]	[-0.79912]	[1.82117]
R-squared	0.890857	0.776488	0.849805	0.728174
Adj. R-squared	0.857274	0.707715	0.803591	0.644536
Sum sq. resids	0.009369	0.334988	0.051175	0.373091
S.E. equation	0.026846	0.160525	0.062742	0.169409
F-statistic	26.52736	11.29059	18.38849	8.70619
Log likelihood	42.50525	10.31539	27.22497	9.345857
Akaike AIC	-4.16725	-0.590599	-2.469442	-0.482873
Schwarz SC	-3.919924	-0.343273	-2.222116	-0.235548
Mean dependent	3.338299	1.303176	1.570445	2.075881
S.D. dependent	0.071061	0.29692	0.141572	0.284143
Determinant resid covariance (dof adj.)	1.37E-09			
Determinant resid covariance	3.72E-10			
Log likelihood	93.23502			
Akaike information criterion	-8.137224			
Schwarz criterion	-7.147922			

Продовження додатку Л

Estimation Proc:

=====

LS 1 1 LGINI LCIT LPIT LVAT

VAR Model:

=====

$$LGINI = C(1,1)*LGINI(-1) + C(1,2)*LCIT(-1) + C(1,3)*LPIT(-1) + C(1,4)*LVAT(-1) + C(1,5)$$

$$LCIT = C(2,1)*LGINI(-1) + C(2,2)*LCIT(-1) + C(2,3)*LPIT(-1) + C(2,4)*LVAT(-1) + C(2,5)$$

$$LPIT = C(3,1)*LGINI(-1) + C(3,2)*LCIT(-1) + C(3,3)*LPIT(-1) + C(3,4)*LVAT(-1) + C(3,5)$$

$$LVAT = C(4,1)*LGINI(-1) + C(4,2)*LCIT(-1) + C(4,3)*LPIT(-1) + C(4,4)*LVAT(-1) + C(4,5)$$

VAR Model - Substituted Coefficients:

=====

$$LGINI = 0.536615587875*LGINI(-1) + 0.0739391431578*LCIT(-1) +$$

$$0.0356055994065*LPIT(-1) - 0.0737193367304*LVAT(-1) + 1.54045841712$$

$$LCIT = 1.40765236788*LGINI(-1) + 0.493723270607*LCIT(-1) + 0.0620872174947*LPIT(-1) - 0.211163678226*LVAT(-1) - 3.72754878601$$

$$LPIT = 0.74990524031*LGINI(-1) - 0.353508825769*LCIT(-1) + 0.413274606482*LPIT(-1) + 0.189422211454*LVAT(-1) - 1.49245324879$$

$$LVAT = - 2.2399610336*LGINI(-1) + 0.127531607955*LCIT(-1) - 0.844075460014*LPIT(-1) + 0.744416650211*LVAT(-1) + 9.18374322906$$

Імпульсна відповідь нерівності на інновації фіскальних інструментів державних доходів з використанням фактору Холеського (з коригуванням д.ф.)

Period	LCIT	LPIT	LVAT
1	0	0	0
2	0.010252	0.002436	-0.011961
3	0.007615	0.006363	-0.016761
4	0.003167	0.009448	-0.018225
5	-0.000557	0.011252	-0.017922
6	-0.003127	0.011923	-0.01667
7	-0.004663	0.011757	-0.014947
8	-0.005404	0.011041	-0.013048
9	-0.005584	0.010005	-0.011154
10	-0.005397	0.008822	-0.00937
11	-0.004988	0.00761	-0.007753
12	-0.004463	0.006445	-0.006331
13	-0.003895	0.005373	-0.005105

Продовження додатку Л

Period	LCIT	LPIT	LVAT
14	-0.00333	0.004417	-0.00407
15	-0.002799	0.003585	-0.003208
16	-0.002318	0.002876	-0.0025
17	-0.001894	0.00228	-0.001927
18	-0.001528	0.001788	-0.001468
19	-0.001219	0.001386	-0.001104
20	-0.000962	0.001063	-0.00082
21	-0.00075	0.000805	-0.000599
22	-0.000578	0.000602	-0.000431
23	-0.000441	0.000444	-0.000303
24	-0.000332	0.000322	-0.000208
25	-0.000247	0.000229	-0.000138
Cholesky Ordering: LGINI LCIT LPIT LVAT			

Оцінки векторної авторегресії нерівності та фіскальних інструментів державних видатків

Vector Autoregression Estimates					
Sample (adjusted): 2002 2018					
Included observations: 17 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LGINI	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
LGINI(-1)	0.077031	0.320049	0.884708	-1.071197	1.033417
	-0.18876	-0.74548	-0.35836	-2.31111	-1.3392
	[0.40809]	[0.42932]	[2.46875]	[-0.46350]	[0.77167]
LGINI(-2)	0.627053	0.003149	0.535755	2.033939	-1.909619
	-0.1598	-0.63111	-0.30338	-1.95655	-1.13374
	[3.92389]	[0.00499]	[1.76593]	[1.03956]	[-1.68435]
LEDUC(-1)	0.12071	1.19226	0.985949	0.168662	0.068658
	-0.0988	-0.39019	-0.18757	-1.20963	-0.70094
	[1.22178]	[3.05562]	[5.25653]	[0.13943]	[0.09795]
LEDUC(-2)	-0.242665	0.543481	0.366747	-0.91362	1.05062
	-0.12229	-0.48298	-0.23217	-1.4973	-0.86763
	[-1.98428]	[1.12527]	[1.57963]	[-0.61018]	[1.21091]
LHEALTH(-1)	-0.082122	-1.000055	-0.717759	0.393691	-0.330539
	-0.10436	-0.41215	-0.19812	-1.27772	-0.74039
	[-0.78692]	[-2.42645]	[-3.62277]	[0.30812]	[-0.44644]
LHEALTH(-2)	0.234724	-0.012161	0.055626	0.036595	0.536488
	-0.09772	-0.38591	-0.18551	-1.19637	-0.69325
	[2.40212]	[-0.03151]	[0.29985]	[0.03059]	[0.77387]

Продовження додатку Л

Vector Autoregression Estimates					
Sample (adjusted): 2002 2018					
Included observations: 17 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LGINI	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
LINVEST(-1)	0.078559	-0.033313	-0.191457	0.939553	-0.205081
	(-0.02881)	(-0.11379)	(-0.0547)	(-0.35276)	(-0.20441)
	[2.72659]	[-0.29276]	[-3.50014]	[2.66342]	[-1.00327]
LINVEST(-2)	-0.051899	0.19082	0.050478	-0.575909	0.79603
	(-0.03971)	(-1.57E-01)	(-0.07539)	(-0.4862)	(-0.28174)
	[-1.30691]	[1.21672]	[0.66955]	[-1.18450]	[2.82545]
LSOCIAL(-1)	-0.054741	-0.206982	-0.290279	-0.219188	-0.225061
	(-0.03593)	(-0.14189)	(-0.06821)	(-0.43987)	(-0.25489)
	[-1.52367]	[-1.45877]	[-4.25585]	[-0.49830]	[-0.88298]
LSOCIAL(-2)	-0.075465	-0.375545	-0.426366	0.390207	-0.689792
	(-0.03976)	(-0.15702)	(-0.07548)	(-0.4868)	(-0.28208)
	[-1.89803]	[-2.39164]	[-5.64849]	[0.80158]	[-2.44538]
C	1.287886	0.171933	-2.479994	-1.066465	4.462752
	(-0.49714)	(-1.96335)	(-0.94381)	(-6.08667)	(-3.527)
	[2.59060]	[0.08757]	[-2.62765]	[-0.17521]	[1.26531]
R-squared	0.983858	0.912259	0.957054	0.808437	0.857506
Adj. R-squared	0.956955	0.766023	0.885478	0.489165	0.620015
Sum sq. resids	0.001296	0.020213	0.004671	0.194268	0.065231
S.E. equation	0.014697	0.058042	0.027902	0.179939	0.104268
F-statistic	36.57065	6.238289	13.37116	2.53213	3.610696
Log likelihood	56.47253	33.12234	45.57463	13.88773	23.16386
Akaike AIC	-5.34971	-2.602629	-4.067604	-0.339733	-1.431042
Schwarz SC	-4.810572	-2.063491	-3.528465	0.199405	-0.891904
Mean dependent	3.334037	1.806477	1.321454	2.994384	2.897857
S.D. dependent	0.070837	0.119993	0.082449	0.251759	0.169148
Determinant resid covariance (dof adj.)		3.18E-15			
Determinant resid covariance		1.74E-17			
Log likelihood		207.3852			
Akaike information criterion		-17.92767			
Schwarz criterion		-15.23198			
Number of coefficients		55			

Продовження додатку Л

Estimation Proc:

=====

LS 1 2 LGINI LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL

VAR Model:

=====

LGINI = C(1,1)*LGINI(-1) + C(1,2)*LGINI(-2) + C(1,3)*LEDOC(-1) + C(1,4)*LEDOC(-2)
+ C(1,5)*LHEALTH(-1) + C(1,6)*LHEALTH(-2) + C(1,7)*LINVEST(-1) +
C(1,8)*LINVEST(-2) + C(1,9)*LSOCIAL(-1) + C(1,10)*LSOCIAL(-2) + C(1,11)

LEDOC = C(2,1)*LGINI(-1) + C(2,2)*LGINI(-2) + C(2,3)*LEDOC(-1) + C(2,4)*LEDOC(-2)
+ C(2,5)*LHEALTH(-1) + C(2,6)*LHEALTH(-2) + C(2,7)*LINVEST(-1) +
C(2,8)*LINVEST(-2) + C(2,9)*LSOCIAL(-1) + C(2,10)*LSOCIAL(-2) + C(2,11)

LHEALTH = C(3,1)*LGINI(-1) + C(3,2)*LGINI(-2) + C(3,3)*LEDOC(-1) +
C(3,4)*LEDOC(-2) + C(3,5)*LHEALTH(-1) + C(3,6)*LHEALTH(-2) + C(3,7)*LINVEST(-
1) + C(3,8)*LINVEST(-2) + C(3,9)*LSOCIAL(-1) + C(3,10)*LSOCIAL(-2) + C(3,11)

LINVEST = C(4,1)*LGINI(-1) + C(4,2)*LGINI(-2) + C(4,3)*LEDOC(-1) + C(4,4)*LEDOC(-
2) + C(4,5)*LHEALTH(-1) + C(4,6)*LHEALTH(-2) + C(4,7)*LINVEST(-1) +
C(4,8)*LINVEST(-2) + C(4,9)*LSOCIAL(-1) + C(4,10)*LSOCIAL(-2) + C(4,11)

LSOCIAL = C(5,1)*LGINI(-1) + C(5,2)*LGINI(-2) + C(5,3)*LEDOC(-1) +
C(5,4)*LEDOC(-2) + C(5,5)*LHEALTH(-1) + C(5,6)*LHEALTH(-2) + C(5,7)*LINVEST(-
1) + C(5,8)*LINVEST(-2) + C(5,9)*LSOCIAL(-1) + C(5,10)*LSOCIAL(-2) + C(5,11)

VAR Model - Substituted Coefficients:

=====

LGINI = 0.0770314128847*LGINI(-1) + 0.627053232064*LGINI(-2) + 0.120710269392*
LEDOC(-1) - 0.24266490648*LEDOC(-2) - 0.0821222934225*LHEALTH(-1) +
0.234724213981* LHEALTH(-2) + 0.078559379932*LINVEST(-1) - 0.0518992945569*
LINVEST(-2) - 0.0547412587093*LSOCIAL(-1) - 0.0754651784756*LSOCIAL(-2) +
1.28788611713

LEDOC = 0.320049470496*LGINI(-1) + 0.00314875907919*LGINI(-2) + 1.19225976044*
LEDOC(-1) + 0.543480619138*LEDOC(-2) - 1.00005462136*LHEALTH(-1) -
0.0121605659626* LHEALTH(-2) - 0.0333126830141*LINVEST(-1) + 0.190820440501*
LINVEST(-2) - 0.206981915765*LSOCIAL(-1) - 0.375544554428*LSOCIAL(-2) +
0.171933358643

LHEALTH = 0.884707607828*LGINI(-1) + 0.535754844195*LGINI(-2) + 0.985949455364*
LEDOC(-1) + 0.36674737699*LEDOC(-2) - 0.717759247976*LHEALTH(-1) +
0.0556255798746* LHEALTH(-2) - 0.19145656055*LINVEST(-1) + 0.0504783502202*
LINVEST(-2) - 0.290278518151*LSOCIAL(-1) - 0.426365842213*LSOCIAL(-2) -
2.47999421681

Продовження додатку Л

Estimation Proc:

=====

LS 1 2 LGINI LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL

VAR Model - Substituted Coefficients:

=====

LINVEST = - 1.07119702544*LGINI(-1) + 2.03393852767*LGINI(-2) + 0.16866224848*
LEDUC(-1) - 0.913620385817*LEDUC(-2) + 0.393691314019*LHEALTH(-1) +
0.0365950990988*LHEALTH(-2) + 0.93955300257*LINVEST(-1) - 0.575909083238*
LINVEST(-2) - 0.219187662371*LSOCIAL(-1) + 0.390207032774*LSOCIAL(-2) -
1.06646539784

LSOCIAL = 1.03341722752*LGINI(-1) - 1.90961937617*LGINI(-2) + 0.0686577922777*
LEDUC(-1) + 1.05061963881*LEDUC(-2) - 0.330538945192*LHEALTH(-1) +
0.536488366924*LHEALTH(-2) - 0.205080795346*LINVEST(-1) + 0.796030082738*
LINVEST(-2) - 0.225060977862*LSOCIAL(-1) - 0.689791552641*LSOCIAL(-2) +
4.46275162606

Імпульсна відповідь нерівності на інновації фіскальних інструментів державних видатків
з використанням фактору Холеського (з коригуванням д.ф.)

Period	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
1	0	0	0	0
2	0.005248	-0.011735	0.005637	-0.004274
3	-0.007189	-0.001145	0.004367	-0.006694
4	-0.001746	0.00116	-0.000609	0.000472
5	-0.015246	0.022128	-0.007843	0.000251
6	-0.012366	0.016366	-0.00514	4.75E-05
7	-0.013651	0.019067	-0.004493	-0.00311
8	-0.008142	0.017595	-0.004266	-0.003675
9	-0.008759	0.02032	-0.005885	-0.00294
10	-0.007947	0.017552	-0.00547	-0.001659
11	-0.008336	0.015118	-0.00439	-0.001638
12	-0.006556	0.012147	-0.003221	-0.001833
13	-0.005631	0.011563	-0.003123	-0.001842
14	-0.004786	0.010684	-0.003116	-0.001392
15	-0.00464	0.009629	-0.002867	-0.001076
16	-0.004081	0.008003	-0.002293	-0.000978
17	-0.003508	0.006909	-0.001898	-0.000996
18	-0.00291	0.006143	-0.001715	-0.000892
19	-0.002602	0.005573	-0.001614	-0.000721
20	-0.002337	0.004844	-0.001414	-0.000585
21	-0.002075	0.004149	-0.001181	-0.000533
22	-0.001765	0.003581	-0.001002	-0.000498
23	-0.00152	0.003181	-0.0009	-0.000439

Продовження додатку Л

Period	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
24	-0.001336	0.002816	-0.000812	-0.000365
25	-0.001191	0.002454	-0.000708	-0.00031
Cholesky Ordering: LGINI LEDUC LHEALTH LINVEST LSOCIAL				

Оцінки векторної авторегресії ВВП на душу населення та фіскальних інструментів державних доходів

Vector Autoregression Estimates				
Sample (adjusted): 2001 2018				
Included observations: 18 after adjustments				
Standard errors in () & t-statistics in []				
	LGDPCAPITA	LCIT	LPIT	LVAT
LGDPCAPITA(-1)	1.011821	-0.077316	-0.058059	0.343454
	-0.06246	-0.10943	-0.04194	-0.07787
	[16.2007]	[-0.70655]	[-1.38419]	[4.41072]
LCIT(-1)	-0.106635	0.653861	-0.283277	0.069737
	-0.1223	-0.21428	-0.08214	-0.15248
	[-0.87190]	[3.05140]	[-3.44889]	[0.45735]
LPIT(-1)	-0.055821	0.006603	0.407891	-1.071654
	-0.26829	-0.47006	-0.18018	-0.3345
	[-0.20806]	[0.01405]	[2.26382]	[-3.20379]
LVAT(-1)	-0.179089	-0.110326	0.276222	0.151727
	-0.15617	-0.27362	-0.10488	-0.19471
	[-1.14677]	[-0.40321]	[2.63369]	[0.77926]
C	0.654258	1.399491	1.318259	-0.011724
	-0.56721	-0.9938	-0.38093	-0.70718
	[1.15347]	[1.40823]	[3.46065]	[-0.01658]
R-squared	0.99188	0.767783	0.849924	0.8716
Adj. R-squared	0.989382	0.696332	0.803747	0.832092
Sum sq. resids	0.113374	0.348035	0.051134	0.176234
S.E. equation	0.093387	0.163621	0.062717	0.116432
F-statistic	397.0074	10.74553	18.40571	22.06147
Log likelihood	20.06605	9.971532	27.23214	16.09594
Akaike AIC	-1.674006	-0.552392	-2.470237	-1.232882
Schwarz SC	-1.42668	-0.305067	-2.222912	-0.985556
Mean dependent	9.907236	1.303176	1.570445	2.075881
S.D. dependent	0.906274	0.29692	0.141572	0.284143
Determinant resid covariance (dof adj.)	8.20E-09			
Determinant resid covariance	2.23E-09			
Log likelihood	77.12908			
Akaike information criterion	-6.347676			
Schwarz criterion	-5.358374			

Estimation Proc:

=====

LS 1 1 LGDPCAPITA LCIT LPIT LVAT

VAR Model:

=====

$LGDPCAPITA = C(1,1)*LGDPCAPITA(-1) + C(1,2)*LCIT(-1) + C(1,3)*LPIT(-1) + C(1,4)*LVAT(-1) + C(1,5)$

$LCIT = C(2,1)*LGDPCAPITA(-1) + C(2,2)*LCIT(-1) + C(2,3)*LPIT(-1) + C(2,4)*LVAT(-1) + C(2,5)$

$LPIT = C(3,1)*LGDPCAPITA(-1) + C(3,2)*LCIT(-1) + C(3,3)*LPIT(-1) + C(3,4)*LVAT(-1) + C(3,5)$

$LVAT = C(4,1)*LGDPCAPITA(-1) + C(4,2)*LCIT(-1) + C(4,3)*LPIT(-1) + C(4,4)*LVAT(-1) + C(4,5)$

VAR Model - Substituted Coefficients:

=====

$LGDPCAPITA = 1.01182110763*LGDPCAPITA(-1) - 0.106634720854*LCIT(-1) - 0.0558206*LPIT(-1) - 0.179089082789*LVAT(-1) + 0.654258131482$

$LCIT = -0.07731598214*LGDPCAPITA(-1) + 0.653861122882*LCIT(-1) + 0.006602824553*LPIT(-1) - 0.110326331838*LVAT(-1) + 1.39949084618$

$LPIT = -0.058058690094*LGDPCAPITA(-1) - 0.283277179161*LCIT(-1) + 0.407890756463*LPIT(-1) + 0.276221850365*LVAT(-1) + 1.31825939559$

$LVAT = 0.343454191442*LGDPCAPITA(-1) + 0.0697374049776*LCIT(-1) - 1.07165382912*LPIT(-1) + 0.151727161759*LVAT(-1) - 0.011723872353$

Імпульсна відповідь ВВП на душу населення на інновації фіскальних інструментів державних доходів з використанням фактору Холеського (з коригуванням д.ф.)

Period	LCIT	LPIT	LVAT
1	0	0	0
2	-0.023687	-0.009235	-0.018401
3	-0.032117	-0.000349	-0.021786
4	-0.042546	0.007755	-0.01607
5	-0.053569	0.008803	-0.010191
6	-0.060596	0.005552	-0.00816
7	-0.06266	0.002412	-0.0091
8	-0.061901	0.00133	-0.010626
9	-6.08E-02	0.001795	-0.01133
10	-0.060313	0.002565	-0.011182
11	-0.060476	0.00292	-0.010752
12	-0.060732	0.002843	-0.010479
13	-0.06078	0.002627	-0.010442

Продовження додатку Л

Period	LCIT	LPIT	LVAT
15	-0.060396	0.002482	-0.010568
16	-0.060203	0.002526	-0.010559
17	-0.060064	0.002559	-0.010514
18	-0.05995	0.002561	-0.010468
19	-0.059832	0.002544	-0.010437
20	-0.059699	0.002527	-0.010417
21	-0.059559	0.002517	-0.010399
22	-5.94E-02	0.002514	-0.010378
23	-5.93E-02	0.002511	-0.010354
24	-5.91E-02	0.002507	-0.010329
25	-5.90E-02	0.002501	-0.010305
Cholesky Ordering: LGDPCAP LVCIT LPIT LVAT			

Оцінки векторної авторегресії ВВП на душу населення та фіскальних інструментів державних
видатків

Vector Autoregression Estimates					
Sample (adjusted): 2002 2018					
Included observations: 17 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LGDPCAP	LEDUC	LHEALTH	LSOCIAL	LINVEST
LGDPCAP(-1)	0.763289	0.112552	-0.24725	-0.127782	0.207691
	-0.57134	-0.31137	-0.14022	-0.62753	-1.03235
	[1.33597]	[0.36148]	[-1.76329]	[-0.20363]	[0.20118]
LGDPCAP(-2)	0.316699	-0.125204	0.16683	0.218411	-0.175741
	-0.59727	-0.3255	-0.14658	-0.65601	-1.0792
	[0.53025]	[-0.38465]	[1.13811]	[0.33294]	[-0.16284]
LEDUC(-1)	-1.19855	1.248494	1.136215	0.030226	-0.384235
	-0.80119	-0.43663	-0.19663	-0.87998	-1.44767
	[-1.49596]	[2.85939]	[5.77837]	[0.03435]	[-0.26542]
LEDUC(-2)	-0.553008	0.476149	0.274794	0.712975	-1.051513
	-0.85697	-0.46703	-0.21032	-0.94124	-1.54845
	[-0.64531]	[1.01953]	[1.30654]	[0.75748]	[-0.67907]
LHEALTH(-1)	1.180353	-0.946362	-0.794464	-0.412723	1.358121
	-0.79154	-0.43137	-0.19426	-0.86939	-1.43023
	[1.49121]	[-2.19384]	[-4.08960]	[-0.47473]	[0.94958]
LHEALTH(-2)	0.223984	0.002339	0.122338	0.833186	-0.078445
	-0.70409	-0.38371	-0.1728	-0.77333	-1.27222
	[0.31812]	[0.00610]	[0.70797]	[1.07740]	[-0.06166]
LSOCIAL(-1)	0.110898	-0.223045	-0.287063	-0.345673	-0.181185
	-0.25302	-0.13789	-0.0621	-0.2779	-0.45718
	[0.43829]	[-1.61755]	[-4.62275]	[-1.24385]	[-0.39631]

Продовження додатку Л

Vector Autoregression Estimates					
Sample (adjusted): 2002 2018					
Included observations: 17 after adjustments					
Standard errors in () & t-statistics in []					
	LGDPCAP	LEDUC	LHEALTH	LSOCIAL	LINVEST
LSOCIAL(-2)	0.440925	-0.374917	-0.351102	-0.745631	0.522453
	-0.28576	-1.56E-01	-0.07013	-0.31386	-0.51634
	[1.54299]	[-2.40744]	[-5.00625]	[-2.37566]	[1.01184]
LINVEST(-1)	0.142575	-0.066976	-0.023941	-0.187211	0.846801
	-0.31392	-0.17108	-0.07704	-0.3448	-0.56723
	[0.45417]	[-0.39149]	[-0.31074]	[-0.54296]	[1.49288]
LINVEST(-2)	-0.116048	0.258022	0.104301	0.727637	-0.314602
	-0.27287	-0.14871	-0.06697	-0.2997	-0.49305
	[-0.42529]	[1.73510]	[1.55744]	[2.42785]	[-0.63808]
C	-0.947929	1.227608	2.109275	1.716891	0.939955
	-1.06093	-0.57818	-0.26038	-1.16527	-1.91699
	[-0.89349]	[2.12322]	[8.10079]	[1.47339]	[0.49033]
R-squared	0.993983	0.910961	0.961752	0.817996	0.777651
Adj. R-squared	0.983955	0.762563	0.898005	0.514656	0.40707
Sum sq. resids	0.069065	0.020512	0.00416	0.083318	0.225489
S.E. equation	0.107289	0.05847	0.026331	0.11784	0.19386
F-statistic	99.11859	6.138633	15.08711	2.69663	2.098462
Log likelihood	22.67835	32.99756	46.55931	21.08368	12.62096
Akaike AIC	-1.373924	-2.587948	-4.183448	-1.186315	-0.190701
Schwarz SC	-0.834786	-2.04881	-3.64431	-0.647177	0.348437
Mean dependent	9.997338	1.806477	1.321454	2.897857	2.994384
S.D. dependent	0.846997	0.119993	0.082449	0.169148	0.251759
Determinant resid covariance (dof a		1.85E-13			
Determinant resid covariance		1.01E-15			
Log likelihood		172.8624			
Akaike information criterion		-13.86617			
Schwarz criterion		-11.17048			
Number of coefficients		55			

Estimation Proc:
LS 1 2 LGDPCAP LEDUC LHEALTH LSOCIAL LINVEST
VAR Model:
$\begin{aligned} \text{LGDPCAP} &= C(1,1)*\text{LGDPCAP}(-1) + C(1,2)*\text{LGDPCAP}(-2) + C(1,3)*\text{LEDOC}(-1) + \\ &C(1,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(1,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(1,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(1,7)*\text{LSOCIAL}(-1) \\ &+ C(1,8)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(1,9)*\text{LINVEST}(-1) + C(1,10)*\text{LINVEST}(-2) + C(1,11) \\ \text{LEDOC} &= C(2,1)*\text{LGDPCAP}(-1) + C(2,2)*\text{LGDPCAP}(-2) + C(2,3)*\text{LEDOC}(-1) + \\ &C(2,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(2,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(2,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(2,7)*\text{LSOCIAL}(-1) \\ &+ C(2,8)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(2,9)*\text{LINVEST}(-1) + C(2,10)*\text{LINVEST}(-2) + C(2,11) \\ \text{LHEALTH} &= C(3,1)*\text{LGDPCAP}(-1) + C(3,2)*\text{LGDPCAP}(-2) + C(3,3)*\text{LEDOC}(-1) + \\ &C(3,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(3,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(3,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(3,7)*\text{LSOCIAL}(-1) \\ &+ C(3,8)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(3,9)*\text{LINVEST}(-1) + C(3,10)*\text{LINVEST}(-2) + C(3,11) \\ \text{LSOCIAL} &= C(4,1)*\text{LGDPCAP}(-1) + C(4,2)*\text{LGDPCAP}(-2) + C(4,3)*\text{LEDOC}(-1) + \\ &C(4,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(4,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(4,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(4,7)*\text{LSOCIAL}(-1) \\ &+ C(4,8)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(4,9)*\text{LINVEST}(-1) + C(4,10)*\text{LINVEST}(-2) + C(4,11) \\ \text{LINVEST} &= C(5,1)*\text{LGDPCAP}(-1) + C(5,2)*\text{LGDPCAP}(-2) + C(5,3)*\text{LEDOC}(-1) + \\ &C(5,4)*\text{LEDOC}(-2) + C(5,5)*\text{LHEALTH}(-1) + C(5,6)*\text{LHEALTH}(-2) + C(5,7)*\text{LSOCIAL}(-1) \\ &+ C(5,8)*\text{LSOCIAL}(-2) + C(5,9)*\text{LINVEST}(-1) + C(5,10)*\text{LINVEST}(-2) + C(5,11) \end{aligned}$
VAR Model - Substituted Coefficients:
=====
$\begin{aligned} \text{LGDPCAP} &= 0.763288673842*\text{LGDPCAP}(-1) + 0.316698850439*\text{LGDPCAP}(-2) - 1.198550* \\ &\text{LEDOC}(-1) - 0.553008162858*\text{LEDOC}(-2) + 1.18035286384*\text{LHEALTH}(-1) + 0.223983668* \\ &\text{LHEALTH}(-2) + 0.11089754*\text{LSOCIAL}(-1) + 0.440924598238*\text{LSOCIAL}(-2) + 0.1425749* \\ &\text{LINVEST}(-1) - 0.116048428787*\text{LINVEST}(-2) - 0.947928894685 \\ \text{LEDOC} &= 0.112552087745*\text{LGDPCAP}(-1) - 0.125203827064*\text{LGDPCAP}(-2) + 1.24849363* \\ &\text{LEDOC}(-1) + 0.476148818678*\text{LEDOC}(-2) - 0.946362416845*\text{LHEALTH}(-1) + 0.00233897* \\ &\text{LHEALTH}(-2) - 0.22304534415*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.374916545662*\text{LSOCIAL}(-2) - 0.066975* \\ &\text{LINVEST}(-1) + 0.258021845301*\text{LINVEST}(-2) + 1.22760808801 \\ \text{LHEALTH} &= -0.24724994968*\text{LGDPCAP}(-1) + 0.166830442414*\text{LGDPCAP}(-2) + 1.13621* \\ &\text{LEDOC}(-1) + 0.27479384351*\text{LEDOC}(-2) - 0.794463997557*\text{LHEALTH}(-1) + 0.12233836* \\ &\text{LHEALTH}(-2) - 0.287062946474*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.351101943358*\text{LSOCIAL}(-2) - 0.02394* \\ &\text{LINVEST}(-1) + 0.104300506716*\text{LINVEST}(-2) + 2.10927502923 \\ \text{LSOCIAL} &= -0.12778155631*\text{LGDPCAP}(-1) + 0.218410843742*\text{LGDPCAP}(-2) + 0.030226* \\ &\text{LEDOC}(-1) + 0.712975480653*\text{LEDOC}(-2) - 0.412723368704*\text{LHEALTH}(-1) + 0.83318550* \\ &\text{LHEALTH}(-2) - 0.345673084948*\text{LSOCIAL}(-1) - 0.745631031473*\text{LSOCIAL}(-2) - 0.187211* \\ &\text{LINVEST}(-1) + 0.727636647641*\text{LINVEST}(-2) + 1.71689126949 \\ \text{LINVEST} &= 0.207690937889*\text{LGDPCAP}(-1) - 0.175740616578*\text{LGDPCAP}(-2) - 0.38423513* \\ &\text{LEDOC}(-1) - 1.05151338773*\text{LEDOC}(-2) + 1.35812117487*\text{LHEALTH}(-1) - 0.0784447489* \\ &\text{LHEALTH}(-2) - 0.181184956843*\text{LSOCIAL}(-1) + 0.522453253153*\text{LSOCIAL}(-2) + 0.84680* \\ &\text{LINVEST}(-1) - 0.314602484398*\text{LINVEST}(-2) + 0.939955416969 \end{aligned}$

Продовження додатку Л

Імпульсна відповідь ВВП на душу населення на інновації фіскальних інструментів державних видатків з використанням фактору Холеського (з коригуванням д.ф.)

Period	LEDUC	LHEALTH	LINVEST	LSOCIAL
1	0	0	0	0
2	-0.044584	0.033303	0.02291	0.004124
3	-0.065483	0.045435	0.051017	0.0145
4	-0.083999	0.035209	0.01729	0.007739
5	-0.072856	0.034283	0.005578	0.003033
6	-0.060459	0.025032	0.002629	0.004354
7	-0.063964	0.01438	-0.006112	0.005128
8	-0.064427	0.013966	-0.006836	0.004831
9	-0.057193	0.0165	-0.001536	0.005083
10	-0.050816	0.016078	-0.0012	0.004325
11	-0.046039	0.016221	-0.001285	0.003304
12	-4.32E-02	0.017057	0.001224	0.003383
13	-0.04397	0.017303	0.002981	0.003894
14	-0.04606	0.017759	0.003501	4.07E-03
15	-0.046745	0.018291	0.003826	0.004071
16	-0.046381	0.017945	0.003339	0.00397
17	-0.045717	1.70E-02	2.27E-03	0.003779
18	-0.044804	1.62E-02	0.001577	0.003663
19	-0.043815	0.015563	0.001303	0.003631
20	-0.042802	0.01506	0.001145	3.56E-03
21	-4.16E-02	0.014747	0.001129	3.45E-03
22	-0.040368	0.014498	0.001218	3.35E-03
23	-0.039294	0.014244	0.001305	3.26E-03
24	-0.038443	0.014021	0.001401	3.20E-03
25	-3.77E-02	1.38E-02	1.50E-03	3.16E-03
Cholesky Ordering: LGDPCAP LEDUC LHEALTH LINVEST				

Список опублікованих праць за темою дисертації*Статті у наукових фахових виданнях:*

1. Лібанова Е. М., Фтомова О. С. Особисті перекази мігрантів: оцінка масштабів та наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2019. № 3 (37), С. 11–30. (1,1 друк. арк., з них здобувачу належить 0,4 друк. арк., проведено аналіз аспектів трудової міграції та міжнародної динаміки особистих переказів мігрантів). *Scientific Indexing Services, Index Copernicus (Польща), Polish Scholarly Bibliography (PBN), Ulrich's Periodicals Directory, РИИЦ (RISC, РФ), EZB – Elektronische Zeitschriftenbibliothek, Google Scholar, ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, CrossRef, «Наукова періодика України», Інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки».*

2. Фтомова О. С. Бідність та ринок праці в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 6 (26). С. 52–58. (0,64 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

3. Фтомова О. С. Вплив фіскальної політики на зменшення рівня бідності та нерівності в Україні та країнах ЄС після глобальної фінансової кризи 2007 року // Економіка. Фінанси. Право. 2019. № 8. С. 13–20 (0,68 друк. арк.). *Scientometrics base Index Copernicus.*

4. Фтомова О. С. Розвиток людського капіталу в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 7 (27). С. 63–70. (0,62 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

5. Фтомова О. С. Вплив інвестування та оподаткування на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 8 (28). С. 73–81. (0,67 друк. арк.) ISSN 2520-2294, *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

6. Фтомова О. С. Бідність та нерівність в Україні: основні причини та фіскальні можливості впливу // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 9 (29). С. 48–56. (0,75 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

7. Фтомова О. С. Фіскальні реформи в країнах Європейського Союзу, їх вплив на рівень бідності та нерівності // *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2019. No 35, Vol. 3. P. 3–5. (0,28 друк. арк.). *Elibrary.ru; InSlideShare; Issuu; Calameo.*

8. Фтомова О. С. Вплив корупції та тіньової економіки на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС // Електронне наукове видання Публічне адміністрування та національна безпека. 2019. № 3 (5). <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-3-5151> (0,6 друк. арк.). *PBN, Polish Scholarly Bibliography; Google Scholar; Ulrichsweb Global Serials Directory; Scientific Indexing Services; C-Z3; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); IZOR; CiteFactor; Cosmos; AcademicKeys; Jornal Factor; JIFACTOR; Crossref.*

Опубліковані праці в інших виданнях:

9. Banerji A., Ftomova O., et al. Labor and product market reforms in advanced economies: fiscal costs, gains, and support: case studies of Finland, Germany, Ireland,

the Netherlands, and the United Kingdom (IMF staff discussion note, TA 2 to SDN/17/03) / Authorized for distribution by V. Gasper, M. Obstfeld, and P. M. Thomsen. 2017. 74 с. (5,1 друк. арк., з них здобувачу належить 0,88 друк. арк. У підрозділі «Великобританія» досліджено розвиток реформ на ринках праці та товарних продуктів у Великобританії, фіскальні витрати на реформування та прибутки від упровадження реформ, с. 59–72).

10. Фтомова О. С. Рівень життя, бідності та нерівності в Україні та країнах Європи // Тези доп. ХЛІ Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 30 травня 2019. Харків – Відень – Берлін, 2019. С. 70–76. (0,28 друк. арк.).

11. Фтомова О. С. Еволюція поглядів на проблему дослідження економічного розвитку, нерівності та добробуту населення // Тези доп. ХЛІІ Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 27 червня 2019. Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень, 2019. С. 57–61. (0,23 друк. арк.).

12. Фтомова О. С. Визначення пріоритетів та обмежень у застосуванні державної фіскальної політики в сучасних умовах // Тези доп. ХЛІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 29 серпня 2019. Харків – Відень – Берлін. С. 14–19. (0,26 друк. арк.).

13. Фтомова О. С. Економічний розвиток та інклюзивне зростання в Україні: проблеми та перспективи розвитку // Зб. тез наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. «Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien», 23 серпня 2019. Відень, 2019. С. 36–40. (0,17 друк. арк.).

**ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
«АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ»**

бульв. Дружби народів, 38, м. Київ, 01014, тел. (044) 277-51-15, факс 277-51-10
E-mail: afu@afu.kiev.ua Код ЄДРПОУ 35531764

01.08.2019 № 77023-07/255
На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді

Довідка

про впровадження дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук Фтомової Олени Сергіївни на тему «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики» за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Основні положення та результати дисертаційної роботи на тему «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики» Фтомової О.С. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика, впроваджено в діяльності Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» впродовж 2018-2019 років.

О.С. Фтомовою розроблено науково-методологічні засади комплексної оцінки впливу фіскальної політики на рівень бідності та нерівності в Україні, на базі світового досвіду обґрунтовано концептуальні положення щодо її конфігурації. Запропоновано моделі взаємозв'язків інструментів фіскальної політики, зокрема податків на доходи фізичних осіб, на доходи підприємств, на прибуток, на додану вартість та видатків на соціальне забезпечення, інвестування фіскальних важелів, із рівнем бідності та нерівності, темпами економічного зростання. У практиці роботи Академії фінансового управління України впродовж 2018-2019 років, зокрема для підготовки аналітичних матеріалів, використано аналітичні й економетричні результати аналізу впливу фіскальних інструментів на рівень бідності та нерівності, пропозиції щодо подолання бідності та зниження нерівності, результати аналізу світового досвіду використання фіскальних інструментів під час різних економічних періодів.

Президент

Т.І. Єфименко

**МІНІСТЕРСТВО
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
(Мінсоцполітики)**

вул. Еспланадна, 8/10, м. Київ, 01601, тел.: (044) 289-70-60, факс: (044) 289-00-98 E-mail: info@mlsp.gov.ua,
Код ЄДРПОУ 37567866, реєстраційний рахунок 35213015078737 в ДКСУ м. Києва, МФО 820172

№ _____
На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів
дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук Фтомової Олени Сергіївни на тему „Бідність та
нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики”**

Результати дисертаційного дослідження Фтомової О.С. на тему „Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики” на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика, впроваджувались у Міністерстві соціальної політики України в процесі вдосконалення нормативно-правової та методологічної бази формування соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя та подолання бідності впродовж 2018–2019 років.

Фтомовою О.С. розроблено пропозиції щодо побудови і функціонування комплексної системи оцінки взаємозв'язку динаміки бідності, нерівності і економічного зростання та інструментарію щодо прогнозування відповідних показників, які були використані у процесі реалізації Стратегії подолання бідності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р, розроблення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2019 № 849 і схваленою постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 № 188–ІХ, та інших нормативно-правових і стратегічних документах.

**Заступник генерального
директора Директорату
стратегічного планування,
координації політики
та євроінтеграції**

Н. Підлузна

ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України	
Вхідн. №	452
Одержано	15. 10. 2019